

О. О. Дудоров

Т. М. Тертиченко

**ПРОТИДІЯ ВІДМИВАННЮ
«БРУДНОГО» МАЙНА:
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ
ТА КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ**

Монографія

Київ
2015

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка (протокол № 1 від 25 вересня 2015 р.)

АВТОРИ:

ДУДОРОВ Олександр Олексійович, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

ТЕРТИЧЕНКО Таїсія Миколаївна, заступник начальника відділу організації наукової роботи Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, кандидат юридичних наук.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

МУЗИКА Анатолій Ананійович, провідний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук, професор;

МЕЛЬНИК Микола Іванович, суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Дудоров О. О., Тертиченко Т. М.

Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. – К.: Ваїте, 2015. – _____ с.

Монографію присвячено питанням кримінально-правової протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом». Розкриваються витoki, суть і соціальна обумовленість криміналізації цього злочину міжнародного характеру. Наводиться загальна характеристика антилегалізаційного законодавства Ради Європи та Європейського союзу. Наголос зроблено на порівняльному аналізі положень загальноєвропейського законодавства та кримінального законодавства України щодо протидії відмиванню «брудного» майна.

Книга розрахована на суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, всіх тих, хто цікавиться питаннями сучасного кримінального права.

Книга друкується в авторській редакції.

ISBN © Дудоров О. О., Тертиченко Т. М., 2015

© ОБСЄ, 2015

Зміст

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ПЕРЕДМОВА	9
ГЛАВА 1 ҐЕНЕЗА ВІДМИВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ	15
§ 1. Витоки і суть відмивання злочинних доходів	15
§ 2. Соціальна обумовленість криміналізації відмивання майна, здобутого злочинним шляхом	39
ГЛАВА 2 ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВ- СТВА УКРАЇНИ ТА ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВ- СТВА ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ «БРУДНОГО» МАЙНА: ВИХІДНІ ЗАСАДИ	73
§ 1. Міжнародний договір України як джерело вітчизняного кримінального права	73
§ 2. Загальна характеристика законодавства Ради Європи та Європейського союзу про протидію відмиванню майна, здобутого злочинним шляхом	104
ГЛАВА 3 ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ ЗАГАЛЬНО- ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ МАЙНА, ЗДОБУТОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ	135
§ 1. Порівняльний аналіз об'єктивних ознак відмивання май- на, здобутого злочинним шляхом	135
§ 2. Порівняльний аналіз суб'єктивних ознак відмивання майна, здобутого злочинним шляхом	250
§ 3. Порівняльний аналіз кваліфікуючих ознак відмивання майна, здобутого злочинним шляхом	290
ПІСЛЯМОВА	317
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	324
ДОДАТОК	383

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

FATF	– Група розробки фінансових заходів по боротьбі з відмиванням грошей
Австралія	– Австралійський Союз
Австрія	– Австрійська Республіка
Азербайджан	– Азербайджанська Республіка
Албанія	– Республіка Албанія
Андорра	– Князівство Андорра
Бельгія	– Королівство Бельгія
Білорусь	– Республіка Білорусь
Болгарія	– Республіка Болгарія
Болівія	– Багатонаціональна Держава Болівія
Бразилія	– Федеративна Республіка Бразилія
ВВП	– Валовий внутрішній продукт
Великобританія	– Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії
ВР	– Верховна Рада
ВС	– Верховний Суд
ГК	– Господарський кодекс
ГП	– Генеральна прокуратура
Греція	– Грецька Республіка
Данія	– Королівство Данія
Держфінмоніторинг	– Державна служба фінансового моніторингу
Друга директива	– Директива Європейського парламенту та Ради 2001/97/ЄС від 10 червня 1991 р. про внесення змін до Директиви Ради ЄС 91/308/ЄЕС
Еквадор	– Республіка Еквадор

Естонія	– Естонська Республіка
ЄС	– Європейський союз
Закон від 14 жовтня 2014 р.	– Закон України від 14 жовтня 2014 р. «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»
Закон від 28 листопада 2002 р.	– Закон України від 28 листопада 2002 р. «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»
ЗМІ	– засоби масової інформації
ЗУ	– Закон України
Ірландія	– Республіка Ірландія
Іспанія	– Королівство Іспанія
Італія	– Італійська республіка
Китай	– Китайська Народна Республіка
Кіпр	– Республіка Кіпр
КК	– Кримінальний кодекс
КМ	– Кабінет Міністрів
Конвенція від 16 травня 2005 р. (Варшавська конвенція)	– Конвенція Ради Європи від 16 травня 2005 р. про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму
Конвенція від 20 грудня 1988 р.	– Конвенції Організації Об'єднаних Націй від 20 грудня 1988 р. про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин
Конвенція від 8 листопада 1990 р. (Страсбурзька конвенція)	– Конвенція Ради Європи від 8 листопада 1990 р. про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності

КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс
КС	– Конституційний Суд
Куба	– Республіка Куба
Латвія	– Латвійська Республіка
Литва	– Литовська Республіка
Лісабонський договір	– Лісабонська угода від 13 грудня 2007 р. про внесення змін до Угоди про Європейський союз та Угоди про заснування Європейських співтовариств
Люксембург	– Велике Герцогство Люксембург
Маастрихтський договір	– Договір від 7 лютого 1992 р. про утворення Європейського союзу
Мальта	– Князівство Мальта
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
МВФ	– Міжнародний валютний фонд
Нідерланди	– Королівство Нідерландів
Німеччина	– Федеративна Республіка Німеччина
Норвегія	– Королівство Норвегія
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
п.	– пункт
Перу	– Республіка Перу
Перша директива	– Директива Ради Європейського союзу 91/308/ЕЕС від 10 червня 1991 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів
ПК	– Податковий кодекс
Польща	– Республіка Польща
Португалія	– Португальська Республіка

Постанова Плену- му ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5	– Постанова Пленуму Верховного Суду Укра- їни від 15 квітня 2005 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалі- зацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»
пп.	– підпункт
р.	– рік
РЄ	– Рада Європи
Росія	– Російська Федерація
рр.	– роки
СБ	– Служба безпеки
Сенегал	– Республіка Сенегал
Словаччина	– Словацька Республіка
Словенія	– Республіка Словенія
СНД	– Співдружність Незалежних Держав
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
ст.	– стаття
США	– Сполучені Штати Америки
т. ч.	– тому числі
Третя директива	– Директива Європейського парламенту та Ради 2005/60/ЄС від 26 жовтня 2005 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму
Узбекистан	– Республіка Узбекистан
УРСР	– Українська Радянська Соціалістична Респу- бліка
Фінляндія	– Фінляндська Республіка

Франція	– Французька Республіка
ЦК	– Цивільний кодекс
Четверта директива	Директива Європейського парламенту та Ради 2015/849/ЄС від 20 травня 2015 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму, що вносить зміни та доповнення в Регламент (ЄС) 648/2012 Європейського парламенту та Ради і скасовує Директиву 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради і Директиву Комісії 2006/70/ЄС
Швейцарія	– Швейцарська Конфедерація
Швеція	– Королівство Швеція

**Життя – це машина,
яку рухають гроші**
(Оноре де Бальзак)

**Йде золото попереду – усі
шляхи відкриті**
(Вільям Шекспір)

**Немає такої фортеці, яка здатна
встояти перед натиском грошей**
(Цицерон)

ПЕРЕДМОВА

Відмивання «брудного» майна, на перший погляд, є таким собі безневинним діянням: очевидно, ще ніхто не звертався до правоохоронних органів із заявою про те, що він став жертвою відмивання. Незважаючи на це, на проблему легалізації (відмивання) злочинних доходів міжнародним співтовариством, зарубіжними країнами, а останнім часом і Україною звертається значна і цілком заслужена увага.

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, як і багато інших транснаціональних злочинів, викликана глобалізацією та є її негативним проявом. Як наслідок, інтеграція України в світове співтовариство, крім надбання очевидних переваг, потребує серйозних зусиль щодо боротьби з різними злочинами, в т. ч. із відмиванням «брудних» доходів.

Кількість злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачено в ст. 209 КК України, з року в рік змінюється, однак загалом істотно не зменшується. Так, за даними МВС України та ГП України, у 2011 р. було виявлено 334 факти легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, у 2012 р. – 266, у 2013 р. – 291, а з січня по жовтень 2014 р. – 277. Враховуючи високий рівень латентності злочинів вказаної категорії, можна припустити, що реальна кількість фактів легалізації (відмивання) злочинних доходів є набагато більшою.

Обставини, що зумовлюють таку ситуацію, пов'язані з проявами інтеграції економічних систем багатьох держав, виникненням нових фінансових інструментів, розвитком високих технологій тощо. Транснаціональний характер діяльності з відмивання «брудних» доходів зумовлює необхідність співробітництва різних держав у сфері протидії зазначеному негативному явищу. Важливу роль у цьому відіграють нормативні акти міжнародного рівня (передусім регіонального характеру) та гармонізація з ними національних законодавств. Слід зазначити і те, що поштовхом для створення вітчизняного антилегалізаційного законодавства свого часу стали саме відповідні міжнародні законодавчі акти. Для України особливого значення в цьому сенсі набувають нормативно-правові акти РЄ та ЄС – як через членство в РЄ і відповідне географічне розташування, так і з огляду на активне проведення політики зближення з ЄС. Показово, що ратифікована 16 вересня 2014 р. і, сподіваємось, доленосна для нашої країни Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої, містить і зобов'язання щодо імплементації міжнародних стандартів у сфері протидії відмиванню доходів (ст. 20).

Можливість настання кримінальної відповідальності за відмивання «брудного» майна є додатковою гарантією діяльності держави в сфері правового регулювання економічних відносин і захисту прав та інтересів законотворчих суб'єктів господарської діяльності, засобом сприяння стабілізації національної економіки. Суспільна небезпека легалізації «брудних» доходів полягає в створенні матеріального підґрунтя для збільшення масштабів злочинної діяльності, посиленні інфляційних процесів, порушенні принципу рівноправності суб'єктів господарської діяльності, посиленні недобросовісної конкуренції, погіршенні міжнародного іміджу України тощо. Відмивання «брудного» майна сприяє особам, які займаються злочинною діяльністю, приховувати свої протиправні діяння та уникати кримінальної відповідальності за вчинене.

Загальновизнаним є також положення про те, що законодавче регулювання кримінальної відповідальності за відмивання необхідне і в інтересах боротьби з організованою злочинністю. «Брудне» майно має бути поставлене поза законом і позбавлене можливості брати участь у легальному обігові з тим, щоб вчинення кримінально караних діянь втратило для злочинців (особливо учасників організованих

угруповань) економічний сенс. Тому є зрозумілими зусилля України, спрямовані на гармонізацію національного законодавства з вимогами міжнародно-правових (передусім європейських) стандартів у сфері протидії відмиванню «брудного» майна, і несприйняття позиції, згідно з якою «гроші не пахнуть» (*rescunia non olet*), а протидія відмиванню – це нібито боротьба проти свободи ринкових відносин, дозволити яку собі можуть дозволити хіба що високорозвинені країни.

Стратегія боротьби з відмиванням коштів кримінального походження (і Україна в цьому сенсі не виняток) передбачає необхідність вжиття державами комплексу законодавчих заходів, спрямованих: 1) на недопущення використання фінансової системи країни для відмивання «брудних» доходів, зокрема шляхом закріплення вимог щодо обов'язкової ідентифікації осіб, які здійснюють фінансові операції або в інтересах яких здійснюються такі операції, а також установлення певних обмежень для проведення фінансових операцій, що є підозрілими на предмет легалізації; 2) викриття фінансових операцій, які здійснюються з метою відмивання злочинних доходів, що досягається за допомогою запровадження певного порядку накопичення та аналізу спеціально уповноваженим органом інформації про підозрілі транзакції і здійснення перевірки таких відомостей; 3) встановлення заборони на відмивання доходів кримінального походження під загрозою кримінального покарання, а також передбачення можливості вжиття таких заходів, як заморожування рахунків і конфіскація коштів.

Незважаючи на тенденції зростання масштабів легалізації злочинних доходів, чинне законодавство та наука кримінального права залишають відкритими низку питань (наприклад, нечіткість визначення поняття «легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», місце цієї кримінально-правової заборони в системі Особливої частини КК України, окреслення кола предикатних діянь, наявність вироку суду про предикатний злочин як необхідна ознака кримінально караного відмивання, визначення кола суб'єктів і мети легалізації, її відмежування від суміжних складів злочинів тощо). Такий стан речей сприяє неоднозначному розумінню складу досліджуваного злочину, унаслідок чого на практиці допускається різна правова оцінка діянь, віднесених до відмивання злочинних доходів.

Варто зазначити, що при описанні ознак злочинного відмивання законодавець кожної країни проявляє неабияку винахідливість. Тому

вельми складно знайти хоча б дві країни, законодавчі приписи яких, присвячені аналізованому злочину, містили б такі диспозиції відповідних норм, які б повністю збігались. Не є винятком і український законодавець, який виклав відповідну кримінально-правову заборону (ст. 209 нашого КК) таким чином, що вона є складною для сприйняття навіть для «вузьких» фахівців.

Показово, що останнім часом у кримінально-правових дослідженнях все частіше можна простежити елементи звернення до проблематики гармонізації національного кримінального законодавства з міжнародним. Зазначені питання розглядали вітчизняні та зарубіжні автори, зокрема такі, як Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, О.М. Броневицька, В.К. Гришук, Г.В. Єпур, О.О. Житний, В.В. Кузнецов, І.І. Лукашук, А.А. Мавєвська, М.І. Мельник, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Є.О. Письменський, В.П. Попович, А.В. Савченко, Є.Л. Стрельцов, В.О. Туляков, В.І. Тютюгін, Дж. Фіш, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.Х. Ярмачі.

Щодо вивчення міжнародно-правових (у т. ч. загальноєвропейських) норм про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, у порівнянні з положеннями національного кримінального законодавства, то цей аспект наукових розвідок представлений у працях таких українських правознавців, як П.П. Андрушко, А.С. Беніцький, М.В. Бондарєва, К.П. Задоя, М.П. Куцевич, І.Є. Мезенцева, Р.М. Міловідов, О.Б. Полторацький, О.В. Пустовіт, О.О. Чаричанський, Г.О. Усатий та ін. Разом із тим звернення згаданих дослідників до антилегалізаційного законодавства РЄ та ЄС носить не системний, а, скоріш, фрагментарний або ілюстративний характер. Видана в 2004 р. книга Т.А. Качки «Боротьба з відмиванням грошей: комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України *acquis* Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом» не охоплює законодавство, вироблене в рамках РЄ, і нормативні акти ЄС, прийняті після 2004 р.

Доводиться констатувати, що дотепер у вітчизняній кримінально-правовій науці відсутнє окреме монографічне дослідження, в якому б комплексно розглядалося загальноєвропейське антилегалізаційне законодавство та кримінальне законодавство України з охопленням при цьому питань їх співвідношення і ретельним компаративістським аналізом відповідних положень за елементами складу відмивання.

При цьому паспорт наукової спеціальності¹, представниками якої є автори монографії, серед напрямів досліджень називає в т. ч. національне кримінальне законодавство та сучасні процеси європеїзації, можливості та умови уніфікації, рецепції, адаптації та гармонізації кримінального законодавства України із кримінальним законодавством ЄС та іншим регіональним законодавством.

Актуальності пропонованому дослідженню додає і та обставина, що на підставі Закону від 14 жовтня 2014 р. регулятивне законодавство, яке безпосередньо стосується аналізованої кримінально-правової матерії, було в черговий раз оновлено. А у зв'язку із прийняттям 20 травня 2015 р. Четвертої директиви змін зазнало і загальноєвропейське антилегалізаційне законодавство.

З урахуванням того, що відмивання доходів – злочин міжнародного характеру, важливу роль у відповідних дослідженнях мають відігравати роботи зарубіжних фахівців. Так, різні аспекти кримінально-правової протидії відмиванню доходів злочинного походження розглядали Х. Амрані, Р. Дюрьє, П. Елдрідж, К. Калін, Дж. Квілер, Д. Кех, А. Марьяж, В. Мітселегас, В. Мюлер, І. Одех, Р. Пінто, П. Ройтер, Г. Ролінгз, В. Танзі, Дж. Тернер, Б. Унгер, Дж. Уокер, Д. Хоптон, А. Шерер та ін. Однак вітчизняна кримінально-правова доктрина звертає недостатню увагу на вивчення праць згаданих дослідників.

Пропоноване монографічне дослідження є першим в Україні, у якому на підставі поглибленого аналізу положень кримінально-правового характеру антилегалізаційного законодавства РЄ та ЄС та елементів складу злочину «легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» розкрито сучасний стан і перспективи гармонізації загальноєвропейського законодавства і кримінального законодавства України щодо протидії відмиванню «брудного» майна.

Автори вдячні рецензентам монографії – провідному науковому співробітнику Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктору юридичних наук, професору Музиці Анатолію Ананійовичу і судді Конституційного Суду України, доктору юридичних наук, професору, заслуженому юристу України Мельнику Миколі Івановичу – за висококваліфікований аналіз її положень і критичні зауваження.

¹ Паспорт спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право : Постанова від 21 травня 2008 р. / Президія Вищої атестаційної комісії України // Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2009. – № 1. – С. 17–19.

Автори також висловлюють щиру вдячність Координатору проектів ОБСЄ в Україні: без організаційної і фінансової підтримки з боку цієї поважної організації видання книги було б неможливе.

Автори сподіваються на доброзичливе ставлення до їхньої праці і водночас будуть вдячні представникам юридичної спільноти за конструктивні побажання, які сподіваються використати в подальшій творчій діяльності та які просять направляти за адресами: o.o.dudorov@gmail.com; tertychenko.t@gmail.com.

ГЛАВА 1

ГЕНЕЗА ВІДМИВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ

§ 1. Витоки і суть відмивання злочинних доходів

Дослідження шляхів протидії такому негативному явищу, як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, не може бути повним і всебічним без вивчення його витоків. Історія відмивання грошей – це, перш за все, історія приховування грошей або іншого майна від держави – або від конфіскації, або від оподаткування, чи навіть від поєднання першого і другого. Відмивання тісно пов'язане з історією торгівлі та банківської справи.

Складно точно визначити, коли почалося відмивання доходів. Існує думка про те, що історія відмивання почалася ще тисячі років тому. Так, американський історик Стерлінг Сигрейв зазначає, що більш, ніж дві тисячі років тому успішні китайські торговці відмивали свої прибутки після того, як відповідно до рішення тодішньої регіональної влади поза законом опинилося багато форм комерційної торгівлі. Торговці були мішенями через здавна існуючу офіційну упередженість щодо будь-яких форм комерції. Влада з підозрою ставилася до торговельних операцій, адже торговці, котрі їх здійснювали, були жадібними, безжалючими, непередбачуваними та хижими, жили за іншим укладом. Крім того, значна частина прибутків отримувалася від хабарництва, вимагання, незаконної торговельної діяльності. Тільки той, хто залишався невидимим, міг втриматися за своє багатство перед обличчям постійного вимагання з боку імперських євнухів і бюрократів².

Варто зауважити, що чимало з технік відмивання, які описує С. Сигрейв (а саме конвертація грошей в активи, що швидко просуюються, переміщення готівкових коштів за межі юрисдикції для інвестування в бізнес, торгівля за завищеними цінами заради експатріації фондів), використовуються і сучасними «відмивачами» грошей.

Ознаки відмивання доходів можна простежити і в період середньовіччя. Наприклад, у 1179 р. церква офіційно заборонила лихварство християнам³. До речі, загалом стягування відсотків було засу-

² Seagrave S. *Lords of the Rim: the invisible empire of the overseas Chinese* / Sterling Seagrave. – New York : Putnam Publishers, 1995. – P. 67.

³ Гуревич А. Я. *Средневековый купец* / А. Я. Гуревич // *Одиссей. Человек в истории.* – М. :

джене 17 римськими папами та 28 соборами, в т. ч. 6 Вселенським собором⁴. В Європі лихварство, хоч і зневажалось, проте існувало, адже, по-перше, іноземці, які не належали до християнської релігії, не підпадали під загальне правило щодо відсотків і продовжували лихварювати, по-друге, встановлені заборони обходились у різний спосіб: відсотки приписувалися до капітального боргу, кредитор вважався учасником у прибутку тощо. Наприклад, італійські банкіри та торговці укладали договір на надання безвідсоткового кредиту (під заставу судна), який згодом мав бути повернений у валюті іншої держави, а курс валют розраховувався таким чином, що сума сальдо включала в себе і відсотки за кредитом⁵. Собор у Турі 1163 р. засудив широко розповсюджену тогочасну практику, коли священник позичав гроші без відсотків, однак вимагав для себе в заставу власність того, кому давав кредит, і привласнював доходи від власності, що і було насправді прихованою виплатою відсотків⁶.

Звертає на себе увагу і так звана золота доба піратства, коли воно було не лише частиною політичного механізму, а і значною рушійною силою торгівлі. Пірати підтримували тісні зв'язки з купцями і торговцями, які фактично субсидіювали піратських капітанів і допомагали їм збувати награвоване майно, отримуючи частину прибутку. Наприклад, 1696 р. відомий пірат Томас Тью прибув до Нью-Йорку з майном на суму 8 тисяч фунтів стерлінгів. Його частка склала 1,2 тисячі фунтів, а решта належала його пайщикам – торговцям⁷.

Однак сам термін «відмивання грошей» з'явився в науковому лексиконі відносно нещодавно. Ця тенденція більш яскраво виявляється за кордоном, де згаданий термін широко використовується навіть у нормативно-правових актах. В юридичній літературі можна виділити кілька підходів щодо вирішення питання про походження розгляданого терміна. Деякі науковці вказують, що згадка про «відмивання

Наука, 1990. – С. 101.

⁴ Грушин Н. Правила Шестого Вселенского Собора / Н. Грушин // Правила Святой Православной Церкви с толкованиями : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.e-reading.org.ua/book.php?book=86107>.

⁵ Низамов Е. Тактика морского разбоя / Е. Низамов // Коммерсантъ. Деньги. – 2010. – № 19. – С. 202.

⁶ Балдуин М. В. Александр III и двенадцатый век / Маршал В. Балдуин ; [пер. с англ. Н. В. Еремина]. – СПб. : Евразия, 2003. – С. 192.

⁷ Копелев Д. Н. Золотая эпоха морского разбоя. Пираты. Флибустьеры. Корсары / Д. Копелев. – М. : Остожье, 1997. – С. 7.

грошей» зустрічається в 20-ті – 30-ті рр. XX століття в США. В цей період у місті Чикаго такий термін почали вживати для позначення дій, пов'язаних із введенням у легальний обіг грошових коштів (як правило, металевої монети), одержаних, як правило, в результаті незаконного обороту спиртних напоїв. З метою надати законний вигляд доходам у готівці від нелегального продажу спиртних напоїв, а також від експлуатації проституції та інших різновидів злочинної діяльності гангстери придбали пральні, в яких пральні автомати вмикались за допомогою грошового дріб'язку, і шляхом змішування трудових копійчин і «брудних» грошей маскували справжнє джерело останніх.

У 1920 р. в США, як відомо, у формі 18-тої поправки до Конституції Сполучених Штатів набрав чинності так званий сухий закон, прийнятий Конгресом ще 1917 р. Відповідно до цього Закону заборонялись виробництво, продаж і перевезення, а також ввезення та вивезення спиртних напоїв. Фактично мала місце спроба закріпити кримінально-правовими засобами моральні уявлення певних, так би мовити, пуритансько налаштованих прошарків американського суспільства, які саме алкоголь вважали причиною всіх бід. На практиці реалізація «сухого закону» отримала неабияку протидію з боку середнього класу, оскільки його представники значною мірою були залучені до обороту алкогольних напоїв. В результаті згаданий закон мав результат, протилежний очікуваному: він призвів до зростання рівня злочинності, формування організованої злочинності. Алкогольному бізнесу було завдано значних збитків. Це спричинило виникнення та широке розповсюдження підпільного виробництва спиртних напоїв та їх контрабандне ввезення. На «чорному» ринку алкоголь продавався за надзвичайно високими цінами. Дуже швидко з'явилися численні злочинні організації, доходи яких були пов'язані з контрабандою та незаконною торгівлею спиртними напоями.

Заснування цього злочинного бізнесу інколи приписують Аль Капоне. Проте відмивання ним та його кримінальною імперією грошей мало обмежений характер, здійснювалося без урахування законів фінансового ринку та законодавства. Саме прорахунки у приховуванні характеру грошових коштів, одержаних злочинним шляхом, дозволили врешті-решт притягти цього сумнозвісного суб'єкта до кримінальної відповідальності за результатами розслідування, проведеного співробітниками Служби внутрішніх доходів США.

Першим ідеологом відмивання злочинних доходів вважається Мейер Ланскі, котрий став завдяки своєму кримінальному таланту єдиним в історії головою неіталійського походження найбільшого в світі мафіозного «синдикату». М. Ланскі будував свою діяльність із використанням переваг номерних рахунків у швейцарських банках, офшорних юрисдикцій і грального бізнесу⁸.

За даними британського правознавця У. Гілмора, термін «відмивання» використовувався службовцями правоохоронних органів США як професійний жаргонізм, однак поширився він під час відомого Уотергейтського політичного скандалу в США в середині 70-х рр. минулого століття⁹.

У 1973 р. термін «відмивання грошей» вперше з'явився в пресі у зв'язку з ім'ям президента США Річарда Ніксона та «Уотергейтською справою». В кінці лютого 1972 р. Р. Ніксон зробив перші кроки з переобрання на пост президента. Для цього він створив спеціальний комітет із переобрання. Проте реальна кампанія почалася приблизно за рік до цього, коли один з його партнерів Джордж Мітчелл і міністр фінансів США того часу Моріс Стенс почали таємно створювати фінансову базу майбутньої виборчої кампанії. Саме тоді до них почали надходити анонімні пожертвування, що було заборонено законом, які в подальшому через підставні фірми були перераховані в комітет із переобрання як офіційні платежі. Анонімний характер пожертвувань, їх перерахування через підставні фірми (фактично легалізація в її сьогоденнішньому розумінні) з'ясувалися пізніше після проникнення в штаб національного комітету Демократичної партії в готелі «Уотергейт», а сама технологія отримала назву «відмивання грошей». Слід зазначити, що «Уотергейтський скандал» став першим загальновідомим, але аж ніяк не єдиним подібним фактом.

Яскравим прикладом є і справа Едуардо Орозко, якому в 1978–1982 рр. вдалося на території США безперешкодно відмити близько 151 мільйона доларів, отриманих від продажу кокаїну та героїну. Для

⁸ Борьба с отмыванием доходов от индустрии наркобизнеса в странах Содружества / Б. С. Болотский, А. Г. Волеводз, Е. В. Воронова, Б. Ф. Калачев. – М.: Юрлитинформ, 2001. – С. 34.

⁹ Доля Л. М. Небезпека легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом / Л. Доля // Право України. – 2002. – № 2. – С. 89.

проведення своїх операцій він використав 18 банків, а також рахунки з обміну валюти в Нью-Йорку¹⁰.

Більшість науковців схильна вважати, що термін «відмивання грошей» виник і знайшов поширення на початку 80-х рр. минулого століття. Використовувався він для позначення доходів від наркобізнесу, а точніше для позначення процесу перетворення нелегально отриманих від цього бізнесу грошей у легальні.

Подальша історія пов'язана з пошуком ефективних шляхів боротьби з відмиванням «брудних» грошей. Ще наприкінці 60-х рр. XX століття уряд США стурбувався з приводу використання таємних банківських рахунків американськими громадянами, залученими до незаконної діяльності. Такі рахунки використовувалися для різних цілей: ухилення від сплати податків; маніпуляцій на ринку цінних паперів США; порушення правил внутрішньої торгівлі, торгівлі золотом; розміщення коштів, одержаних незаконним шляхом; переказу грошей, одержаних нелегальним шляхом, через позику відмитих грошей.

Спроби уряду США в судовому порядку переслідувати порушників податкового та іншого законодавства, котрі використовували рахунки в зарубіжних банках, стикалися зі значними складнощами. Оскільки несанкціонована видача інформації про рахунки клієнтів могла потягти за собою притягнення до кримінальної відповідальності, зарубіжні банки, як правило, не сприяли американським службам у розслідуванні кримінальних порушень, вчинених особами, які користувалися зарубіжними рахунками для приховування незаконної діяльності або одержання прибутку. Оскільки банки, які знаходилися під іноземною юрисдикцією, не могли видавати інформацію про рахунки своїх клієнтів, законодавство про дотримання банківської таємниці було визнане основною перешкодою в запобіганні та розслідуванні відповідної незаконної діяльності.

Уряд США спочатку намагався розв'язати проблеми, пов'язані з дотриманням банківської таємниці, через дипломатичні канали. Так, у 1969 р. США почали попередні переговори зі Швейцарією з метою укласти угоду, яка б дала правоохоронним органам США доступ до інформації швейцарських фінансових інститутів. Проте укладений

¹⁰ Борьба с отмыванием доходов от индустрии наркобизнеса в странах Содружества / Б. С. Болотский, А. Г. Волеводз, Е. В. Воронова, Б. Ф. Калачев. – М. : Юрлитинформ, 2001. – С. 35.

договір був малоефективним. Швейцарський уряд висунув умову: не може бути жодної видачі банківської інформації щодо дій, які розслідуються США (включаючи порушення американського податкового законодавства), якщо вони не містять складу злочину за швейцарським законодавством.

Тоді Конгрес США почав пошук внутрішнього рішення. Відповідно до постанови про те, що наявність таємних банківських рахунків і секретних банківських фінансових інститутів призвела до розповсюдження злочинності серед офісних службовців, є фінансовою основою для організованих злочинних операцій у США, використовується для приховування незаконної власності та «відмивання» незаконно нажитих коштів, у 1970 р. було ухвалено низку законодавчих актів, фактично спрямованих на протидію легалізації злочинних доходів. Зокрема, Конгрес США прийняв три закони, які стали основою для формування сучасної державної політики в галузі боротьби з відмиванням «брудних» грошей: «Про контроль за організованою злочинністю»; «Про загальний контроль за розповсюдженням наркотиків»; «Про банківську таємницю»¹¹.

На практиці, однак, до запровадження в законодавство спеціального поняття «відмивання (легалізація) доходів» і відповідальності за нього як за вчинення злочину, правосуддя ставилося до цього явища поблажливо.

На офіційному рівні досліджуваний термін було вперше визначено Президентською комісією США по боротьбі з організованою злочинністю в 1984 р. Тоді це поняття тлумачилося як процес приховування майна незаконного походження або незаконного використання доходів, а також як способи показати ці доходи як законні. Аналогічним є визначення, датоване 1993 р., що належить Міжвідомчій групі протидії відмиванню грошей Великобританії. Відмивання визначається як процес, за допомогою якого правопорушники прагнуть до того, щоб приховати справжнє походження доходів від протизаконної діяльності та володіння ними¹².

¹¹ Букарев В. Б. Зарубежный опыт в сфере правового регулирования противодействия легализации (отмыванию) доходов, приобретенных преступным путем / В. Б. Букарев, Ю. В. Трунцевский, Н. А. Шулепов // Международное публичное и частное право. – 2007. – № 4. – С. 54.

¹² Доля Л. М. Небезпека легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом / Л. Доля // Право України. – 2002. – № 2. – С. 89.

Такими були перші тлумачення поняття «відмивання доходів», які зустрічалися в національних законодавствах Великобританії та США. Звертає на себе увагу та обставина, що в наведених законодавчих формулюваннях не розкривається суть легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а лише описуються діяння, що становлять собою окремі форми відмивання.

Міжнародна спільнота усвідомила важливість протидії відмиванню «брудних» доходів за допомогою ефективної системи засобів, спрямованих на запобігання проникненню злочинних доходів у світову економіку, дещо згодом. Перші кроки міжнародного співтовариства в цьому напрямі можемо спостерігати в Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. Саме цей документ поклав початок створенню та подальшому розвитку антилегалізаційного законодавства. Незважаючи на те, що в названій Конвенції поняття «відмивання грошей» не використовується¹³, у ній міститься перелік дій, які за змістом фактично є формами легалізації доходів від наркобізнесу; зокрема в пп. «а» ч. 1 ст. 3 перераховані види злочинів, доходи від яких складають предмет відмивання майна, одержаного злочинним шляхом, а в пп. «b» ч. 1 цієї ж статті названі способи вчинення легалізації, а саме:

конверсія або переведення власності, якщо відомо, що така власність отримана внаслідок будь-якого правопорушення або правопорушень, визнаних такими відповідно до підпункту «а» цього пункту, або внаслідок участі в такому правопорушенні чи правопорушеннях, з метою приховання або утаювання незаконного джерела власності, чи з метою надання допомоги будь-якій особі, яка бере участь у вчиненні такого правопорушення або правопорушень, з тим, щоб вона могла ухилитися від відповідальності за свої дії;

приховання або утаювання справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, способу розпорядження, переміщення, дійсних прав стосовно власності або її належності, якщо відомо, що така власність одержана внаслідок правопорушення або правопорушень, визнаних

¹³ Тому допускає неточність М.В. Мельничук, стверджуючи, що в Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. уперше в міжнародному праві було визначено поняття легалізації (відмивання) злочинних доходів (див.: Мельничук М. В. Нормативно-правова регламентація сфери протидії легалізації доходів / М. В. Мельничук // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 6. – С. 92).

такими згідно з підпунктом «а» цього пункту, або внаслідок участі в такому правопорушенні чи правопорушеннях.

Крім того, пп. «с» ч. 1 ст. 3 згаданої Конвенції, виходячи з особливостей національних правових систем держав, пропонує визнавати караними і такі дії, як придбання, володіння або використання власності, якщо в момент її одержання було відомо, що така власність отримана внаслідок правопорушення або правопорушень, визнаних такими згідно з підпунктом «а» цього пункту, або внаслідок участі в такому правопорушенні чи правопорушеннях¹⁴.

Однак у Конвенції від 20 грудня 1988 р. йдеться лише про відповідні злочини, пов'язані з виготовленням і розповсюдженням наркотиків, а тому вона не охоплює весь спектр суспільно небезпечних діянь, спрямованих на відмивання майна, здобутого злочинним шляхом.

Наступним кроком на шляху створення законодавчої бази, спрямованої на боротьбу з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, стала Конвенція РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності, від 8 листопада 1990 р. (Конвенція від 8 листопада 1990 р., Страсбурзька конвенція). Виходячи з положень цього документа, відмивання грошей – це процес такого маніпулювання незаконно одержаними коштами (насамперед готівкою), при якому ці кошти набувають цілком законного вигляду. Ст. 6 згаданої Конвенції містить перелік діянь, які державам-учасницям пропонується визначити як кримінально карані (ст. 6):

а) перетворення або передача власності з усвідомленням того, що така власність є доходом, з метою приховування або маскуванню незаконного походження власності чи з метою сприяння будь-якій особі, замішаній у вчиненні предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дій;

б) приховування або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, усвідомлюючи, що така власність є доходом;

¹⁴ Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : Конвенція від 20 грудня 1988 р. : [Електронний ресурс] / Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

і з урахуванням її конституційних принципів і фундаментальних засад її правової системи:

с) набуття, володіння або використання власності з усвідомленням під час отримання, що така власність була доходом;

д) участь у вчиненні, об'єднання або змова з метою вчинення, замах на вчинення, підсобництво, підмова, сприяння і поради щодо вчинення будь-якого із злочинів, визначених відповідно до цієї статті¹⁵.

Принагідно зауважимо, що офіційні переклади міжнародних нормативно-правових актів, зокрема тих, які містять норми кримінально-правового характеру, далеко не завжди узгоджуються із загальноприйнятою та використовуваною у вітчизняному праві термінологією.

На відміну від Конвенції від 20 грудня 1988 р., у якій злочинними визнавалися дії з відмивання доходів, одержаних лише від незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, Конвенція від 8 листопада 1990 р. значно розширила коло предикатних діянь, які можуть бути джерелом доходів, що в подальшому підлягають легалізації. До того ж Страсбурзька конвенція пропонує країнам виробити в національних правових системах законодавчі норми, які б передбачали відповідальність (у т. ч. кримінальну) за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Це, на нашу думку, стало поштовхом для становлення і розвитку національних законодавств щодо протидії відмиванню злочинних доходів.

Положення Конвенції від 8 листопада 1990 р. знайшли своє відображення в Директиві Ради Європейського союзу 91/308/ЕЕС від 10 червня 1991 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів (Перша директива)¹⁶, а згодом у Конвенції РЄ від 16 травня 2005 р. про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (Конвенція від 16 травня 2005 р., Варшавська конвенція), Директиві Європейського парламенту та Ради 2005/60/ЕС від 26 жовтня

¹⁵ Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності : Конвенція від 8 листопада 1990 р. : [Електронний ресурс] / Ради Європи // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_029.

¹⁶ Про недопущення використання фінансової системи з метою легалізації злочинних грошових коштів : Директива від 10 червня 1991 р. : [Електронний ресурс] / Рада Європейського союзу // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_148.

2005 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму (Третя директива)¹⁷ і Директиві Європейського парламенту та Ради 2015/849/ЄС від 20 травня 2015 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму, що вносить зміни та доповнення в Регламент (ЄС) 648/2012 Європейського парламенту та Ради і скасовує Директиву 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради і Директиву Комісії 2006/70/ЄС (Четверта директива)¹⁸.

Виходячи з наведеного вище, можемо констатувати, що самого поняття «легалізація (відмивання) доходів» ні Конвенція від 8 листопада 1990 р., ні Конвенція від 16 травня 2005 р., ні більшість інших міжнародно-правових актів, спрямованих на протидію відмиванню «брудного» майна, не визначають, перераховуючи лише діяння, які можуть утворювати склад аналізованого злочину. Крім цього, у низці міжнародно-правових документів з окресленого питання саме відмивання грошей як явище має різні назви: «відмивання злочинних доходів», «відмивання незаконних доходів», «відмивання грошей» тощо. Однак, як справедливо підкреслює О.О. Чаричанський, аналізуючи тексти конвенцій та інших міжнародно-правових документів, можна зробити висновок про те, що всі ці терміни стосуються одного і того ж явища – відмивання майна, одержаного злочинним шляхом¹⁹.

Втілюючи в життя положення, закріплені в міжнародних нормативно-правових актах, на початку 90-х рр. XX століття окремі держави розробили відповідну законодавчу базу, спрямовану на боротьбу з відмиванням злочинних доходів. Серед цих країн були, наприклад, Бельгія, Італія, Німеччина. Після прийняття відповідних законів

¹⁷ Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму : Директива від 26 жовтня 2005 р. : [Електронний ресурс] / Європейський парламент ; Рада Європейського союзу // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_774.

¹⁸ On the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC : Directive (EU) 2015/849 [20 May 2015] : [Electronic Resource] / European Parliament, Council of the European Union // Official website of the European Union's law. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32015L0849>.

¹⁹ Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 95–96.

кримінальні законодавства цих країн були доповнені спеціальними нормами, які передбачали відповідальність за легалізацію злочинних доходів. Поняття «відмивання грошей» у законодавствах згаданих держав мало дуже широке тлумачення. Наприклад, у законодавстві Німеччини відмивання грошей розглядається як вливання майнових об'єктів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, в легальний фінансово-економічний обіг з метою їх маскування²⁰. З наведеного припису, хоча він і не є досконалим, випливає, що в поняття «відмивання грошей» німецьким законодавцем закладено зміст, який не обмежується лише грошовими коштами.

Наразі ситуація з криміналізацією відмивання в світі серйозно змінилась. У цьому сенсі показово, що окремі дослідники, поділяючи склади економічних злочинів за частотою їх криміналізації на три групи (діяння, які так чи інакше криміналізовані у всіх або майже всіх країнах; діяння, які криміналізовані у переважній більшості країн; діяння, криміналізовані лише в окремих країнах), відмивання злочинних доходів відносять до другої групи посягань²¹.

Створення законодавства, спрямованого на протидію введенню в легальний обіг коштів, одержаних внаслідок вчинення окремих видів злочинів, а саме наркозлочинів, в Україні можна пов'язати з ратифікацією в 1991 р. Конвенції від 20 грудня 1988 р. Адже саме цим можна пояснити активну роботу вітчизняного законодавця в 1994–1995 рр. у напрямі вдосконалення законодавства, спрямованого на регулювання легального обороту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, а також на протидію незаконному обороту таких речовин. Внаслідок цього діючий на той час КК УРСР 1960 р. на підставі ЗУ від 15 лютого 1995 р. «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» і ЗУ «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» було доповнено ст. 229¹²

²⁰ Кернер Х.-Х. Отмывание денег. Путеводитель по действующему законодательству и юридической практике / Харальд-Ханс Кернер, Эберхард Дах; общ. ред. А. Э. Жалинский; [пер. с нем. Т. Родионова, Дж. Воинова]. – М. : Международные отношения, 1996. – С. 38.

²¹ Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Особенная часть : монография / В. Н. Додонов, О. С. Капинус, С. П. Щерба; под ред. С. П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 226, 228–229.

«Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів». В чинному КК України положення цієї кримінально-правової заборони фактично відтворює ст. 306. Однак і приписи, що містяться в ст. 229¹² КК УРСР 1960 р., і дещо змінені її положення, які знайшли відображення в ст. 306 КК України 2001 р., не можна вважати комплексним засобом кримінально-правової протидії відмиванню злочинних доходів, зокрема через істотне обмеження предмета відповідного злочину. Негативним фактором в цьому аспекті виступає і казуїстичність описання об'єктивної сторони складу злочину, про що докладніше йтиметься нижче.

Водночас та обставина, що український законодавець почав вирішувати проблему протидії відмиванню злочинних доходів саме з коштів наркомафії, не дивує. Адже такий підхід можна розглядати як свідчення виконання Україною взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань, пов'язаних із ратифікацією Конвенції від 20 грудня 1988 р. Крім цього, загальновідомою є особливість сучасного наркотизму, яка полягає в тому, що споживачі наркотиків сплачують за них готівку, зберігання і подальше використання якої у великих обсягах є для злочинців досить проблематичним, а тому кошти необхідно відмивати, приховуючи їхнє справжнє джерело.

В юридичній літературі з цього приводу можна прочитати, що злочинний наркобізнес випереджає за обігом світовий нафтовий ринок і поступається першістю тільки міжнародній торгівлі зброєю. З одного боку, наркобізнес породжує необхідність розвитку системи відмивання грошей, а з іншого – прибутки, отримані від торгівлі наркотиками, є головним чинником функціонування індустрії наркобізнесу²². Вкладення коштів наркобізнесу в сектори легальної економіки покликане мінімізувати ризики ринку наркотиків, пов'язані із застосуванням кримінально-правових заборон. Вважається, що в найбільших масштабах наркодолари інвестуються у високоприбуткові легальні сфери економіки, наприклад, у будівельний бізнес, у видобування і транспортування нафти, в біржові спекуляції²³. Відмивання коштів, одержаних в результаті обігу наркотиків (з економічної точки

²² Столярський О. В. Міжнародно-правове співробітництво у боротьбі з відмиванням грошей від наркобізнесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Столярський Олег Васильович. – К., 2006. – С. 1, 5.

²³ Тимофеев Л. Наркобизнес как экономическая отрасль / Л. Тимофеев // Вопросы экономики. – 1999. – № 1. – С. 98.

зору це так звана диверсифікація активів), врешті-решт призводить до збільшення масштабів наркобізнесу та посилення економічної ефективності цієї галузі злочинного підприємництва.

Створення по-справжньому універсального антилегалізаційного законодавства в Україні, як і в інших країнах СНД, слід пов'язувати з Конвенцією від 8 листопада 1990 р. її прийняття та подальша ратифікація в більшості вказаних країн були пов'язані з прийняттям відповідних кримінально-правових норм, які встановлювали відповідальність за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Наприклад, ст. 193 КК Грузії визначила відповідальність за легалізацію незаконних доходів, а ст. 209 КК України та ст. 243 КК Узбекистану – за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та за легалізацію доходів, одержаних від злочинної діяльності, відповідно. Цікавим також є той факт, що КК Росії передбачає відповідальність за вчинення легалізації злочинних доходів за двома статтями: ст. 174 КК – за легалізацію (відмивання) грошових коштів чи іншого майна, здобутих іншими особами злочинним шляхом, а ст. 174¹ – за легалізацію (відмивання) грошових коштів чи іншого майна, здобутих особою внаслідок вчинення нею злочину.

Вже з наведеного ми бачимо, що в законодавчому формулюванні аналізованого складу злочину в різних країнах простежується певна розбіжність. Науковці також не мають єдиного погляду на визначення вказаного поняття. Доктриною кримінального права поки що не вироблене загальноприйняте, усталене визначення легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Перш за все, ми пов'язуємо це зі складною природою легалізації злочинних доходів як негативного явища, що вивчається не лише в межах юридичних, а і економічних наук. Вважаємо, що значною мірою саме тому, оперуючи цим поняттям, дослідники вкладають у нього досить різноманітний зміст, а в літературі та законодавстві можна зустріти різні формулювання щодо визначення цього негативного явища (легалізація злочинних доходів; відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом; легалізація протиправних доходів; відмивання грошей тощо).

Проблема визначення досліджуваного поняття має неабияке теоретичне та практичне значення. Важливість питання в науковому плані обумовлюється тим, що його розв'язання дозволяє визначити-

ся з правовою суттю легалізації і колом діянь, які охоплюються цим поняттям, а в прикладному аспекті – тим, що використання того чи іншого терміна передбачає такий правовий (нормативний) зміст, який йому відповідає.

Ми переконані в тому, що визначення поняття «легалізація (відмивання) злочинних доходів» має виходити зі значення термінів, що входять до його складу, та відображати їх загальноприйняте розуміння. Оскільки відповідний термін використовується не тільки в кримінальному праві, відповідне кримінально-правове поняття має співвідноситися (узгоджуватися) з визначеннями, виробленими суміжними дисциплінами. Разом із тим існування загального поняття не виключає як можливості, так і необхідності його спеціального (у нашому випадку – кримінально-правового) поняття.

Розпочати процес визначення досліджуваного поняття варто зі звернення до етимології та семантичного змісту його складових.

Так, В.Г. Складенко вказує, що термін «легалізація» є запозиченням із французької мови (французьке – *legal*) і походить від латинського *legalis* «законний, правовий», утвореного від *lex (legis)* «закон, юридична норма»²⁴. У словниках української мови «легалізація» тлумачиться як надання законної сили, узаконення чи перехід на легальне становище²⁵. Аналогічне формулювання міститься і в тлумачному словнику юридичних термінів²⁶. Своєю чергою, слово «відмивання» роз'яснюється як очищення когось чи чогось від бруду або як промивання, відділення чого-небудь від домішок²⁷.

Таким чином, вважаємо, що в ст. 209 КК України термін «легалізація» використовується в значенні, яке дисонує з визначеннями, виробленими суміжними дисциплінами, в т. ч. юридичними, що, во-

²⁴ Етимологічний словник української мови : в 7 т. / голов. ред. О. С. Мельничук. – Т. 3 : Кора – М / уклад. Р. В. Болдирев та ін. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 208.

²⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2005. – С. 609; Библик С. П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / Библик С. П., Сютя Г. М.; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Х. : Фоліо, 2006. – С. 336; Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наукова думка, 2000. – С. 318.

²⁶ Юридичні терміни. Тлумачний словник / уклад. В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.; за ред. В. Г. Гончаренка. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 2004. – С. 145.

²⁷ Словник української мови : [в 11 т.] / голов. ред. О. С. Мельничук. – Т. 1: А – В / ред.-уклад. П. Й. Горещкий, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, Н. І. Швидка. – К. : Наукова думка. – 1970. – С. 605.

чевидь, «перекручує» зміст і наслідки цього злочину, внаслідок чого викривляється суть аналізованого негативного явища. В результаті вчинення злочину, передбаченого вказаною статтею КК, доходи не «переходять на легальне становище», їм лише надається вигляд законного походження – так само, як і приховування слідів злочину не нівелює факту його вчинення. У зв'язку з цим М.О. Філатова обґрунтовано наголошує на тому, що термін «легалізація» лексично та юридично не відповідає суті відмивання²⁸. Тому відносно досліджуваного злочину й особливо в нормативно-правових актах доцільно використовувати термін «відмивання», загальноприйняте розуміння якого не суперечить кримінально-правовому. До речі, в міжнародному праві перевага надається терміну «відмивання». Цікаво, що свого часу (на етапі опрацювання проекту КК України) А.А. Музика, посилаючись саме на міжнародно-правове визначення відповідного поняття, пропонував назвати відповідну статтю кримінального закону «Відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом»²⁹.

У тлумачному словнику юридичних термінів відмивання (легалізація) грошей визначається як проведення фінансових операцій та інших угод з грошовими коштами та іншим майном, здобутими свідомо злочинним шляхом, використання цих коштів і майна в підприємницькій та іншій господарській діяльності³⁰. Очевидно, що вживання тут

²⁸ Філатова М. А. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, полученных преступным путем, по законодательству России и Австрии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Філатова Мария Алексеевна. – М., 2014. – С. 9.

²⁹ Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А. А. Музика. – К. : Логос, 1998. – С. 267–268.

Задля справедливості хотіли б відзначити існування в юридичній літературі і іншої точки зору, яка полягає в тому, що варто виключити з кримінального закону саме термін «відмивання», оскільки в ньому немає правового змісту, а тому він не може використовуватись в процесі криміналізації злочинної поведінки і здатен дезорієнтувати практичних працівників (див.: Босхолов А. С. Уголовная ответственность за легализацию денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Босхолов Андрей Сергеевич. – Иркутск, 2005. – С. 12). М.В. Талан також надає перевагу терміну «легалізація» порівняно з терміном «відмивання», оскільки останній, на її думку, є жаргонізмом і яскравим прикладом того, як сленг і неформальні вислови входять у сферу законодавчого регулювання (див.: Талан М. В. Совершенствование уголовно-правовых норм об ответственности за легализацию преступных доходов с учетом законодательных поправок 2010–2011 гг. / М. В. Талан // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2012. – № 3. – С. 56).

³⁰ Юридичні терміни. Тлумачний словник / уклад. В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін. ; за ред. В. Г. Гончаренка. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 2004. – С. 49.

терміна «відмивання (легалізація) грошей» звужує предмет злочину, який у самому понятті цілком виправдано визначається більш широко.

Дослідження визначень поняття «відмивання (легалізація) злочинних доходів» в юридичній літературі також свідчить про те, що вчені висловлюють різні думки щодо розуміння цього явища, однак повної ясності і точності до цього часу немає, адже, як вже зазначалось, відмивання доходів можна розглядати як багатогранне та різнопланове явище, зокрема як злочин, дію, процес, технологію, етап, метод і процедуру, різновид підприємницької діяльності, джерело доходу мафії³¹.

Наприклад, А.В. Базиліук пише, що «відмивання» є формою конвертації грошей, зароблених нечесними методами (через маніпулювання цінами, порушення реальних співвідношень бартерного товарообміну, використання операцій з векселями, цінними паперами, здійснення майнових відносин, різних форм кримінальних операцій тощо), та їх реконвертації (легалізації готівки) для забезпечення версії легального походження³². Як бачимо, вчинення злочинів розглядається в цьому разі лише як один із багатьох методів отримання «брудних» доходів, що дає підстави говорити про занадто широкий зміст такого визначення в кримінально-правовому сенсі.

Цікаво, що В.М. Попович розмежовує відмивання тіньових капіталів та їх легалізацію. Під першим він розуміє вчинення будь-яких дій власниками «реальних коштів незаконного походження» чи «фіктивних («намитих») коштів», одержаних за рахунок емісії фіктивних фінансових засобів, а також дії чи бездіяльність працівників кредитно-фінансових установ, інших суб'єктів фінансово-господарських інститутів, органів нотаріату, реєстраційних та інших організацій, спрямованих на приховування джерел походження капіталів, або ініціаторів і співучасників їх здобуття, акумуляції, «намитання», «відмивання», легалізації. Дослідник вважає це складовою частиною процесу легалізації тіньових капіталів, зокрема їх впровадження в легальну економіку з метою використання як законних у легальних або тіньових схемах підприємницької діяльності, розрахункових та кредитних операціях, вкладання в рухоме і нерухоме майно. Своєю чергою, «легалізація»

³¹ Барановський О. І. «Відмивання» грошей: сутність та шляхи запобігання / О. І. Барановський. – Х. : Форт, 2003. – С. 44–68.

³² Базиліук А. В. Роль законодавства у формуванні реалізації схем відмивання грошей та мотивація виводу капіталу за кордон / А. В. Базиліук // Економічний часопис ХХІ. – 2002. – № 5. – С. 11–13.

тіньових капіталів визначається В.М. Поповичем як процес впровадження тіньових капіталів у легальну сферу економічної діяльності з метою їх легітимної акумуляції, тобто отримання «очищеного доходу» або «відтворено-додаткового фіктивного доходу»³³.

Виходячи з наведених визначень, можна сказати, що метою відмивання капіталів є їх використання як законних у легальних або тіньових схемах підприємницької діяльності, у розрахункових та кредитних операціях, а так само вкладання в рухоме і нерухоме майно. Складається враження, що відмивання передбачає використання злочинних доходів як у тіньовому, так і в легальному секторах економіки, а легалізація – тільки в легальному, з чого випливає ширший зміст відмивання, яке фактично охоплює легалізацію. Постає питання: як ширше за змістом поняття може бути складовою частиною (етапом) вужчого?

Деякі зарубіжні дослідники у визначенні поняття «відмивання злочинних доходів» також зосереджують увагу на окремих етапах чи стадіях такої протиправної діяльності. Наприклад, П. Ройтер і Е. Трумен відмивання грошей визначають як конверсію злочинних доходів у майно, яке не може бути простежено до основного злочину³⁴, а Д. Хоптон – як маскування права власності на майно, конвертацію чи відмивання злочинної власності³⁵. Наведені тлумачення видаються занадто вузькими, адже характеризують лише один з етапів відмивання кримінальних капіталів у той час, як таких етапів насправді є кілька. Як наслідок, значно обмежується уявлення про суть розглядуваного негативного явища.

Зазначимо, що найбільш поширеним є виокремлення у відмиванні злочинних доходів трьох етапів – розміщення, приховування та інтеграція. Розміщення – це фізичне розміщення готівкових грошових коштів у мобільні фінансові інструменти, територіальне віддалення їх від місць їхнього походження; воно здійснюється у традиційних і нетрадиційних фінансових установах, у роздрібній торгівлі або за

³³ Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія / В. М. Попович. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. – С. 108–109.

³⁴ Reuter P. Chasing dirty money: the fight against money laundering / Peter Reuter, Edwin M. Truman. – Washington : Institute for International Economics, 2004. – P. 1.

³⁵ Hopton D. Money Laundering: A Concise Guide for All Business / Doug Hopton. – Burlington : Gower Publishing, 2006. – P. 2.

межами країни. Приховування передбачає відрив незаконних доходів від їх джерел шляхом складного ланцюга фінансових операцій, спрямованих на маскуванню сліду цих доходів, який можливо перевірити. Нарешті, інтеграція – це стадія процесу легалізації, безпосередньо спрямована на надання вигляду законного походження злочинно нажитому майну. Деякі дослідники саме цю, останню стадію називають легалізацією (відмиванням), що навряд чи правильно.

Українським є такий факт: якщо слід коштів, що відмиваються, не було виявлено на двох попередніх стадіях, то відокремити законні гроші від незаконних дуже складно. Їх виявлення на стадії інтеграції стає можливим лише за допомогою агентурної роботи³⁶. Отже, визначення легалізації злочинних доходів як останнього з названих етапів всього процесу відмивання може мати негативний вплив на правозастосовну практику.

А.К. Бекряшев³⁷ та С.О. Синянський³⁸ визначають відмивання доходів, одержаних незаконним шляхом, як надання правомірного вигляду володінню, користуванню чи розпорядженню грошовими коштами або іншим майном, придбаним свідомо незаконним шляхом. Безперечно, відмивання притаманні «надання правомірного вигляду» злочинним доходам, однак, на нашу думку, це є вже результатом певних дій, що в наведеному визначенні жодним чином не відображено.

Деякі автори визначають відмивання доходів як процес. Наприклад, вітчизняний дослідник О.В. Столярський під відмиванням грошей розуміє сукупність послідовно-логічних дій, що за своїм змістом становлять операції з доходами злочинного походження їх власником або його довіреними особами у фінансово-банківській системі однієї або кількох країн, з метою приховання істинних джерел походження даних доходів, надання їм легального вигляду³⁹.

³⁶ Бекряшев А. К. Теневая экономика и экономическая преступность : электрон. учеб. / А. К. Бекряшев, И. П. Белозеров, Н. С. Бекряшева, И. В. Леонов. – Омск : Омск. гос. ун-т : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/ch4p2.htm>.

³⁷ Бекряшев А. К. Там само.

³⁸ Синянський С. О. Удосконалення національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах посилення інтеграційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.05.01 / Синянський Сергій Олександрович. – К., 2005. – С. 7.

³⁹ Столярський О. В. Міжнародно-правове співробітництво у боротьбі з відмиванням грошей від наркобізнесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Столярський Олег Васильович. – К., 2006. – С. 6.

П. Ліллі визначає відмивання як процес, у результаті якого справжність «брудних» грошей, що є виручкою від вчинення нелегальних діянь, і свідчення належності цих грошей злочинцям трансформуються таким чином, що такі кошти стають плодами діяльності цілком законних організацій (джерел)⁴⁰. За С. Боуденом, відмивання коштів – це процес, за допомогою якого доходи від злочинної діяльності маскуються під легальні для того, щоб вони могли використовуватися злочинцями в подальшій діяльності⁴¹. І. Одох визначає легалізацію грошей як процес інтеграції доходів від злочинів у легальний потік фінансової комерції, за якого створюється вигляд законного походження протиправних коштів⁴².

У цих визначеннях, аналогічно з попередніми, основу складають окремі етапи дій з відмивання злочинних доходів, однак їх зміст ширший, адже сам термін «процес» означає певну сукупність послідовних дій, спрямованих на досягнення певної мети. Таким чином, поняттями, сформульованими С. Боуденом, П. Ліллі та І. Одохом, охоплюються не тільки безпосередньо дії з маскування чи інтеграції доходів від злочинів відповідно, а і супутня діяльність.

Очевидно, що визначення відмивання доходів, які даються дослідниками – представниками різних державних, у т. ч. правозастосовних органів та які містяться в нормативно-правових актах, сфокусовані на окремих аспектах певних дій (економічних, бухгалтерських, кримінально-правових тощо). З цієї причини С. Боуден вважає, що більшість з таких визначень не є достатньо повними для правильного розуміння⁴³.

Вважаємо таку позицію не зовсім правильною, адже відповідні визначення цілком спроможні ефективно виконувати свою функцію в тій чи іншій сфері. Цього не можна сказати про комплексне визначення поняття «відмивання злочинних доходів», адже воно може бути або громіздким, що ускладнить його розуміння, або матиме загальний характер і, знову ж, не розкриватиме особливостей цього негатив-

⁴⁰ Лилли П. Грязные сделки. Тайная правда о мировой практике отмыwania денег, международной преступности и терроризме / П. Лилли. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. – С. 23.

⁴¹ Bowden S. Money laundering: key issues and possible action / Stephen Bowden. – London : Commonwealth Secretariat, 1997. – P. 7.

⁴² Odeh I. A. Anti-money Laundering and Combating Terrorist Financing for Financial Institutions / Ismail A. Odeh. – Pittsburgh : Dorrance Publishing, 2010. – P. 1.

⁴³ Turner J. E. Money Laundering Prevention: Detering, Detecting, and Resolving Financial Fraud / Jonathan E. Turner. – Hoboken : John Wiley & Sons, 2011. – P. 3.

ного явища. Виходячи з тематики нашого дослідження, вважаємо за потрібне більш докладно проаналізувати саме кримінально-правовий аспект відмивання доходів злочинного походження.

Окремі науковці, даючи визначення розглядуваного поняття, не акцентують увагу на характері самих дій, підкреслюючи їх спрямованість чи кінцевий результат. Так, П.П. Андрушко визначає відмивання злочинно одержаних доходів як дії, спрямовані на приховування чи маскування незаконного походження коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів або іншого майна, за умови усвідомлення особою злочинності їх походження, вчинені з метою надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню такими доходами, або дії, спрямовані на приховування джерел походження таких доходів – це вчинення будь-яких дій, спрямованих на надання законного статусу зазначеним коштам та майну, тобто надання законного статусу володінню, користуванню та розпорядженню⁴⁴. На думку В.М. Корнієнка, легалізацією протиправно отриманих грошових коштів та майна необхідно визнавати незаконну (злочинну) діяльність, що здійснюється шляхом різних маніпуляцій з брудним капіталом, унаслідок чого останній набуває статусу законного (легального)⁴⁵. Б.В. Волженкін розглядає відмивання коштів як різноманітні дії (наприклад, фінансові операції), що проводяться з метою приховування наявності та (або) походження майна, здобутого таким способом, щоб у подальшому отримувати з нього доходи⁴⁶.

Німецькі дослідники Х.-Х. Кернер та Е. Дах під відмиванням доходів розуміють усі операції, які здійснюються з метою на першій стадії приховати наявність, походження або цільове призначення майнових цінностей, одержаних від злочину, щоб на другій стадії регулярно отримувати з них доходи⁴⁷. І.Г. Тер-Аванесов пропонує таке визна-

⁴⁴ Андрушко П. П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика / П. П. Андрушко, М. Є. Короткевич. – К.: Юрисконсульт, 2005. – С. 29–30.

⁴⁵ Корнієнко В. М. Протидія органів внутрішніх справ легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом / В. М. Корнієнко. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – С. 11.

⁴⁶ Волженкин Б. В. Преступления в сфере экономической деятельности по уголовному праву России / Б. В. Волженкин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2007. – С. 271.

⁴⁷ Кернер Х.-Х. Отмывание денег. Путеводитель по действующему законодательству и

чення: легалізація грошових коштів або іншого майна – це умисні дії незалежно від форм їх здійснення, спрямовані на надання законного вигляду доходам, отриманим незаконним шляхом⁴⁸. З точки зору О.Ю. Якімова, легалізацію необхідно визначати як дію, спрямовану на надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню майном (або правом на нього), придбаним у результаті вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину⁴⁹.

Деякі дослідники намагаються більш повно охарактеризувати дії з легалізації злочинних доходів. Наприклад, Д.В. Бахарев розуміє під відмиванням злочинних доходів процес здійснення правочинів або фінансових операцій з грошовими коштами або іншим майном, набутими злочинним шляхом, спрямованих на надання правомірного вигляду володінню, користуванню і розпорядженню зазначеними грошовими коштами або іншим майном, або здійснюваних з метою надання допомоги іншій особі, яка брала участь у вчиненні основного злочину, з тим, щоб вона могла ухилитися від відповідальності за свої діяння⁵⁰. На думку І.Є. Мезенцевої, легалізацією грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, може бути названа вчинена умисно діяльність одного чи декількох осіб, у результаті чи в процесі здійснення якої майнові цінності (гроші, речі, майнові чи зобов'язальні права тощо) злочинного походження перетворюються в юридичному, а також, за необхідності, у матеріальному змісті таким чином, що створиться ілюзія законності придбання цих цінностей і правомірності володіння (розпорядження) ними⁵¹. З точки зору О.О. Чаричанського, діяння, яке полягає в легалізації, можна визначити як суспільно небезпечну дію з грошовими коштами або іншим

юридической практике / Харальд-Ханс Кернер, Эберхард Дах; общ. ред. А. Э. Жалинский; [пер. с нем. Т. Родионова, Дж. Воинова]. – М.: Международные отношения, 1996. – С. 38.

⁴⁸ Тер-Аванесов И. Г. Легализация денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тер-Аванесов Игорь Геннадьевич. – Ставрополь. – 2005. – С. 33.

⁴⁹ Якимов О. О недостатках законодательного регулирования противодействия легализации (отмыванию) преступных доходов / О. Якимов // Уголовное право. – 2003. – № 1. – С. 102.

⁵⁰ Бахарев Д. В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты совершенствования механизма противодействия легализации доходов от организованной преступной деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бахарев Дмитрий Владимирович. – М., 2006. – С. 53–54.

⁵¹ Мезенцева И. Е. Кримінально-правові і криминологічні аспекти легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мезенцева Ірина Євгенівна. – Х., 2002. – С. 166.

майном, одержаними від скоєння певного злочину, що вчиняється у формах, передбачених законом, та полягає у наданні формально законного вигляду таким коштам та майну при їх використанні у сфері господарської діяльності⁵². І.Л. Третьяков дає визначення в такому ж руслі, зазначаючи, що легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – це умисне надання правомірного вигляду користуванню, володінню або розпорядженню грошовими коштами, іншим майном, роботам та послугам, інформації, інтелектуальній власності, отриманим завідомо злочинним шляхом, чи приховування їх місцезнаходження, розміщення, руху або дійсної належності, а так само використання їх для здійснення підприємницької або іншої економічної діяльності⁵³.

Більш загальну характеристику дає Л.М. Доля, зазначаючи, що легалізація грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, – це здійснення різних економічно значущих дій з одержаними внаслідок вчинення злочину грошовими коштами та іншим майном⁵⁴. При розкритті поняття «легалізація грошових коштів та іншого майна, що має незаконне походження», М.В. Бондарєва, деталізуючи характер дій, указує, що це суспільно небезпечна діяльність умисного характеру, основними формами якої є: здійснення фінансових операцій з використанням майна, здобутого незаконним шляхом, у т. ч. з метою приховування або утаювання його дійсних характеристик; власне приховування або утаювання його дійсних характеристик; реалізація правомочностей власника стосовно такого майна⁵⁵. Складається враження, що це визначення не стільки кримінально-правове, скільки криміналістичне. В.А. Журавель, також досліджуючи легалізацію злочинних доходів з точки зору криміналістики, розглядає її як динамічну

⁵² Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 103.

⁵³ Третьяков И. Л. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Третьяков Иван Львович. – М., 2002. – С. 21.

⁵⁴ Доля Л. М. Небезпека легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом / Л. Доля // Право України. – 2002. – № 2. – С. 93.

⁵⁵ Бондарєва М. В. Кримінально-правові аспекти відповідальності за легалізацію грошових коштів та іншого майна, здобутого незаконним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бондарєва Марія Володимирівна. – К., 2000. – С. 17.

систему дій суб'єкта, що стало виявляються, з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення предикатного діяння⁵⁶.

Як бачимо, в одних дослідників відмивання – це дії, операції з «брудними» доходами (П.П. Андрушко, М.В. Бондарєва, Б.В. Волженкін, Л.М. Доля, В.А. Журавель, В.М. Корнієнко, Х.-Х. Кернер, Е. Дах, І.Г. Тер-Аванесов, І.Л. Третьяков, О.О. Чаричанський, О.Ю. Якімов), в інших – процес (Д.В. Бахарєв). В одних дефініціях легалізація доходів характеризується як одиничне діяння (О.О. Чаричанський, О.Ю. Якімов), в інших – як вид діяльності (М.В. Бондарєва, І.Є. Мезенцева). Метою вчинення таких дій називається надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню майном (П.П. Андрушко, М.В. Бондарєва, Д.В. Бахарєв, О.Ю. Якімов).

Наведені вище позиції науковців щодо розуміння поняття відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, – лише частина відображених у літературі точок зору на цю проблему. Але навіть вони переконливо підтверджують зазначену вище тезу про широке розмаїття думок з приводу розглядуваного поняття.

Очевидно, що відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, як і будь-яким іншим діям, притаманні свої особливості. Тому вважаємо, що, з'ясовуючи зміст поняття відмивання злочинних доходів, необхідно виходити з його відмітних характеристик, що сприятиме найбільш точному і в той же час лаконічному відображенню об'єктивної дійсності у визначенні.

Варто зазначити, що одним із ключових аспектів у цьому аспекті є такий факт: діяння, які полягають у відмиванні, характеризуються тим, що кримінальний капітал («брудне» майно) переходить із тіньового сектору економіки в легальний. Це і є основною метою вчинення відмивання злочинних доходів. Не викликає сумнівів те, що особи, винуваті в цьому злочині, прагнуть приховати наявність або походження майна, отриманого внаслідок вчинення злочину, але кінцевою метою все ж є використання таких доходів у легальному обігу. Саме це і дозволяє нам відрізнити відмивання злочинних доходів від суміжних протиправних діянь, зокрема від придбання і збуту майна, одержаного злочинним шляхом⁵⁷. У цьому сенсі вдалими є визначення

⁵⁶ Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посібник / В. А. Журавель. – Х. : Одисей, 2005. – С. 7.

⁵⁷ Проблема розмежування складів злочинів, передбачених ст. 209 і ст. 198 КК України,

Б.В. Волженкіна, Х.-Х. Кернера та Е. Даха: вказуючи на мету проміжних етапів аналізованого злочину, вони акцентують увагу і на кінцевому результаті (меті) цих протиправних дій. Необхідно також мати на увазі (про це вже говорилося) те, що в подальшому такі доходи не набувають легального статусу, а лише отримують вигляд законного походження.

Уведення ж злочинних капіталів у легальну економіку можливе виключно завдяки вчиненню фінансових операцій і правочинів, які можуть бути як дійсними, так і оспорюваними. І цей перелік є вичерпним, адже тільки здійснення законної операції з майном злочинного походження або операції, що створює видимість законної, може остаточно стерти «кримінальне минуле» майна. Однак з кримінально-правової точки зору треба враховувати, що на деяких етапах відмивання кримінальних доходів можуть бути вчинені і інші дії, що не полягають у вчиненні правочинів, однак все одно утворюватимуть склад розглядуваного злочину (докладніше про це говорить у главі 3 монографії).

Таким чином, фактично легалізація злочинних доходів виникла задовго до її криміналізації та ухвалення перших нормативних актів, спрямованих на боротьбу з нею, а включення її до переліку кримінально караних діянь було пов'язане зі сплеском організованої злочинності. Вивчення історії виникнення та розвитку цієї проблеми дозволяє виділити чотири ключові етапи ґенези відмивання: 1) виникнення дій з легалізації злочинних доходів; 2) широке використання організованою злочинністю зазначених дій; 3) виникнення поняття «відмивання грошей»; 4) законодавче регулювання проблеми.

Визначити ж відмивання майна, одержаного злочинним шляхом, з кримінально-правової точки зору можна як вчинення дій з майном, здобутим внаслідок вчинення злочину, спрямованих на надання йому вигляду законного походження задля подальшого використання в господарській чи іншій легальній діяльності.

Щодо терміну «легалізація», то лексично та юридично він не відповідає суті відмивання «брудного» майна, а тому в нормативно-правових актах доцільним є використання терміну «відмивання», загальноприйняте розуміння якого не суперечить кримінально-правовому.

§ 2. Соціальна обумовленість криміналізації відмивання майна, здобутого злочинним шляхом

Коли в науці кримінального права виникає питання про соціальну обумовленість закону, то частіше за все мова йде про визначення критеріїв криміналізації та декриміналізації діянь, тобто про соціальну обумовленість кримінально-правової заборони⁵⁸. Щодо змісту визначення криміналізації, то в цьому дослідженні за основу буде використано дефініцію О.І. Коробєєва, який визначає криміналізацію як процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості та доцільності кримінально-правової боротьби з ними та фіксації їх у законі як злочинних та кримінально караних⁵⁹.

Причин зміни обсягу криміналізації є кілька. Це, зокрема: виникнення нової суспільно небезпечної діяльності людей, якої раніше не існувало; несприятлива динаміка окремих видів поведінки, що раніше регламентувалася в адміністративному законодавстві чи взагалі не розглядалася як правопорушення; науково-технічний прогрес, що розвиває потенційно небезпечні для людини сфери науки та техніки; необхідність посилення охорони конституційних прав і свобод особи; помилки в проведеній раніше декриміналізації злочинного діяння⁶⁰. До приводів криміналізації М.І. Хавронюк відносить: 1) необхідність виконання зобов'язань за міжнародними договорами, ратифікованими ВР України; 2) необхідність створення правових механізмів утвердження і забезпечення прав і свобод людини як головного обов'язку держави (ст. 3 Конституції України); 3) необхідність забезпечення реалізації певних положень Конституції та інших законів України; 4) результати кримінологічних досліджень щодо динаміки та поширеності певного діяння, які обґрунтовують необхідність його кримінально-правової заборони; 5) громадська думка⁶¹.

⁵⁸ Кудрявцев В. Н. Криминализация: оптимальные модели / В. Н. Кудрявцев // Уголовное право в борьбе с преступностью : сборник статей. – М. : ИГиП АН СССР, 1981. – С. 5.

⁵⁹ Российское уголовное право : курс лекций : в 5 т. – Т. 1. Преступление / Под ред. А. И. Коробеева. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1999. – С. 82.

⁶⁰ Лопашенко Н. А. Уголовная политика : монография / Н. А. Лопашенко. – М. : Волтерс Клувер. – 2009. – С. 96–97.

⁶¹ Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2004. – С. 7.

Саме з першою із зазначених причин (виникнення нової суспільно небезпечної діяльності людей, якої раніше не існувало) можна пов'язати криміналізацію відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. З проголошенням незалежності Україна зіткнулася не лише з необхідністю вироблення принципово нової моделі ведення економічної діяльності, а і з необхідністю протидії новим суспільно небезпечним діянням, включаючи відмивання злочинних доходів.

Разом із тим ми вже наголошували на тому, що відмивання майна, здобутого злочинним шляхом, є типовим конвенційним злочином, тобто діянням, криміналізація якого відбулась у зв'язку зі вступом України в коло держав-учасниць відповідних міжнародно-правових документів⁶². Країна, будучи учасником певної конвенції, бере на себе зобов'язання встановити в національному законодавстві відповідальність за те чи інше діяння, яке носить міжнародний характер і для боротьби з яким потрібні узгоджені зусилля багатьох держав.

Так, на думку В.П. Панова, легалізація (відмивання) злочинних доходів, як і контрабанда, нелегальна еміграція, фальшування грошей, посягання на культурні цінності народів, є злочином міжнародного характеру, що заподіює шкоду економічному, соціальному і культурному розвитку держав⁶³. В.І. Борисов відносить легалізацію коштів, здобутих злочинним шляхом (поряд із незаконним обігом наркотиків, торгівлею людьми і підробленням грошей), до злочинів міжнародного характеру, які отримали значне поширення на території України на рубежі ХХ–ХХІ століть⁶⁴. В.В. Франчук також відносить відмивання «брудних» доходів до групи злочинів у сфері економіки, до яких прикута особлива увага світової громадськості, слушно відзначаючи, що вимоги міжнародно-правових актів відображено в т. ч. у ст. 209 КК України⁶⁵.

⁶² Дудоров О. О. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом // Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – С. 708.

⁶³ Панов В. П. Международное уголовное право : учеб. пособие / В. П. Панов. – М.: ИНФРА-М, 1997. – С. 71.

⁶⁴ Борисов В. І. Відзив офіційного опонента на дисертацію К.В. Юртаєвої «Місце скоєння злочинів міжнародного характеру», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / В. І. Борисов // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць / редкол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2010. – Вип. 20. – С. 290.

⁶⁵ Франчук В. В. Кримінально-правові засоби охорони економіки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Франчук Василь Валерійович. – Львів, 2015. – С. 177.

Як бачимо, криміналізацію відмивання «брудних» доходів слід пов'язувати і з першим приводом криміналізації, виділеним М.І. Хавронюком (необхідність виконання зобов'язань за міжнародними договорами, ратифікованими ВР України). У зв'язку з цим нагадаємо, що на загальноєвропейському рівні проблема координації зусиль держав у протидії легалізації злочинних доходів уперше знайшла детальне висвітлення у Конвенції від 8 листопада 1990 р., ратифікованій ЗУ від 17 грудня 1997 р.

Але для того щоб кримінальний закон працював, був ефективнішим у боротьбі з відповідними суспільно небезпечними діяннями, ніж інші правові норми, кримінально-правова заборона повинна бути соціально та кримінологічно обумовленою⁶⁶. Прорахунки ж законодавця можуть призвести до двох небажаних наслідків: наявності прогалин у кримінальному законі та надмірності заборони⁶⁷. Погоджуючись із такою позицією, спробуємо з'ясувати доцільність криміналізації вітчизняним законодавцем у 2001 р. легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Причому тут необхідно враховувати, що відмивання є вторинним злочином, тобто кримінальна караність аналізованого діяння залежить від попереднього вчинення особою основного (предикатного) злочину, внаслідок вчинення якого були отримані доходи, що відмиваються.

Прийняттю будь-якої правової норми (сказане стосується і ст. 209 КК України) передують певні підготовчі етапи, сукупність яких можна назвати процесом формування права. Як зазначає С.С. Алексєєв, такий процес складається з двох основних стадій: стадії виникнення об'єктивної суспільної потреби в існуванні юридичного регулювання відносин та стадії правотворчості – державної діяльності, в результаті якої визначені положення, отримуючи формальне закріплення, отримують статус юридичних норм, виступають у вигляді норм писаного права⁶⁸. Кримінальна правотворчість складається з таких етапів: 1) виявлення негативних явищ, які потребують боротьби з ними кримінально-правовими заходами; 2) оцінка природи цих явищ, їх еко-

⁶⁶ Курс уголовного права : в 7 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – Т. 1 : Общая часть : Учение о преступлении / Г. Н. Борзенков, В. С. Комиссаров, Н. Е. Крылова и др. ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало-М, 2002. – С. 15.

⁶⁷ Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Балобанова Дар'я Олександрівна. – Одеса, 2007. – С. 62.

⁶⁸ Алексєєв С. С. Теория права / С. С. Алексєєв. – Харьков : БЕК, 1994. – С. 108–109.

номічної, соціальної, психологічної і кримінологічної обумовленості; 3) прогнозування результатів дії закону; 4) ухвалення рішення про необхідність певного закону; 5) формулювання тексту кримінального закону; 6) прийняття кримінального закону⁶⁹.

Слід також мати на увазі, що криміналізація має відповідати системі правил встановлення кримінальної відповідальності. Незважаючи на те, що вони становлять собою дещо абстрактний і загальний рівень наукового забезпечення нормотворчості⁷⁰, врахування цих правил має важливе практичне значення для встановлення ефективної кримінально-правової заборони. За загальноновизнаною у кримінально-правовій літературі думкою, криміналізація – це віднесення законодавцем того чи іншого діяння до числа злочинів, інакше кажучи, встановлення кримінальної відповідальності за його вчинення.

Діяльність законодавця, що полягає у встановленні кримінально-правових заборон, не може бути довільною і повинна (в ідеалі) підлягати певним правилам, виробленим юридичною наукою. Ці правила у кримінально-правовій літературі називаються та групуються по-різному.

У доктрині кримінального права питання визначення обставин, які б давали підстави для запровадження кримінально-правової заборони, є спірним. Маємо констатувати навіть відсутність їх визначеного термінологічного позначення. Науковці ведуть мову про підстави криміналізації, умови криміналізації, приводи криміналізації, критерії криміналізації, принципи криміналізації тощо. Зрозуміло, що всі підходи мають свою специфіку, як і право на існування. Водночас змістовно вони або мають на увазі одне і те саме, або дуже тісно сплітаються. Тобто дискусія між науковцями носить, скоріш за все, термінологічний, а не змістовний характер, точиться не стільки щодо суті правил (обов'язкових вимог) криміналізації, скільки щодо їх систематизації (групування) та узагальнюючої назви таких вимог. У зв'язку з цим вважаємо таку дискусію значною мірою теоретичною і такою, що не має вирішального значення для нашого дослідження. Тому розкриваючи обумовленість криміналізації легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, вважаємо за доцільне,

⁶⁹ Комиссаров В. С. Борьба с преступностью мерами уголовного права (понятие, сущность, содержание) : учеб. пособие / В. С. Комиссаров. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – С. 53.

⁷⁰ Злобин Г. А. Основания и принципы уголовно-правового запрета / Г. А. Злобин // Советское государство и право. – 1980. – № 1. – С. 71.

застосовуючи один із доктринальних підходів, звернутися до підстав і принципів криміналізації.

Поняття «підстава» та «принцип» не слід ототожнювати та змішувати, в т. ч. в аспекті розгляду проблематики криміналізації. Якщо звернутися до тлумачних словників української мови, то вони тлумачать «підставу» як те основне, на чому базується що-небудь⁷¹, а «принцип», своєю чергою, – як основне вихідне положення певної наукової теорії.

Що стосується підстави криміналізації, то тут ми поділяємо позицію Н.О. Лопашенко, яка вказує, що є лише одна підстава криміналізації – існування суспільно небезпечної поведінки, що потребує кримінально-правової заборони⁷². Однак тут необхідно врахувати і позицію, згідно з якою підставою криміналізації є процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей⁷³. Між цими двома визначеннями очевидний взаємозв'язок, адже саме зміни в житті суспільства (соціальні, економічні, політичні тощо) зумовлюють подальше виникнення та існування суспільно небезпечної поведінки, що потребує саме кримінально-правового реагування.

Крім того, враховуючи той факт, що відмивання «брудних» доходів є вторинним злочином, криміналізація в цьому випадку обумовлена наявністю певного зв'язку між самою по собі законною діяльністю у вигляді вчинення фінансових операцій, цивільно-правових або господарсько-правових правочинів, з одного боку, та діянням, яке вже визнане кримінально караним, з іншого. Причому цей зв'язок не є причинним.

У виявленні цього зв'язку надзвичайно важливу роль відіграє суб'єктивна сторона злочину, а саме усвідомлення особою факту вчинення предикатного злочину. Тобто такий зв'язок можна простежити у випадках, коли вторинний злочин прямо чи опосередковано сприяє розвитку чужої або своєї злочинної діяльності. І, як слушно

⁷¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : Перун, 2005. – С. 966.

⁷² Лопашенко Н. А. Уголовная политика : монография / Н. А. Лопашенко. – М. : Волтерс Клувер. – 2009. – С. 102.

⁷³ Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин и др. ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – С. 204.

вказує М.М. Лапунін, вторинний злочин знаходиться у взаємозв'язку з первинним кримінально караним актом, а не з фактом притягнення особи, яка його вчинила, до кримінальної відповідальності, а зазначений зв'язок не вказує на пряму залежність ступенів суспільної небезпеки основного і вторинного злочинів⁷⁴.

Стосовно ж принципів криміналізації, то ми приєднуємося до позиції науковців, які визначають їх як науково обґрунтовані та сумлінно застосовувані загальні правила та критерії оцінки допустимості та доцільності кримінально-правової новели, яка встановлює чи змінює відповідальність за конкретний вид суспільно небезпечних діянь⁷⁵, а також поділяють їх на дві основні групи: 1) соціальні та соціально-психологічні та 2) системно-правові. Першу групу принципів криміналізації складають принципи суспільної небезпеки, відносної поширеності діяння, пропорційності позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичної адекватності. До загально-правових принципів криміналізації віднесені принципи конституційної адекватності, системно-правової несуперечливості, міжнародно-правової необхідності і допустимості, процесуальної здійсненості переслідування, а до кримінально-правових – принципи відсутності прогалин у законі, визначеності та єдності термінології, повноти складу злочину, ненадмірності та економії репресії⁷⁶. Конструктивно слід визнати доктринальну пропозицію (М.І. Хавронюк) про законодавче визначення правил криміналізації діянь на конституційному рівні.

Виходячи з того, що кримінальну відповідальність за відмивання злочинних доходів уже встановлено, а в цій книзі ми маємо на меті

⁷⁴ Лапунин М. М. Вторичная преступная деятельность и ее криминализация : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лапунин Михаил Михайлович. – Саратов, 2006. – С. 164–165.

⁷⁵ Злобин Г. А. Основания и принципы уголовно-правового запрета / Г. А. Злобин // Советское государство и право. – 1980. – № 1. – С. 71.

⁷⁶ Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин и др. ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – С. 210–242.

Нерідко у наукових роботах з кримінального права їх автори використовують зворот «принципи криміналізації ...» (далі вказується злочин певного виду, передбачений конкретною статтею КК України). З огляду на те, що принципи криміналізації є розробленими доктриною універсальними правилами, яким має підкорятись діяльність законодавця із встановлення будь-яких кримінально-правових заборон, коректніше вести мову про врахування принципів криміналізації при запровадженні кримінальної відповідальності за той чи інший злочин.

в т. ч. дослідити чинники соціальної обумовленості такої кримінально-правової заборони, вважаємо за необхідне звернути особливу увагу на першу групу принципів криміналізації з акцентом на принципи суспільної безпеки. Висвітлення решти принципів криміналізації стосовно відмивання за потреби здійснюватиметься також. Зокрема, спрямованість нашого дослідження вимагає звернення прискіпливої уваги на принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості.

Принцип суспільної безпеки (а якщо говорити точніше, то достатньої суспільної безпеки) посідає одне з визначальних місць у першій групі принципів криміналізації. Як справедливо зазначає П.А. Фефелов, для віднесення законодавцем тих чи інших діянь до числа злочинних вирішальне значення має ступінь їх суспільної небезпеки, тобто ступінь небезпеки для системи суспільних відносин, що існує в певному суспільстві⁷⁷. Принцип суспільної безпеки полягає в тому, що діяння, яке криміналізується, повинно завдавати значної шкоди суспільним відносинам, охоронюваним державою, бути настільки шкідливим, що вплив на винуватого в інший спосіб, ніж засобами кримінального права, не відповідатиме характеру завданої шкоди, буде малоефективним.

Ще Чезаре Беккарія писав, що справжнім мірилом злочинів є шкода, яка завдається ними суспільству; це одна з тих очевидних істин, для відкриття яких не потрібно ні квадрантів, ні телескопів і які доступні будь-якому середньому розуму⁷⁸. Аналогічні погляди ми зустрічаємо і в працях сучасних науковців. Так, на думку П.Л. Фріса, для віднесення законодавцем тих чи інших діянь до числа злочинних вирішальним фактором є їх суспільна небезпека⁷⁹. Деякі автори вважають, що суспільна небезпека взагалі є єдиним принципом (або підставою) криміналізації. Як резонно підкреслює М.О. Беляєв, якщо немає суспільної небезпеки діяння – немає злочину, немає підстав кримінальної відповідальності⁸⁰. Отже, безсумнівним є твердження,

⁷⁷ Фефелов П. А. Общественная опасность преступного деяния и основание уголовной ответственности. Основные методологические проблемы / П. А. Фефелов ; отв. ред. М. И. Ковалёв. – М. : Юрид. лит., 1972. – С. 35.

⁷⁸ Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа. – М. : Юриздат, 1995. – С. 231.

⁷⁹ Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Фріс Павло Львович. – К., 2005. – С. 299.

⁸⁰ Уголовное право на современном этапе : проблемы преступления и наказания / Беляев Н.А., Глистин В.К, Орехов В.В. и др.; под ред. Н.А. Беляева, В.К. Глистина, В.В. Орехова. –

що саме суспільна небезпека є головним принципом криміналізації будь-якого суспільно небезпечного діяння. Водночас слід погодитись з дослідниками, котрі вказують на спірність положення про суспільну небезпеку як єдиний принцип криміналізації⁸¹.

Проаналізувавши погляди науковців щодо визначення поняття «суспільна небезпека», можемо констатувати, що найбільш повне визначення суспільної небезпеки запропонував Ю.І. Ляпунов, котрий характеризує її як визначений об'єктивний антисоціальний стан злочину, який зумовлений усією сукупністю його негативних властивостей і ознак і такий, що містить у собі реальну можливість спричинення шкоди суспільним відносинам, які поставлені під охорону кримінального закону⁸².

Як впливає з цього визначення, рівень суспільної небезпеки злочину визначається сукупністю його ознак. А от питання щодо того, які ознаки злочину є вирішальними для визначення його суспільної небезпеки, не знаходить однозначного вирішення у кримінально-правовій науці. Так, В.М. Кудрявцев основними показниками суспільної небезпеки діяння визнає його розповсюдженість, тяжкість можливих наслідків, ймовірність їх настання⁸³.

Існує, щоправда, думка про те, що суспільна небезпека не є досить об'єктивним критерієм, адже коли мова йде про посягання не на абсолюtnі цінності (життя, здоров'я тощо⁸⁴), питання щодо визначення шкоди набуває певної умовності та вирішується на розсуд законодавця⁸⁵. Дещо іншої точки зору дотримується Р.А. Сабітов, який зазначає, що суспільна небезпека – це властивість антисуспільної поведінки

СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1992. – С. 201.

⁸¹ Готін О. Підстави криміналізації діянь / О. Готін // Право України. – 2005. – № 2. – С. 95.

⁸² Ляпунов Ю. И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права / Ю. И. Ляпунов. – М. : Изд-во ВШМ МВД СССР, 1989. – С. 39.

⁸³ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – С. 100.

⁸⁴ Коли ми ведемо мову про основну (охоронну) функцію кримінального права, мусимо пам'ятати, що заборони вбивати, застосовувати насильство, красти, брати хабарі тощо відображені в різних філософсько-релігійних вченнях. Так, серед біблійних заповідей можна відшукати звернення, які становлять кістяк сучасного кримінального права («не вбивай», «не кради», «не свідкуй неправдиво на свого ближнього», «не жадай дому ближнього свого» тощо).

⁸⁵ Прокументов Л. М. Общественная опасность как основание криминализации (декриминализации) деяния / Л. М. Прокументов // Вестник Воронежского института МВД России. – № 4. – 2009. – С. 20.

людини, а суспільна небезпека злочинного посягання полягає в тому, що діяння особи завдає чи спричиняє загрозу завдання значної шкоди суспільним відносинам. Тому основою криміналізації є об'єктивна шкода, що завдається суспільним відносинам, чи реальна небезпека заподіяння шкоди⁸⁶.

Підтвердженням того, що поки що не розроблено точного механізму оцінки суспільної небезпеки як все ж об'єктивно-суб'єктивної категорії, уявлення про яку носить історично мінливий характер і зміст якої визначається низкою факторів, слугують випадки помилкової криміналізації, які час від часу трапляються в історії кримінального законодавства (і не лише вітчизняного) та які спростовують безапеляційність тези про те, що законодавець злочини не вигадує. Як справедливо зазначається в літературі, кримінальна протиправність становить собою оцінку законодавцем суспільної небезпеки діяння і, як будь-яка оцінка, вона може бути неточною і навіть помилковою з різних причин, у т. ч. кон'юнктурно-політичних⁸⁷. М.І. Мельник виділяє такі види помилкової криміналізації, як необґрунтована, надмірна і неправильна (неточна)⁸⁸.

Отже, потрібно дослідити, наскільки було враховано такий принцип, як суспільна небезпека, при криміналізації відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

У світлі глобалізації світової фінансової системи, що відкриває нові можливості для безперешкодного переміщення капіталів, суспільна небезпека діянь, які утворюють відмивання злочинних доходів, тільки зростає, адже відносна безконтрольність капіталів дозволяє безкарно відмивати доходи від злочинної діяльності, у зв'язку з чим досліджуваний злочин набуває характеру транснаціонального. Вва-

⁸⁶ Сабитов Р. А. Общественная опасность как критерий криминализации / Р. А. Сабитов // Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасных деяний : сб. науч. трудов / отв. ред. А. И. Марцев. – Омск : Изд-во Омской высшей школы милиции МВД СССР, 1980. – С. 17–19.

⁸⁷ Энциклопедия уголовного права. Т. 3. Понятие преступления. Издание профессора Малинина. – СПб., 2005. – С. 84; Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія / Л. М. Кривоченко. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – С. 33–34.

⁸⁸ Мельник М. І. Основні тенденції законотворення з питань кримінального права у 2013–2014 рр. / М. І. Мельник // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні. Матеріали Міжнародного симпозіуму 24 – 25 жовтня 2014 року. – К. : ВАІТЕ, 2014. – С. 110–111.

жаємо, що небезпека аналізованого злочину криється і в тому, що шкода, яка завдається суспільним відносинам, не завжди очевидна, адже в цьому разі без проведення паралелі з предикатним злочином складно прослідкувати збиток, завданий фізичним чи юридичним особам, а також державі.

Як уже зазначалося, відмивання злочинних доходів нерозривно пов'язане з предикатним злочином, через вчинення якого і з'являється предмет аналізованого злочину, тобто кримінальні доходи, які можуть бути піддані відмиванню. Тобто певні матеріальні цінності (доходи) за відсутності законних підстав переходять з-під контролю законного власника, постраждалого від предикатного злочину, до рук злочинців. Шляхом же вчинення відмивання створюється вигляд законного походження доходів, одержаних від злочину. При цьому варто погодитися з Е.О. Івановим у тому, що відмивання, в першу чергу, потребує саме та частина злочинних доходів, яка інвестується в легальний сектор економіки⁸⁹. Таким чином, відмивання кримінальних доходів відіграє велику роль у процесі перерозподілу матеріальних благ між законними власниками та злочинцями, які мають змогу безкарно їх використовувати, що сприяє зростанню впливу криміналітету на економіку держави, а це, своєю чергою, нівелює (зменшує) вплив законослухняних учасників економічних відносин. Як наслідок, відмивання доходів стає вигідним. Прямий ефект відмивання злочинних доходів – збитки жертв злочинів та збагачення злочинців, на що вказує і МВФ⁹⁰.

За таких умов закономірно простежується викривлення попиту, позаяк після отримання доходів злочинець цілком імовірно буде використовувати їх в інший, ніж законний власник, спосіб. Адже статті видатків злочинців і звичайних громадян можуть відрізнятися, зокрема діяльність з відмивання доходів може включати в себе придбання нерухомості, творів мистецтва, коштовностей та інших предметів розкоші, бо таке використання злочинного майна дозволяє приховати значну його кількість з меншим ризиком виникнення підозри з

⁸⁹ Іванов Э. А. Международно-правовые проблемы борьбы с легализацией преступных доходов: участие РФ в европейском сотрудничестве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Иванов Эдуард Александрович. – М., 1999. – С. 2.

⁹⁰ Camdessus M. Money Laundering: the importance of International Countermeasures : [Electronic Resource] / Michel Camdessus // Plenary meeting of the FATF, Paris, February 10, 1998. – Mode of access : <http://www.imf.org/external/np/speeches/1998/021098.htm>.

боку правоохоронних органів. Отже, відбувається збільшення витрат злочинців. Як зазначає Д. Уолкер, кінцевим результатом тут є супутні збитки для економіки⁹¹. Це можна пояснити порушенням рівноваги ринку, адже якщо обсяг випуску перевищує своє рівноважне значення, то на ринку виникає надлишок. Коли підприємці виявлять зростання кількості нереалізованої готової продукції стикнувшись зі складнощами збуту, вони будуть змушені зменшувати обсяг виробництва, а отже, зайнятості. Результатом стане зниження доходів і споживчих витрат домогосподарств⁹².

Відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, негативно впливає також на інвестиційний ринок. Це пов'язано з тим, що, здійснюючи інвестиції, злочинці в першу чергу керуються не бажанням їх максимального повернення, а прагненням уникнути викриття, навіть якщо воно призводить до зниження доходних ставок. Шкода для економіки тут полягає в тому, що такі рішення щодо вкладання коштів призводять до їх перенаправлення в активи з низькою економічною активністю⁹³. Своєю чергою, зниження рівня економічної активності перешкоджає оптимальному використанню трудових ресурсів. Отже, «відмивачі» грошей, маючи на меті маскуванню незаконного джерела походження коштів, готові сплачувати більш високу, ніж фактична, ціну за товари чи послуги, в яких зацікавлені⁹⁴, а це може стати каталізатором до необґрунтованого підняття цін на певні групи таких товарів і послуг. Крім того, скуповування активів за завищеними цінами може здійснюватися злочинцями для підвищення частки присутності в певному сегменті ринку, що сприяє їх більшому впливу в тій чи іншій галузі.

⁹¹ Walker J. Estimates of the Extent of Money Laundering in and through Australia : [Electronic Resource] / John Walker // Paper Prepared for the Australian Transaction Reports and Analysis Centre, September 1995. – P. 31. – Mode of access : http://www.google.com.ua/url?sa=t&rc=tj&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CEQQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.johnwalkercrimetrendsanalysis.com.au%2FAustrac%25201995%2520Estimates%2520report.doc&ei=QZwGUNy_IISk4ATwrvDCQ&usq=AFOjCNF-aCrqfexxyctepUdhL2dysleDzBA&sig2=w6PJTvMB0Eq81ULia_9bIA.

⁹² Сажина М. А. Экономическая теория : учебник для вузов / М. А. Сажина, Г. Г. Чибриков. – 2-е изд. – М. : Норма, 2007. – С. 427–428.

⁹³ Corruption Perceptions Index 2003 : [Report] ; [Electronic Resource] / Transparency International. – Berlin, 2003. – 8 p. – Mode of access : <http://archive.transparency.org/content/download/3222/19543/file/cpi2003.pressrelease.en.pdf>.

⁹⁴ Keh D. I. Drug Money in a changing world: Economic Reform and Criminal Finance / Douglas I. Keh. – Viena : UNODC, 1996. – Technical paper № 4. – P. 5.

Тут доречно нагадати, що на початку ринкових реформ у колишньому СРСР вже існували значні тіньові капітали. За умов відсутності контролю за походженням грошових коштів вони були інвестовані в створювані комерційні структури, використані для приватизації державного майна, внаслідок чого значна кількість суб'єктів підприємництва опинилась під контролем кримінальних структур. За повідомленнями ЗМІ, вже в перші роки економічних реформ в СРСР (1988–1990 рр.) близько 20% «зłodіїв у законі» вклали належні їм грошові кошти в кооперативний рух. Виходить, що запровадження в Україні (як і загалом на теренах колишнього СРСР) кримінальної відповідальності за відмивання «брудного» майна відбулося із значним запізненням.

О.В. Турчинов виокремлює такі основні причини, які спонукають суб'єктів тіньової економіки вдаватися до легалізації капіталів у країні їх походження: необхідність обґрунтування походження коштів, які використовуються для особистого споживання; необхідність поповнення легальних обігових коштів для проведення безготівкових розрахунків; потреба в отриманні офіційних кредитних та інвестиційних ресурсів; участь у приватизації; нейтралізація переслідувань тіньової діяльності з боку державних органів; створення і забезпечення функціонування підприємства – суб'єкта офіційної економіки⁹⁵.

Вкрай негативним фактором є і те, що законослухняні суб'єкти господарювання будуть неспроможні купувати необхідні їм активи за штучно підвищеними цінами. Навіть більше: якщо «відмивачі» керують легальним бізнесом і використовують для його ведення доходи, отримані злочинним шляхом, то тут можна вести мову про вияв недобросовісної конкуренції, адже вони отримують відчутну перевагу порівняно з підприємцями, котрі такий ресурс, як кримінальні капітали, не використовують. Причому з плином часу, поєднаним із неефективною протидією аналізованому злочину, така перевага буде тільки зростати, аж допоки законослухняні суб'єкти господарювання не будуть витіснені зі своєї ринкової ніші.

Внаслідок відмивання «брудних» капіталів суб'єкти господарювання, які не мають злочинного фінансування, не витримують конкуренції і витісняються з ринку фірмами, діяльність яких є нібито

⁹⁵ Турчинов О. В. Тіньова економіка : закономірності, механізм функціонування і методи оцінки / О. В. Турчинов. – К. : НАН України, Ін-т Росії, 1996. – С. 133.

цілком законною. Завдяки вливанню в економіку коштів, «зароблених» організованою злочинністю, лінія розмежування між легітимним і кримінальним бізнесом втрачає чіткість. Відбувається криміналізація підприємництва, яке починає «грати» за правилами злочинного світу.

Зарубіжні фахівці відзначають, що в результаті відмивання легально діючі корпорації можуть потрапити під вплив багатонаціональних об'єднань, які фінансуються за рахунок неоподатковуваних і непідзвітних кримінальних джерел, з тим, щоб «для вирівнювання правил гри» перші змінили свою ділову практику. Можливим результатом такої трансформації є радикальний зсув практики міжнародного бізнесу у сферу незаконних операцій і широкий відплив фінансових коштів з-під державного контролю, включаючи ухилення від контролю за оплатою праці та від оподаткування⁹⁶. У цьому сенсі варто підтримати позицію науковців, які зазначають, що відмивання доходів посилює комерційні структури організованої злочинності не тільки в чесній, а і в нечесній конкуренції шляхом здійснення значних грошових чи інших фінансових вливань (за допомогою легалізації доходів) у господарську діяльність, придбання власності, залучення висококваліфікованих фахівців тощо⁹⁷.

Зважаючи на те, що аналізований злочин уже давно перетворився на транснаціональний, а державні кордони часом стають для «відмивачів» не перепорою, а допоміжним елементом на шляху приховування злочинного джерела походження доходів, дії, що утворюють склад досліджуваного злочину, можуть негативно впливати на імпорт та експорт, викривляючи їх. Наприклад, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, пов'язане з придбанням (частіше – імпортом) предметів розкоші. Однак такий імпорт не породжує внутрішньої економічної активності, у зв'язку з чим може слугувати фактором, що стимулює зниження цін на внутрішньому ринку, тим самим зменшуючи рентабельність вітчизняних підприємств.

Відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, здатне негативно впливати на темпи економічного зростання не тільки певної галузі, а і держави в цілому. В межах такої злочинної діяльності активи перенаправляються від стабільних до ризикованих проєктів, від

⁹⁶ Угроза национальной безопасности Великобритании со стороны российской организованной преступности // Борьба с преступностью за рубежом. – 1998. – № 6. – С. 11.

⁹⁷ Разинкин В. С. Правовое обеспечение конкурентоспособности в сфере коммерции России / В. С. Разинкин // Российский следователь. – 2005. – № 6. – С. 21.

продуктивних – до малоефективних інвестицій; зазначені злочинні дії сприяють зростанню рівня злочинності та корупції в той час, як економічне зростання може наражатися на ризик.

Коли певне підприємство чи галузь промисловості перестають бути привабливими для легалізації злочинних доходів, «відмивачі», як правило, відмовляються від такого легального бізнесу⁹⁸, що може призвести до краху в цих секторах економіки та спричинити значні збитки для держави. Крім того, не варто забувати про нищівний вплив досліджуваної злочинної діяльності на фінансові установи, які відіграють вкрай важливу роль для економічного зростання. Вплив, який чинить відмивання злочинних доходів на розподіл ресурсів, також гальмує економічне зростання держави. Зазначені тези підтверджуються емпіричними дослідженнями, проведеними П. Дж. Квірком, відповідно до яких у 18-ти промислово розвинених країнах у період з 1983 р. до 1990 р. було виявлено зниження темпів зростання, що пов'язувалося зі збільшенням масштабів дій, спрямованих на відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом⁹⁹.

Водночас існує думка про схвальний ефект відмивання злочинних доходів для економічного зростання, позаяк залучення злочинних доходів у легальну економіку своїми позитивними наслідками може мати зростання кількості робочих місць, розширення бази оподаткування та, як наслідок, збільшення податкових надходжень до скарбниці держави. Однак теза про позитив відмивання може вважатись доречною лише тоді, коли країна відіграє роль транзитної для кримінальних фінансових потоків, адже в цьому випадку виникає можливість отримати додатковий прибуток за фінансові послуги без витрат на злочини, внаслідок вчинення яких і були отримані злочинні капітали. Тобто країна не зазнає негативних наслідків, пов'язаних із вчиненням предикатного злочину. Тому для окремих держав це може бути однією з причин встановлення менш жорстких правил боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, ніж ті, що існу-

⁹⁸ McDowell J. The Consequences of Money Laundering and Financial Crime – Economic Perspectives : [Electronic Resource]/ John McDowell // Electronical Journal of the US Department of State. – 2001. – Volume 6. – Number 2. – P. 7. – Mode of access : <http://www.ait.org.tw/infousa/zhtw/DOCS/ijee0501.pdf>.

⁹⁹ Quirk P. J. Money Laundering: Muddying the Macroeconomy / P. J. Quirk // Finance & Development. – 1997. – Volume 34 (1). – Issue 1. – P. 8.

ють у сусідніх державах, бо таке регулювання створює передумови залучення злочинних капіталів до країни.

Однак міжнародне співтовариство усвідомило небезпеку вказаних тенденцій, з огляду на що FATF проводить моніторинг стану законодавства держав у цій сфері, а в разі його невідповідності міжнародним стандартам ініціює запровадження до таких держав широкого спектру санкцій, починаючи від побажання бути більш пильними під час здійснення операцій із резидентами такої країни і закінчуючи закриттям рахунків банків держави. Тут наочним є приклад острівної держави Республіка Науру, основним джерелом доходу якої слугував видобуток фосфатів. У 90-ті роки минулого століття, після вичерпання їх родовищ, країна перетворилася на офшорну зону. У 2001 р. під впливом FATF Республіка Науру була змушена обмежити, а 2003-го – заборонити діяльність офшорних банків, після чого в країні значно загострилась як економічна, так і політична криза.

Вище вже зазначалося, що внаслідок відмивання доходів злочинного походження відбувається перерозподіл капіталів, причому такий, внаслідок якого зменшується економічна активність. Це спричиняє зниження виробництва та зайнятості, масштаби яких навіть складно уявити. Дж. Уолкер зробив спробу виміряти зазначені негативні для економіки ефекти на прикладі Австралії. За його підрахунками, якщо один мільйон відмитих доларів інвестується в нерухомість, а не в більш продуктивні сектори економіки, то це призводить до чистих для економіки збитків, а саме в середньому 609 тисяч доларів втрачених доходів і 25 втрачених робочих місць¹⁰⁰. Зрозуміло, що ситуація в Україні може бути іншою, однак цифри, вочевидь, будуть не менш вражаючими.

Зниження рівня рентабельності та виробництва тягне за собою скорочення прибутків суб'єктів господарювання, а отже, негативно впливає на доходи держави через зменшення сум податків, що вносяться ними до державної скарбниці. На додачу до цього при

¹⁰⁰ Walker J. Estimates of the Extent of Money Laundering in and through Australia: [Electronic Resource] / John Walker // Paper Prepared for the Australian Transaction Reports and Analysis Centre, September 1995. – P. 33. – Mode of access : http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CEQQFJAA&url=http%3A%2F%2Fwww.johnwalkercrimetrendsanalysis.com.au%2FAustrac%25201995%2520Estimates%2520report.doc&ei=QZwGUNy_ILSk4ATwrvviDCQ&usg=AFQjCNF-aCrqfexyctepUdhL2dysleDzBA&sig2=w6PJTvMB0Eq81ULia_9bIA.

зростанні масштабів відмивання кримінальних капіталів те ж саме відбувається і з кількістю вчинюваних предикатних злочинів. Останнє вимагає збільшення видатків на протидію злочинності, які спираються, перш за все, на доходи держави¹⁰¹. Це, хоч і опосередковано (через підвищення податкових ставок), не найкращим чином впливає на законслухняних підприємців.

Повторимо, що існує думка, згідно з якою відмивання кримінальних капіталів може і підвищувати доходи державного сектору. «Відмивачі» прагнуть надати злочинним доходам подобу законних. Сплата податків на доходи – один з ефективних способів цієї мети досягти. Звідси з'являється високий товарообіг за відсутності клієнтів у ресторанах, магазинах та інших закладах. Це – спосіб перетворити нелегальні доходи в оподатковувані і, відповідно, легальні. Однак якщо поставити на одні терези таку «користь» та шкоду, що завдається державі та законслухняним суб'єктам господарювання, остання, звичайно, переважить.

Негативний вплив легалізації доходів може виявлятися і в підвищенні рівня відтоку капіталів. Частина доходів, що відмиваються, спрямовується до фінансових установ чи країн, де вони найпростіше розміщуються, так би мовити, без зайвих питань. Очевидно, це є однією з причин відтоку капіталів, причому, як указує В. Танзі, з країн із розумною економічною політикою та високими ставками прибутку в країні з менш ефективною економічною політикою та нижчими ставками доходності¹⁰². А наслідки відтоку капіталів з країни виявляються у втраті продуктивного потенціалу, податкової бази і контролю над грошовими коштами¹⁰³. Варто зазначити, що проблема відтоку капіталів в Україні існує. ЗМІ повідомляють, що у вітчизняних фінансових установах, зокрема банках, зростає частка іноземного капіталу. Протягом 2010–2011 рр. українські банки перерахували в офшорні зони та на Кіпр астрономічну суму – 53 мільярди 397 мільйонів доларів. За

¹⁰¹ McDonell R. Money Laundering Methodologies and International and Regional Counter-Measures : [Electronic Resource] / Rick McDonell // Gambling, Technology and Society: Regulatory Challenges for the 21st Century (Sydney, 7–8 May, 1998) / Australian Institute of Criminology. – 1998. – P. 10. – Mode of access : http://www.aic.gov.au/events/aic%20upcoming%20events/1998/~/_media/conferences/gambling/mcdonnell.pdf.

¹⁰² Tanzi V. Money Laundering and the International Financial System : [Working Paper] / Vito Tanzi. – Washington : International Monetary Fund, 1996. – No. 96/55. – P. 6.

¹⁰³ Економічна безпека : навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін. ; за ред. О. М. Джужі. – К. : Алерта ; КНТ ; Центр навчальної літератури, 2010. – С. 187.

валютним курсом, що діяв у цей період, це більш, ніж 400 мільярдів гривень. Для порівняння: державний бюджет на 2012 р. мав доходну частину у розмірі 367 мільярдів гривень¹⁰⁴.

Порушення цілісності фінансового сектору через його зв'язок з відмиванням злочинних доходів, а отже, з організованою злочинністю негативно впливає на прямі іноземні інвестиції. Адже економіка країни сприймається як така, що знаходиться під впливом криміналітету, а це може загрожувати репутації цієї території та підривати довіру інвесторів. У такій ситуації варто не допускати не тільки безпосереднього застосування санкцій FATF, а і самого потрапляння до «чорних списків», що складаються цією організацією. До них включають держави, що не співпрацюють у сфері протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму та є зонами з високим ризиком для міжнародної фінансової системи.

Відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, ускладнює і розвиток фінансового сектору, адже фінансові установи можуть постраждати і з середини. Як вказує Б.Л. Бартлетт, існує безпосередній зв'язок між відмиванням доходів та шахрайськими діями, що вчиняються співробітниками таких установ¹⁰⁵. Крім того, коли факти причетності фінансової установи до легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, піддаються гласності, у суб'єктів господарювання виникає недовіра до них. Як наслідок, вони прагнуть не тільки уникати таких фінансових установ, а і вести бізнес в інших країнах через можливі ризики шахрайства та інших зловживань.

Наведені вище негативні впливи відмивання «брудного» майна на економіку свідчать про те, що така діяльність може призвести до викривлення та помилок у макроекономічній статистиці, на основі якої державні органи приймають рішення відносно питань, пов'язаних із формуванням економічної політики держави, розробленням різних державних програм і засобів їх реалізації тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що при вчиненні відмивання злочинних доходів найбільшої шкоди зазнає національна економі-

¹⁰⁴ Щербина С. Острови скарбів для олігархів: [Електронний ресурс] / Сергій Щербина // Економічна правда. – 6 червня 2012. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/06/6/324644/>.

¹⁰⁵ Bartlett B. L. The negative effects of money laundering on economic development / B. L. Bartlett // Platypus Magazine. – 2002. – Number 77 (December). – P. 18.

ка, а саме такий її стан, який здатний задовольняти потреби особи, суспільства та держави. Причому через аналізовані злочинні дії тією чи іншою мірою зазнають шкоди складові економічної безпеки, перелічені в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України¹⁰⁶, а саме макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна та виробнича складові. Принагідно зазначимо, що економічна безпека є однією з найважливіших складових національної безпеки. У спеціальній літературі обґрунтовано зазначається, що економічна складова має подвійне значення в системі національної безпеки – і як окремий фактор її збереження, і як той головний компенсуючий фактор, що перекидає слабкість інших складових загальної безпечної системи¹⁰⁷.

Відмивання кримінальних капіталів необхідно розглядати і як джерело фінансування злочинності, її економічне підґрунтя. Завдяки аналізованій діяльності злочинці, як уже зазначалося, отримують змогу використовувати доходи від злочинів, що робить їх вчинення більш вигідним, створює додаткову мотивацію такої протиправної поведінки, підвищує привабливість тих сфер злочинної діяльності, які дають найбільші прибутки (наркобізнесу, торгівлі людьми, незаконного обігу зброї тощо). Причому «відмивачі» кримінальних доходів прагнуть їх легалізувати таким чином, щоб не тільки приховати джерело їх походження, а і отримати нові доходи.

За цих умов значну небезпеку становлять собою злочинні організації. Відповідно до п. «а» ст. 2 Конвенції ООН від 15 листопада 2000 р. проти транснаціональної організованої злочинності «організована злочинна група» означає структурно оформлену групу в складі трьох або більше осіб, що існує протягом визначеного періоду часу і діє узгоджено з метою здійснення одного або декількох серйозних злочинів для того, щоб одержати, прямо чи опосередковано, фінансову або іншу матеріальну вигоду¹⁰⁸. До речі, найприбутковіші сфери злочин-

¹⁰⁶ Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ від 2 березня 2007 р. : [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України // Офіційний сайт Міністерства економіки. України. – Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.

¹⁰⁷ Будкін В. С. Економічна безпека як складовий елемент національної безпеки / В. С. Будкін // Антологія творчих досягнень. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2004. – Вип. 1. – С. 141–145.

¹⁰⁸ Проти транснаціональної організованої злочинності : Конвенція від 15 листопада 2000 р. : [Електронний ресурс] / Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

ності знаходяться саме під контролем організованих злочинних груп. Більше того: як впливає з попереднього параграфу книги, виникнення такого негативного явища, як відмивання злочинних доходів, пов'язане в першу чергу з діяльністю організованої злочинності. А в дослідженні В.І. Третьякова вказується, що важливим елементом захисту організованої злочинності від соціального контролю є саме механізм легалізації кримінальних доходів, що слугує одночасно і напрямом, і умовою функціонування організованих злочинних груп¹⁰⁹. Вітчизняні дослідники, зокрема В.П. Корж¹¹⁰, також вказують на взаємозв'язок організованої злочинності та відмивання доходів. Відмивання розглядається як індикатор організованої злочинності¹¹¹. У рекомендаціях Міжнародної конференції «Попередження і боротьба з «відмиванням» грошей і використанням доходів від злочинної діяльності: глобальний підхід», яка відбулась в італійському місті Курмайор ще в червні 1994 р., вказувалось на те, що боротьба з відмиванням переслідує дві основні мети. Перша – це підвищення «ризиків затримання» окремого злочинця або злочинного підприємства і «ризиків вилучення» доходів від злочинної діяльності; при цьому «ризик вилучення» розглядається як більш ефективний стримуючий фактор проти організованої злочинності, яка легше долає «ризик затримання» шляхом кадрових замінів і поповнення. Друга мета – це захист легальної економіки, фінансової системи, легітимного капіталу, податки з якого сплачені, від нечесної конкуренції з боку маловитратних кримінальних доходів.

Так, тісний зв'язок відмивання грошей з організованою наркозлочинністю вбачається в тому, що злочинні формування прагнуть вкласти доходи від наркобізнесу у високоприбуткові легальні підприємства, щоб поступово встановити контроль над цілими галузями підприємницької діяльності, ЗМІ, органами влади¹¹².

¹⁰⁹ Третьяков В. И. Организованная преступность и легализация криминальных доходов : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Третьяков Владимир Иванович. – Ростов-на-Дону, 2009. – С. 12.

¹¹⁰ Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : монография / В. П. Корж. – Х. : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – С. 178.

¹¹¹ Кернер Х.-Х. Отмывание денег. Путеводитель по действующему законодательству и юридической практике / Харальд-Ханс Кернер, Эберхард Дах ; общ. ред. А. Э. Жалинский ; [пер. с нем. Т. Родионова, Дж. Воинова]. – М. : Международные отношения, 1996. – С. 36; Бубнофф Е. Основні напрями гармонізації кримінального законодавства у Європі з огляду на положення Хартії основних прав Європейського Союзу (2000 р.) / Е. Бубнофф // Юридичний вісник України. – 15 – 21 червня 2002 р. – № 24.

¹¹² Столярський О. В. Міжнародно-правове співробітництво у боротьбі з відмиванням

Не варто забувати і про поєднання відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та корупції. Задля забезпечення злочинної діяльності правопорушники використовують корумпованість як владних, так і приватних структур (наприклад, фінансових установ, нотаріусів). Кримінальні доходи живлять злочинність, слугують сприятливим підґрунтям для поширення корупції, яка є допоміжним засобом у процесі відмивання злочинних доходів.

З огляду на зазначене, мусимо не погодитися з Л.І. Аркушою, яка вказує на неможливість здійснення аналізованої діяльності без наявності корумпованих зв'язків з працівниками апарату державної влади та управління, а також правоохоронних органів¹¹³. Те, що корупція є сприятливою для легалізації кримінальних доходів, – очевидна річ, однак її відсутність не унеможливорює вчинення досліджуваної категорії злочинів, а лише ускладнює їх вчинення¹¹⁴, адже навіть у країнах з відносно низьким індексом сприйняття корупції злочини, пов'язані з відмиванням доходів злочинного походження, мають місце. Наприклад, розміри відмивання кримінальних капіталів у Великобританії, за оцінками експертів, у 2003 р. знаходились у межах між 19 мільярдами та 48 мільярдами фунтів стерлінгів¹¹⁵, а в рейтингу рівня сприйняття корупції ця країна займала 11 місце зі 133¹¹⁶. Крім того, з 2001 р. кількість кримінальних доходів, затриманих на шляху з Великобританії, зростає з року в рік¹¹⁷ у той час, як рівень сприйняття корупції істотно не змінюється.

Злочинні співтовариства формують матеріальну базу, а корумповані працівники забезпечують її легалізацію шляхом усунення адміністративних перешкод. Проникнувши хоча б один раз в окре-

грошей від наркобізнесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Столярський Олег Васильович. – К., 2006. – С. 8.

¹¹³ Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Аркуша Лариса Ігорівна. – Одеса, 2011. – С. 11.

¹¹⁴ Corruption Perceptions Index 2011 : [Report] ; [Electronic Resource] / Transparency International. – Berlin, 2011. – P. 4. – Mode of access : http://files.transparency.org/content/download/101/407/file/2011_CPI_EN.pdf.

¹¹⁵ United Kingdom Threat Assessment of Serious and Organized Crimes 2003 / National Criminal Intelligence Service. – London : NCIS, 2003. – P. 60.

¹¹⁶ Corruption Perceptions Index 2003 : [Report] ; [Electronic Resource] / Transparency International. – Berlin, 2003. – P. 4. – Mode of access : <http://archive.transparency.org/content/download/3222/19543/file/cpi2003.pressrelease.en.pdf>.

¹¹⁷ United Kingdom Threat Assessment of Serious and Organized Crimes 2003 / National Criminal Intelligence Service. – London : NCIS, 2003. – P. 59.

мо взятую економіку, злочинні доходи і надалі будуть інвестуватися чи використовуватися для підкупу чиновників чи інших суб'єктів корупційних злочинів.

І тут постає інша складність. Зі зростанням масштабів протиправної діяльності організована злочинність починає потребувати не тільки максимального рівня прибутків, а і додаткових гарантій безпеки, в контексті аналізованого злочину – безкарності. А такі гарантії дає влада – «корисні» посади в органах місцевого самоврядування, на державній службі, у правоохоронних та законодавчих органах. Діяльність злочинних організацій у цьому напрямі може сприяти безкарності аналізованих злочинних дій як на законодавчому, так і на політичному рівні.

Показовим прикладом, що свідчить про актуальність такої проблеми в Україні, стала підготовка до чемпіонату з футболу Євро-2012. В іноземних ЗМІ широко обговорювалися факти корупції та фактичного відмивання грошей, пов'язаних із підготовкою «свята спорту» саме в Україні (щодо Польщі в цьому аспекті мова не велася). Так, старший науковий співробітник Європейської ради з міжнародних відносин Е. Вілсон стверджував, що Україною на Євро-2012 витрачено більше, ніж британцями на Олімпіаду-2012 у Лондоні, хоча Україна була тільки співприймаючою країною. В його блозі на офіційному сайті «The Financial Times» говориться, що «відкати» на багатьох проектах становили до 40 %, наприклад, вартість стадіону «Олімпійський» склала 600 мільйонів доларів США, що в півтори рази більше, ніж «Allianz Arena» у Мюнхені, де проходив фінал Ліги чемпіонів¹¹⁸. Союз європейських футбольних асоціацій (УЄФА) знаходився під тиском щодо проведення перевірки заяв про масову корупцію в процесі підготовки України до Євро-2012 у зв'язку зі звинуваченнями, що близько 4 мільярдів доларів державних коштів, виділених на турнір, були вкрадені чиновниками. З цієї причини депутат Європейського парламенту Р. Хармс обіцяла проведення розслідування зловживань під час підготовки до чемпіонату, зокрема в частині того, як вдалося за такий короткий час побудувати великі стадіони без тендерів і у чиї кишені пішли гроші¹¹⁹ (на жаль, про фактичне проведення такого

¹¹⁸ Wilson A. Guest post: Ukraine's boycott blues : [Electronic Resource] / Andrew Wilson // Official web-site of The Financial Times. – Mode of access : <http://blogs.ft.com/beyond-bricks/2012/05/18/guest-post-ukraines-boycott-blues/#axzz1vTMyGfd9>.

¹¹⁹ Harding L. Euro 2012: Uefa urged to investigate \$4bn corruption allegations in Ukraine :

розслідування та його результати інформації немає). Своєю чергою, О. Семерак стверджує, що ці контракти були передані фірмам з прямими чи опосередкованими зв'язками з державними чиновниками чи іншими діями, прихильними до правлячої в той час партії¹²⁰.

Таким чином, через відмивання злочинних доходів більш уразливими стають політичні інститути держави. Якщо спільноті «відмивачів» грошей вдасться отримати контроль над значною частиною економіки, вона прагнучиме посилити і політичний контроль задля безперешкодної реалізації своїх цілей та забезпечення відсутності жорсткого контролю. Причому, як зазначає В. Танзі, справа тут не обмежується корупцією, а може дійти навіть до маніпуляцій з національними виборами шляхом фінансування кандидатів, які з більшою вірогідністю дозволять злочинцям продовжувати свою протиправну діяльність¹²¹. У цьому сенсі доречним буде згадати Уотергейтський скандал 1972–1974 рр. у США, пов'язаний з президентом Р. Ніксоном (про це йшлося в попередньому параграфі книги).

Отже, при тому, що ст. 209 розміщена в розділі VII Особливої частини КК України «Злочини в сфері господарської діяльності», дії, що утворюють склад злочинного відмивання, створюють серйозні загрози не тільки для економічних відносин. Зростання економічного та політичного впливу організованої злочинності, яке відбувається в т. ч. завдяки відмиванню злочинних доходів, відбивається, крім економіки, на суспільстві загалом. Таким чином, рівень суспільної небезпеки діянь, що становлять відмивання доходів злочинного походження, для криміналізації достатній.

Проаналізувавши загрози відмивання злочинних доходів, можемо з упевненістю говорити про передчасність заяв народного депутата України VI скликання Н.Ю. Королевської, яка у пояснювальній записці до проекту ЗУ від 2 вересня 2011 р. № 9092 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування кримінальної

[Electronic Resource] / Luke Harding, David Leigh // Official web-site of The Guardian. – Mode of access : http://www.guardian.co.uk/football/2012/jun/20/euro-2012-corruption-allegations-ukraine%3Futm_source%3Dtwitterfeed%26utm_medium%3Dtwitter&usg=ALkJrhGjNbqmbkbNzmDV5hoTBkHXy-XhQ.

¹²⁰ Semerak O. The great Euro 2012 scam : [Electronic Resource] / Ostap Semerak // Official web-site of the Kyivpost. – Mode of access : <http://www.kyivpost.com/opinion/op-ed/the-great-euro-2012-scam.html#.T-rpEXVu3yS>.

¹²¹ Tanzi V. Money Laundering and the International Financial System : [Working Paper] / Vito Tanzi. – Washington : International Monetary Fund, 1996. – No. 96/55. – 14 p.

відповідальності за провадження господарської діяльності» вказувала на доцільність декриміналізації дій, передбачених ст. 209 КК, зокрема через те, що цей злочин не має великої суспільної небезпеки, мотивуючи такий висновок тільки статистичними даними МВС України¹²². Латентність досліджуваного злочину вже відзначалась. Навіть юристи-практики вказують, що злочини, пов'язані з відмиванням злочинних доходів, останнім часом вийшли на перший план; в Україні ж ситуація взагалі катастрофічна: за оцінками аналітиків, більш, ніж половина грошового обігу знаходиться в тіні. А «рожеву» статистичну картину МВС України можна пояснити тим, що правоохоронні органи не здійснюють кримінального переслідування безпосередньо за ст. 209 КК, а лише додають її до «букету» інших статей, а при розгляді кримінальної справи в суді обвинувачення за ст. 209 КК відпадають¹²³.

Наведемо типовий приклад із матеріалів судової практики.

Засновник товариства з обмеженою відповідальністю «Нолт ІС» і директор цього підприємства з метою незаконного отримання кредитів виготовили протокол зборів учасників «Нолт ІС», в якому вказали про прийняття від імені всіх учасників товариства рішення про отримання кредитів у банку в сумі 1 700 000 гривень для поповнення обігових коштів і про передачу в заставу майна товариства. Фактично такі збори не проводились, співзасновники товариства участі в них не брали, згоди на отримання кредиту, передачу майна в заставу не надавали, протоколи загальних зборів не підписували. Підроблені документи суб'єкти подали в банк та отримали 1 700 000 гривень. Судом першої інстанції вказаних осіб було визнано винними не тільки у вчиненні злочину, передбаченого ст. 364¹, а і злочину, караного за ст. 209 КК України. Однак складу злочину «легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» в описаних діях засуджених осіб не вбачається, а тому рішення суду апеляційної інстанції про скасування вироку в цій частині вважаємо правильним¹²⁴.

¹²² Королевська Н. Ю. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування кримінальної відповідальності за провадження господарської діяльності»: [Електронний ресурс] / Н. Ю. Королевська // Правовий портал «Lіra-Закон». – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GF70K00A.html.

¹²³ Морина Б. Сесть ближе. Отмена уголовной статьи, предусматривающей наказание за фиктивное предпринимательство, означает, что... закрывать смогут чаще / Белла Морина // Бизнес. – 2011. – № 38 (973). – С. 18.

¹²⁴ Вирок Колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду

Разом із тим наявність певних суперечностей у позиціях законодавців і правозастосувачів вказує на необхідність аналізу такого принципу криміналізації, як відносна поширеність діяння. Ми дотримуємось позиції Г.А. Злобіна, згідно з якою діяння, що криміналізується, повинно бути виявом певних загальних тенденцій і закономірностей (достатньо поширеним), однак воно аж ніяк не має бути всеохоплюючим чи навіть надзвичайно широко розповсюдженим. Причому науковцем висловлюється застереження, згідно з яким будь-яка спроба криміналізувати надто поширені форми поведінки буде дисфункціональною, бо результат вийде за межі практичних можливостей кримінальної юстиції, чим була б зведена до норми безкарність діянь, оголошених злочинними¹²⁵.

Посилення кримінальної протиправності, яка, так би мовити, в ідеалі повинна узгоджуватись із суспільною небезпекою певного діяння, надмірна криміналізація призводить до розповсюдження у суспільстві діянь, які державою визнаються злочинами та які водночас переважно більшістю населення не сприймаються як такі. Достатньо пригадати передбачену попереднім КК України заборону на порушення правил про валютні операції, застосування якої за умов поширеної «доларизації» економічного і побутового обороту було класичним проявом вибіркового правосуддя (щоб не сказати – свавілля). Погоджуємось з Р.О. Долотовим, який зазначає, що розширення кола злочинів за рахунок включення в нього діянь, слабо засуджуваних мораллю певного суспільства або навіть байдужих з погляду цієї моралі, призводить до «вимивання» з-під кримінального права більш глибокого нормативного шару та, як наслідок, – до руйнування переконання, яке разом із примушуванням утворює фундамент кримінально-правового регулювання суспільних відносин¹²⁶.

Івано-Франківської області від 12 вересня 2014 р. у судовій справі № 0907/1-84/11 : [Електронний ресурс] / Колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Івано-Франківської області // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40475366>.

¹²⁵ Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин и др. ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – С. 217–218.

¹²⁶ Долотов Р. О. Механизм уголовно-правового регулирования в сфере преступных посягательств на объекты интеллектуальной собственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Долотов Руслан Олегович. – Саратов, 2009. – С. 93–94.

Отже, необхідно з'ясувати, чи є актуальним такий принцип криміналізації, як відносна поширеність діяння, для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Варто спочатку зазначити: незважаючи на те, що проблема протидії відмиванню злочинних доходів, як констатувалось вище, постала перед світовим співтовариством достатньо давно, вітчизняна правова система стикнулася з нею лише на початку 90-х рр. XX століття, а комплексна криміналізація відмивання «брудних» доходів в нашій державі відбулась тільки 2001 р. – з прийняттям чинного КК України. Така ситуація пояснюється тим, що адміністративно-командна система управління в СРСР, яка передбачала цілковиту відсутність вільної економіки, дозволяла без зусиль уникати розглядуваної проблеми. Однак з отриманням незалежності та різкою зміною як економічної, так і політичної системи ситуація значно змінилася. Лібералізація державної політики у сфері господарської діяльності, послаблення контролю, інтеграція в міжнародні фінансові ринки, крім очевидних переваг для економіки країни, принесли з собою і нові загрози, шляхи протидії яким не були вироблені.

Поряд з іншими до таких загроз можна зарахувати зростання тіньового сектору економіки та легалізацію злочинних доходів, які нерозривно пов'язані між собою. Наприклад, результати досліджень Національного інституту стратегічних досліджень демонструють, що однією зі складових тіньової економічної діяльності є протизаконна діяльність, у т. ч. злочинна¹²⁷. За приблизними оцінками Всесвітнього економічного форуму, розмір окремих нелегальних ринків оцінюється в таких цифрах: підроблених лікарських засобів – 200 мільярдів доларів, проституції – 190 мільярдів доларів, марихуани – 140 мільярдів доларів, підробленої електроніки – 100 мільярдів доларів, кокаїну – 80 мільярдів доларів, піратського програмного забезпечення – 50 мільярдів доларів, торгівлі людьми – 30 мільярдів доларів¹²⁸.

Що ж стосується масштабів тіньової економіки України, то вони просто вражають. Для порівняння: середній розмір тіньової економіки (у відсотках від офіційного ВВП) у країнах, що розвиваються, в

¹²⁷ Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія: [Електронний ресурс] / за ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576 с. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/ty_n_ekon/03_2.htm.

¹²⁸ Global Risks 2011: An Initiative of the Risk Response Network / World Economic Forum. – Geneva: WEF, 2011. – P. 23.

2000 р. складав 41 %, у країнах з перехідною економікою – 38 %, а в розвинених – 18 %¹²⁹. В Україні ж у період з 1997 р. до 2007 р. відповідний середній показник становив 49,7 %¹³⁰. Хоча Міністерство економіки України цей показник уважало нижчим. Наприклад, у 2003 р., за його оцінками, він становив 33 %¹³¹. Однак і такий показник аж ніяк не можна назвати оптимістичним. Крім того, у 2008 р. через світову економічну кризу рівень тінізації збільшився ще на 6 %¹³². За підрахунками МВФ, сукупний розмір відмивання доходів складає від 2 до 5 % світового валового продукту¹³³. Відповідно до досліджень міжнародних експертів, сума доходів від злочинної діяльності, крім ухилення від сплати податків, отримана у 2009 р., склала приблизно 2,1 трильйона доларів або 3,6 % ВВП, що узгоджується з діапазоном, визначеним МВФ. Причому з наведеної суми доходи від транснаціональної організованої злочинності, зокрема незаконного обороту наркотиків, контрафактної продукції, торгівлі людьми, контрабанди зброї складали приблизно 1,5 % ВВП, а 70 % від цих доходів, що є цілком вірогідним, були відмиті через фінансові системи¹³⁴.

Окремі дослідники зазначають, що в Україні валютний обіг тіньової економіки становить 8–10 мільярдів доларів, що є джерелом існування 75 % населення України; 60 % капіталу утримують кримінальні структури, 90 % фірм знаходяться під їх впливом (тобто громадяни фактично утримують за свій рахунок дві влади – легітимну і кримінальну). Крім того, організована злочинність, накопичуючи значний капітал, інвестує його не в національну економіку, зокрема

¹²⁹ Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Do We Know? / Friedrich Schneider, Robert Klinglmaier // CREMA Working Paper. – 2004. – Number 3. – P. 5.

¹³⁰ Schneider F. New Estimates for the Shadow Economies all over the World / Friedrich Schneider, Andreas Buehn, Claudio E. Montenegro // International Economic Journal. – 2010. – Volume 24. – Issue 4. – P. 458.

¹³¹ Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки : Наказ від 18 лютого 2009 р. : [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України // Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/file/link/129891/file/Metod_TinEk.doc.

¹³² Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання : аналітична доповідь / Тишук Т. А., Харазішвілі Ю. М., Іванов О. В. та ін. ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – С. 14.

¹³³ Unger B. Competing for criminal money / Brigitte Unger, Gregory Rawlings // Global Business and Economics Review. – 2008. – Volume 10. – Number 3. – P. 332.

¹³⁴ Estimating illicit financial flows resulting from drug trafficking and other transnational organized crimes : [Research report] // United Nations Office on Drugs and Crime. – Viena : UNO, 2011. – 138 p.

промисловість, а переміщує в офшорні зони для відмивання. Згідно з оцінками експертів Всесвітнього банку, з України за кордон вивозиться щороку до 10 мільярдів доларів¹³⁵.

Однак точних оцінок масштабів аналізованої проблеми не спроможні дати ні офіційні установи, ні експерти – як вітчизняні, так і зарубіжні. Навіть наведені приблизні цифри не відображають реальної ситуації, адже неможливо точно сказати, вкотре окремо взяті грошові кошти перетинають фінансові центри або скільки операцій з відмивання злочинних капіталів проведено успішно, що повністю виключає їх з обліку. Крім того, визначити фактичні розміри відмивання доходів неможливо через надзвичайно велику латентність таких злочинів і складність отримання достовірної інформації у певних регіонах (офшорних центрах).

Констатувавши, що питома вага легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, у загальній структурі злочинності є надзвичайною малою і становить менше 0,1 відсотка, О.З. Гладун водночас відзначає високий рівень латентності досліджуваного злочину – існування значної кількості випадків легалізації, які з різних причин не стають об'єктом державного реагування¹³⁶.

Отже, висновок про те, що масштаби відмивання доходів значні як у всьому світі, так і в Україні, не є безпідставним. Більше того: виходить, що офіційна статистика не лише не відображає реальної ситуації, а і певним чином викривляє її, через що може виникнути думка про недостатню розповсюдженість відмивання злочинних доходів. Однак при більш глибокому дослідженні проблеми стає очевидним, що така позиція не відповідає дійсності, а масштаби тіньової економіки та відмивання доходів поки що, на жаль, не мають тенденції до зниження.

Переходячи до розгляду принципу домірності позитивних та негативних наслідків криміналізації, зазначимо, що відповідно до нього криміналізація має бути можливою тільки тоді, коли шкода

¹³⁵ Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність: кримінологічна характеристика та шляхи запобігання : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Вербенський Михайло Георгійович. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 12.

¹³⁶ Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо протидії легалізації (відмиванню) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посібник / О. З. Гладун, О. Є. Користін, І. Є. Мезенцева, В. В. Молодик, О. О. Седлецький, М. С. Туркот, Н. Я. Якимчук. – К. : Алерта, 2013. – С. 172, 178–179.

застосування заходів кримінально-правового впливу за суспільно небезпечну поведінку менша за шкоду, яка завдається самою цією поведінкою¹³⁷. З огляду на це, варто погодитися з твердженням: один із міфів кримінального права полягає в тому, що заборона обмежує тільки суспільно небезпечні дії. Оберігаючи основні інтереси, законодавець у процесі криміналізації неминуче жертвує другорядними¹³⁸. Тому криміналізація повинна проводитися тільки у випадку, коли в результаті переважають позитивні наслідки.

Реалізація кримінальної відповідальності за відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, не є винятком із наведеного твердження, адже неминуче тягне за собою небажані наслідки. Крім впливу на свідомість засуджених, деформації та послаблення підтримуваних ними соціально корисних зв'язків, порушення функціонування економіки через вилучення осіб із різних сфер господарювання тощо, не варто забувати про те, що держава (а фактично платники податків) несе додаткові витрати на їх утримання в період відбування покарання та на ресоціалізацію після його відбування.

Однак протидія відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, має поєднуватися з кримінально-правовою заборонаю, адже недостатньо жорсткі засоби реагування на такі дії можуть призвести до підриву нормального функціонування економіки, сприяти розвитку організованої злочинності, зростанню її політичного впливу. В такій ситуації не тільки значні матеріальні збитки як держави, так і окремих громадян та суб'єктів господарювання, а й інтереси економічної безпеки держави переважають над державним примусом у вигляді заходів кримінально-правового впливу відносно особи, яка вчинила дії, що означають відмивання «брудного» майна. На підставі цього можна стверджувати, що криміналізація відмивання злочинних доходів загалом¹³⁹ відповідає принципу домірності по-

¹³⁷ Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин и др. ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – С. 220–224.

¹³⁸ Пермяков Ю. Е. Введение в основы уголовной политики : учеб. пособие / Ю. Е. Пермяков ; отв. ред. С.А. Шейфер. – Самара : Изд. СамГУ, 1993. – С. 24–25.

¹³⁹ Деякі автори виступають проти абсолютизації позитивного впливу боротьби з відмиванням «брудних» грошей на детінізацію економіки, стверджуючи, що здійснене під зовнішнім тиском запровадження заходів боротьби з відмиванням не ґрунтувалося на українських економічних реаліях (див., наприклад: Белкін Л. М. Боротьба з відмиванням «брудних» грошей як чинник тінізації економіки / Л. М. Белкін // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. – 2012. – № 2. – С. 3–16).

зитивних та негативних наслідків криміналізації, що, звичайно, не означає ідеалізації нами ні якості кримінально-правової заборони, закріпленої в чинній редакції ст. 209 КК України, ні, тим більше, стану її застосування на практиці.

Останній у групі соціальних та соціально-психологічних принципів криміналізації – принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації, який означає, що вона повинна відповідати основним тенденціям соціальної та кримінальної політики держави. Крім того, характеризуючи зазначений принцип, Н.О. Гуторова пише, що кримінально-правова заборона буде виправданою лише тоді, коли той чи інший вид неправомірної поведінки сприймається суспільною свідомістю як такий, що потребує покарання¹⁴⁰.

Із такою тезою складно не погодитися, однак з урахуванням особливостей розвитку сучасної злочинності, яка дуже швидко пристосовує до своєї діяльності нові досягнення науки і техніки, постійно вдосконалюючи шляхи їх вчинення, таке твердження виглядає надто категоричним. Суспільна думка формується не настільки швидко, наскільки вдосконалюють свою діяльність злочинці. З цього питання варто підтримати твердження Н.О. Лопашенко про те, що криміналізація діянь не повинна запізнюватись, інакше завдається значна шкода правоохоронюваним інтересам. Вона (криміналізація) повинна бути проведена, як тільки виникає підстава криміналізації – суспільно небезпечне діяння¹⁴¹. Суспільна думка, яка, звичайно, повинна враховуватись при вирішенні питань криміналізації діянь, може бути і неадекватна справжній суспільній потребі, а тому потребує відповідного корегування.

Можна сказати, що вітчизняний законодавець пішов саме таким шляхом. КМ України 3 серпня 2005 р. видав Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму на 2005–2010 роки», і в цій Концепції було закріплено напрями розвитку національної системи протидії відмиванню кримінальних прибутків і фінансуванню тероризму. Одним із таких напрямів визна-

¹⁴⁰ Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів в Україні : монографія / Н. О. Гуторова. – Х. : Вид-во нац. ун-ту внутр. справ. – 2001. – С. 55.

¹⁴¹ Лопашенко Н. А. Уголовная политика : монография / Н. А. Лопашенко. – М. : Волтерс Клувер. – 2009. – С. 127.

чено формування в населення усвідомлення необхідності протидії легалізації злочинних доходів¹⁴².

Тут варто підкреслити, що формування такого курсу розпочалася задовго до прийняття згаданого розпорядження КМ України, а саме після приєднання України до Конвенції від 8 листопада 1990 р. Зокрема, на втілення цього курсу в життя було прийнято такі нормативні акти: Указ Президента України від 22 червня 2000 р. «Про додаткові заходи щодо посилення боротьби з приховуванням неоподаткованих доходів, а також відмивання доходів, одержаних незаконним шляхом»¹⁴³, Указ Президента України від 19 липня 2001 р. «Про додаткові заходи щодо боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом»¹⁴⁴, Розпорядження КМ України від 21 серпня 2001 р. «Про утворення міжвідомчої робочої групи з дослідження методів та тенденцій у відмиванні грошей та інших доходів, одержаних злочинним шляхом»¹⁴⁵, Постанова КМ України та Національного банку України від 28 серпня 2001 р. «Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF)»¹⁴⁶, Заява

¹⁴² Концепція розвитку системи протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму на 2005–2010 роки : Розпорядження від 3 серпня 2005 р. : [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/315-2005-p>.

¹⁴³ Про додаткові заходи щодо посилення боротьби з приховуванням неоподаткованих доходів, а також відмиванням доходів, одержаних незаконним шляхом : Указ від 22 червня 2000 р. : [Електронний ресурс] / Президент України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/813/2000>.

¹⁴⁴ Про додаткові заходи щодо боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом : Указ від 19 липня 2001 р. : [Електронний ресурс] / Президент України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/532/2001>.

¹⁴⁵ Про утворення міжвідомчої робочої групи з дослідження методів та тенденцій у відмиванні грошей та інших доходів, одержаних злочинним шляхом : Розпорядження від 21 серпня 2001 р. : [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2001-p>.

¹⁴⁶ Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) : Постанова від 28 серпня 2001 р. : [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України ; Національний банк України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1124-2001-p>.

У вказаній постанові зазначалось, що органам виконавчої влади, банківським та іншим фінансовим установам потрібно керуватись у своїй діяльності рекомендаціями FATF. Останні містять повний набір контрзаходів щодо відмивання і охоплюють системи кримінального законодавства і примусового виконання законодавства, фінансову систему та її нормативно-правову базу, а також міжнародне співробітництво.

КМ України від 28 серпня 2001 р. «Стосовно боротьби з легалізацією («відмиванням») коштів, одержаних злочинним шляхом»¹⁴⁷, Постанова ВР України від 15 листопада 2001 р. «Про проект Закону України про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»¹⁴⁸, Постанова КМ України та Національного банку України від 15 травня 2002 р. «Про затвердження Програми протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на 2002 рік»¹⁴⁹ (відповідні програми приймаються КМ України щорічно і дотепер), Постанова КМ України від 2 жовтня 2003 р. «Про утворення міжвідомчої робочої групи з дослідження методів та тенденцій у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом»¹⁵⁰,

Основними положеннями рекомендацій FATF на момент ухвалення згаданої постанови КМ України і НБ України визнавались такі зобов'язання: 1) криміналізація відмивання грошей, отриманих в результаті злочинів (рекомендація 4) та прийняття законів про арешт і конфіскацію злочинних доходів (рекомендація 7); 2) зобов'язання для фінансових установ здійснювати ідентифікацію своїх клієнтів, у т. ч. будь-яких осіб, до яких перейшла певна власність, та належне ведення обліку (рекомендації 10 і 12); 3) вимога щодо фінансових установ повідомляти компетентні національні органи про підозрілі операції (рекомендація 15) та запроваджувати широке коло заходів внутрішнього контролю (рекомендація 19); 4) адекватні системи контролю та нагляду за діяльністю фінансових установ (рекомендації 26–29); 5) необхідність підписання міжнародних угод та прийняття національного законодавства, яке б давало змогу країнам здійснювати оперативну і ефективну співпрацю на всіх рівнях (рекомендації 32–40).

¹⁴⁷ Стосовно боротьби з легалізацією («відмиванням») коштів, одержаних злочинним шляхом : Заява від 28 серпня 2001 р. : [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1-2001-3>.

У цьому документі вказувалось на три основні причини здійснення боротьби з відмиванням злочинних доходів: 1) це дає можливість виявити злочини, спрямовані на отримання «брудних» коштів, – корупцію, наркобізнес, шахрайство, ухилення від сплати податків та інші форми організованої злочинності; 2) відмивання злочинних доходів сприяє розвитку міжнародної корупції, що підриває зусилля України, спрямовані на встановлення демократичних політичних інститутів та стабільної національної економічної системи; 3) боротьба з відмиванням допомагає захистити цілісність вітчизняної фінансової системи від негативного впливу кримінального капіталу.

¹⁴⁸ Про проект Закону України про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом : Постанова від 15 листопада 2001 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2805-14>.

¹⁴⁹ Про затвердження Програми протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на 2002 рік : Постанова від 15 травня 2002 р. : [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України ; Національний банк України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/676-2002-n>.

¹⁵⁰ Про утворення міжвідомчої робочої групи з дослідження методів та тенденцій у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом : Постанова від 2 жовтня 2003 р. : [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради

Постанова КМ України від 10 грудня 2003 р. «Про Єдину державну інформаційну систему у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму»¹⁵¹, Розпорядження КМ України від 13 грудня 2004 р. «Про утворення Навчально-методичного центру перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з питань фінансового моніторингу в сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму»¹⁵², Розпорядження КМ України від 18 липня 2005 р. «Про заходи щодо недопущення мінімізації податкових зобов'язань, вивезення капіталів за кордон, а також відмивання коштів через офшорні зони»¹⁵³.

Що ж стосується соціальної політики держави, то вона, попри все інше, передбачає регулювання соціальних відносин, регламентацію умов взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері, вирішення проблеми безробіття та забезпечення ефективної зайнятості, розподіл і перерозподіл доходів населення, формування стимулів до високопродуктивної суспільної праці і надання соціальних гарантій економічно активній частині населення¹⁵⁴. З огляду на те, що відмивання доходів може мати безпосередній негативний вплив на всі зазначені сфери, можна стверджувати, що криміналізація діянь, які становлять відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, відповідає тенденціям як кримінальної, так і соціальної політики сучасної України. Отже, принцип кримінально-політичної адекватності в цьому випадку дотримується.

України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1565-2003-p>.

¹⁵¹ Про Єдину державну інформаційну систему у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму : Постанова від 10 грудня 2003 р. : [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1896-2003-p>.

¹⁵² Про утворення Навчально-методичного центру перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з питань фінансового моніторингу в сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму : Розпорядження від 13 грудня 2004 р. : [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/899-2004-p>.

¹⁵³ Про заходи щодо недопущення мінімізації податкових зобов'язань, вивезення капіталів за кордон, а також відмивання коштів через офшорні зони : Розпорядження від 18 липня 2005 р. : [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/271-2005-p>.

¹⁵⁴ Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посібник / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – 5-те вид. – К. : Знання, 2006. – С. 127.

Разом із тим значення криміналізації в широкому сенсі не варто перебільшувати, бо вона не здатна усунути більшість чинників існування легалізації злочинних доходів як негативного соціального явища. Однак результат такої криміналізації (ст. 209 КК України) є засобом стримування злочинності цього виду. Необхідно враховувати і те, що суспільна думка в Україні щодо нетерпимості до відмивання кримінальних капіталів почала формуватися відносно недавно. Отже, оцінка дій, спрямованих на вчинення легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, як антисоціальних у вигляді закону є об'єктивно необхідною.

Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що при вчиненні відмивання злочинних доходів найбільшої шкоди зазнає економіка держави. Через відмивання «брудного» майна тією чи іншою мірою зазнає шкоди значна частина її складових, в т. ч. макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна та виробнича. Водночас і незважаючи на те, що ст. 209 КК, присвячена відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, розміщена в розділі VII Особливої частини КК України «Злочини в сфері господарської діяльності», негативний вплив досліджуваного злочину не обмежується економічною сферою. Найочевиднішим наслідком відмивання «брудних» доходів є збитки від предикатних злочинів і зростання доходів злочинців. Однак ще більш небезпечними є інші загрози: зростання корупційних проявів; підвищення рівня злочинності, зокрема організованої, та збільшення її економічного і політичного впливу. Все це в сукупності призводить до підриву політичних інститутів держави.

Крім того, протидія досліджуваним злочинам значно ускладнюється через те, що шкода, заподіяна охоронюваним законом відносинам при вчиненні відмивання злочинних доходів, не завжди є очевидною, бо тут відсутній явний збиток, завданий конкретним фізичним чи юридичним особам. Коло постраждалих не конкретизоване через їх значну кількість і, як наслідок, спостерігається висока латентність аналізованої категорії злочинів. Останній фактор може створити оманливе уявлення про незначну кількість злочинів, пов'язаних із відмиванням злочинних доходів, що безпідставно послабить увагу суспільства та правоохоронних органів до протидії їх вчиненню. За таких обставин створення національної системи протидії відмиванню злочинних доходів, складовою якої виступає криміналізація відповідних дій, є необхідним і виправданим кроком. Таким чином,

встановлення кримінальної відповідальності за дії, які означають відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, є соціально обумовленим заходом, який базується в т. ч. на соціальних та соціально-психологічних принципах криміналізації.

ГЛАВА 2

ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ «БРУДНОГО» МАЙНА: ВИХІДНІ ЗАСАДИ

§ 1. Міжнародний договір України як джерело вітчизняного кримінального права

Останнім часом у світі спостерігається тенденція взаємодії та взаємопроникнення міжнародних і внутрішньодержавних явищ та процесів, яка виявляється в поглибленні взаємодії міжнародного права з національними правовими системами загалом та міжнародного кримінального права з внутрішнім кримінальним правом держав зокрема. Тому на сучасному етапі розвитку національних кримінальних законодавств виникає необхідність перегляду положень щодо кримінально-правового значення міжнародного договору. Ним відповідно до пп. «а» п. 1 ст. 1 Віденської конвенції від 23 травня 1965 р. про право міжнародних договорів є угода, укладена між державами в письмовій формі і регульована міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування¹⁵⁵ (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо).

Тут одразу необхідно звернути увагу на те, що науковці поняття «кримінальне право» розглядають в кількох значеннях: і як галузь законодавства, і як галузь права, і як навчальну дисципліну, і як галузь юридичної науки. Те саме стосується і поняття «міжнародне право».

В юридичній літературі висловлено чимало поглядів на співвідношення кримінального права і кримінального закону. Так, В.О. Навроцький у цьому співвідношенні виділяє, зокрема такі аспекти: 1) якщо кримінальне право виражає уявлення суспільства про злочинність, караність і суміжні поняття, то кримінальний закон – вимоги держави

¹⁵⁵ Про право міжнародних договорів : Віденська конвенція від 23 травня 1969 р. : [Електронний ресурс] / Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_118.

у цій сфері; 2) кримінальне право – це система положень, які виробляються суспільством протягом всього його розвитку, відзначаються стабільністю і можуть слугувати засобом стабілізації закону та обмеження свавілля законодавця; натомість кримінальний закон виражає волю та інтереси законодавця чи лобістських груп на конкретному етапі існування держави і постійно зазнає змін; 3) джерелами кримінального права є чимало як писаних, так і неписаних актів, тоді як джерелом кримінального закону – лише відповідний юридичний акт; 4) право складається з норм, а закон – зі статей, які об'єднуються в розділи і частини; причому на загальну та особливу частини поділено не кримінальне право, а кримінальний закон; 5) наявні суперечності між правом і законом мають зніматись у процесі законотворчості, а не застосування закону; правозастосувач не може підміняти собою законодавця; 6) принцип верховенства права адресований насамперед законодавцю; при правозастосуванні головне – принцип законності¹⁵⁶.

На думку М.І. Хавронюка, можливий і інший підхід до цього питання – природно-правовий (або натуралістичний), за якого: Право розглядається як феномен, даний Природою, а не створюваний державою; Право природно існує, а людина лише поступово відкриває його для себе, але не створює і не тлумачить. За такого підходу джерел права, з яких воно ніби «наповнюється», не існує. Адже говорити про наповнення Права з таких «джерел», як закон, договір і судова практика так само алогічно, як стверджувати, що Світовий океан наповнюється з річок, льодовиків і дощів. Закон, договір, судова практика, доктрина, звичай тощо – це не джерела права, а форми, яких воно набуває для того, щоб люди мали можливість з ним ознайомитися і його зрозуміти. До того ж поняття «кримінальне право» загалом стає нонсенсом, оскільки воно не має жодного відношення до прав людини, які є основою і змістом природного Права¹⁵⁷.

З урахуванням того, що проблема праворозуміння є фундаментальною, світоглядною (в загальній теорії права виокремлюють вузьке і широке праворозуміння та, своєю чергою, їх окремі напрями з відповідними перевагами і вадами), і того, що проблема співвідношення права та закону існувала завжди та існує досі, бо наявні різні підходи

¹⁵⁶ Навроцький В. О. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять / В. О. Навроцький // Право України. – 2011. – № 9. – С. 20–24.

¹⁵⁷ Хавронюк М. Дещо про сутність кримінального права (інакший погляд) / Микола Хавронюк // Юридичний вісник України. – 23 – 29 березня 2013 р. – № 12.

до її вирішення як у загальній теорії права, так і в галузевих правових науках (у т. ч. в міжнародно-правовій та кримінально-правовій), зазначимо, що надалі в цій книзі під кримінальним і міжнародним правом будемо розуміти передусім відповідні галузі законодавства.

Відмивання злочинних доходів – явище, якого згадані вище процеси стосуються безпосередньо, починаючи від його виникнення та закінчуючи постійним удосконаленням протидії йому, чому значною мірою сприяє існування відповідної нормативно-правової бази. В юридичній літературі справедливо зазначається, що профілактика транснаціональної легалізації злочинних доходів потребує узгоджених зусиль різних країн, заснованих на міжнародних угодах глобального і регіонального рівнів і на стандартах протидії, розроблюваних FATF та іншими міжнародними організаціями¹⁵⁸.

З огляду на те, що Україна, по-перше, є членом РЄ, по-друге, активно провадить політику зближення з ЄС і, по-третє, географічно розташована на території Європи, в монографії буде зосереджено увагу на співвідношенні антилегалізаційного законодавства РЄ та ЄС (його загальна характеристика наводиться у § 2 цієї глави) з національним законодавством у цій сфері. Як слушно зазначають Ю.В. Баулін і Л.В. Дорош, інтеграція України в європейський простір можлива лише за умови плідної співпраці з РЄ у сфері реформування законодавства, в т. ч. кримінального, у повній відповідності з європейськими стандартами, що актуалізує розроблення механізму гармонізації національного та європейського права у сфері боротьби зі злочинністю¹⁵⁹.

Про нагальну потребу вивчення проблеми трансформації норм міжнародного кримінального права у національне кримінальне право ведуть мову А.А. Музика та Є.В. Лащук¹⁶⁰. В іншій своїй праці А.А. Музика, вказавши на спірність тези про наднаціональний характер міжнародного кримінального права, водночас зауважує, що «по-справжньому ефективна протидія міжнародній злочинності неможлива без

¹⁵⁸ Жубрин Р. В. Основы профилактики легализации преступных доходов : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Жубрин Роман Владимирович. – М., 2013. – С. 15.

¹⁵⁹ Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : монографія / В. І. Борисов, Л. М. Демидова, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. – Х. : Право, 2011. – С. 65–67.

¹⁶⁰ Музика А. На шляху до міжнародної кримінально-правової політики / Анатолій Музика, Єфрем Лащук // Юридичний вісник України. – 19 – 25 липня 2008 р. – № 29.

розумної гармонізації національних кримінально-правових систем і положень міжнародного кримінального права»¹⁶¹. Подібним чином розмірковує В.І. Борисов, на переконання якого в сучасних умовах «набуває нового значення загальносвітовий правопорядок, який має забезпечувати безпеку держав та їх співпрацю на основі норм міжнародного права та відповідних їм національних правових систем. Реалізація цієї умови зобов'язує державу до того, щоб галузеве законодавство також було приведено у відповідність з міжнародними нормами у межах, необхідних для потреб України»¹⁶².

Однак перед тим, як зосередитись безпосередньо на з'ясуванні співвідношення антилегалізаційного законодавства РЄ та ЄС із кримінальним законодавством України, спробуємо визначити роль і місце нормативних актів вказаних організацій у вітчизняній правовій системі.

Спершу зазначимо, що міжнародне законодавство поділяють на універсальне та регіональне. Нормативно-правові акти РЄ та ЄС можна віднести саме до регіонального законодавства. Однак з огляду на те, що вітчизняний законодавець такої градації, яка впливала б на правозастосування, не проводить, при визначенні його місця в національній правовій системі необхідно керуватися загальними положеннями, що застосовуються до норм міжнародного права.

У літературі зазначається, що сприйняття західних правових традицій має в Україні односторонній характер¹⁶³. Надбання міжнародного права використовуються вітчизняним законодавцем не повною мірою, без глибокого аналізу норм міжнародних нормативних актів та врахування особливостей національної правової системи. Ця проблема не оминула і сферу кримінального законодавства. Тому, з огляду на зростання кількості злочинів міжнародного характеру, що

¹⁶¹ Музика А. Порівняльні кримінально-правові дослідження в Україні (сучасний етап) / Анатолій Музика // Юридичний вісник України. – 26 квітня – 2 травня 2008 р. – № 17.

¹⁶² Борисов В. І. Відзив офіційного опонента на дисертацію О.М. Броневицької «Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / В. І. Борисов // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць / редкол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 23. – С. 296.

¹⁶³ Ніколайченко Г. М. Вплив глобалізації на національну політичну й правову культуру : / Г. М. Ніколайченко // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 397. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09ngmipk.pdf>.

не визнають кордонів і посягають на основні загальнолюдські цінності та засади правопорядку, до яких належить і відмивання кримінальних капіталів, така ситуація може становити загрозу державі, що і було обґрунтовано в попередньому параграфі книги з акцентом при цьому на негативному впливі на економіку України.

Співвідношення міжнародного та національного права належить до не до кінця вирішених питань в юридичній науці через фундаментальність цієї проблеми¹⁶⁴. Її вирішення ускладнюється у зв'язку з тим, що в науці тривалий час превалювала позиція, вироблена ще за часів СРСР, відповідно до якої єдиним джерелом кримінального законодавства визнавався Кримінальний кодекс¹⁶⁵. До речі, окремі науковці, зокрема М. І. Бажанов¹⁶⁶, В. І. Борисов¹⁶⁷, В. О. Навроцький¹⁶⁸, обстоюють цю позицію і зараз. На перший погляд, це цілком логічно, адже зі ст. 3 КК України (її назва – «Законодавство України про кримінальну відповідальність») випливає, що вітчизняне законодавство про кримінальну відповідальність обмежується лише Кримінальним кодексом.

Разом із тим в цьому законодавчому положенні при бажанні можна помітити певну нелогічність. Так, КС України зазначає, що закон становить собою юридично цілісний і структурно завершений нормативно-правовий акт, який приймається ВР України відповідно до її конституційних повноважень, і не означає за змістом окрему частину закону чи поправку до нього¹⁶⁹. А термін «законодавство»

¹⁶⁴ Денисов В. Н. Развитие правовых засад та механізмів верховенства міжнародного права у внутрішньому праві України / В. Н. Денисов, А. Я. Мельник // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України. – К. : Юстініан, 2006. – С. 12.

¹⁶⁵ Дурманов Н. Д. Советский уголовный закон / Н. Д. Дурманов. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1967. – С. 39.

¹⁶⁶ Бажанов М. И. К вопросу о преемственности в уголовном праве / М. И. Бажанов // Проблемы законности. – 1995. – Вып. 30. – С. 119–120.

¹⁶⁷ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С. 35–36.

¹⁶⁸ Навроцький В. О. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять / В. Навроцький // Право України. – 2011. – № 9. – С. 23.

¹⁶⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України) : Рішення від 7 липня 1998 р. : [Електронний ресурс] / Конституційний Суд України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-98>.

досить широко використовується в правовій системі в основному у значенні сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права¹⁷⁰.

Виходячи з цієї позиції, стає очевидним, що про вітчизняний КК можна говорити тільки як про кримінальний закон, а не як про кримінальне законодавство. Таким чином, у ст. 3 КК України не враховано позицію КС України; до того ж має місце певна суперечність, бо, з одного боку, закріплюється положення про те, що КК є єдиним кримінальним законом (зміст ст. 3 КК), а, з іншого, не виключається існування кримінального законодавства як сукупності законів кримінально-правового характеру (назва та ч. 5 ст. 3 КК).

На сьогодні в Україні кримінально-правові норми в основному систематизовано в єдиному законодавчому акті – КК, ухваленому 5 квітня 2001 р. Необхідність робити застереження «в основному» пояснюється тим, що чинний КК України всупереч буквальному розумінню ч. 1 ст. 3 цього Кодексу не може вважатись єдиним джерелом законодавства про кримінальну відповідальність. Зокрема, таким джерелом є і КК УРСР 1960 р. зі змінами, оскільки втрата ним 1 вересня 2001 р. чинності є відносною. Положення попереднього КК, демонструючи феномен ультраактивної дії кримінального закону, можуть, наприклад, застосовуватись у поєднанні з приписами чинного КК при встановленні специфічного кримінально-правового змісту окремих форм множинності злочинів. Попри вимогу ч. 2 ст. 3 КК України щодо включення до КК законів про кримінальну відповідальність, прийнятих після набрання чинності цим Кодексом, у доктрині існує думка про визнання відносно самостійною складовою кримінального законодавства (а не КК) законів про внесення змін і доповнень до КК (і це при тому, що останні самостійному застосуванню не підлягають). А в ч. 1 ст. 17 ЗУ від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» зазначається, що суди

¹⁷⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»): Рішення від 9 липня 1998 р. : [Електронний ресурс] / Конституційний Суд України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>.

при розгляді справ застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. як джерело права¹⁷¹.

В цьому аспекті Ю.А. Пономаренко зазначає, що поєднання всіх кримінально-правових приписів в одному нормативно-правовому акті, яким є виключно закон, свідчить не тільки про високий рівень законодавчої техніки, не тільки полегшує практичну діяльність суддів та органів кримінального переслідування, а і є вагомою додатковою гарантією убезпечення прав і свобод людини від їх свавілля. Тому КК України, проголошуючи принцип монізму, повинен бути і має залишатися єдиним нормативно-правовим актом, який визначає злочинність діяння і кримінальну відповідальність за його вчинення. Незважаючи на висловлену тезу, науковець все ж робить обґрунтований, на нашу думку, висновок: положення ст. 3 КК України про те, що названий Кодекс є єдиним кримінальним законом в Україні, не повною мірою відповідає дійсності, бо деякі інші нормативно-правові акти містять окремі приписи, які за своєю суттю є кримінально-правовими. При цьому не можна виключати і того, що нові подібні закони з'являться в майбутньому¹⁷².

У контексті ж нашого дослідження варто звернути увагу на те, що Ю.А. Пономаренко до актів кримінального законодавства відносить у т. ч. міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано ВР України, в тих випадках, коли вони безпосередньо містять кримінально-правові приписи. Тут доречно згадати застереження, сформульоване М.П. Куцевичем: підписані і спрямовані на врегулювання кримінально-правових відносин міжнародні договори, які, однак, не ратифіковані, не можуть розглядатись як нормативно-правові акти нарівні з внутрішнім законодавством держави; інакше процедура ратифікації не мала б значення¹⁷³. До речі, ч. 2 ст. 9 ЗУ «Про міжнародні договори України» встановлює: якщо на ратифікацію подається міжнародний договір, виконання якого потребує прийняття нових або

¹⁷¹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

¹⁷² Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі : монографія / Ю. А. Пономаренко. – К. : Атіка, 2005. – С. 31–40.

¹⁷³ Куцевич М. П. Окремі аспекти виникнення міжнародно-правових зобов'язань держави з міжнародних договорів у сфері кримінального права / М. П. Куцевич // Вісник Вищої Ради юстиції. – 2011. – № 4. – С. 145–154.

внесення змін до чинних законів, проекти таких законів подаються на розгляд ВР України разом з проектом закону про ратифікацію і приймаються одночасно.

Навіть сказаного, як видається, достатньо для того, щоб поставити під сумнів безапеляційність сформульованого в ч. 1 ст. 3 КК України положення про повну кодифікованість вітчизняного кримінального законодавства.

Крім того, окремі дослідники небезпідставно вказують на те, що для системи кримінального права характерна не тільки наявність зв'язків між елементами, що її утворюють, а і нерозривна єдність з оточуючим правовим середовищем (нормативно-правовою базою), у взаємозв'язку з якою виявляється його цілісність. Однією своєю стороною воно звернене до внутрішнього права, іншою – до міжнародного¹⁷⁴.

Таким чином, можна стверджувати, що КК України є основним, проте не єдиним джерелом кримінального законодавства (в книзі, щоправда, з огляду на розглядувану в ній проблематику буде звернено увагу тільки на одне з можливих джерел, відмінних від КК України, – міжнародний договір). Взагалі на сучасному етапі значна

¹⁷⁴ Решняк М. Г. Понятие уголовного закона и его соотношение с понятиями уголовного законодательства и уголовного права / М. Г. Решняк // Вестник Международного юридического института. – 2012. – № 2 : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iuaj.net/node/1005>.

Певним підтвердженням наведеної тези є наявність у КК України значної кількості норм із бланкетними диспозиціями. Разом з тим слід мати на увазі, що покликані регламентувати не кримінально-правові наслідки вчинених злочинів, а правомірну поведінку особи у певних сферах життєдіяльності нормативно-правові акти, до яких передусім відсилають бланкетні диспозиції норм КК України, незважаючи на їх вагомий вплив на окреслення меж злочинного, не можуть визнаватись складовою законодавства про кримінальну відповідальність. Г.З. Яремко слушно називає нормативно-правові акти, нормативно-правові договори і правові звичаї, які застосовуються для конкретизації бланкетних диспозицій у статтях Особливої частини КК України, додатковою нормативною підставою кримінально-правової кваліфікації і водночас відмінними від джерел кримінального законодавства джерелами кримінального права (див.: Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Яремко Галина Зіновіївна. – Львів, 2010. – С. 11, 13, 29–38, 71, 196). Переконлива аргументація на користь положення про визнання іншогозаконів нормативно-правових актів, що використовуються при бланкетній конструкції кримінального закону, формальним джерелом кримінального права (але не законодавства) наводиться К.В. Ображиевим (див.: Ображиев К. В. Формальные (юридические) источники российского уголовного права : монография / К. В. Ображиев. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 109–129).

кількість вітчизняних науковців, зокрема П.П. Андрушко¹⁷⁵, В.К. Гришук¹⁷⁶, С.Я. Лихова¹⁷⁷, А.А. Маєвська¹⁷⁸, А.В. Савченко¹⁷⁹, В.П. Тихий¹⁸⁰, П.Л. Фріс¹⁸¹ так чи інакше ведуть мову про множинність джерел кримінального права.

Беручи за основу запропонований О.М. Бибином підхід до розуміння джерела права (законодавства) в широкому та вузькому сенсі, будемо виходити з останнього, під яким розуміються явища, в яких містяться норми права¹⁸². Ґрунтуючись на вказаному, джерела кримінального законодавства (права) можна визначити як зовнішні форми вираження кримінально-правових норм, тобто правові акти, що містять кримінально-правові норми чи нормативні приписи, що входять до складу кримінально-правових норм¹⁸³. На думку П.П. Андрушка, джерелами кримінального права є нормативні приписи і правові позиції, які підлягають обов'язковому використанню при застосуванні кримінального закону і на які має бути посилання або у формулі кваліфікації, або у мотивувальній частині вироку чи іншому процесуальному документі для обґрунтування кримінально-правової кваліфікації, призначення покарання, застосування інших заходів кримінально-правового характеру¹⁸⁴.

¹⁷⁵ Андрушко П. П. Джерела кримінального права України : поняття, види / П. П. Андрушко // Адвокат. – 2011. – № 8 (131). – С. 21.

¹⁷⁶ Гришук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права / В. К. Гришук // Гришук В. К. Вибрані наукові праці. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 772.

¹⁷⁷ Лихова С. Я. Конституція України та кримінальне законодавство України (окремі питання взаємодії) / С. Лихова // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 2. – С. 95.

¹⁷⁸ Маєвська А. А. Універсальна юрисдикція і Римський статут Міжнародного кримінального суду / А. А. Маєвська // Проблеми законності. – 2001. – Вип. 47. – С. 200.

¹⁷⁹ Савченко А. В. Конституція як джерело кримінального законодавства України та США / А. В. Савченко // Вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – Вип. 3. – С. 14.

¹⁸⁰ Тихий. В. П. Кримінальне право України і конституційне право України / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 2. – С. 63.

¹⁸¹ Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2004. – С. 6.

¹⁸² Биби О. Н. Источники уголовного права Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Биби Олег Николаевич. – Омск. – 2005. – С. 13.

¹⁸³ Ображиев К. В. Формальные (юридические) источники российского уголовного права : монографія / К. В. Ображиев. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 44.

¹⁸⁴ Андрушко П. П. Джерела кримінального права України : поняття, види / П. П. Андрушко // Адвокат. – 2011. – № 8. – С. 21.

Примітно, що деякі науковці розглядають як джерело кримінального права не тільки міжнародні договори, а і загальновизнані норми та принципи міжнародного права¹⁸⁵. Однак, погоджуючись із В.К. Ображиевим¹⁸⁶, зазначимо, що можна вести мову про віднесення до джерельної бази кримінального права лише міжнародних договорів, бо норми та принципи міжнародного права, якими б загальновизнаними вони не були, джерелами кримінального права бути не можуть, адже останні становлять собою зовнішню форму вираження правових норм. Отже, як формальні джерела права можуть розглядатися не самі загальновизнані принципи та норми міжнародного права, а міжнародні договори, які їх фіксують. Причому тут маються на увазі нормативні міжнародні договори, а не індивідуальні (угоди про встановлення дипломатичних відносин, про відкриття консульства тощо), бо останні, як зазначає А.М. Талалаєв, не містять правових норм¹⁸⁷. До речі, К.П. Задоя взагалі пропонує виключити з ч. 1 ст. 3 КК України вказівку на «загальновизнані принципи та норми міжнародного права» як такий собі невдалий «правовий трансплантат»¹⁸⁸.

З огляду на сучасні глобалізаційні процеси, в т. ч. тенденції інтеграції законодавства різних країн, формування наддержавних організацій на кшталт РЕ і ЄС, міжнародні договори набувають особливого значення саме як джерела національного (зокрема кримінального) права; тим більше, що наразі «загальнокримінальні» злочини все частіше стають транснаціональними, а кількість злочинів, вчинюваних іноземними громадянами, збільшується.

Тут доцільним буде торкнутися питання взаємодії та співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права загалом. Незважаючи на те, що ця проблема досить давня, теоретичні розробки науковців у вигляді певних сформованих концепцій виникли тільки в другій половині ХХ століття. Таку ситуацію можна пояснити тим,

¹⁸⁵ Трунцевский Ю. В. Нормы международного права как источник российского уголовного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Трунцевский Юрий Владимирович. – Рязань, 1995. – 194 с.

¹⁸⁶ Ображиев К. В. Формальные (юридические) источники российского уголовного права : монография / К. В. Ображиев. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 81.

¹⁸⁷ Талалаев А. Н. Юридическая природа международного договора / А. Н. Талалаев. – М. : Изд-во ИМО, 1963. – С. 152.

¹⁸⁸ Задоя К. П. Положення частини першої статті 3 Кримінального кодексу України як приклад невдалого «правового трансплантату» / К. П. Задоя // Вісник Вищої Ради юстиції. – 2012 – № 3. – С. 105–113.

що система міжнародного права до початку XX століття ще тільки формувалася. Фактично міжнародно-правову систему ще не було створено, а функціонували лише регіональні правові системи; рівноправними партнерами (суб'єктами міжнародного права) могли бути винятково європейські держави та американські штати¹⁸⁹. Що ж стосується співвідношення із загальноєвропейським правом – правом ЄС та РЄ, то воно, зрозуміло, виникло лише з утворенням правової системи останніх. Причому це питання, незважаючи на його специфіку, зумовлену особливостями правової системи ЄС і РЄ, в переважній більшості випадків вирішується на основі та за допомогою тих підходів, які використовуються при розгляді проблем співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права.

Наразі можна говорити, що як у вітчизняній, так і зарубіжній правовій науці питання про співвідношення міжнародного і внутрішнього права однозначно не вирішене, і це загалом пояснюється розвитком та поступовим збільшенням ролі міжнародних договорів. Водночас загальновідомо, що з цього питання наука виробила три основних підходи: дуалістичний і два моністичних.

Дуалізм виходить із самостійності та незалежності кожної правової системи, що, на думку прихильників цього напрямку, обумовлено різними предметами регулювання розглянутих нормативних систем: міжнародне право регулює відносини між державами, а національне право – внутрішні питання між громадянами або між державою і громадянами. Саме тому, як зазначає Г.І. Тугункін, жоден із цих правопорядків не може створювати чи змінювати норми іншого. Механізм здійснення міжнародно-правових норм у межах національно-правових систем цілком і повністю віддається на розсуд відповідних держав¹⁹⁰. На думку деяких науковців, саме ця концепція сьогодні превалює в науці¹⁹¹.

Моністичні підходи засновані на твердженні про те, що міжнародне і внутрішньодержавне (національне) право єдині. Передбачається,

¹⁸⁹ Fisch J. Power or Weakness? On the causes of the worldwide expansion of European international law / Jörg Fisch // *Journal of the History of international Law*. – 2004. – Volume 6. – Issue 1. – P. 21,23.

¹⁹⁰ Тугункін Г. И. Идеологическая борьба и международное право / Г. И. Тугункин. – М. : Международные отношения, 1967. – С. 56.

¹⁹¹ Кибальник А. Г. Современное международное уголовное право : монография / А. Г. Кибальник. – 2-е изд. – М. : Волтерс-Клувер, 2010. – С. 158–179; Лукашук И. И. Международное право в судах государств / И. И. Лукашук. – СПб. : Россия–Нева, 1993. – С. 112.

що ці правові системи не мають особливих відмінностей, а отже, повинні розглядатися як єдина правова суть. Погляди прихильників цих концепцій значно відрізняються один від одного: серед них виділяються прихильники примату національного права над міжнародним і прихильники верховенства міжнародного права над національним. Перша концепція фактично визначає міжнародне право як галузь права внутрішньодержавного. Більшість сучасних дослідників схильна вважати, що на сьогодні ця концепція становить суто історичний інтерес¹⁹². Моністична концепція, що віддає перевагу міжнародному праву над національним, виходить з того, що міжнародне право становить верхівку ієрархічної нормативної піраміди та визначає юридичну дійсність інших правопорядків.

Варто зазначити, що розглянуті теорії дещо абстрактні, однак вельми важливі в науковому сенсі. Вибір між моністичною або дуалістичною концепціями має значення для розуміння співвідношення міжнародного та національного права (в усіх його галузях та виявах), місця індивіда у внутрішньому та міжнародному праві тощо¹⁹³.

Саме через її важливість ця дискусія певною мірою перейшла і в площину науки кримінального права. Питання про можливість визнання норм міжнародних договорів джерелом вітчизняного кримінального права привертає до себе все більшу увагу науковців. Одні дослідники, зокрема О.М. Броневицька¹⁹⁴, Г.В. Єпур¹⁹⁵, О.Г. Кальман¹⁹⁶,

¹⁹² Марченко М. Н. Право Европейского союза. Вопросы истории и теории : учеб. пособие / М. Н. Марченко, Е. М. Дерябина. – М. : Проспект, 2010. – 432 с.

¹⁹³ Барбук А. В. Соотношение международного и внутригосударственного права : теоретические аспекты / А. Барбук // Журнал международного права и международных отношений. – 2005. – № 1. – С. 6.

¹⁹⁴ Броневицька О. М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Броневицька Оксана Михайлівна. – Львів, 2011. – С. 101.

¹⁹⁵ Єпур Г. В. Впровадження міжнародно-правових актів в кримінальне законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Єпур Григорій Володимирович. – Х., 2005. – С. 16.

¹⁹⁶ Кальман О. Г. Проблеми удосконалення національного кримінального законодавства та його гармонізації із законодавством європейських країн / О. Г. Кальман // Протидія злочинності : теорія і практика : матеріали III міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 21 жовт. 2011 р.) / Нац. акад. прокуратури України, Нац. акад. СБУ, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ, К. : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 10–12.

В.П. Попович¹⁹⁷, В.Х. Ярмакі¹⁹⁸ виключають можливість визнання зазначених норм джерелом кримінального права. Якщо узагальнити позиції прибічників такого підходу, то можна зробити висновок: вони переважно ґрунтуються на тому, що норми міжнародних договорів безпосередньо не визначають злочинність діяння, його караність та інші кримінально-правові наслідки¹⁹⁹, зокрема покарання. Крім того, сюди додається ще і вплив дослідників у сфері міжнародного права, які зазначають, що міжнародне право – це право, що регулює відносини між суверенними державами, а внутрішньодержавне право діє в межах держави та регулює відносини його громадян як між собою, так і з владою²⁰⁰ (прихильники дуалістичного підходу), чи заперечують міжнародну правосуб'єктність індивідів²⁰¹.

Законодавчим підґрунтям викладеного підходу можуть слугувати п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, де вказується, що виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, і ст. 3 КК України, в ч. 1 якої зазначається, що законодавство України про кримінальну відповідальність становить КК, а в ч. 3 цієї ж статті закріплено положення про те, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК.

Однак на сучасному етапі розвитку науки як кримінального, так і міжнародного права позиція авторів, які тією чи іншою мірою допускають можливість визнання норм міжнародного права джерелом кримінального права (наприклад, П.П. Андрушко²⁰², В.П. Бодаєвський²⁰³,

¹⁹⁷ Попович В. П. Імплементация норм международного криминального права у криминальне законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Попович Віталія Петрівна. – Львів, 2010. – С. 89.

¹⁹⁸ Ярмаки В. Х. Международное гуманитарное право, которое применяется в период вооруженных конфликтов и имплементация его Украиной : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Ярмаки Владимир Христофорович. – Х., 2003. – С. 116.

¹⁹⁹ Бодаєвський В. П. Міжнародний договір як джерело законодавства України про кримінальну відповідальність : проблемні питання / В. П. Бодаєвський // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2012. – № 4. – С. 265.

²⁰⁰ Глобалистика : Энциклопедия / гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков ; Центр научных и прикладных программ «Диалог». – М. : Радуга, 2003. – С. 559.

²⁰¹ Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / П. Маланчук ; [пер. з англ.]. – 7-ме вид. – Х. : Консум, 2000. – С. 152.

²⁰² Андрушко П. П. Джерела кримінального права України : поняття, види / П. П. Андрушко // Право України. – 2011. – № 9. – С. 38; Андрушко П. П. Міжнародні договори як джерело кримінального права / П. П. Андрушко, М. М. Васюк // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С. 224–227.

²⁰³ Бодаєвський В. П. Міжнародний договір як самостійне (формальне) джерело кримі-

В.К. Гришук²⁰⁴, М.П. Куцевич²⁰⁵, С.М. Мохончук²⁰⁶, Ю.А. Пономаренко²⁰⁷, А.В. Савченко²⁰⁸), видається більш перспективною і має достатнє законодавче підґрунтя.

Так, 2 липня 1993 р. було прийнято постанову ВР України «Про основні напрями зовнішньої політики України» (нині вона втратила чинність), у п. 9 розділу 2 якої вказувалося, що Україна керується принципом примату права в зовнішній політиці, визнаючи пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права; в п. 10 цього ж розділу закріплювалося беззастережне дотримання принципу сумлінного виконання всіх своїх міжнародних зобов'язань, і належним чином ратифіковані договори вважалися частиною внутрішнього права²⁰⁹.

Ці положення знайшли подальше закріплення в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., в якій визнається перевага загальнолюдських цінностей над класовими та пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права²¹⁰. Згодом, 22 грудня 1993 р., було прийнято ЗУ

нального права : проблемні питання / В.П. Бодаєвський // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 21–22 вересня 2012 року. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 29.

²⁰⁴ Гришук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права / В. К. Гришук // Гришук В. К. Вибрані наукові праці. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 774–776.

²⁰⁵ Куцевич М. П. Проблеми виконання приписів ратифікованих міжнародних актів у кримінальному праві України / Куцевич М. П. // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11–12 жовтн. 2012 р.) / голов. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Право, 2012. – С. 445.

²⁰⁶ Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства : генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі : монографія / С. М. Мохончук. – Х. : Право, 2013. – С. 230–233.

²⁰⁷ Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі : монографія / Ю. А. Пономаренко. – К. : Атіка, 2005. – С. 44.

²⁰⁸ Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Савченко Андрій Володимирович. – К., 2007. – С. 86.

²⁰⁹ Про Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.

²¹⁰ Про державний суверенітет України : Декларація від 16 липня 1990 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

«Про міжнародні договори», до розгляду окремих положень якого ми ще повернемося. А згадані положення постанови ВР України «Про основні напрями зовнішньої політики України», що втратила чинність, тепер закріплені в ч. 3 ст. 2 ЗУ від 1 липня 2010 р. «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»²¹¹.

У Конституції України, а саме в її ст. 8²¹² вказується, що в нашій державі Основний Закон має найвищу юридичну силу. Відповідно ж до ст. 9 Конституції України міжнародні нормативні акти, ратифіковані ВР України, є частиною національного законодавства. Таким чином, після проходження процедури ратифікації, в т. ч. прийняття відповідного закону, міжнародний договір стає частиною законодавства України. З такої позиції законодавче підґрунтя супротивників розширеного тлумачення джерел кримінального права (законодавства) у вигляді п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України виглядає не таким уже і беззаперечним.

Враховуючи те, що всі нормативно-правові акти, прийняті органами державної влади України, не повинні суперечити Основному Закону держави, логічним є такий висновок: теоретично колізій між ратифікованими міжнародними договорами та внутрішнім законодавством бути не повинно. Однак на практиці можна бачити і інше.

На думку О.М. Броневицької, можлива колізія між положеннями кримінального законодавства України та положеннями міжнародних договорів не може бути вирішена національними органами досудового слідства або суду, бо це компетенція законодавця²¹³. Судячи з такої тези, вітчизняні правозастосовні органи не вправі безпосередньо застосовувати міжнародно-правові акти, які інакше (порівняно з КК України) вирішують те чи інше питання, пов'язане з кримінальною відповідальністю. Вважаємо, що цей підхід не зовсім узгоджується з іншою тезою (справедливою, на наш погляд) О.М. Броневицької – про те, що міжнародно-правові договори, які поліпшують становище особи, є самовиконуваними,

²¹¹ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

²¹² Конституція України : від 28 червня 1996 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%2D%E2%F0>.

²¹³ Броневицька О. М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Броневицька Оксана Михайлівна. – Львів, 2011. – С. 4.

тобто реалізуються без внесення змін до національного кримінального законодавства²¹⁴.

На нашу думку, у випадку виникнення колізій перевагу повинні мати норми міжнародних договорів України. До речі, можна стверджувати, що таке вирішення питання узгоджується з позицією вітчизняного законодавця, який у ст. 19 ЗУ «Про міжнародні договори України» закріпив таке положення: якщо міжнародним договором України, який набрав чинності у встановленому порядку, визначено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору²¹⁵. Необхідно підкреслити, що винятків стосовно жодної галузі законодавства, включаючи кримінальне, тут не передбачено, і це цілком виправдано, адже, як зазначається у ст. 27 Віденської конвенції від 23 травня 1969 р. про право міжнародних договорів²¹⁶, ратифікованої ще ВР УРСР 14 квітня 1986 р.²¹⁷, держава-учасниця міжнародного договору не може посилатися на положення свого внутрішнього права як на виправдання невиконання нею положень відповідного договору.

Крім того, положення самого КК України з цього питання дещо дисонують між собою. Наприклад, у ст. 3 КК говориться, що він складає законодавство України про кримінальну відповідальність, а в ст. 11 КК, яка регулює питання відповідальності за злочини, вчинені не громадянами України, міститься таке положення: «...підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами...».

²¹⁴ Броневицька О. М. Там само. – С. 6.

²¹⁵ Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1906-15>.

Аналогічні положення про верховенство міжнародних договорів щодо національного законодавства в разі виникнення розбіжностей між ними і визнання їх складовою частиною національного законодавства закріплено у конституціях багатьох європейських країн, зокрема Болгарії, Іспанії, Литви, Німеччини, Росії, Франції.

²¹⁶ Про право міжнародних договорів : Віденська конвенція від 23 травня 1969 р. : [Електронний ресурс] / Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_118.

²¹⁷ Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Віденської конвенції про право міжнародних договорів : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 14 квітня 1986 р. : [Електронний ресурс] / Президія Верховної Ради Української РСР // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2077-11>.

Також згідно з диспозиціями деяких кримінально-правових норм міжнародні договори визначають окремі обов'язкові елементи складів злочинів. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 438 КК України перелік форм об'єктивної сторони передбаченого цією статтею КК складу злочину не є вичерпним, а кримінально караними вважаються ще й інші порушення законів та звичаїв війни, передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВР України. Згідно зі ст. 439 КК України, що передбачає відповідальність за застосування зброї масового знищення, і ст. 440 КК України, в якій закріплено караність розроблення, виробництва, придбання, зберігання, збуту і транспортування зброї масового знищення, міжнародними договорами визначається предмет зазначених злочинів. Тобто в наведених випадках питання кримінальної відповідальності регулюються в т. ч. відповідними нормами міжнародних договорів. Щоправда, це не зовсім узгоджується з ч. 3 ст. 3 КК України, в якій вказується, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК.

Проаналізуємо позначене питання докладніше. Кодекс – це законодавчий акт, що містить систематизовані норми певної галузі, а КК – це фактично систематизована збірка кримінально-правових норм. Отже, необхідно з'ясувати, що власне означає така норма та якою є її структура.

Зазначимо, що науковці, повсякчас використовуючи термін «кримінально-правова норма», не дають його однозначного визначення. Так, В.Д. Філімонов під кримінально-правовою нормою розуміє загальнообов'язкове правило соціальної поведінки, яке встановлене державою, виражене в кримінальному законі та охороняється органом держави шляхом контролю за його дотриманням і застосуванням покарання або інших заходів кримінально-правового характеру за вчинення злочину²¹⁸. За такого визначення кримінально-правова норма обмежується статтею кримінального закону.

М.М. Кропачов, визначаючи кримінально-правову норму як загальнообов'язкове правило поведінки, дотримання якого забезпечується примусовою силою заходів кримінально-правового впливу²¹⁹, має іншу позицію з цього приводу, адже не обмежує її лише статтею кри-

²¹⁸ Филимонов В. Д. Норма уголовного права / В. Д. Филимонов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – С. 13.

²¹⁹ Кропачев Н. М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система / Н. М. Кропачев. – СПб. : Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. – С. 61.

мінального закону. В цьому ж ключі свої визначення дають і деякі інші дослідники, розуміючи під кримінально-правовою нормою правило поведінки, що надає учасникам таких суспільних відносин юридичні права та покладає на них юридичні обов'язки, невиконання яких тягне за собою застосування державного примусу у виді покарання²²⁰.

Якщо ж під структурою норми кримінального права (структурою змісту) розуміється об'єктивна характеристика – така сукупність стійких зв'язків елементів змісту, що забезпечує цілісність норми, то поняття структури статей закону (структура форми) означає підпорядковану правилам законодавчої техніки форму логічного викладу нормативного матеріалу, що становить зміст правової норми²²¹.

М.А. Туліглович пропонує розуміти норму кримінального права у широкому та вузькому сенсі; причому кримінально-правова норма у вузькому сенсі визначається дослідником як елементарне логічно завершене державно-владне положення, що знаходить закріплення в тексті КК²²². Однак доцільність такого поділу викликає сумнів, бо фактично під кримінально-правовою нормою у вузькому сенсі дослідник розуміє статтю кримінального закону, а використання для її позначення терміна «кримінально-правова норма» навіть із вказівкою на «вузький сенс» призводить до зайвої плутанини.

Підсумовуючи, зазначимо, що ототожнювати кримінально-правову норму та статтю кримінального закону в жодному разі не слід. Звернемо увагу і на слушну позицію П.О. Недбайло, який писав, що норма права – не те саме, що стаття закону чи іншого нормативно-правового акта. Норма права – це правило, а стаття закону – це форма викладення думки законодавця. Стаття закону може бути частиною норми або навіть частиною її елемента. У той же час в одній статті може бути кілька правових норм. Це питання зручності і законодавчої техніки²²³.

Дослідження наукових підходів щодо визначення структури та змісту кримінально-правової норми дозволяє говорити про розмаїття

²²⁰ Уголовное право. Общая часть : учебник / под ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамовой. – М. : Норма, 2000. – С. 97.

²²¹ Евграфов П. Б. Некоторые теоретические вопросы структуры, содержания и формы права // Проблемы правоведения. – 1976. – Вып. 33. – С. 35.

²²² Тулиглович М. А. Структура уголовно-правовой нормы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тулиглович Максим Анатольевич. – Омск, 2006. – С. 6.

²²³ Недбайло П. О. Норми права : конспект лекцій / П. О. Недбайло. – Х. : Харківський юридичний інститут, 1966. – С. 15.

думок науковців з цього приводу. Так, ще радянські науковці виділяли тільки два структурних елементи кримінально-правової норми – диспозицію та санкцію²²⁴; деякі сучасники також висловлюють аналогічні думки²²⁵. Можна припустити, що тим самим вони роблять предметом аналізу не саму норму, а зміст кримінального закону, ототожнюючи статтю кримінального закону та кримінально-правову норму, адже якщо звернутися до статей Особливої частини КК, то в них справді можна побачити безпосереднє викладення лише двох структурних елементів – диспозиції і санкції²²⁶.

Оригінальна точка зору з цього приводу висловлювалась М.Д. Дурмановим: структура кримінально-правової норми залежить від її адресата, тобто якщо кримінально-правова норма характеризує собою заборону, звернену до окремих громадян, то тут мова йде лише про диспозицію та санкцію; якщо визначена в диспозиції заборона порушується, її диспозиція перетворюється в гіпотезу, звернену до правозастосувача²²⁷. З викладеною точкою зору перегукується висловлювання С.О. Маркунцова про те, що фактично кримінально-правова заборона містить для різних адресатів два правила поведінки: перше – власне обов'язок утриматись від вчинення діяння, яке містить ознаки складу злочину; друге – обов'язок застосувати заходи державного примусу у випадку вчинення такого діяння²²⁸.

Про розбіжності у поглядах українських науковців з питання про складові кримінально-правової норми можна дізнатись з монографії М.В. Галабала²²⁹. В цьому аспекті цікавим є і такий факт: під час попереднього обговорення докторської дисертації О.В. Наден (захід відбув-

²²⁴ Таганцев Н. С. Русское уголовное право / Н. С. Таганцев. – В 2-х т. – Т. 1 : Общая часть. – Тула : Автограф, 2001. – С. 37; Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права. Предмет, задачи и способы уголовно-правового регулирования / В. Г. Смирнов ; отв. ред. Н. С. Алексеев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1965. – С. 34.

²²⁵ Прохоров Л. А. Уголовное право : учебник / Л. А. Прохоров, М. Л. Прохорова. – М. : Юрист, 1999. – С. 11; Наумов А. В. Применение уголовно-правовых норм. По материалам следственной и прокурорско-судебной практики : учебное пособие / А. В. Наумов. – Волгоград : Изд-во ВСШ МВД СССР, 1973. – С. 33–34.

²²⁶ Шевченко Є. В. До питання про структуру кримінально-правової норми / Є. В. Шевченко // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2012. – № 118. – С. 126.

²²⁷ Курс советского уголовного права : в 6-ти т. – Т. 1 : Уголовный закон / А. А. Герцензон, Н. Д. Дурманов, А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин. – М. : Наука, 1970. – С. 182.

²²⁸ Маркунцов С. А. Уголовно-правовой запрет : теоретический аспект / С. А. Маркунцов ; под науч. ред. А. Э. Жалинского. – М. : Юрлитинформ, 2007. – С. 22.

²²⁹ Галабала М. В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми загальної частини : монографія / М. В. Галабала. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 62.

ся 2 квітня 2013 р. у Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка) В.М. Бурдін покритикував здобувачку, серед іншого, за аксіоматичне розуміння двоелементної структури кримінально-правової норми, яку свого часу обґрунтовував Ю.В. Балулін, проте яке і надалі залишається предметом наукових дискусій.

При цьому традиційним у доктрині кримінального права є підхід, згідно з яким у структурі кримінально-правової норми виділяють три елементи – гіпотезу, диспозицію та санкцію²³⁰. Щоправда, серед науковців, які підтримують триелементну структуру кримінально-правової норми, також немає єдності. Це передусім пов'язано з неоднаковими підходами до розуміння змісту та розміщення її складових елементів.

До речі, КС України також звернув увагу на питання структури кримінально-правової норми, зазначивши в одному зі своїх рішень, що остання складається з трьох елементів: гіпотези, котра визначає умови, за яких застосовується правова норма щодо забороненої поведінки особи; диспозиції, що закріплює таку правову норму; санкції, яка встановлює покарання для осіб, які порушили цю правову норму²³¹.

Оминаючи дискусію з позначеного питання та сприймаючи позицію КС України, саме з позиції останнього і будемо виходити надалі.

У літературі зазначається, що кожна кримінально-правова норма за своїм значенням і змістом призначена дати відповідь на три основні запитання: 1) коли слід керуватися саме цією правовою нормою? 2) яка саме поведінка приписується або дозволяється як належна цією

²³⁰ Панов М. І. Проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права / М. І. Панов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 114–115; Рощина О. І. Структурні елементи норм кримінального права та їх ефективність у запобіганні злочинам / О. І. Рощина // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 2. – С. 5–6 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2010-1/10riouzz.pdf>; Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : навчаль. посібник / П. В. Хряпінський. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 47–48; Шевченко Є. В. До питання про структуру кримінально-правової норми / Є. В. Шевченко // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2012. – № 118. – С. 131; Тулиглов М. А. Структура уголовно-правовой нормы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тулиглов Максим Анатольевич. – Омск, 2006. – С. 6.

²³¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за Конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального права в часі) : Рішення від 19 квітня 2000 р. : [Електронний ресурс] / Конституційний Суд України / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-00>.

правовою нормою учасникам регульованих відносин? 3) які будуть наслідки для особи, що порушила припис цієї правової норми? І на всі ці запитання вона може дати відповідь лише за допомогою інших правових норм, у системі з якими вона здійснює регулюючий вплив на суспільні відносини. Відповідно, під структурою норми розуміється тільки логічна обумовленість гіпотези, диспозиції і санкції незалежно від того, де і як вони викладені²³².

Відтак, розглянемо зміст елементів кримінально-правової норми докладніше, однак у ключі інтерпретації, висловленої КС України. Гіпотеза включає в себе вказівку на обставини, настання яких обумовлює застосування кримінально-правової норми. Диспозиція – це частина норми, в якій в узагальненому вигляді фіксується (описується) певний вид (тип) суспільно небезпечної поведінки (дії) особи, визнаної злочином і тому забороненої кримінальним законом. У диспозиції кримінально-правової норми завжди описуються такі об'єктивні і суб'єктивні ознаки діяння, сукупність яких утворює склад злочину, який, по суті, лежить в основі диспозиції кримінально-правової норми, утворюючи її зміст. Однак склад злочину, а також кримінально-правова норма (її диспозиція), елементом змісту якої він є, і стаття (частина статті) Особливої частини далеко не тотожні. Склад злочину, так само як і диспозиція кримінально-правової норми, – поняття, більш широке за обсягом і глибше за змістом, ніж диспозиція статті Особливої частини КК України²³³. Санкція – це частина кримінально-правової норми, в якій визначаються вид і розмір покарання за діяння, описане в диспозиції.

В цьому аспекті О.В. Наден зазначає, що кримінально-правову норму не можна ототожнювати з кожним окремим приписом закону про кримінальну відповідальність; разом із тим дослідниця обмежує вираження кримінально-правових норм лише положеннями закону про кримінальну відповідальність²³⁴. Схожу точку зору висловлює Є.В. Шевченко²³⁵.

²³² Рощина І. О. Ефективність норм кримінального права України у запобіганні злочинам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Рощина Інна Олександрівна. – К., 2009. – С. 65.

²³³ Кузнецова Н. Ф. Преступление, состав преступления, диспозиция уголовно-правовой нормы / Н. Ф. Кузнецова // Вестник Московского ун-та. Серия 11. Право. – 1967. – № 54. – С. 44.

²³⁴ Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія / О. В. Наден. – Х. : Право, 2012. – С. 107, 110.

²³⁵ Шевченко Є. В. До питання про структуру кримінально-правової норми / Є. В. Шевченко // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2012. – № 118. – С. 131.

Погоджуючись з думкою про те, що не кожна норма права сформульована в статті закону у вигляді всіх трьох елементів, водночас вважаємо позицію О.В. Наден та Є.В. Шевченка дискусійною, адже кримінально-правові норми (їх частини) можуть міститися не лише в КК України, а і в інших нормативно-правових актах, зокрема міжнародних договорах. Як слушно зауважують окремі науковці, не всі норми права сформульовані в статті (чи статтях) закону у вигляді всіх трьох елементів. У деяких випадках вони розподілені по різних статтях закону або навіть по різних законах²³⁶.

Стосовно ж безпосередньо кримінально-правової заборони, яка передбачає відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), то щодо такої форми об'єктивної сторони цього злочину, як вчинення фінансової операції з коштами, одержаними внаслідок вчинення предикатного діяння, у п. 6 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5 вказується, що для максимального охоплення всіх видів фінансових операцій необхідно (залежно від їх змісту) звертатися також до інших нормативно-правових актів, що регламентують правовідносини у цій сфері²³⁷. З огляду на те, що ратифіковані ВР України міжнародні договори є частиною національного законодавства, до таких нормативно-правових актів можна віднести низку міжнародних договорів у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності, міжнародних фондових ринків, банківської діяльності тощо, звернення до яких може бути необхідним для повного та всебічного розгляду окремих справ про відмивання «брудних» доходів.

Принагідно звернемо увагу на позицію М.І. Панова, який слушно зауважує, що за наявності змішаної протиправності, обумовленої конструюванням законів про кримінальну відповідальність із бланкетними диспозиціями, кримінально-правова норма міститься як у кримінальному законі, так і в інших (некримінальних) законах чи нормативно-правових актах, що конкретизують та уточнюють кри-

²³⁶ Проблемы общей теории права и государства : учебник / И. В. Варламова, В. В. Лазарев, В. В. Лапаева и др. ; под ред. В. С. Нерсисянца. – М. : Норма, 2004. – С. 256.

²³⁷ Про практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Постанова від 15 квітня 2005 р. № 5: [Електронний ресурс] / Пленум Верховного Суду України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05>.

мінально-правову норму²³⁸. У подібному дусі, проте більш обережно висловлюється Ю.В. Баулін, на думку якого формулювання ознак складів злочинів у бланкетних диспозиціях статей КК дозволяє по-новому оцінити висновок про те, що єдиною юридичною формою, в якій містяться кримінально-правові норми, є кримінальний закон²³⁹.

Не зовсім послідовною з розглядуваного питання виглядає позиція деяких науковців. Так, В.О. Навроцький в одній роботі вказує, що джерелом кримінального закону може бути лише відповідний юридичний акт (на сьогодні в Україні – тільки КК)²⁴⁰. Проте в іншій своїй праці дослідник зазначає, що згідно з принципом міжнародно-правової і конституційної відповідності виявлення невідповідності ратифікованого Україною міжнародно-правового акта та КК в ході правозастосування своїм наслідком має пріоритет міжнародно-правового акта; щоправда це стосується лише актів, які усувають злочинність діяння чи унеможливають застосування покарання²⁴¹.

О.М. Броневицька наголошує на тому, що органи держави повинні суворо дотримуватись міжнародно-правових норм, особливо в тих випадках, коли ці норми є прямими або опосередкованими відсилками, а міжнародні договори в деяких випадках все ж виступають безпосередніми джерелами кримінального законодавства, перш за все, коли самі кримінальні кодекси чи закони містять бланкетну вказівку на норми міжнародного права. Однак далі дослідниця висловлює дещо категоричну думку про те, що кримінальний закон має бути єдиним джерелом кримінально-правових норм²⁴².

В.П. Попович спочатку зазначає, що КК України є єдиним джерелом кримінального законодавства і що на території України норми міжнародного гуманітарного права не можуть безпосередньо впливати

²³⁸ Панов М. І. Встановлення протиправності як необхідна умова правильної кваліфікації злочинів / М. І. Панов // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. (15 травня 2008 р.) / головн. ред. В. І. Борисов. – Х.: Право, 2008. – С. 18–19.

²³⁹ Баулін Ю. Тенденції розвитку сучасного кримінального права України / Юрій Баулін // Юридичний вісник України. – 14 – 20 квітня 2007 р. – № 15.

²⁴⁰ Навроцький В. О. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять / В. О. Навроцький // Право України. – 2011. – № 9. – С. 23.

²⁴¹ Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / П. С. Берзін, Т. А. Денисова, О. О. Дудоров та ін.; за заг. ред. В. О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С. 50.

²⁴² Броневицька О. М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Броневицька Оксана Михайлівна. – Львів, 2011. – С. 33, 58, 94.

на обов'язки людини у сфері відносин, охоронюваних кримінальним законодавством²⁴³. Згодом ж ця авторка вказує на доцільність введення до КК України окремої статті з бланкетною диспозицією, яка б відсилає до норм міжнародного права²⁴⁴. При цьому мову про розширення джерел кримінального законодавства України В.П. Попович не веде.

С.М. Мохончук акцентує увагу на обов'язковості внесення змін до КК України у випадку, якщо його положення суперечать міжнародним зобов'язанням України, підкреслюючи, що це не означає пряму дію міжнародних угод у частині визначення злочинності і караності певних діянь. Разом із тим дослідник вказує, що суспільну небезпеку діяння необхідно визначати не лише на основі КК України, а і чинних міжнародних договорів України²⁴⁵.

Виходить, що пряма дія міжнародних договорів з інших кримінально-правових питань (крім визначення караності та злочинності діянь) С.М. Мохончуком не виключається. Взагалі позиція цього дослідника з питання про співвідношення норм міжнародного права і нормами національного кримінального права виглядає дещо суперечливою. Так, з висловлювань С.М. Мохончука про місце норм міжнародного права в законодавстві України про кримінальну відповідальність²⁴⁶ випливає, що положення ратифікованих Україною міжнародних договорів визнаються ним складовою кримінального законодавства України. Водночас автор традиційно (в тому сенсі, що це закріплено в ч. 5 ст. 3 КК України) веде мову про те, що законодавство України про кримінальну відповідальність має відповідати положенням, які містяться в міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано ВР України, і що КК України враховує положення ратифікованих міжнародних договорів²⁴⁷. Звідси, вочевидь, випливає вже інший висновок про галузеву належність цих договорів – їх самостійний характер та не охоплення поняттям національного кримінального законодавства.

²⁴³ Попович В. П. Імплементація норм міжнародного кримінального права у кримінальне законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Попович Віталія Петрівна. – Львів, 2010. – С. 89.

²⁴⁴ Попович В. П. Там само. – С. 178.

²⁴⁵ Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 ; 12.00.01 / Мохончук Сергій Михайлович. – Х., 2014. – С. 18.

²⁴⁶ Мохончук С. М. Там само. – С. 7, 17.

²⁴⁷ Мохончук С.М. Там само. – С. 8, 18, 28.

Щодо питання про застосування кримінально-правових норм із бланкетними диспозиціями О.О. Житний, з одного боку, погоджується з думкою, висловленою одним зі співавторів цієї книги, що міжнародне право може застосовуватися у діяльності вітчизняних правозастосовних органів у кооперації з внутрішнім кримінальним правом²⁴⁸, а, з іншого, наголошує: це не свідчить, що норми міжнародних договорів України регулюють питання кримінальної відповідальності, адже злочинність і караність діяння у подібних випадках визначає норма кримінального права України, а міжнародно-правова лише конкретизує зміст встановленої нею заборони²⁴⁹. Виходить, що норми міжнародних договорів України, до яких прямо відсилають статті кримінального закону і за допомогою яких встановлюється один з елементів складу злочину (об'єктивна сторона злочину (ст. 438 КК України), предмет злочину (статті 439, 440, 444 КК України), потерпілий від злочину (ст. 443 КК України)), не регулюють питання кримінальної відповідальності, а тільки тлумачать певні положення.

Погодитись із таким підходом складно. Вважаємо, що, якщо для встановлення злочинності діяння правозастосувачу необхідно звертатися до міжнародних договорів, то вони починають виступати регуляторами питань кримінальної відповідальності, адже без їх застосування використання відповідних статей кримінального закону буде не тільки ускладнене, а і неможливе. Більше того: окремі положення таких міжнародних договорів є складовою частиною відповідних кримінально-правових норм.

Супротивники розширення кола джерел кримінального права, як вже згадувалось, апелюють до того, що дуже часто міжнародні договори містять положення про необхідність закріплення караності певних діянь у національному законодавстві (наприклад, Конвенція від 16 травня 2005 р.; Конвенція РЄ від 23 листопада 2001 р. про комп'ютерні злочини; Конвенція РЄ від 27 січня 1999 р. про боротьбу з корупцією), а також, як правило, не передбачають конкретних санкцій, залишаючи вирішення цього питання на розсуд національного законодавця.

²⁴⁸ Тертиченко Т. М. Міжнародний договір як джерело кримінального права / Т. М. Тертиченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 2. – С. 186.

²⁴⁹ Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний. – Х. : Одиссей, 2013. – С. 179–180.

Певною мірою такі аргументи можна пов'язати з наявною в теорії міжнародного права класифікацією положень міжнародних договорів на самовиконувані і несамовиконувані. Відмінність перших від других полягає, перш за все, у ступені «повноти», «завершеності» зобов'язань, що містяться в міжнародному договорі, тобто в тому, чи вимагають умови договору від держав прийняття тих чи інших додаткових заходів законодавчого чи адміністративного характеру для реалізації міжнародних договірних зобов'язань в національних правових системах чи норми, що містяться в договорі, настільки досконалі, що можуть бути застосовані національними судами без необхідності видання імплементаційного законодавства²⁵⁰.

Проблемним, однак, у використанні цієї класифікації в досліджуваному випадку є те, що: по-перше, немає критеріїв, за допомогою яких можна віднести міжнародний договір до тієї чи іншої категорії, тобто поділ на самовиконувані і несамовиконувані міжнародні норми є досить умовним²⁵¹; по-друге, згадана класифікація передусім має на меті розподіл на категорії певних положень (статей) міжнародних договорів, а не правових норм в цілому, в т. ч. кримінально-правових.

Не зовсім правильним є і звуження застосування міжнародних договорів тільки до визначення меж кримінальної відповідальності шляхом встановлення відповідних кримінально-правових заборон. Кримінально-правові норми включають в себе як статті Особливої частини КК України, в якій зафіксовано ознаки окремих злочинів, вказано види покарань та визначено межі їх призначення, так і статті Загальної частини КК України, що містить у собі умови застосування кримінально-правових норм, поняття, положення та інститути, які мають важливе значення для всіх без винятку розділів Особливої частини (підстави кримінальної відповідальності, чинність закону про кримінальну відповідальність у часі і просторі, поняття злочину, його види і стадії вчинення умисного злочину, ознаки суб'єкта злочину, вина та її форми, співучасть у злочині, множинність злочинів, обставини, що виключають злочинність діяння, підстави звільнення від кримінальної відповідальності, поняття покарання та його види,

²⁵⁰ Осминин Б. И. Заключение и имплементация международных договоров и внутригосударственное право : монография / Б. И. Осминин. – М. : Инфотропик Медиа, 2010. – С. 263–264.

²⁵¹ Галецька Н. Б. Форми національної імплементації норм міжнародних договорів / Н. Галецька // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Вип. 57. – С. 21.

загальні засади призначення покарання та підстави звільнення від нього тощо).

Так, С.С. Яценко з приводу норм міжнародних договорів кримінально-правового характеру, які вичерпно регламентують певні кримінально-правові положення, зазначає, що їх відтворення в національному законі не є обов'язковим. Це стосується положень Загальної частини кримінального права. Воно могло б стосуватися його Особливої частини, зокрема щодо відповідальності за міжнародні злочини, якби вичерпність регламентації міжнародно-правовою нормою питання відповідальності за такі злочини характеризувалася наявністю не лише диспозиції, а і санкції за вчинення передбаченого нею злочину²⁵². Схожу позицію займає Є.О. Письменський, зазначаючи, що пряма дія міжнародно-правових актів не виключається лише у сфері Загальної частини кримінального права²⁵³. Однак якщо відповідні положення Загальної частини кримінального закону розглядати як гіпотезу певної кримінально-правової норми, яку відображено й у відповідних положеннях міжнародного договору, то очевидно, що останні будуть виступати джерелом не тільки міжнародного, а і національного кримінального права (законодавства).

Варто також мати на увазі, що чинні міжнародні договори окреслюють не тільки концептуальні підходи щодо протидії злочинності. Вони також визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення деяких видів злочинів²⁵⁴. І якщо відповідно до норми, яка передбачає криміналізацію певного діяння на національному рівні та міститься в ратифікованому, однак ще не імплементованому міжнародному договорі України (тобто вітчизняний КК аналогічної за змістом норми ще не містить), притягнення особи до кримінальної відповідальності буде неможливим, допоки в національному законодавстві не відбудуться відповідні зміни, то інша справа з положеннями міжнародних договорів, що обмежують чи виключають кримінальну

²⁵² Яценко С. С. Ніякого покарання без закону (стаття 7 Конвенції про захист прав людини і основних свобод): аспекти реалізації / С. С. Яценко // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 5. – С. 87.

²⁵³ Письменський Є. О. Кримінальне та міжнародне право : основні елементи взаємодії / Є. О. Письменський // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – № 2. – С. 281.

²⁵⁴ Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Савченко Андрій Володимирович. – К., 2007. – С. 86.

відповідальність, які у випадках колізій чи прогалин цілком обґрунтовано можуть бути застосовані безпосередньо на території України, що впливає з конституційних положень. Як зазначає Є.О. Письменський, відповідно до принципів справедливості та гуманізму норми міжнародного права, які пом'якшують чи виключають кримінально-правову репресію або передбачають інші можливості поліпшення становища особи, винної у скоєнні злочину, мають застосовуватися безпосередньо. Адже існує реальна можливість запізнілих змін до КК України, і в такому випадку безпосереднє застосування норм міжнародного права є легальним способом реалізації принципу пріоритету прав людини та виконання тим самим Україною своїх міжнародних зобов'язань у цій сфері²⁵⁵.

З цього питання варто підтримати також позицію О.О. Житного, який вказує, що у випадках, коли вітчизняні правоохоронні та судові органи не уповноважені, керуючись лише міжнародно-правовою нормою, обмежувати права чи свободи особи, застосовувати до неї передбачені КК заходи правового впливу, то гарантувати цій особі додержання її прав та свобод, якщо їх надано нормами міжнародного права, вони зобов'язані²⁵⁶.

Можна навіть вести мову про визнання міжнародних договорів України джерелом кримінального права на нормативному рівні. Так, у п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК України зазначається, що однією з підстав для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, ВС України є встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом²⁵⁷. Наведене у черговий раз свідчить про те, що вітчизняний законодавець, незважаючи на положення ч. 1 та ч. 3 ст. 3 КК України, допускає використання міжнародних договорів як регулятора внутрішніх кримінально-правових відносин.

²⁵⁵ Письменський Є. О. Кримінальне та міжнародне право : основні елементи взаємодії / Є. О. Письменський // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – № 2. – С. 282.

²⁵⁶ Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний. – Х. : Одіссей, 2013. – С. 185.

²⁵⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Отже, слід наголосити на тому, що до сфери регулювання кримінального права належать не лише питання, пов'язані із закріпленням караності того чи іншого діяння, а і визначенням меж, цілей і принципів кримінально-правового впливу на злочинність і злочинців, умов відповідальності за злочини, системи покарань, вихідних положень, умов і меж їх застосування тощо. Значення міжнародних договорів із цих питань не можна применшувати. Наприклад, Конвенція РЄ від 30 березня 1978 р. про передачу провадження у кримінальних справах стосується питань кримінального переслідування за злочини, вчинені громадянами України та особами без громадянства за межами України²⁵⁸, а Європейська конвенція від 28 травня 1970 р. про міжнародну дійсність кримінальних вироків має важливе значення при вирішенні питань щодо повторності чи рецидиву злочинів²⁵⁹.

Крім того, якщо положення національного кримінального закону не відповідають за своїм змістом чи характером міжнародним стандартам кримінально-правової репресії, то пряме застосування норм міжнародних договорів необхідно розглядати як нагальну потребу, яка впливає з виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань, нехтування якими може мати серйозні наслідки. Наприклад, у 2000–2001 рр. виникала загроза призупинення членства України у РЄ через відсутність поваги до взятих на себе зобов'язань, зокрема щодо мораторію на введення смертної кари і здійснення низки законодавчих та інституційних реформ²⁶⁰.

Недостатня увага до міжнародних договорів як до джерела кримінального права призводить і до помилок на практиці. Зокрема, Конвенція РЄ від 21 березня 1983 р. про передачу засуджених осіб передбачає дві окремі процедури визнання та виконання вироків іноземних держав: процедуру продовження виконання вироку іноземної держави (п. «а» ч. 1 ст. 9 і ст. 10 Конвенції) та процедуру заміни вироку іноземної держави (п. «б» ч. 1 ст. 9 і ст. 11 Конвенції)²⁶¹. Ці процедури

²⁵⁸ Про передачу провадження у кримінальних справах: Конвенція Ради Європи від 15 травня 1972 р.: [Електронний ресурс] / Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_008.

²⁵⁹ Про міжнародну дійсність кримінальних вироків: Європейська конвенція від 28 травня 1970 р.: [Електронний ресурс] / Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_341.

²⁶⁰ Бенуа-Ромер Ф. Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського простору / Флоренц Бенуа-Ромер, Гайнріх Клебес; [переклад з англійської]. – К.: К.І.С., 2007. – С. 39.

²⁶¹ Про недопущення використання фінансової системи з метою легалізації злочинних

є різними за своєю природою. Вивчення ж судової практики показує, що при винесенні рішень про виконання вироків іноземних судів на території України суди не розмежовують ці дві процедури і часто некоректно вживають їх у постановах (ухвалах)²⁶².

У зв'язку зі сказаним підтримуємо позицію В.К. Грищука, який зазначає, що, хоча зараз чинне українське законодавство прямо не зобов'язує суди посилалися на норми міжнародних договорів як джерела кримінального законодавства при вирішенні кримінальних справ, але і не забороняє цього. Посилання ж на норми міжнародних договорів у судовому рішенні, як видається, підкреслює суспільну небезпеку вчиненого злочину, а також посилює обґрунтованість судового рішення²⁶³.

Аналіз положень КК України дає підстави говорити і про те, що деякі його норми з'явилися на підставі міжнародних угод, до яких приєдналася Україна (це, як вже зазначалось стосується і ст. 209 КК та її попередників). Звідси випливає важливість положень ратифікованих міжнародних договорів України як основи легального тлумачення певних статей КК України, зокрема впроваджених або вдосконалених на їх виконання.

Отже, у випадках, коли криміналізація певних видів діянь чи зміни в редакції вже існуючих статей КК України пов'язані з виконанням вимог міжнародних договорів, ратифікованих ВР України, то вони, за необхідності, мають застосовуватися для тлумачення положень вітчизняного КК, чому, хоч і дещо опосередковано, сприяють положення п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК України.

Наведене вище дозволяє констатувати, що ратифіковані міжнародні договори виступають джерелом кримінального законодавства і не тільки закріплюють або встановлюють певний устрій суспільних

грошових коштів : Директива від 10 червня 1991 р. : [Електронний ресурс] / Рада Європейського Союзу // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_148.

²⁶² Практика застосування судами міжнародних договорів України щодо визнання і виконання вироків іноземних судів : [Електронний ресурс] / підг. В. М. Філатовим, З. П. Бортновською // Офіційний сайт Верховного Суду України. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1D7348711B86FF1BC2257B7C0044A31F](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1D7348711B86FF1BC2257B7C0044A31F).

²⁶³ Гришук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права / В. К. Гришук // Гришук В. К. Вибрані наукові праці. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 776.

відносин у різних сферах, а і містять низку норм, які безпосередньо регулюють кримінально-правові відносини²⁶⁴.

Таким чином, положення ст. 3 КК України наразі дисонують із положеннями самого КК та інших нормативно-правових актів і не повною мірою відображають існуючі наразі відносини, пов'язані із застосуванням кримінального законодавства. Адже ратифіковані міжнародні договори, вичерпно регулюють окремі питання Загальної частини кримінального права, а у випадку конструювання бланкетних диспозицій норм КК визначають обов'язкові елементи деяких складів злочинів. У цих випадках положення міжнародних договорів є складовими частинами вітчизняних кримінально-правових норм, виступаючи їх гіпотезами чи диспозиціями.

З огляду на зростання масштабів транснаціональної злочинності, значення міжнародних договорів буде лише збільшуватися, і вітчизняний КК просто не спроможний та і не повинен, на нашу думку, вміщувати весь масив норм міжнародних договорів України кримінально-правового характеру.

Положення Загальної та Особливої частин КК України узгоджуються з конституційним приписом про відповідність внутрішнього законодавства нормам міжнародного законодавства тільки на перший погляд. Законодавчо закріплене положення про те, що національне законодавство про кримінальну відповідальність становить виключно КК України певною мірою обмежує застосування міжнародних договорів у кримінально-правовій сфері в той час, як на нинішньому етапі очевидним є поступове зростання ролі цих договорів, у т. ч. у внутрішньому законодавстві держав.

Сказане дозволяє висловити у постановочному плані думку про доповнення ст. 3 КК України положенням про те, що ратифіковані ВР України міжнародні договори можуть виступати складовою частиною законодавства України про кримінальну відповідальність. На наш погляд, така новела матиме позитивне значення для ефективної протидії небезпечним тенденціям сучасної, у т. ч. транснаціональної злочинності, дозволить ширше використовувати прогресивні міжнародні ідеї щодо вирішення кримінально-правових проблем.

²⁶⁴ Єпур Г. В. Впровадження міжнародно-правових актів в кримінальне законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Єпур Григорій Володимирович. – Х., 2005. – С. 46.

§ 2. Загальна характеристика законодавства Ради Європи та Європейського союзу про протидію відмиванню майна, здобутого злочинним шляхом

Проєвропейський напрям зовнішньої політики посідає одне з провідних місць у системі зовнішньополітичних пріоритетів України. Відповідно до ст. 11 ЗУ від 1 червня 2010 р. «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» однією з таких засад визначено забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському союзі²⁶⁵. Невід'ємними складовими європейського правового простору є юридичні норми, принципи та стандарти, вироблені в межах таких найвпливовіших регіональних міжнародних організацій та об'єднань, як ЄС та РЄ.

Принагідно звернемо увагу на те, що, на відміну від нормативно-правових актів цих регіональних організацій, документи FATF є стандартами, виробленими на міжнародному рівні, проте не обов'язковими для України²⁶⁶.

На момент підготовки монографії до друку членами РЄ є переважна більшість європейських країн – 47 з 50, а одна – кандидат на вступ²⁶⁷. Членами ж ЄС є 27 країн, ще 5 претендують на вступ, а 3 – потенційні кандидати на вступ²⁶⁸. І з огляду на масштабність зазначених організацій вважається, що саме вони формують правовий простір у регіоні. Тому в цьому дослідженні під загальноєвропейським законодавством мається на увазі нормативно-правова база, створена саме в межах РЄ і ЄС. Незважаючи на тісний зв'язок вказаних європейських структур, відстоювання таких спільних цінностей, як права людини, верховенство права та демократія, це – різні організації, у зв'язку з чим задля правильного розуміння специфіки норм, вироблених у межах кожної

²⁶⁵ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

²⁶⁶ Гацелюк В. О. Рекомендації FATF як фактор криміналізації / В. О. Гацелюк // Наше право. – 2011. – № 3. – С. 109–113.

²⁶⁷ Держави-члени Ради Європи : [Електронний ресурс] / Рада Європи // Офіційний сайт Ради Європи. – Режим доступу : <http://coe.kiev.ua/general/default4.htm>.

²⁶⁸ How EU works: Countries : [Electronic Resource] // Official web-site of European Union. – Mode of access : http://europa.eu/about-eu/countries/index_en.htm.

з них, необхідно провести стислий аналіз особливостей РЄ і ЄС та окреслити характер їх відносин з Україною.

Відповідно до п. «а» ч. 1 Статуту РЄ метою цієї організації є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу. РЄ – це політична міжурядова організація, завданнями якої є: захист прав людини, плюралістичної демократії та верховенства права; сприяння усвідомленню та оцінці європейської культурної самобутності та розмаїття європейських культур; пошук шляхів вирішення проблем, що існують у суспільстві (національні меншини, ксенофобія, нетерпимість, наркотики, організована злочинність, відмивання злочинних доходів тощо); допомога у ствердженні стабільності та демократії в Європі через підтримку політичних, законотворчих і конституційних реформ.

Відповідно до п. «b» ст. 1 Статуту зазначене досягається, серед іншого, шляхом укладання угод та здійснення спільних заходів в юридичній галузі. Країни, що входять до складу РЄ, обов'язково повинні визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини й основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією, а також мають відверто та ефективно співробітничати в досягненні мети РЄ²⁶⁹.

Україна зробила крок у напрямі приєднання до спільноти європейських держав 14 липня 1992 р. шляхом подачі офіційної заяви про вступ до РЄ, після чого Парламентській асамблеї РЄ було доручено підготувати висновок щодо ступеня підготовленості України до вступу в цю організацію, а 16 вересня 1992 р. ВР України було надано статус «спеціального гостя» в Парламентській асамблеї РЄ. У Висновку від 26 вересня 1995 р. № 190 «Щодо вступу України до Ради Європи» відзначався «надзвичайний прогрес» у процесі приведення положень Конституції та основного законодавства України у відповідність до принципів РЄ. Разом із тим підкреслювалось, що надалі необхідні більш глибокі реформи, але ці реформи можуть бути здійснені «після вступу»²⁷⁰. Тому 19 жовтня 1995 р., на підставі згаданого Висновку, Ко-

²⁶⁹ Статут Ради Європи : Статут від 5 травня 1949 р. : [Електронний ресурс] / Рада Європи // Офіційний сайт Ради Європи в Україні. – Режим доступу : <http://coe.kiev.ua/docs/cets/cets001.html>.

²⁷⁰ Щодо вступу України до Ради Європи : Висновок від 26 вересня 1995 р. : [Електронний ресурс] / Парламентська асамблея Ради Європи // Офіційний сайт Ради Європи в Укра-

мітет міністрів РЄ ухвалив резолюцію про запрошення України стати 37-м членом організації і приєднатися до її статуту, що і відбулося 31 жовтня 1995 р. шляхом прийняття ЗУ від 31 жовтня 1995 р. «Про приєднання України до Статуту Ради Європи»²⁷¹.

Після цього почалася більш системна робота в напрямі гармонізації законодавства РЄ та України. Крім того, вже через місяць після вступу відповідний підрозділ РЄ (зараз Комітет з питань дотримання країнами-членами обов'язків та зобов'язань РЄ) розпочав моніторинг стану виконання Україною взятих на себе зобов'язань. Відповідно до п. 2 Першочергових заходів у зв'язку з входженням України до РЄ, затверджених постановою Президії ВР України від 13 листопада 1995 р., одним із таких заходів визначено забезпечення дотримання вимог стандартів РЄ при розробці проектів законів²⁷². Згодом, відповідно до розпорядження Президента України від 11 березня 1996 р., з метою забезпечення підготовки пропозицій щодо впровадження в законодавство України норм і стандартів РЄ було утворено відповідну державну міжвідомчу комісію (нині ліквідована)²⁷³. Ще через півроку прийнято постанову КМ України «Про організаційні заходи, спрямовані на виконання зобов'язань України, передбачених Висновком Парламентської асамблеї Ради Європи від 26 вересня 1995 р. № 190 щодо заявки України на вступ до Ради Європи»²⁷⁴. А кілька років потому ВР України ухвалила постанову «Про План заходів щодо реалізації положень Висновку № 190 (1995) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи та Резолюції

їні. – Режим доступу : <http://coe.kiev.ua/uk/index.htm>.

²⁷¹ Про приєднання України до Статуту Ради Європи : Закон України від 31 жовтня 1995 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/398/95-вр>.

²⁷² Першочергові заходи у зв'язку з входженням України до Ради Європи : Постанова від 13 листопада 1995 р. : [Електронний ресурс] / Президія Верховної Ради України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/690/95-пв>.

²⁷³ Про утворення Державної міжвідомчої комісії з питань впровадження в законодавство України норм і стандартів Ради Європи : Розпорядження від 11 березня 1996 р. : [Електронний ресурс] / Президент України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/48/96-пр>.

²⁷⁴ Про організаційні заходи, спрямовані на виконання зобов'язань України, передбачених Висновком Парламентської асамблеї Ради Європи від 26 вересня 1995 р. № 190 щодо заявки України на вступ до Ради Європи : Постанова від 20 липня 1996 р. : [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/690/95-пв>.

№ 1862 (2012) Парламентської асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні», в п. 4 якої передбачено створення міжвідомчої робочої групи з метою здійснення аналізу досвіду держав-членів РЄ, серед іншого, з питань застосування норм кримінального законодавства, для підготовки пропозицій щодо внесення до законодавчих актів України змін, обумовлених європейськими стандартами та висновками Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія)²⁷⁵. Останнє свідчить про те, що зобов'язання України, які випливають з її членства в РЄ, в повному обсязі ще не виконано.

Це і не дивно, адже на сьогодні під егідою РЄ прийнято близько 90 конвенцій. Крім того, слід зазначити, що загальні положення кримінального законодавства містяться в документах РЄ як загально-правового, так і кримінально-правового характеру, а згідно зі Статутом РЄ такими документами є не лише конвенції та протоколи до них, а і рекомендації та резолюції²⁷⁶. І якщо резолюції та рекомендації юридично мають рекомендаційний характер, то конвенції та протоколи – обов'язковий²⁷⁷.

Що стосується визначення правової природи ЄС, то тут ситуація є менш однозначною. Відповідно до ст. «а» Договору від 7 лютого 1992 р. про утворення Європейського союзу (Маастрихтський договір) ЄС утворюється на базі Європейських співтовариств, а його завдання полягає в організації відносин між державами-членами та їх народами²⁷⁸. Згодом, із прийняттям Лісабонської угоди від 13 грудня 2007 р. про внесення змін до Угоди про Європейський союз та Угоди про заснування Європейських співтовариств (Лісабонський договір),

²⁷⁵ Про План заходів щодо реалізації положень Висновку № 190 (1995) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи та Резолюції № 1862 (2012) Парламентської асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні»: Постанова від 11 квітня 2012 р.: [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4631-17>.

²⁷⁶ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Хавронюк Микола Іванович. – К., 2007. – С. 66.

²⁷⁷ Гнатовський М. М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Гнатовський Микола Миколайович. – К., 2002. – С. 85.

²⁷⁸ Treaty on European Union (Treaty of Maastricht's): Treaty [29 July 1992] // Official web-site of the European Union. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>.

що була прийнята з метою реформування управлінської системи ЄС, Союз замінює собою Європейські співтовариства та виступає їх правонаступником²⁷⁹. Європейські співтовариства фактично становили собою сукупність таких міжнародних організацій, як Європейська спільнота з вугілля та сталі, Європейська спільнота з атомної енергії та Європейське економічне товариство. І якщо Європейські співтовариства підпадали під ознаки, притаманні міжнародним організаціям, то питання щодо статусу самого ЄС залишається дискусійним. Дослідники порівнюють ЄС з конфедерацією²⁸⁰, регіональною міжнародною організацією²⁸¹, міждержавним об'єднанням²⁸², федеральною політичною організацією²⁸³ тощо. З огляду на тематику нашої монографії, вступати в дискусію з цього приводу вважаємо за недоцільне, а тому пристаємо до офіційної позиції, згідно з якою ЄС – це унікальне політичне та економічне об'єднання європейських держав²⁸⁴.

У ст. «b» Маастрихтського договору (з урахуванням змін, внесених Лісабонським договором) вказується, що ЄС ставить на меті, зокрема: надання своїм громадянам простору свободи, безпеки та правосуддя без внутрішніх кордонів; створення внутрішнього ринку; створення економічного та валютного союзу; утвердження та просування у відносинах з рештою світу своїх цінностей та інтересів, а також сприяння захисту своїх громадян; сприяння миру, безпеці, сталому розвитку планети, солідарності та взаємоповазі народів, вільній та справедливій торгівлі, викорененню бідності та захисту прав людини, а також неухильному дотриманню міжнародного права, а надто ж дотриманню принципів Статуту ООН.

²⁷⁹ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community: Treaty [13 December 2007] // Official Journal of the European Union. – 2007. – Volume 50. – P. 11. – (serie C-306).

²⁸⁰ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Хавронюк Микола Іванович. – К., 2007. – С. 59..

²⁸¹ Богачова Л. Л. Система європейського та національного права / Л. Л. Богачова // Теорія і практика правознавства. – 2012. – № 2: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1.2012/Bogachova.pdf.

²⁸² Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Луць Людмила Андріївна. – Львів, 2004. – С. 210.

²⁸³ Капустин А. Я. Европейский Союз: интеграция и право: монография / А. Я. Капустин; отв. ред. И. П. Блищенко. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – С. 9–36.

²⁸⁴ Basic information on the European Union: [Electronic Resource] // Official web-site of the European Union. – Mode of access: http://europa.eu/about-eu/basic-information/index_en.htm.

Високий рівень безпеки відповідно до ч. 3 ст. 61 Лісабонського договору забезпечується за рахунок заходів, спрямованих на попередження злочинності та боротьбу з нею, а також за допомогою координації та співробітництва між поліцією, судовими та іншими органами, взаємному визнанню судових рішень у кримінальних справах та зближенню кримінального законодавства держав-членів ЄС. На останніх двох принципах відповідно до ст. 69 «а» ґрунтується співробітництво в кримінальних справах на території ЄС. Крім того, в ч. 2 цієї статті зазначається, що у сферах кримінального правосуддя, які мають транснаціональний характер, Європейський парламент та Рада через прийняття директив можуть встановлювати мінімальні правила. А стосуватися ці правила можуть згідно зі ст. 69 «b» встановлення мінімальних вимог до визначення особливо тяжких злочинів міжнародного характеру та санкцій за їх вчинення, до яких віднесено і легалізацію злочинних доходів²⁸⁵. Також норми, що стосуються кримінального права, можуть міститися і в таких загальних документах ЄС, як спільні дії, рамкові рішення, заходи тощо. Враховуючи такі основні принципи права ЄС, що визначаються і зарубіжними, і вітчизняними дослідниками, як пряма дія та верховенство²⁸⁶, акти права ЄС є обов'язковими до виконання всіма державами-членами ЄС.

Якщо членом РЄ з усіма зобов'язаннями, що витікають із цього, Україна вже є, то до членства в ЄС вона прагне, починаючи з 1993 р., коли членство України в Європейських співтовариствах було визначено перспективною метою української зовнішньої політики²⁸⁷. У

²⁸⁵ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community : Treaty [13 December 2007] // Official Journal of the European Union. – 2007. – Volume 50. – P. 86. – (serie C-306).

²⁸⁶ Miettinen S. Criminal Law and Policy in the European Union / Samuli Miettinen. – Abingdon : Routledge, 2013. – 248 p.; Chalmers D. European Union Law : Cases and Materials / Damian Chalmers, Gareth Davies, Giorgio Monti. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – P. 203–205; Blanke H.-J. The European Union After Lisbon : Constitutional Basis, Economic Order and External Action / Hermann-Josef Blanke, Stelio Mangiameli. – Heidelberg ; Dordrecht ; London ; New York : Springer. – 2012. – P. 40–42; Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Хавронюк Микола Іванович. – К., 2007. – С. 62; Колесніченко В. В. Принципи права Європейського союзу : загальнотеоретичне дослідження : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Колесніченко Вадим Васильович. – Одеса, 2010. – С. 8.

²⁸⁷ Про Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.

2002 р. було прийнято 3У «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу»²⁸⁸, на виконання якого щорічно, починаючи з 2005 р. і до 2012 р., розпорядженнями КМ України затверджувались щорічні плани заходів щодо виконання згаданої Концепції. Відповідно до цих документів Україна зобов'язана привести у відповідність до актів права ЄС діюче внутрішнє законодавство та враховувати його при розробленні нових нормативно-правових актів. Загалом же Україною було укладено понад 20 угод з ЄС, а також прийнято понад 100 внутрішніх нормативно-правових актів (законів, постанов ВР України, указів Президента України, постанов КМ України тощо).

Фундамент співробітництва України та ЄС саме у сфері юстиції та внутрішніх справ, що безпосередньо стосується кримінально-правової політики нашої держави, був закладений у Плані дій Європейського союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ від 12 грудня 2001 р., яким передбачено широкий спектр дій, зокрема за напрямками боротьби зі злочинністю в усіх її формах, а також у сфері зміцнення верховенства права²⁸⁹.

Крім того, 18 червня 2007 р. з метою посилення співробітництва між Україною та Європейським союзом в окресленій сфері був прийнятий План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки, в якому закріплено такі стратегічні цілі, як: забезпечення ратифікації і повної імплементації найбільш важливих міжнародних інструментів у сфері юстиції та внутрішніх справ; продовження створення відповідної законодавчої бази для ефективної співпраці у сфері юстиції, свободи та безпеки відповідно до міжнародних стандартів та стандартів ЄС, а також проведення роботи для забезпечення ефективної імплементації і застосування таких стандартів. У зв'язку з цим зазначений План містить низку погоджених завдань і напрямів співробітництва та імплементації.

²⁸⁸ Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу : Закон України від 21 листопада 2002 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-15>.

²⁸⁹ План дій Європейського союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ : План від 12 грудня 2001 р. : [Електронний ресурс] / Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_494.

Одним із таких напрямів є безпека, до якого включено протидію відмиванню грошей. Так, відповідно до п. 2 розділу III «Безпека» боротьба з відмиванням грошей, серед іншого, повинна містити в собі: подальшу імплементацію відповідного законодавства згідно з міжнародними (наприклад, стандартами FATF), європейськими стандартами і стандартами ЄС; подальше співробітництво у сфері відвернення використання фінансових систем для відмивання грошей і фінансування тероризму²⁹⁰.

Слід наголосити, що цей напрям міжнародного співробітництва продовжує залишатися надзвичайно актуальним, зокрема при співпраці України та ЄС. Так, вже в преамбулі ратифікованої нашою державою 16 вересня 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони²⁹¹ вказується на бажання просувати процес реформ та адаптації законодавства в Україні, що сприятиме поступовій економічній інтеграції і поглибленню політичної асоціації, а також на зобов'язання вести боротьбу з організованою злочинністю та легалізацією (відмиванням) коштів. У п. «е» ч. 2 ст. 1 Угоди однією з цілей асоціації визначено посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Очевидно, що на реалізацію цієї мети спрямована низка положень кримінально-правового характеру, що стосуються протидії певній суспільно небезпечній діяльності, у т. ч. відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму. Буквально в ст. 20 Угоди зазначено таке: «Сторони співробітничать з метою запобігання та боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму. Із цією метою Сторони посилюють двостороннє та міжнародне співробітництво у цій сфері, зокрема співробітництво на оперативному рівні. Сторони забезпечують імплементацію відповідних міжнародних стандартів, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів

²⁹⁰ План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки : План від 18 червня 2007 р. : [Електронний ресурс] / Європейський союз; Україна // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_956.

²⁹¹ Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27 червня 2014 р. [Електронний ресурс] / Європейський союз; Україна // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF) та стандартів, рівнозначних тим, які були прийняті Союзом». На додаток до цього в ст. 24 Угоди закріплюється домовленість про подальше співробітництво в т. ч. у кримінальних справах.

Загалом, порівняно з попереднім документом тут розширено конкретне коло злочинів, із питань протидії яким має здійснюватись широка співпраця, яка вимагає приведення національного законодавства у відповідність з вимогами міжнародних стандартів.

Таким чином, гармонізація вітчизняного законодавства і законодавства ЄС з питань протидії відмиванню злочинних доходів опосередковано охоплює і імплементацію в національне законодавство стандартів РЄ, які можна віднести до міжнародних стандартів протидії легалізації майна кримінального походження.

Слід зазначити, що під егідою РЄ було прийнято фактично перший міжнародний документ, спрямований виключно на протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, – неодноразово згадувану вище Конвенцію від 8 листопада 1990 р., яка, до речі, відкрита для підписання не державами-членами. Її дія, на відміну від Конвенції від 19 грудня 1988 р.²⁹², не обмежується сферою протидії відмиванню доходів, отриманих унаслідок незаконного обігу наркотичних та психотропних речовин, а спрямована на протидію відмиванню будь-якої економічної вигоди, набутої злочинним шляхом²⁹³. Крім того, цей документ став поштовхом до певної уніфікації національних антилегалізаційних законодавств у першу чергу європейських держав. Таким чином, незважаючи на помітні відмінності у національних системах права, правничій термінології, політичних пріоритетах, рівні економічного розвитку, країни Європи дійшли узгодженого розуміння щодо необхідності протидії проникненню злочинних доходів у легальну економіку.

²⁹² Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : Конвенція від 20 грудня 1988 р. : [Електронний ресурс] / Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

²⁹³ Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності : Конвенція від 8 листопада 1990 р. : [Електронний ресурс] / Ради Європи // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_029.

У преамбулі до Страсбурзької конвенції зазначається, що боротьба з тяжкими злочинами, які стали зростаючою міжнародною проблемою, вимагає застосування сучасних та ефективних методів на міжнародному рівні, і одним з таких методів є позбавлення злочинців доходів, одержаних злочинним шляхом. Аналізована Конвенція регламентує питання у сфері протидії відмиванню злочинних доходів, що стосуються міжнародного співробітництва (при проведенні розслідувань, застосуванні прелімінарних заходів, здійсненні конфіскації, відмови від співробітництва) а також закріплює заходи, які повинні вживатися державами на національному рівні (конфіскаційні заходи, слідчі та прелімінарні заходи, спеціальні слідчі повноваження та методи, засоби правового захисту, засоби, спрямовані на встановлення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів досліджуваної категорії).

Одним з основних заходів, покликаних забезпечити ефективність протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, є криміналізація діянь, що означають легалізацію (відмивання) злочинних доходів. У цьому аспекті перед законодавцем, як зазначають деякі дослідники, стоїть завдання не дозволити злочинцям перетворити доходи від злочинів в інвестиції, що не привертають уваги, чи оборотні кредитно-грошові документи²⁹⁴. У Страсбурзькій конвенції відповідно до її ст. 6 це досягається шляхом закріплення необхідності визнання кримінально караними на національному рівні таких діянь:

а) перетворення або передача власності, усвідомлюючи, що така власність є доходом, отриманим злочинним шляхом, з метою приховування або маскуванню власності незаконного походження або з метою сприяння будь-якій особі, замішаній у вчиненні предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дій;

б) приховування або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, усвідомлюючи, що така власність є доходом від злочину;

с) набуття, володіння або використання власності, усвідомлюючи під час отримання, що така власність була доходом, отриманим злочинним шляхом;

²⁹⁴ Quillen J. L. The International Attack on Money Laundering: European Initiatives / Jeffrey Lowell Quillen // *Duke Journal of Comparative & International Law*. – 1991. – Volume 1. – № 1. – P. 220.

d) участь у вчиненні, об'єднання або змова з метою вчинення, замах на вчинення, пособництво, підмова, сприяння і поради щодо вчинення будь-якого із вищенаведених діянь.

Причому діяння, перелічені у п. «с» та «d», мають бути криміналізовані державами за умови дотримання їх конституційних принципів та фундаментальних положень правової системи. Наявність такого застереження зумовлена тим, що вчинення дій, описаних у зазначених пунктах, утворюють причетність до скоєння предикатного злочину (п. «с»), незакінчений злочин та причетність до вчинення відмивання доходів (п. «d»). При цьому в країнах-членах РЄ спостерігається застосування неоднакових підходів до регулювання вказаних питань, а тому криміналізація розглядуваних діянь потребує узгодження з національними правовими системами.

Слід зазначити, що тут уперше вводиться поняття предикатного злочину, тобто злочину, в результаті якого виникають доходи, які можуть стати предметом подальшого відмивання. У самій Конвенції від 8 листопада 1990 р. (ст. 1) мова йде про будь-який «кримінальний злочин», однак у п. 8 пояснювальної доповіді до цієї Конвенції акцентується увага на особливо тяжких злочинах, зокрема наркозлочинах, злочинах, пов'язаних із торгівлею зброєю, тероризмі, торгівлі дітьми та молодими жінками, а також правопорушеннях, що генерують значні прибутки²⁹⁵. Таким чином, певною мірою знаходимо ще одне підтвердження тези, висловленої вище, – про безпосередній зв'язок зростання суспільної небезпеки відмивання кримінальних доходів і розвитку організованої злочинності.

Доходом від злочину згідно зі Страсбурзькою конвенцією є будь-яка економічна вигода, одержана злочинним шляхом, що може складатися з власності будь-якого виду – матеріальної чи вираженої в правах, рухомого та нерухомого майна і документів, які підтверджують право на таку власність чи частку в ній. Таким чином, доходи визначаються дуже широко; до того ж Конвенція вимагає від держав вживати конфіскаційних заходів (ст. 2 і ст. 3), використовуючи саме таке визначення предмета конфіскації. Враховуючи той факт, що злочинність має тенденцію до оптимізації організації, інтернаціоналізації і стає більш

²⁹⁵ Explanatory report to the Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime / Council of Europe. – Strasbourg : Council of Europe Publishing and Documentation Service ; Croton, NY : Manhattan Pub. Co., 1991. – P. 4.

небезпечною для суспільства, цей підхід не є випадковим, адже в ефективній протидії відмиванню кримінальних капіталів дуже важливим є позбавлення правопорушника будь-якої вигоди від вчинення злочину.

Відповідно до ч. 3 ст. 6 Конвенції від 8 листопада 1990 р. легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, може мати місце у випадках, коли винувата особа повинна була припускати, що власність є доходом від злочину, та діяла з метою одержання прибутку або з метою сприяння продовженню злочинної діяльності. Тобто мова йде про випадки, коли особа достеменно не знала, однак повинна була знати, що майно є доходом від злочину. Наприклад, особа укладає договір зі злочинцем, припускаючи, що оплатою послугують отримані від злочинної діяльності доходи, однак цей факт не сприймається нею як перешкода для продовження ділового співробітництва. Особливо варто підкреслити, що мова в цьому разі йде не тільки про усвідомлення особою злочинності походження доходів, а і про наявність припущення щодо цього. Такий підхід європейського законодавця, як зазначають науковці, став новелою не тільки для міжнародних нормативно-правових актів, а і для більшості національних законодавств, адже така концепція розуміння складу відмивання доходів значно розширює застосування кримінально-правових норм у цій сфері²⁹⁶. Однак остаточне вирішення позначеного питання знову ж залишено на розсуд національного законодавця.

Страсбурзька конвенція стала фактично першим міжнародним документом, спрямованим безпосередньо на протидію відмиванню злочинних доходів, забезпечивши уніфікацію законодавства в цій сфері. Головним можна назвати те, що вона зобов'язала держави криміналізувати легалізацію (відмивання) доходів, одержаних від більшості злочинних діянь, і дозволила конфісковувати такі доходи. Разом із тим аналізована Конвенція містить низку неконкретизованих положень, рішення щодо яких залишено на розсуд національного законодавця. Така ситуація, звісно, не забезпечує надто високого рівня уніфікації, однак не варто забувати, що це міжнародний документ, і використання альтернативних підходів у регулюванні окремих питань (діянь, що підлягають криміналізації, предикатних злочинів; суб'єктів злочину тощо) дозволило залучити до підписання Конвенції велику

²⁹⁶ Карпович О. Г. Противодействие легализации (отмыванию) преступных доходов в России / О. Г. Карпович – М. : Юрист, 2009. – С. 7.

кількість держав. Зараз учасниками Конвенції є 47 держав-членів РЄ, а також Австралійський Союз.

Не слід нехтувати і тим фактом, що розробники Конвенції від 8 листопада 1990 р. не могли спиратися на існуюче розвинене міжнародне, національне законодавство та практику у відповідній сфері. За винятком обмеженого обсягу регулювання Конвенцією від 20 грудня 1988 р., досліджувана сфера була новою для переважної більшості членів міжнародного співтовариства²⁹⁷. Таким чином, можна з упевненістю говорити, що Страсбурзька конвенція заклала основу загальноєвропейського антилегалізаційного законодавства, яке не стоїть на місці, а продовжує розвиватися і чинити опір новим проявам злочинності.

Починаючи з 1998 р. і зважаючи на нові тенденції злочинності та накопичений досвід у сфері протидії відмиванню доходів, у межах РЄ почало обговорюватися питання щодо необхідності прийняття протоколу до Страсбурзької конвенції. Вже 2003 р. Комітету експертів з перегляду Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, було доручено складання цього протоколу. Однак з урахуванням характеру запропонованих змін було вирішено, що це повинен бути не протокол, а самостійна конвенція, і вже 16 травня 2005 р. було відкрито для підписання Конвенцію РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму²⁹⁸. Варто зазначити, що Конвенція від 8 листопада 1990 р. не втрачає своєї чинності. Наразі учасницями Конвенції від 16 травня 2005 р. є тільки 23 держави, а ще 12 підписали, але не ратифікували її. З огляду на це, у відносинах держав, що не ратифікували Варшавську конвенцію, між собою та державами, що вже стали її учасницями, застосовуються положення Страсбурзької конвенції. Змістовно Конвенція від 16 травня 2005 р. становить собою істотно доопрацьовану Конвенцію від 8 листопада 1990 р. (на що, серед іншого, вказує подібність структури документа) і розвиває її положення, в т. ч. за рахунок трьох нових розділів (фі-

²⁹⁷ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism : [Electronic Resource] / Council of Europe // Official web-site of the Council of Europe. – Mode of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/198.htm>.

²⁹⁸ Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Конвенція від 16 травня 2005 р. : [Електронний ресурс] / Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_948.

нансування тероризму; співробітництво між підрозділами фінансової розвідки; механізм моніторингу та вирішення суперечок).

Інакше кажучи, дію Варшавської конвенції було розширено шляхом включення до сфери її регулювання питань, пов'язаних із протидією фінансуванню тероризму. Це можна пояснити визнанням на міжнародному рівні зв'язку між фінансуванням тероризму та відмиванням злочинних доходів, а також ефективністю методів, що застосовуються для протидії легалізації кримінальних капіталів, у протидії фінансуванню тероризму. Крім того, Конвенцію від 16 травня 2005 р. було доповнено превентивними заходами боротьби з відмиванням доходів з акцентом на врегулюванні діяльності фінансових посередників і підрозділів фінансової розвідки. Однак, з огляду на проблематику нашого дослідження, далі зосередимо увагу на вимогах щодо криміналізації легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Перелік діянь, що утворюють відмивання злочинних доходів, міститься в ст. 9 Варшавської конвенції, і цей перелік змістовно не відрізняється від відповідних положень Страсбурзької конвенції. Вважаємо за необхідне підкреслити таке: зважаючи на підхід міжнародної спільноти до описання об'єктивної сторони легалізації (відмивання) кримінальних доходів, очевидно, що кримінально караним має визнаватися саме надання кримінальним доходам вигляду законного походження за допомогою вчинення дій, описаних у ч. 1 ст. 9 Варшавської конвенції, а не будь-яке використання «брудних» доходів у легальній економіці.

Крім того, в ч. 2 ст. 9 Конвенції від 16 травня 2005 р. (яка ідентична за змістом ч. 2 ст. 6 Конвенції від 8 листопада 1990 р.) зазначається, що для імплементації у внутрішнє законодавство держав норм щодо криміналізації відмивання доходів не має значення, чи підлягав предикатний злочин кримінальній юрисдикції держави (п. «а»). Передбачається, що: з кола суб'єктів злочинів, зазначених в згаданому пункті, можуть бути виключені особи, які вчинили предикатний злочин (п. «b»); усвідомлення, намір чи мета, необхідні як елемент складу злочину, зазначеного в згаданому пункті, можна встановлювати, виходячи з об'єктивних, фактичних обставин (п. «с»). Послідовно розглянемо кожен із наведених пунктів.

Головна ідея п. «а» ч. 2 Варшавської конвенції полягає в тому, що місце отримання злочинних доходів (мається на увазі місце вчинення

предикатного злочину) не має перешкоджати притягненню особи до кримінальної відповідальності за легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом (детальніше про це йтиметься в § 1 глави 3 монографії).

Зі змісту п. «b» ч. 2 ст. 6 Варшавської конвенції випливає, що винуваті особи можуть притягуватися до кримінальної відповідальності, коли предикатний злочин, тобто злочин, внаслідок вчинення якого були отримані кримінальні доходи, був вчинений іншими особами. Своєю чергою, питання відповідальності за відмивання доходів осіб, які вчинили предикатний злочин, залишено на розсуд держав, у законодавствах яких може бути обумовлено, що до кола суб'єктів відмивання можуть не включатися особи, які вчинили предикатний злочин.

Маємо констатувати, що такий підхід не повною мірою забезпечує уніфікацію національних законодавств із протидії відмиванню кримінальних доходів. Водночас міжнародні експерти підкреслюють, що тут мається на меті охоплення екстериторіальних предикатних злочинів. Тому згадане положення враховує основоположні принципи внутрішнього кримінального права держав, відповідно до яких особа, котра вчинила предикатний злочин, не вчиняє іншого злочину, відмиваючи доходи отримані від його вчинення²⁹⁹. Отже, наявність розглядуваного пункту виправдана як для Варшавської, так і для Страсбурзької конвенції, адже такий крок дозволив розширити коло держав, котрі вже ратифікували ці документи, а також потенційних держав-учасниць.

Стосовно п. «с» ч. 2 ст. 9 Конвенції від 16 травня 2005 р. можна сказати, що він лише додатково закріплює усталену тезу про можливість встановлення суб'єктивних ознак відмивання доходів (зокрема, усвідомлення чи мети) через фактичні обставини, тобто об'єктивні ознаки злочину.

Хотілося б звернути увагу на те, що відповідно до ч. 3 ст. 9 Варшавської конвенції державам надається право притягувати особу до кримінальної відповідальності за відмивання кримінальних капіталів і у випадку її обізнаності чи обґрунтованого припущення про злочинне джерело походження доходів, і тоді, коли вона підозрювала про це. Тобто недотримання обачності в частині походження доходів, навіть

²⁹⁹ Explanatory report to the Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime / Council of Europe. – Strasbourg : Council of Europe Publishing and Documentation Service ; Croton, NY : Manhattan Pub. Co., 1991. – P. 7.

за відсутності завчасного усвідомлення злочинності їх походження, вже достатньо для констатації складу аналізованого злочину³⁰⁰.

Отже, суб'єктивна сторона відмивання «брудних» доходів може бути утворена навіть за наявності підозри щодо злочинності походження доходів, а тому є надзвичайно широкою. Зважаючи на високий рівень латентності аналізованої категорії злочинів, враховуючи той факт, що злочинці постійно вдосконалюють способи вчинення відмивання доходів, використовуючи складний ланцюг операцій задля заплутування сліду «брудних» капіталів, у т. ч. у межах кількох країн, вважаємо таке положення цілком обґрунтованим і таким, що сприяє реалізації кримінальної відповідальності стосовно осіб, які не брали участі у вчиненні предикатного злочину, але скоїли діяння, що означають легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

А от у визначенні переліку предикатних злочинів Варшавська конвенція пішла далі порівняно зі Страсбурзькою конвенцією, яка фактично містить лише визначення предикатного злочину. Очевидно, що в ч. 4 ст. 9 Варшавської конвенції з цього питання було використано, зокрема нормотворчий досвід FATF. По-перше, так само, як і в рекомендації 1 Сорока рекомендацій FATF від 25 вересня 2003 р., окреслено кілька підходів до визначення кола предикатних злочинів (включення злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі або тримання під вартою на максимальний строк, що перевищує один рік; визначення списку конкретних предикатних злочинів; охоплення категорій серйозних злочинів відповідно до національного законодавства), які можуть бути застосовані державами як самостійно, так і в будь-якій їх комбінації. По-друге, у додатку до Варшавської конвенції міститься перелік категорій злочинів, які в будь-якому випадку та при застосуванні будь-якого підходу щодо визначення предикатних злочинів держави повинні визнавати первинними стосовно легалізації (відмивання) злочинних доходів і тому не можуть бути виключені на підставі застережень при ратифікації. До речі, цей додаток повністю відтворює перелік, наведений у гло-

³⁰⁰ Есаков Г. А. Варшавская конвенция Совета Европы 2005 г. и проблемы имплементации ее положений в российское законодательство / Г. А. Есаков // Преступления в сфере экономики : Российский и европейский опыт / Материалы II совместного российско-германского круглого стола (7 октября 2010 г.). – М. : Изд-во МГЮА, 2011. – С. 61.

сарії до Сорока рекомендацій FATF від 25 вересня 2003 р. (наразі вже прийнято нову редакцію цього документа)³⁰¹.

Таким чином, положення ч. 4 ст. 9 Конвенції від 16 травня 2005 р., незважаючи на надання державам альтернативи при визначенні злочинів, доходи від вчинення яких можуть бути предметом відмивання, значно звузили «амплітуду» цих варіацій шляхом закріплення обов'язкового переліку таких злочинів, що, поза всяким сумнівом, можна назвати кроком уперед на шляху уніфікації національних кримінальних законодавств, спрямованих на протидію відмиванню кримінальних капіталів.

У ч. 5 ст. 9 Варшавської конвенції зроблено спробу врегулювати доволі спірне питання щодо необхідної наявності вироку за вчинення предикатного злочину задля притягнення особи до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Так, держави-учасниці цієї Конвенції мають забезпечити відсутність визнання попереднього або одночасного засудження особи за предикатний злочин обов'язковою передумовою для засудження за відмивання майна. Як зазначається у п. 100 Пояснювальної доповіді до Конвенції від 16 травня 2005 р., держави мають нормативно втілити в життя можливість встановлення факту вчинення предикатного злочину на підставі побічних чи інших доказів. Розробники вважали це положення усвідомленою необхідністю через те, що в іншому випадку звинувачення у відмиванні доходів як самостійному злочині зазнає перешкод, зокрема при вчиненні відмивання третіми особами від імені інших³⁰². Можна сказати, що зазначене положення знайшло свій розвиток у ч. 6 ст. 9 аналізованої Конвенції, в якій вказується, що засудження за відмивання доходів можливе тоді, коли доведено, що майно походило з предикатного злочину, без необхідності точного встановлення якого саме.

³⁰¹ Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей : Рекомендації від 25 вересня 2003 р. : [Електронний ресурс] / Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/835_001/page.

³⁰² Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism : [Electronic Resource] / Council of Europe // Official web-site of the Council of Europe. – Mode of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/198.htm>.

Таким чином, у випадку кримінального переслідування особи за легалізацію (відмивання) кримінальних доходів немає необхідності доведення всіх фактичних елементів складу предикатного злочину, якщо злочинність походження майна може бути доведена за інших умов. До речі, ця норма узгоджується з ч. 3 ст. 9 Варшавської конвенції, адже для притягнення особи до кримінальної відповідальності за відмивання кримінальних доходів достатньо обґрунтованої підозри стосовно злочинності походження майна, причому обізнаність щодо конкретного виду злочину не вимагається. Принагідно звернемо увагу на те, що, виходячи з практики Європейського суду з прав людини, під обґрунтованою підозрою у вчиненні злочину слід розуміти наявність обставин або відомостей, які б переконали неупередженого спостерігача, що особа, можливо, вчинила певний злочин. Разом із тим факти, що викликають підозру, не мають бути настільки ж серйозними, як ті, що необхідні для виправдання у звинуваченні чи навіть для пред'явлення звинувачення, яке відбувається на більш пізніх етапах у процесі розслідування злочину³⁰³.

Отже, якщо з ратифікацією Страсбурзької конвенції не вщухали дискусії через неврегульованість питання щодо обов'язковості кримінально-правової преюдиції стосовно легалізації злочинних доходів, то з ратифікацією Варшавської конвенції позиція дослідників, які обстоюють позицію, відповідно до якої наявність вироку суду щодо предикатного злочину є необхідною ознакою кримінально караного відмивання³⁰⁴, виглядає менш переконливою через наявність відповідного нормативного припису.

Крім того, закріплення в багатьох державах принципу змагальності кримінального процесу, який з прийняттям 13 квітня 2012 р. чинного КПК України (п. 15 ч. 1 ст. 7; ч. 2 ст. 22)³⁰⁵ набув значного розвитку і в Україні, певним чином сприяє практичній реалізації ч. 5 та ч. 6 ст. 9 Конвенції від 16 травня 2005 р. Ці положення можуть позитивно вплинути на притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які

³⁰³ Case of K.-F. v. Germany (144/1996/765/962) : 27 November 1997 [Electronic Resource] / European Court of Human Rights // Official web-site of the European Court of Human Rights. – Mode of access : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58119>.

³⁰⁴ Яни П. С. Ответственность за легализацию: нужен ли приговор по делу о предикатном преступлении? / П. С. Яни // Законность. – 2005. – № 8. – С. 9.

³⁰⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

вчиняють легалізацію доходів у складі злочинних організацій, яким притаманний розподіл ролей, і «відмивач» є лише однією з ланок у ланцюзі протиправної діяльності і навіть не знає (не має знати) про її попередні етапи. Однак не викликає сумнівів, що положення п. 5 і п. 6 ст. 9 Варшавської конвенції буде дуже складно застосувати до особи, яка вчинила і предикатний злочин, і подальше відмивання, не порушивши усталений у вітчизняному праві принцип презумпції невинуватості. У цьому випадку, на нашу думку, розслідування таких злочинів повинне вестись паралельно, а обвинувачення висуватися за сукупністю злочинів.

До нормативно-правових актів РЄ, спрямованих на кримінально-правову протидію відмиванню злочинних доходів, можна віднести і Кримінальну конвенцію від 27 січня 1999 р. про боротьбу з корупцією, у ст. 13 якої міститься вимога криміналізації відмивання доходів, якщо предикатний злочин є корупційним³⁰⁶. Однак завдяки тому, що в додаток до Варшавської конвенції, який містить перелік категорій злочинів, що повинні визнаватися державами первинними щодо легалізації злочинних доходів, включено і корупційні злочини, вона повністю охоплює вимоги антикорупційної Конвенції, у зв'язку з чим ми не будемо звертатися до детального аналізу її положень. Водночас звернемо увагу на те, що наявність зазначеної норми демонструє стурбованість спільноти європейських держав зв'язком відмивання «брудних» доходів із корупцією.

Законодавчі антилегалізаційні ініціативи ЄС можна назвати важливим етапом, який свідчить про досягнення такого рівня взаємодія інтеграції держав цієї спільноти, що потребує формування спільного кримінально-правового регулювання. Вперше питання протидії відмиванню доходів стало предметом регулювання законодавства Європейського союзу в Директиві Ради ЄС 91/308/ЕЕС від 10 червня 1991 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів (Перша директива)³⁰⁷. Дія документа в першу чергу була спрямована на протидію використанню фінансово-кредитних

³⁰⁶ Про боротьбу з корупцією : Кримінальна конвенція від 27 січня 1999 р. : [Електронний ресурс] / Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

³⁰⁷ Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів : Директива від 10 червня 1991 р. : [Електронний ресурс] / Рада Європейських співтовариств // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_148.

установ для відмивання доходів, що могло поставити під загрозу фінансову систему як усього співтовариства, так і кожної окремої держави-члена. Адже розвиток фінансової системи ЄС супроводжувався усуненням обмежень на вільний рух капіталів, і цей процес завершився з прийняттям Маастрихтського договору, що, своєю чергою, посилювало побоювання щодо можливостей її використання в злочинних цілях.

Першою директивою було закріплено ключові профілактичні заходи з протидії легалізації (відмиванню) кримінальних капіталів (ідентифікація клієнта, зберігання інформації про клієнтів та операції, повідомлення про підозрілі операції, процедури внутрішнього контролю тощо). Завдяки їй серед країн-членів ЄС було започатковано формування універсального підходу до боротьби з відмиванням злочинних доходів, що сприяло захисту єдиного ринку ЄС. Однак, по-перше, сфера застосування Першої директиви обмежувалася фінансовими та кредитними установами, а, по-друге, вона оперувала визначеннями «відмивання доходів» та «кримінальна діяльність» Віденської конвенції. Таким чином, директива обмежувалася регулюванням протидії відмиванню доходів лише від наркозлочинів.

14 липня 2001 р. Європейська комісія представила пропозиції поправок та доповнень до Першої директиви, а 4 грудня 2001 р. було прийнято Директиву Європейського парламенту та Ради 2001/97/ЄС про внесення змін до Директиви Ради ЄС 91/308/ЄЕС від 10 червня 1991 р. (Друга директива)³⁰⁸. Її метою було уточнення існуючих положень, усунення виявлених прогалин, що випливали з досвіду реалізації Першої директиви³⁰⁹.

Зокрема, в Другій директиві містилося ширше визначення поняття «відмивання грошей» на основі охоплення більшого кола предикатних злочинів. Так, крім наркозлочинів згідно з п. «d» ст. 1 Директиви до них було віднесено: форми злочинної діяльності, пов'язаної з організованою злочинністю; шахрайство; корупцію; інші злочини, що караються серйозним ув'язненням (за законодавством держави-члена).

³⁰⁸ Про внесення змін до Директиви Ради ЄС 91/308/ЄЕС від 10 червня 1991 р.: Директива від 4 грудня 2001 р. : [Електронний ресурс] / Європейський парламент ; Рада Європейського союзу // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_501.

³⁰⁹ Wouter H. M. Anti-Money Laundering: International Law and Practice / Wouter H. Muller, Christian H. Kalin, John G. Goldsworth. – West Sussex : John Wiley & Sons, 2008. – P. 61.

Необхідно зазначити, що через посилення контролю в банківському секторі (у зв'язку з прийняттям Першої директиви) злочинці почали використовувати для відмивання кримінальних доходів інші установи, на які ці суворі вимоги не розповсюджувались. З метою протистояння цьому сферу застосування Другої директиви було додатково розповсюджено на аудиторів, зовнішніх ревізорів (бухгалтерів), податкових консультантів, агентів з нерухомості, нотаріусів, юристів (у деяких випадках), дилерів, які працюють з особливо цінними товарами, а також казино (ст. 2 «а»).

Водночас нові терористичні загрози зумовили потребу в подальшому вдосконаленні антилегалізаційного законодавства ЄС, що виявилась у прийнятті 26 жовтня 2005 р. Директиви Європейського парламенту та Ради 2005/60/ЄС про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму³¹⁰, із вступом у дію якої Перша та Друга директиви були скасовані. У преамбулі до неї підкреслюється, що відмивання доходів, як правило, здійснюється в міжнародному контексті; тому заходи, вжиті виключно на національному рівні чи навіть на рівні тільки ЄС без міжнародної координації та співробітництва, матимуть дуже обмежений результат. Отже, відповідні заходи мають координуватися з тими, які вживаються в межах інших міжнародних ініціатив.

Як видно вже з назви, дію Третьої директиви було розширено, а саме введено положення, спрямовані не тільки на протидію відмиванню доходів, а і на запобігання фінансуванню тероризму. Вважаємо такий крок цілком послідовним, адже, по-перше, на рівні РЄ (у Варшавській конвенції) зв'язок цих двох діянь уже був визнаний; по-друге, як зазначають зарубіжні дослідники, однією з підстав прийняття Третьої директиви була відповідь на прояви терористичної діяльності, зокрема теракти у Нью-Йорку (2001 р.) та Мадриді (2004 р.)³¹¹. Тут також було зроблено спробу визначити і нормативно закріпити мінімальні заходи належної обачливості щодо клієнтів, які мають на меті надання установі можливості переконатись у правильності ідентифікації клієнта.

³¹⁰ Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму : Директива від 26 жовтня 2005 р. : [Електронний ресурс] / Європейський парламент ; Рада Європейського союзу // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_774.

³¹¹ Wouter H. M. Anti-Money Laundering: International Law and Practice / Wouter H. Muller, Christian H. Kalin, John G. Goldsworth. – West Sussex : John Wiley & Sons, 2008. – P. 62.

Згодом робота над вдосконаленням антилегалізаційного законодавства ЄС продовжились. Так, беручи до уваги переглянуті в 2012 р. рекомендації FATF³¹², звіти відповідних структур ЄС щодо застосування Третьої директиви, а також позицію інших міжнародних організацій і з метою сприяння встановленню більш високих стандартів протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, Європейська комісія розробила законодавчі пропозиції до Четвертої директиви, які було опубліковано 5 лютого 2013 р.³¹³. А нещодавно, 25 травня 2015 р., цей документ було прийнято³¹⁴. Четверта директива, зокрема: вдосконалює визначення деяких понять (політичний діяч, бенефіціар тощо); розширює коло суб'єктів первинного фінансового моніторингу; включає податкові злочини до кола предикатних; запроваджує більш цілеспрямовану систему оцінки ризиків; закріплює більш жорсткі правила при застосуванні спрощеної процедури належної перевірки клієнтів; регулює питання встановлення санкцій. Таким чином, Четверта директива розширює та уточнює положення Третьої директиви, що має сприяти більш одноманітному її впровадженню в національні законодавства держав.

Незважаючи на те, що Четверта директива зі вступом в дію 26 червня 2015 р. юридично відмінила Третю директиву, Держави-члени ЄС мають термін у два роки (до 26 червня 2017 р.) на реалізацію її положень у національних законодавствах. Тому вважаємо за доцільне зробити паралельний аналіз обох директив, однак з огляду на

³¹² International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation : FATF Recommendations [6 February 2012] : [Electronic Resource] / Financial Action Task Force // Official web-site of the Financial Action Task Force. – 128 p. – Mode of access : http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf.

³¹³ On the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing : Proposal for a Directive [5 February 2013] : [Electronic Resource] / European Parliament, Council of the European Union // Official web-site of the European Union's law. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52013PC0045:EN:NOT>.

³¹⁴ On the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC : Directive (EU) 2015/849 [20 May 2015] : [Electronic Resource] / European Parliament, Council of the European Union // Official web-site of the European Union's law. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32015L0849>.

напрям нашого дослідження, далі зосередимо увагу на аналізі саме кримінально-правової складової згаданих документів.

Перш за все, необхідно зазначити, що ч. 1 ст. 1 Третьої директиви та ч. 2 ст. 1 Четвертої директиви містять вимоги щодо забезпечення державами заборони відмивання доходів, однак прямої вказівки на необхідність криміналізації тут немає. Проте на сучасному етапі розвитку антилегалізаційного законодавства та відповідно до міжнародних стандартів це маєтись на увазі. Тому країни-члени ЄС обґрунтовано підкреслюють, що це положення застаріле³¹⁵. Більше того: у преамбулах обох директив зазначається, що ефективним у протидії відмиванню майна може бути саме поєднання кримінально-правових та фінансових заходів.

Діяння, які утворюють склад легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, описані в ч. 2 ст. 1 Третьої директиви і ч. 3 ст. 1 Четвертої директиви, не відрізняються та практично ідентичні тим, що містяться у Страсбурзькій та Варшавській конвенціях. Єдиною відмінністю є жорсткіший підхід директив порівняно з конвенціями щодо діянь, описаних у пунктах «с» (придбання, володіння або використання власності, якщо на момент отримання було відомо, що ця власність виникла в результаті кримінальної діяльності чи участі в подібній діяльності) та пунктах «d» (участь у будь-яких діях, об'єднання з метою здійснення, спроби здійснення і надання допомоги, співучасть, сприяння і консультування здійснення обміну, передачі, приховування або маскування джерела походження, придбання, володіння або використання злочинних доходів) згаданих вище частин відповідних статей директив.

Так, якщо в конвенціях міститься вказівка на можливість урахування державою при імплементації положень стосовно згаданих діянь її конституційних принципів та основних засад національної правової системи, то директиви такої настанови не містять. Таким чином, Страсбурзька та Варшавська конвенції, на відміну від Третьої і Четвертої директив, залишають державам можливість ратифікації із застереженнями щодо закріплення заборони вчинення зазначених діянь в національних законодавствах, що є одним із підтверджень

³¹⁵ Italy's Comments on the Review of the Third AML Directive : [Electronic Resource] / European Commission // Official web-site of the European Commission. – P. 2. – Mode of access : http://ec.europa.eu/internal_market/company/financial-crime/received_responses/responses-to-the-consultation/italian-authorities_en.pdf.

більшої гнучкості. Наприклад, для набрання чинності Конвенцією від 16 травня 2005 р. необхідно було, щоб як мінімум шість держав висловили свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції (ч. 3 ст. 49), а ратифікаційні грамоти могли містити застереження щодо застосування окремих положень, зокрема щодо криміналізації двох зазначених діянь. Водночас завдяки позиції Європейського суду та принципу прямої дії права ЄС антилегалізаційні директиви (в т. ч. Четверта директива) повинні бути імplementовані державами в повному обсязі; в іншому випадку вони можуть (завдяки рішенням Європейського суду) набувати сили закону для держав³¹⁶.

Це, зважаючи на специфіку ЄС, єдино можливий, як видається, підхід, що дозволяє забезпечувати рівні права держав-членів у розглядуваному аспекті та, зокрема попереджає затягування окремими державами-членами імplementації тих чи інших нормативних актів спільноти. Вказане, своєю чергою, дозволяє більш ефективно на законодавчому рівні протидіяти видам злочинності, що динамічно розвиваються, в т. ч. відмиванню доходів кримінального походження (наприклад, Варшавська конвенція була ратифікована Україною тільки понад через п'ять років після підписання, причому з низкою застережень).

У ч. 3 ст. 1 Третьої директиви, як і в ч. 4 ст. 1 Четвертої директиви, закріплено положення, відповідно до якого легалізація доходів має місце і тоді, коли діяльність, у результаті якої створювалася власність для відмивання, здійснювалася на території іншої держави. Тобто не має значення, чи підлягає предикатне діяння юрисдикції держави. Таким чином, можемо констатувати, що змістовно цей припис ідентичний тому, який міститься в п. «а» ч. 2 ст. 9 Конвенції від 16 травня 2005 р. і який було досліджено вище.

Звернемо увагу на положення, що стосуються закріплення суб'єктивної сторони злочину (ч. 5 ст. 1 Третьої директиви, ч. 6 ст. 1 Четвертої директиви), а саме на те, що знання, наміри або мета, необхідні як елемент складу злочину, можуть бути наслідком об'єктивних обставин, що ґрунтуються на фактах. Це – дуже широка заборона будь-яких дій, які можуть бути свідомо вчинені з доходами, отриманими від вчинення злочину. Як зазначають європейські науковці, цим положен-

³¹⁶ Volcansek M. L. *Law Above Nations: Supranational Courts and the Legalization of Politics* / Mary L. Volcansek. – Gainesville : University Press of Florida, 1997. – P. 40.

ням охоплюються як випадки, що впливають з доходів злочинного походження, так і відмивання у вигляді приховування доходів з тим, щоб реінвестувати їх з видимістю законного походження³¹⁷.

Проте, на нашу думку, в цьому разі європейським законодавцем, перш за все, береться до уваги складність доведення суб'єктивної сторони при вчиненні злочинів аналізованої категорії³¹⁸. У зв'язку з цим варто відмітити, що Варшавська конвенція все ж пішла в цьому сенсі далі, закріпивши, що покарання за відмивання кримінальних капіталів може наставати не тільки у випадку знання, що майно є доходом, отриманим від вчинення злочину, а і в випадку обґрунтованого припущення чи лише підозри цього факту. У Четвертій директиві, як і в попередніх документах, безпосередньої вказівки на це немає.

З іншого боку, з метою попередження безпідставних звинувачень осіб у відмиванні кримінальних доходів в аналізованих положеннях директив закріплено необхідний об'єктивний критерій. Тобто підозра правоохоронних органів повинна бути підкріплена достатніми для цього підставами. Суб'єктивного критерію – фактичної підозри – недостатньо для звинувачення особи у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом. За такого підходу враховуються як інтереси протидії злочинності, так і права та свободи особи.

Третя Директива, порівняно з попередніми двома антилегалізаційними директивами ЄС та конвенціями РЄ, містила новелу в частині предмета досліджуваного злочину. Так, для цілей Третьої директиви до визначення поняття «власність», крім іншого, безпосередньо були включені електронні або цифрові юридичні документи, які підтверджують право на певні активи чи участь у них (п. 3 ст. 3). Згаданий припис міститься і в Четвертій директиві, причому в такій самій редакції (п. 3

³¹⁷ Levi M. Money-laundering risks and e-gaming: a European overview and assessment : [Final report] / Michael Levi. – Brussels : European Gaming and Betting Association, 2009. – P. 8.

³¹⁸ В кримінально-правовій доктрині визнається, що з усіх елементів складу злочину саме суб'єктивна сторона є найбільш складною для встановлення. З цього приводу в юридичній літературі слушно зазначається, що суб'єктивні процеси є такими, що прямо не спостерігаються; їх не можна виміряти якимись приладами. Вину як щось суб'єктивне можна визначити тільки шляхом аналізу та оцінки об'єктивних обставин вчиненого особою правопорушення. Тому досягнення істини при дослідженні суб'єктивних властивостей вчиненого діяння є відносним і цілком залежить, з одного боку, від сукупності об'єктивних фактів, зібраних і зафіксованих у встановленому порядку як докази, та, з іншого, від самого правозастосувача, його досвіду, знань, суб'єктивних особливостей (див.: Склярів С. В. Вина и мотивы преступного поведения / С. В. Склярів. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – С. 11).

ст. 3). Згадане нововведення, запроваджене Третьою директивою, було своєчасним, адже кількість правочинів (фінансових операцій) з використанням електронних документів постійно зростає, чому сприяє створення відповідної законодавчої бази як на міжнародному, так і національному рівні. В юридичній літературі у зв'язку з цим вказується на доцільність уточнення міжнародно-правового розуміння відмивання злочинних доходів за рахунок таких нових (сучасних) об'єктів легалізації, як різні форми електронних грошових коштів і майно, виражене у віртуальній формі³¹⁹. В нашій державі ці питання було врегульовано вже понад десять років тому в ЗУ від 22 травня 2003 р. «Про електронні документи та електронний документообіг»³²⁰ та ЗУ від 22 травня 2003 р. «Про електронний цифровий підпис»³²¹.

Стосовно визначення предмета відмивання доходів звернемо також увагу на те, що в аналізованих директивах та конвенціях (відповідно до текстів офіційних перекладів, за винятком тексту Четвертої директиви, офіційного перекладу якої наразі немає) спостерігаються термінологічні розбіжності. Так, у Конвенції від 8 листопада 1990 р., у Другій та Третій директивах фігурує термін «власність», а от у Конвенції від 16 травня 2005 р. та Першій директиві – термін «майно». Однак при аналізі англomовних текстів зазначених документів стає очевидним, що це пов'язано з можливими варіаціями перекладу, бо в оригінальних текстах усіх документів використано єдиний термін – «property».

У таких випадках задля уникнення зайвої плутанини необхідно дотримуватися єдності термінології, використовуючи термін «майно» (зокрема, в офіційному перекладі тексту Четвертої директиви). По-перше, термін «майно» більше притаманний вітчизняному законодавству, зокрема антилегалізаційному, в той час, як термін «власність» у ньому чітко не визначений³²². По-друге, українські цивілісти

³¹⁹ Саруханян В. О. Международно-правовые средства борьбы с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Саруханян Вазген Оганесович. – М., 2010. – С. 11.

³²⁰ Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.

³²¹ Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 травня 2003 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/852-15>.

³²² Тут вважаємо за доречне навести фрагмент із відгуку офіційного опонента М.І. Мельника на кандидатську дисертацію Я.В. Ризак «Кримінальна відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права» (Київ, 2014 р.): «У міжнародно-пра-

асоціюють «власність» з «правом власності» та «волею власника», яка полягає у володінні, користуванні та розпорядженні річчю³²³. Особа ж, яка займається відмиванням доходів, не є добросовісним набувачем, тому в цьому випадку вести мову про власність не зовсім коректно.

Отже, предметом відмивання відповідно до ст. 3 Третьої директиви і ст. 3 Четвертої директиви є майно, що виникло в результаті кримінальної діяльності, під якою розуміється будь-який вид кримінальної участі в здійсненні серйозного злочину. Своєю чергою, диспозиції норм, що визначають коло таких злочинів, в обох документах є бланкетними та відсилають до нормативно-правових актів як ЄС, так і ООН.

Враховуючи, що перекладів (як офіційних, так і неофіційних) деяких із згаданих документів немає, як Четвертої директиви, необхідно визначити коло злочинів, які повинні вважатися предикатними відносно легалізації (відмивання) кримінальних капіталів. Звернемося спочатку до ч. 5 ст. 3 Третьої директиви. Так, термін «серйозні злочини» повинен охоплювати:

(а) злочини терористичної спрямованості, що здатні завдати значної шкоди державі чи міжнародній організації і вчиняються з метою: серйозно налякати населення; неправомірним чином змусити уряд чи міжнародну організацію вчинити яку-небудь дію або утриматися від її вчинення; серйозно дестабілізувати чи зруйнувати основоположну політичну, конституційну, економічну або соціальну систему держави чи міжнародної організації³²⁴;

(b) виробництво, виготовлення, екстрагування, приготування, пропозицію, пропозицію з метою продажу, розповсюдження, продажу, постачання на будь-яких умовах, посередництво, переправлення, транзитне переправлення, транспортування, імпорт або експорт

вових актах (які часто називають рамковими документами...) вживається найбільш загальна (максимально універсальна) термінологія, яку б можна було застосовувати у державах з різними правовими системами. Натомість у національному законі має бути присутня конкретика, особливо це стосується законів, які встановлюють юридичну відповідальність – ознаки відповідного виду правопорушення мають бути визначені чітко та зрозуміло. Крім того, національний закон має бути максимально «прив'язаний» до особливостей держави, її правової системи, її традицій, зрештою – до її мови».

³²³ Старцев О. В. Цивільне право України : підручник / О. В. Старцев, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. – Видання третє, перероблене і доповнене. – К.: Істина, 2011. – С. 257.

³²⁴ On combating terrorism : Council Framework Decision [13 June 2002 (2002/475/JHA)] / Council of the European Union // Official Journal of the European Communities. – 2002. – № L 164. – Volume 45. – P. 4-5.

будь-якого наркотичного засобу чи будь-якої психотропної речовини³²⁵;

(с) злочини, що вчиняються злочинними організаціями³²⁶;

(d) шахрайство, принаймні серйозне, зокрема: використання або подання неправдивих, неправильних або неповних заяв чи документів, що призводить до протиправного заволодіння бюджетними коштами ЄС чи незаконного зменшення ресурсів бюджету ЄС; нерозголошення інформації на порушення конкретного зобов'язання, з одним із зазначених чи обома ефектами; розтрата чи нецільове використання таких коштів; зловживання законно отриманими доходами, з тим самим ефектом³²⁷;

(е) корупцію;

(f) правопорушення, за які встановлюється відповідальність у виді позбавлення волі або затримання на максимальний строк більш, як один рік.

Таким чином, у Третій директиві (порівняно з Другою) пунктами «а» та «f» перелік предикатних злочинів було розширено.

Що стосується Четвертої директиви, то в ч. 3 її ст. 1 міститься перелік предикатних злочинів, аналогічний тому, який закріплювала Третя директива, за винятком того, що у п. «f» вказаної статті, крім усього іншого, міститься безпосередня вказівка на необхідність віднесення до предикатних правопорушень у т. ч. податкових злочинів, що стосуються прямих і непрямих податків та визначені у національному законодавстві держав. Причому в п. 11 преамбули до цієї Директиви підкреслюється, що податкові злочини включено до широкого визна-

³²⁵ Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : Конвенція від 20 грудня 1988 р. : [Електронний ресурс] / Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

³²⁶ Joint action adopted by the Council on the basis of Article K. 3 of the Treaty on European Union, on making it a criminal offence to participate in a criminal organization in the Member States of the European Union : Joint action [21 December 1998 (98/733/JHA)] / Council of the European Union // Official Journal of the European Communities. – 1998. – № L 351. – Volume 41. – P. 1.

³²⁷ Council Act of 26 July 1995 drawing up the Convention on the protection of the European Communities' financial interests : Convention [26 July 1995 (95/C 316/03)] / Council of the European Union // Official Journal of the European Communities. – 1995. – № C 316. – Volume 38. – P. 49–50.

чення «злочинної діяльності» на підставі Рекомендацій FATF в редакції 2012 р. Також тут визнається, що в різних державах податкові злочини можуть визначатися неоднаково. Разом із тим держави повинні забезпечити максимально можливий, відповідно до їх внутрішнього законодавства, обмін інформацією або надання допомоги підрозділам фінансової розвідки. Як відомо, відповідно до законодавства деяких країн податкові злочини не входять до кола предикатних злочинів, бо вирішення цього питання було залишено на розсуд національного законодавця, однак зараз Четверта директива містить чіткий припис щодо вирішення зазначеного питання.

Слід підкреслити, що Четверта директива закріплює перелік предикатних злочинів, який змістовно подібний до того, що міститься в додатку до Конвенції від 16 травня 2005 р. Однак підхід, використаний у Конвенції, видається більш вдалим. По-перше, надмірно бланкетний характер правової норми Четвертої директиви ускладнює її розуміння. Свою роль у цьому відіграють проблеми, пов'язані з типологією та ієрархією вторинного законодавства ЄС, тобто логічним співвідношенням за юридичною силою джерел вторинного права, що відзначають практично всі вітчизняні та зарубіжні науковці, а також європейські практики, які безпосередньо займаються законотворчістю³²⁸. Усе це може слугувати підтвердженням висловленої раніше думки про те, що кримінальне законодавство ЄС знаходиться ще на початковому етапі формування і не завжди вдало систематизоване. По-друге, Четвертій директиві, так само як і в Третій, шахрайство як предикатний злочин розглядається дуже вузько та охоплює лише діяння, які вчиняються в бюджетній сфері ЄС. В Конвенції ж таких обмежень не міститься, що дозволяє охопити і приватний сектор та забезпечити ширшу протидію відмиванню злочинних доходів, а це надзвичайно важливо за умов вільного руху капіталів та запровадження ринкової економіки.

Отже, з огляду на той факт, що в українському законодавстві чітко окреслений проєвропейський напрям зовнішньої політики, національна правова система має враховувати юридичні норми, принципи та стандарти, вироблені в межах таких найвпливовіших на теренах Європи структур, як РЄ та ЄС, у т. ч. у сфері кримінального права. Причому необхідно підкреслити, що нормативно-правові акти РЄ мають виконуватися Україною на підставі членства в цій організації

³²⁸ Гладкова Т. Л. Вторинне законодавство Європейського союзу / Т. Л. Гладкова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 1. – С. 121.

та зобов'язань, що впливають з цього (на відміну від рекомендацій, наприклад, такого спеціалізованого міжурядового органу, як FATF, документи якого не є обов'язковими). Значна ж кількість документів ЄС повинна бути врахована вітчизняним законодавцем у зв'язку з визнанням на державному рівні членства України в ЄС перспективною метою української зовнішньої політики, прийняттям ще 2002 р. ЗУ «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу» та укладанням окремих двосторонніх угод з ЄС.

Одним із важливих напрямів діяльності європейських законотворців є створення нормативної бази, спрямованої на протидію організованих злочинності і тяжким злочинам. Варто також констатувати плинність законодавства, що можна назвати позитивним явищем, адже злочинність у вказаній сфері досить динамічна, а тому законодавче регулювання повинно розвиватися, і загальноєвропейське законодавство є прикладом такого розвитку.

На рівні РЄ протидія відмиванню «брудних» доходів забезпечується, в першу чергу, низкою конвенцій, серед яких основними є Конвенція від 8 листопада 1990 р. і Конвенція від 16 травня 2005 р. На рівні ЄС нормативною основою регулювання аналізованих питань у різний час, починаючи з 1991 р., були відповідні директиви. Наразі діє лише остання з них – Четверта.

Зазначене загальноєвропейське законодавство забезпечує поступове зростання рівня уніфікації відповідного (в т. ч. кримінального) законодавства, що є важливим чинником підвищення рівня міждержавного співробітництва країн Європи у протидії відмиванню доходів. Проаналізовані вище нормативно-правові акти про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, закріплюють комплексний підхід до регулювання досліджуваної проблеми, у зв'язку з чим для них характерне поєднання кримінально-правових та фінансових заходів. Причому особливо слід підкреслити, що положення кримінально-правового характеру останніх антилегалізаційних нормативних актів РЄ та ЄС (Варшавської конвенції і Четвертої директиви) узгоджуються між собою і, незважаючи на певні розбіжності, не містять принципових відмінностей щодо визначення елементів складу досліджуваного злочину. У нещодавно прийнятій Четвертій директиві (порівняно з Третьою директивою) змін зазнали переважно фінансові

заходи протидії відмиванню доходів. У частині кримінально-правової складової основною зміною слід визнати включення податкових злочинів до переліку предикатних діянь.

ГЛАВА 3

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ МАЙНА, ЗДОБУТОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

§ 1. Порівняльний аналіз об'єктивних ознак відмивання майна, здобутого злочинним шляхом

Розглядаючи вітчизняне законодавство про протидію відмиванню «брудних» доходів, не можна не сказати про те, що його основою значною мірою стали відповідні міжнародно-правові норми, в т. ч. РЄ та ЄС. Тому і не дивно, що йому притаманні такі характерні для загальноєвропейського законодавства риси, як динамічність розвитку та поєднання кримінально-правових і фінансових заходів. Водночас, на відміну від міжнародного, система відповідного вітчизняного законодавства більш розгалужена. Так, законодавчі норми кримінально-правового характеру зосереджені в КК України, а фінансового – в регулятивному. Що ж стосується кримінально-правової протидії безпосередньо відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, то її нормативне відображення уособлює ст. 209 КК України (див. додаток), на якій і буде зосереджено увагу в цій главі.

Як відомо, в науці кримінального права до об'єктивних ознак складу злочину відносять об'єкт та об'єктивну сторону, які послідовно будуть розглянуті в аспекті досліджуваного злочину. В узагальненому вигляді **об'єкт злочину** можна визначити як те, на що посягає злочин, і що може зазнати чи зазнає істотної шкоди. Саме в об'єкт (і ні у що інше) як своєрідну мішень влучає особа, вчиняючи (намагаючись вчинити) злочин, хоч це і заборонено під загрозою покарання. Традиційно аналіз складу конкретного злочину розпочинається зі з'ясування його об'єкта. Вважається, що, оскільки кримінальний закон створюється для охорони певних, важливих для суспільства і держави відносин, то об'єкт можливого посягання має бути визначений у першу чергу.

Проблема визначення об'єкта злочину ґрунтовно досліджувалась як радянськими, так і сучасниками науковцями³²⁹. Концепції, яка б остаточно її вирішувала та зводила нанівець полеміку науковців, поки що немає. Не дивлячись на велику кількість робіт, присвячених об'єктові злочину, питання про те, що саме необхідно під ним розуміти, є одним із найбільш дискусійних у кримінально-правовій доктрині. Розроблено чимало концепцій об'єкта злочину, у межах яких цей об'єкт позначається по-різному – як життєвий інтерес, охоронюваний правом, соціальна цінність, законний інтерес, правове благо, соціальна безпека, права та свободи людини і громадянина, соціальна оболонка, система цінностей, належних суб'єктам правового обороту, правовідносини, правопорядок, суспільні відносини, людина тощо.

Складність і багатогранність розглядуваного поняття, вочевидь, унеможливлює створення універсальної концепції, придатної для точного визначення об'єкта будь-якого злочину, – від державної зради до зґвалтування і від пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства до піратства. Тому слушною є думка (її висловлювали, зокрема П.П. Андрушко, Л.П. Брич, В.О. Навроцький), згідно з якою раціональне зерно можна відшукати в кожній з існуючих концепцій,

³²⁹ Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров. – М. : Госюриздат, 1960. – 232 с.; Глистин В. К. Проблемы уголовно-правовой охраны общественных отношений: Объект и квалификация преступлений / В. К. Глистин. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – 127 с.; Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н. И. Коржанский. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.; Тацкий В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Тацкий. – Х. : Вища школа, 1988. – 198 с.; Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. – М. : Норма, 2001. – 208 с.; Винокуров В. Н. Объект преступления: способы конкретизации, установления и закрепления в законе : монография / В. Н. Винокуров. – Красноярск : СибЮИ МВД России, 2010. – 280 с.; Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика : монографія / П. П. Андрушко. – К. : КНТ, 2007. – С. 58–111; Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. – 636 с.; Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – С. 280–289; Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія / С. Я. Лихова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – С. 17–79; Фесенко Є. В. Проблеми структури об'єкта як елемента складу злочину / Є. В. Фесенко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Число 1 (14). – С. 234–236; Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 9–63.

жодну з яких не варто визнавати однозначно неприйнятною і, тим більше, помилковою.

Зазначимо також що найпоширенішою є та, відповідно до якої об'єктом злочину визнаються суспільні відносини, які знаходяться під охороною кримінального закону та яким через вчинення злочину заподіюється чи може бути заподіяна значна шкода. В цьому аспекті поділяємо традиційну позицію, згідно з якою поняття «суспільні відносини» як об'єкт злочину з урахуванням його обсягу та змісту є більш ємним і не виключає, а, навпаки, змістовно включає в себе тією чи іншою мірою також правоохоронювані блага, інтереси та цінності, а відтак, з позиції наукового підходу, це поняття є більш широким за своїм обсягом і найбільш прийнятним³³⁰.

Якщо виходити з того, що суспільні відносини – це відносини між людьми як членами суспільства в різних сферах їх життєдіяльності, то нічого «крамольного» (соціалістичного чи марксистського) ми в цьому не вбачаємо. Стверджувати, що поняття «соціальна цінність», «законний (правоохоронюваний) інтерес», «правове благо» чи «соціальна безпека» є менш абстрактними, ніж поняття суспільних відносин, також не доводиться. До того ж концепція «суспільні відносини – об'єкт злочину» більше відповідає загальноприйнятому розумінню злочину як суспільно, а не індивідуально небезпечного діяння. Альтернативні концепції об'єкта злочину, прибічники яких стверджують, що пропонувані ними на роль об'єкта злочину явища є набагато конкретнішими за суспільні відносини, «розмивають» специфіку злочинів порівняно з іншими протиправними актами людської поведінки, спрямованими проти конкретних осіб, а не проти суспільства загалом.

За допомогою традиційної концепції «об'єкт злочину – суспільні відносини» можна чітко зрозуміти, на який елемент суспільних відносин відбувається посягання. Таким чином, ця концепція дає змогу відстежити механізм заподіяння шкоди об'єкту злочину. Вважається, що охоронювані кримінальним законом відносини, які знищуються, порушуються або змінюються у випадку вчинення злочину, складаються з трьох взаємопов'язаних елементів. Це: предмет (матеріальний або ідеальний), тобто те, з приводу чого або у зв'язку з чим виникають певні суспільні відносини; суб'єкти (учасники конкретних відносин);

³³⁰ Панов М. І. Об'єкт і система господарських злочинів / М. І. Панов, М. М. Панов // Україна юридична. – 2010. – № 5. – С. 14.

зв'язок між суб'єктами, який передбачає наявність їх взаємних прав та обов'язків (зміст зв'язку між суб'єктами слід розглядати як взаємодію суб'єктів з приводу конкретних предметів). У випадку вчинення злочину охоронювані кримінальним законом відносини порушуються через вплив на той чи інший його елемент – предмет, суб'єктів чи соціальний зв'язок. Заподіяння шкоди будь-якому елементу суспільних відносин тягне за собою заподіяння шкоди і самим суспільним відносинам як цілісній системі.

Правильній кваліфікації вчиненого діяння сприяє вироблена наукою кримінального права класифікація об'єктів злочинів «за вертикаллю» (залежно від рівня узагальнення), складові якої в спеціальній літературі визначаються по-різному. Так звана тричленна класифікація на загальний, родовий та безпосередній³³¹ є найбільш поширеною в теорії вітчизняного кримінального права. Науковці, що обстоюють двоступеневу класифікацію, переважно заперечують існування загального об'єкта³³², а деякі – безпосереднього³³³. Окремі дослідники пропонують шестиступеневий поділ об'єктів злочину на загальний, міжродовий, родовий, груповий, видовий, безпосередній³³⁴ або на загальний, типовий, видовий, безпосередній юридичний та фактичний³³⁵. Прихильники чотириступеневої класифікації виділяють загальний, родовий, видовий і безпосередній об'єкти³³⁶. З цього

³³¹ Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна : курс лекцій / за ред. М. Й. Коржанського. – К. : Атіка, 2001. – С. 159; Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навчаль. посібник / В. Я. Тацій. – Х. : Вища школа, 1994. – С. 61–62.

³³² Федоров М. И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву / Федоров М. И. // Ученые записки Пермского университета. – Т. 11. – Кн. 2. – Пермь, 1957. – С. 181; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, О. В. Беньківський та ін. ; ред. П. С. Матишевський та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – С. 129; Кримінальне право України. Загальна частина : навчаль. посібник / М. М. Агєєв, О. О. Бахуринська, Д. П. Альошин та ін. ; за ред. О. О. Кашкарова, В. А. Робака. – Сімферополь : Кримнавчпеддержвидав, 2010. – С. 61.

³³³ Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров Б. – М. : Госюриздат, 1960. – С. 107–112.

³³⁴ Кругликов Л. Л. Практикум по уголовному праву. Общая часть. Особенная часть : учебное пособие / Л. Л. Кругликов. – М. : БЕК, 2002. – С. 23.

³³⁵ Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – С. 292.

³³⁶ Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е. А. Фролов // Сборник научных трудов Свердловского юридического института. – 1969. – Вып. 10. – С. 206; Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія / С. Я. Лихова. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 44.

приводу підтримуємо позицію В.Я. Тація, який зазначає, що виділення видового об'єкта не суперечить тричленній класифікації, а існує поряд із нею – для виокремлення певних груп суспільних відносин, які входять до родового об'єкта³³⁷. Саме на таку позицію будемо орієнтуватися в подальшому.

Родовий об'єкт – це група відносин, на яку посягають однорідні злочини. Так, В.Я. Тацій визначає родовий об'єкт як об'єкт, яким охоплюється певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною сутністю суспільних відносин, які через це повинні охоплюватися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм³³⁸. Родовий об'єкт дозволяє здійснити класифікацію злочинів і має значення для кодифікації, оскільки законодавець розміщує кримінально-правові заборони за певною системою, суть якої полягає в тому, що критерієм об'єднання окремих злочинів у групи (окремі розділи Особливої частини КК), як правило, виступає саме родовий об'єкт. Можна сказати і так: кримінально-правові заборони групуються в розділи Особливої частини КК, виходячи з тотожності або однорідності основних безпосередніх об'єктів злочинів, описуваних цими заборонами. Родовий об'єкт, виступаючи як конкретизація загального об'єкта злочину і корегуючись із назвою того чи іншого розділу Особливої частини КК, з'являється лише тоді, коли законодавець об'єднує кілька кримінально-правових заборон у межах однієї структурної одиниці Особливої частини КК України.

В науці кримінального права розповсюдженою є думка про те, що назва розділу Особливої частини КК має відображати специфіку родового об'єкта розміщених у ньому складів злочинів. Злочин, передбачений ст. 209 КК, розміщений у розділі VII Особливої частини КК України «Злочини у сфері господарської діяльності», і, ґрунтуючись на цьому, можна окреслити напрям пошуку родового об'єкта досліджуваного злочину, незважаючи на те що ставлення науковців до назви згаданого розділу КК є неоднозначним³³⁹.

³³⁷ Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Тацій. – Х. : Вища школа, 1988. – С. 67с.

³³⁸ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С. 105.

³³⁹ Один із варіантів уточнення назви розділу VII Особливої частини КК України може бути таким – «злочини проти ринкової економіки» (див.: Дудоров О. О. У пошуках оптимальної назви розділу VII Особливої частини Кримінального кодексу України / О.О. Дудоров,

З одного боку, законодавцю можна закидати те, що ця назва, не відображаючи родовий об'єкт відповідних злочинів як основу побудови Особливої частини КК, чітко не показує, які саме відносини поставлені під охорону за допомогою кримінально-правових норм, об'єднаних у вказаний розділ КК. Невдалість назви останнього посилюється, якщо виходити з того, що у сфері господарської діяльності можуть бути вчинені злочини, які не є власне господарськими (наприклад, службове підроблення, шахрайство, привласнення або розтрата майна³⁴⁰). З.А. Тростюк (Загиней) слушно зауважує, що тип назв розділів Особливої частини КК України, сконструйований за прикладом «Злочини у сфері...» (таким чином позначено 5 розділів), є невдалим, оскільки такі назви, чітко не вказуючи на родовий об'єкт певної групи посягань, позначають лише межі поширення злочинних діянь, відповідальність за які передбачена відповідними розділами, що є малоінформативним та нечітким³⁴¹.

З іншого, назва розділу VII Особливої частини КК певною мірою виправдана, якщо мати на увазі, які досить різнопланові посягання виявились об'єднаними в одне ціле у цьому розділі. Очевидно і те, що приписи регулятивного законодавства (маємо на увазі передусім ч. 1 ст. 3 ГК України, яка містить визначення господарської діяльності) не дозволяють визнавати господарськими частину відносин, охоронюваних розділом VII Особливої частини КК України. Сказане стосується, наприклад, відносин, пов'язаних зі сплатою податкових і страхових внесків, приватизаційних відносин, а так само відносин, пов'язаних із залученням «брудного» майна в побутовий обіг.

Через те, що розділ VII Особливої частини КК України об'єднує норми про доволі неоднорідні та різнопланові посягання (в т. ч. ті, які за своєю суттю важко віднести до господарських), запропонувати їх однозначну класифікацію вельми складно³⁴². Сказаним і пояснюється

Д.В. Каменський // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 2. – С. 176–186 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/2_2015/50.pdf).

³⁴⁰ За такою логікою, як слушно зазначає П.С. Яні, до економічних злочинів у широкому розумінні цього поняття можна віднести, наприклад, умисне вбивство з корисливих мотивів, метою якого було перешкодити групі акціонерів отримати перевагу при обговоренні на загальних зборах питання про розподіл дивідендів (див.: Яні П. С. Экономические и служебные преступления / П. С. Яни. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – С. 32–33).

³⁴¹ Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / З. А. Тростюк. – К.: Атіка, 2003. – С. 64.

³⁴² Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / Бодаєвський В. О., Болдарь Г. Є.,

дискусійність питання про визначення родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності.

Вітчизняні науковці як родовий об'єкт злочинів у сфері господарської діяльності розглядають:

- суспільні відносини у сфері економічної діяльності, які охоплюються кримінальним законом, тобто сукупність виробничих (економічних) відносин з приводу виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ³⁴³;

- суспільні відносини, що забезпечують належні виробництво продукції, торгівлю, надання послуг, виконання робіт, їх споживання та облік, або, інакше кажучи, встановлений порядок здійснення господарської діяльності в будь-якій формі організації та управління виробництвом, взаємовідносин та економічної зацікавленості між особою, суспільством і державою³⁴⁴;

- охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, які виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності³⁴⁵;

- урегульовані державою суспільні відносини в системі господарювання, що забезпечують ведення нормальної економічної діяльності різними суб'єктами підприємництва³⁴⁶;

- суспільні відносини, що складаються в процесі господарської економічної діяльності незалежно від форм власності (в т. ч. у сфері ринкової економіки) і охороняються кримінальним правом³⁴⁷.

Гацелюк В. О., Гнєтєв М. К. та ін.; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 1. – Луганськ : Елтон–2, 2012. – С. 448.

³⁴³ Ужва Л. О. Кримінально-правова охорона економічної системи України і деяких країн зарубіжжя (порівняльне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ужва Лілія Олександрівна. – Х., 2004. – С. 19.

³⁴⁴ Соловійов Е. П. Теоретичні та практичні питання кримінальної відповідальності за фіктивні дії в підприємстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Соловійов Едуард Петрович. – Донецьк, 2005. – С. 75.

³⁴⁵ Сингаївська І. В. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика фальшивомонетництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сингаївська Інна Володимирівна. – Х., 2007. – С. 52 с.

³⁴⁶ Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність : кримінологічна характеристика та попередження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пивоваров Володимир Володимирович. – Х., 2003. – С. 42.

³⁴⁷ Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням

Аналіз наведених визначень (а подібних дефініцій можна відшукати ще чимало) дає підстави говорити про те, що ключовими є такі поняття, як «економічна діяльність» та «господарська діяльність». Разом із тим зазначимо, що вони є доволі абстрактними і такими, що потребують розкриття їх змісту. Причому якщо визначення поняття «господарська діяльність», хоч і не зовсім тотожні за змістом, містяться в законах³⁴⁸, то визначення поняття «економічна діяльність» були знайдені нами лише у підзаконних актах Державного комітету статистики України. Неоднозначність першого з наведених понять свого часу відзначалась і Пленумом ВС України, який у своїй постанові від 25 квітня 2003 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» підкреслив, що суди під час розгляду справ про господарські злочини повинні ретельно з'ясовувати, в якому значенні у відповідних статтях КК вживається термін «господарська діяльність»³⁴⁹.

У цьому сенсі має рацію С.Я. Лихова, яка зауважує, що розглядати необхідно дві характеристики родового об'єкта – назву і зміст, адже більшість назв родового об'єкта, що містяться в заголовках розділів Особливої частини КК, потребують розкриття їх змісту³⁵⁰.

Враховуючи наведене та з огляду на те, що правильне визначення родового об'єкта має важливе значення, зокрема для кваліфікації злочинів, вважаємо, що з практичної точки зору при визначенні родового об'єкта доцільніше, крім згаданих формулювань, за можливості

для їх виготовлення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Панов Микола Миколайович. – Х., 2006. – С. 34.

³⁴⁸ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>; Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>; Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 1 червня 2000 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>.

³⁴⁹ Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності : Постанова від 25 квітня 2003 р. : [Електронний ресурс] / Пленум Верховного Суду України // Офіційний сайт Верховного Суду України. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/E061D6D131216A74C2256D420038497D?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=E061D6D131216A74C2256D420038497D&Count=500&>.

³⁵⁰ Лихова С. Я. Кримінально-правова охорона трудових прав / С. Я. Лихова С. // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 1. – С. 32.

керуватися більш конкретизованими, які б відображали характер та суть злочинних посягань, норми про які об'єднані в розділ VII Особливої частини КК України. Відповідно до класифікації злочинів у сфері господарської діяльності, запропонованої одним зі співавторів цієї книги³⁵¹, видовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 209 КК, є порядок зайняття господарською діяльністю.

Безпосередній об'єкт має вирішальне значення як для правотворчої, так і для правозастосовної діяльності, адже є невід'ємною складовою юридичної конструкції складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою. Він становить собою конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної кримінально-правової норми та яким заподіюється шкода протиправними діями, що підпадають під ознаки складу конкретного злочину³⁵². Безпосередній об'єкт носить індивідуальний характер і є частиною відповідного родового об'єкта, співвідносячись з останнім як частина і ціле.

Крім того, варто мати на увазі, що одним і тим же злочином може бути завдана шкода суспільним відносинам не лише в одній, а і в кількох сферах. Тому стосовно характеристики безпосереднього об'єкта злочину, як правило, використовується класифікація «за горизонталлю», яку пропонував ще Д.Н. Розенберг³⁵³ і детально описав

³⁵¹ Залежно від видового об'єкта всі злочини у сфері господарської діяльності можна (звичайно, з певною часткою умовності) класифікувати на: 1) злочини проти системи грошового обігу, фондового ринку і порядку обігу деяких документів; 2) злочини проти системи оподаткування і системи загальнообов'язкового державного соціального страхування; 3) злочини проти бюджетної системи; 4) злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України; 5) злочини проти порядку зайняття господарською діяльністю; 6) злочини проти прав кредиторів; 7) злочини проти засад добросовісної конкуренції; 8) злочини проти порядку приватизації.

Видовий об'єкт – це об'єкт виду (підгрупи) близьких за характером злочинів. Займаючи проміжне становище між родовим і безпосереднім об'єктами, будучи частиною родового об'єкта і знаходячись з останнім у співвідношенні «вид» – «рід», видовий об'єкт дає змогу виокремити відносно невеликі, специфічні групи злочинних посягань на близькі, взаємопов'язані відносини. Видовий об'єкт – це відносини одного виду, які захищені групою тісно взаємопов'язаних між собою норм Особливої частини КК. Виділення видових об'єктів видається продуктивним з огляду на те, що це дозволяє показати схожість певних злочинів, полегшує встановлення наскрізних ознак складів злочинів, спрощує аналіз законодавчого матеріалу, надає класифікаціям злочинів більшої стрункості.

³⁵² Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С. 106.

³⁵³ Розенберг Д. Н. О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве

М.Й. Коржанський³⁵⁴. Однак щодо неї в науці кримінального права також є кілька підходів³⁵⁵. Надалі ми будемо дотримуватися підходу, згідно з яким безпосередній об'єкт поділяється на основний безпосередній і додатковий, який, своєю чергою, поділяється на обов'язковий і факультативний.

Одразу зазначимо, що у визначенні об'єкта відмивання злочинних доходів спиратися на загальноєвропейське законодавство, в т. ч. досвід РЄ та ЄС, дуже складно, адже в міжнародному і зарубіжному кримінальному законодавстві, на що звертає увагу А.В. Пашковська, об'єкт злочину як самостійна категорія виділяється далеко не завжди³⁵⁶. Крім того, в антилегалізаційних конвенціях РЄ проблематично відшукати положення, які б стосувалися об'єкта злочину. Лише у директивах ЄС можна знайти певні згадки – щоправда, скоріш, не про об'єкт посягання аналізованих злочинних дій, а про окремі аспекти їх суспільної небезпеки.

Зокрема, у п. 1 преамбули до діючої наразі Четвертої директиви зазначається, що потоки «брудних» коштів можуть зашкодити цілісності, стабільності та репутації фінансового сектору і бути загрозою для єдиного ринку ЄС, а також міжнародного розвитку. Зазначається і те, що злочинці, які відмивають кошти та фінансують тероризм, можуть спробувати скористатися свободою руху капіталів і свободою надання

(объект и предмет посягательства) / Д. Н. Розенберг // Ученые записки Харьковского юридического института имени Л. М. Кагановича. – 1948. – Вып. 3. – С. 74–75.

³⁵⁴ Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н. И. Коржанский. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.

³⁵⁵ Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е. А. Фролов // Сборник научных трудов Свердловского юридического института. – 1969. – Вып. 10. – С. 213–214; Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Проги, 1992. – С. 32–33.

³⁵⁶ Курс уголовного права : в 7 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – Т. 1 : Общая часть : Учение о преступлении / Борзенков Г. Н., Комиссаров В. С., Крылова Н. Е. и др. ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало-М, 2002. – С. 213.

Так, у німецькій кримінально-правовій доктрині розрізняють, з одного боку, охоронюване правове благо та, з іншого, об'єкт злочинного діяння. Якщо під першим розуміють відображену у свідомості людини цінність, охоронювані кримінальним законом інтереси, об'єкти, що роблять можливою самореалізацію людини, тощо, то під другим – те, що предметно протистойть предмету, те, що є метою його активності, необхідної для здійснення складу діяння (див.: Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – С. 141–143).

Очевидно, що наведене визначення об'єкта злочинного діяння, якщо брати до уваги усталені в нашій юридичній літературі підходи, є співзвучним з поняттям не об'єкта злочину, а його предмета.

фінансових послуг, що передбачено єдиною фінансовою зоною ЄС, з метою сприяння злочинній діяльності (п. 2 преамбули)³⁵⁷.

З поставленого питання зосередимо увагу на досягненнях вітчизняної і зарубіжної доктрини кримінального права.

З огляду на проведений у першій главі монографії аналіз виявів суспільної небезпеки відмивання кримінальних доходів теза про те, що досліджуваний злочин завдає шкоди широкому колу суспільних відносин, є очевидною. Цим переважно і пояснюється розмаїття підходів до визначення безпосереднього об'єкта аналізованого злочину. Так, М.В. Бондарєва безпосереднім об'єктом легалізації вважає економічну, а точніше фінансову діяльність держави, пов'язану з грошовим обігом і використанням інших видів майна³⁵⁸; В.М. Киричко, О.І. Перепелиця та В.Я. Тацій визначають цей об'єкт як суспільні відносини у сфері зайняття господарською діяльністю і боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом³⁵⁹.

Російські дослідники дають ще ширші визначення. Зокрема, К.М. Альошин під безпосереднім об'єктом відмивання злочинних доходів має на увазі інтереси держави та суспільства у сфері чистоти та стабільності національної економіки з метою забезпечення її розвитку³⁶⁰, а Д.В. Бахарєв – суспільні відносини, що складаються у сфері здійснення законної підприємницької діяльності³⁶¹. А.Е. Жалінський

³⁵⁷ On the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC : Directive (EU) 2015/849 [20 May 2015] : [Electronic Resource] / European Parliament, Council of the European Union // Official website of the European Union's law. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32015L0849>.

³⁵⁸ Бондарєва М. В. Кримінально-правові аспекти відповідальності за легалізацію грошових коштів та іншого майна, здобутого незаконним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бондарєва Марія Володимирівна. – К., 2000. – С. 12.

³⁵⁹ Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 197; Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація. В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид. перероб. і доп. – К. : Право, 2015. – С. 231.

³⁶⁰ Алешин К. Н. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, как преступление международного характера : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Алешин Константин Николаевич. – СПб., 2004. – С. 86.

³⁶¹ Бахарев Д. В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты совершенствования механизма противодействия легализации доходов от организованной преступной деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бахарев Дмитрий Владимирович. –

визначає об'єкт відмивання доходів як економічну систему країни та передусім грошовий обіг³⁶². Н.О. Лопашенко об'єктом досліджуваного злочину визнає суспільні економічні відносини, що ґрунтуються на принципі заборони завідомо кримінальних форм поведінки в економічній діяльності³⁶³. В.О. Нікуліна вважає основним безпосереднім об'єктом відмивання стратегічні та економічні інтереси держави в інвестиційній, фінансовій, кредитно-грошовій політичній сферах, а також законні інтереси окремих суб'єктів ринкових відносин, у т. ч. держави як рівноправного учасника економічної діяльності³⁶⁴. І.Г. Тер-Аванесов основним об'єктом легалізації вважає суспільні відносини у сфері економічної діяльності³⁶⁵.

Безперечно, вважати наведені визначення безпосереднього об'єкта легалізації (відмивання) доходів злочинного походження неправильними не можна. Разом із тим, як справедливо наголошує О.В. Пустовіт, протидія легалізації (відмиванню) злочинних доходів та порядок підприємницької чи іншої господарської діяльності пов'язані між собою, хоча охоплюються одне одним не повністю. Наприклад, зазначена діяльність може навіть стимулюватися легалізацією злочинних доходів у вигляді інвестицій³⁶⁶, і про це ми зазначали вище.

Окремі автори пишуть, що безпосереднім об'єктом відмивання є порядок здійснення господарської діяльності та вчинення цивільно-правових угод у частині особистого, домашнього та іншого подібного використання майна, не пов'язаного з господарською діяльністю³⁶⁷. Частково схожу позицію займає Л.М. Доля, яка основним безпосереднім об'єктом легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, вважає суспільні відносини, які забезпечують легальний

М., 2006. – С. 58.

³⁶² Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. Ю. И. Скуратова, В. М. Лебедева. – 3-е изд. – М.: Инфа-М, Норма. – 2000. – С. 267.

³⁶³ Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономики : авторский комментарий к уголовному закону (раздел VIII УК РФ) / Н. А. Лопашенко. – М.: Волтерс Клувер. – 2006. – С. 369.

³⁶⁴ Никулина В. А. Отмывание «грязных» денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия / В. А. Никулина. – М.: Юрлитинформ, 2001. – С. 44.

³⁶⁵ Тер-Аванесов И. Г. Легализация денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тер-Аванесов Игорь Геннадьевич. – Ставрополь. – 2005. – С. 53.

³⁶⁶ Пустовіт О. В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пустовіт Олег Васильович. – Донецьк, 2007. – С. 27.

³⁶⁷ Протидія легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму : навчальн. посібник / С. Г. Гуржій, С. М. Ключке, В. М. Кірсанов та ін. – К.: Такі справи, 2008. – С. 151.

господарський обіг грошових і матеріальних цінностей у сферах виробництва (виготовлення) продукції, торгівлі, надання послуг, виконання робіт, а також легальний рух коштів у сфері особистого, домашнього та іншого подібного використання майна, не пов'язаного з господарською діяльністю³⁶⁸. Відтворює таке визначення О.Б. Полторацький³⁶⁹.

На нашу думку, такий підхід може призвести до неправильного розуміння суті відмивання кримінальних доходів, що підтверджується матеріалами судової практики.

Так, у липні 2005 р. М. за попередньою змовою з Д. продали акціонерному товариству неіснуючий металевий ангар, який фактично належав сільськогосподарському товариству з обмеженою відповідальністю, а для приховання незаконного походження одержаних коштів придбали за 18 500 гривень трактор, який розпродали на запчастини, а коштами розпорядилися на свій розсуд. Бахмацький районний суд Чернігівської області вироком від 24 січня 2008 р. засудив М. та Д., серед іншого, за ч. 2 ст. 209 КК України. Однак таке рішення суду неправильне, адже дії М. та Д., як про це зазначається в Ухвалі спільного засідання колегії суддів Судової палати у кримінальних справах і військової судової колегії ВС України від 5 червня 2009 р., не були спрямовані на легалізацію коштів, одержаних шахрайським способом. Будь-яких дій з легалізації цих коштів, а саме приховання чи маскуванню незаконного їх походження, прав на кошти, джерела їх походження, місцезнаходження чи переміщення, засуджені не вчинили. Придбання М. і Д. трактора свідчить лише про те, що вони розпорядилися коштами на власний розсуд, що фактично передбачено ст. 190 КК України – заволодіння чужим майном шляхом обману³⁷⁰.

³⁶⁸ Доля Л. М. Класифікація об'єктів злочину легалізації (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом / Л.М. Доля // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика). – 2008. – № 18 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/boz_2008_18_19.pdf.

³⁶⁹ Полторацький О. Б. Кримінально-правова характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія / О. Б. Полторацький. – Луганськ : Промдрук, 2013. – С. 53.

³⁷⁰ Ухвала спільного засідання колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України і військової судової колегії : Ухвала від 5 червня 2009 р. : [Електронний ресурс] / Верховний Суд України // Офіційний сайт Верховного Суду України. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D0D0C2A049B3E965C2257B7F00350B94](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D0D0C2A049B3E965C2257B7F00350B94).

Очевидно, що вчинення будь-якого корисливого злочину має на меті отримання прибутку, який у подальшому використовується правопорушником переважно в особистих цілях, однак складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, такі дії не утворюють. Більш очевидним прикладом порівняно з наведеним може слугувати купівля злочинцем продуктів харчування, одягу тощо за гроші, отримані від вчинення злочину, що за всіма ознаками може вважатися цивільно-правовим правочином у частині особистого використання майна; в той же час вчинення цього правочину не є відмиванням доходів. І таких прикладів можна навести безліч. До речі, з 14 кримінальних справ, пов'язаних з обвинуваченням у відмиванні доходів, що розглядались судами апеляційної інстанції у період з січня 2010 р. по листопад 2014 р.³⁷¹, у 4 випадках вироки судів першої інстанції в частині звинувачень за ст. 209 КК України були скасовані у зв'язку з тим, що використання злочинних доходів не містило ознак відмивання.

Таким чином, запропоновані вище визначення об'єкта фактично випускають ключову характеристику відмивання злочинних доходів, яка полягає в тому, що останні повинні використовуватися не просто на власний розсуд злочинця, а саме з метою введення в легальний обіг.

За викладених обставин більш прийнятним вважаємо підхід тих науковців, які прагнуть конкретизувати коло суспільних відносин, яким завдається шкода при вчиненні відмивання злочинних доходів.

Так, О.В. Пустовіт зазначає, що безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, є встановлений чинним законодавством порядок запобігання та протидії залученню в економіку доходів, одержаних в результаті злочинної діяльності, а також правові умови здійснення підприємницької та іншої господарської діяльності на засадах обігу коштів та майна, одержаних у результаті законної діяльності, та рівних умов здійснення такої діяльності³⁷². О.О. Чаричанський вказує, що безпосередній об'єкт легалізації можна визначити як суспільні відносини, що складаються з приводу заборони використання у сфері господарської діяльності доходів, одержаних

³⁷¹ Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/1>.

³⁷² Пустовіт О. В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пустовіт Олег Васильович. – Донецьк, 2007. – С. 30.

злочинним шляхом³⁷³. Окремі дослідники безпосереднім об'єктом відмивання доходів вважають певний порядок, встановлений з метою протидії функціонуванню тіньової економіки як антиподу легальної економічної (господарської, підприємницької) діяльності, та використання коштів, одержаних внаслідок вчинення злочину³⁷⁴.

Водночас вважаємо неточними (такими, що не враховують зміст диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України) висловлювання про те, що: шкода безпосередньому об'єкту злочину, передбаченого цією статтею КК, «завдається одним лише використанням предмета у сфері господарської діяльності...»³⁷⁵; безпосереднім об'єктом аналізованого злочину є встановлений з метою протидії залученню в економіку коштів або іншого майна, одержаного злочинним шляхом, порядок здійснення господарської діяльності³⁷⁶. Обмежувати основний безпосередній об'єкт досліджуваного злочину лише порядком здійснення господарської діяльності буде неправильно, оскільки це повністю не враховувало б його суть. З цієї ж причини складно повністю погодитись з визначенням безпосереднього об'єкта аналізованого злочину як суспільних відносин, що «забезпечують участь у господарському обороті легальних доходів і унеможливають залучення до такого обороту коштів від злочинної діяльності»³⁷⁷.

Тут доречно пригадати, що у відгуку провідної організації на дисертацію А.С. Беніцького «Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (проблеми кримінально-правової кваліфікації)» (Луганськ, 2002 р.), підготовленому кафедрі кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, слушно зазначалось, що правочи-

³⁷³ Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 46.

³⁷⁴ Противодействие отмыванию денег: украинско-российский опыт : монография / Т. В. Молчанова, В. А. Некрасов, С. И. Корсун, Г. А. Усатый. – К. : КНТ, 2007. – С. 82.

³⁷⁵ Чаричанський О. О. Суб'єкт легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / О. Чаричанський // Право України. – 2003. – № 1. – С. 55.

³⁷⁶ Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо протидії легалізації (відмиванню) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посібник / О. З. Гладун, О. Є. Користін, І. Є. Мезенцева, В. В. Молодик, О. О. Седлецький, М. С. Туркот, Н. Я. Якимчук. – К. : Алерта, 2013. – С. 182.

³⁷⁷ Міловідов Р. М. Ефективність кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Міловідов Руслан Миколайович. – К., 2012. – С. 5, 8.

ни з «брудними» грошима можуть здійснюватись і не в господарській сфері. Продаж майна, здобутого злочинним шляхом, іншій особі не у всіх випадках розглядається як господарська діяльність, для якої характерним є створення нового суспільного продукту; при цьому побутові правочини з «брудним» майном можуть утворювати склад злочину, передбаченого ст. 209 КК України.

Попри варіації у формулюваннях, у наведених визначеннях об'єкта злочину дослідники намагались окреслити специфічні суспільні відносини, поставлені під охорону саме аналізованої кримінально-правової норми, що певним чином відображає специфіку легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і дозволяє більш точно визначити характер суспільної небезпеки, а також відмежувати відмивання від суміжних складів злочинів. Крім того, цей підхід загалом узгоджується з метою криміналізації таких діянь, яка червоною ниткою проходить крізь усі проаналізовані вище антилегалізаційні конвенції РЄ та директиви ЄС.

З урахуванням викладеного вище основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 209 КК України, пропонуємо визначати як встановлений з метою протидії залученню в економіку «брудного» майна порядок здійснення господарської діяльності, а також порядок вчинення цивільно-правових правочинів у частині використання майна, не пов'язаного з господарською діяльністю.

Звернемо увагу і на інший підхід щодо визначення основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 209 КК України, який частково можна пов'язати зі складною природою відмивання доходів, на що було вказано в першій главі книги. Так, І.Є. Мезенцева наголошує на двооб'єктності аналізованого злочину – на тому, що при будь-якій формі легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, безпосереднім об'єктом є не тільки ті чи інші економічні відносини, а й інтереси правосуддя³⁷⁸. Л.М. Демидова, висловлюючи тезу про перенесення ст. 209 в розділ XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя», фактично пропонує інтереси правосуддя визнавати основним безпосереднім об'єктом

³⁷⁸ Мезенцева І. Є. Кримінально-правові і кримінологічні аспекти легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мезенцева Ірина Євгенівна. – Х., 2002. – С. 120.

злочину; авторка, щоправда, належним чином не обґрунтовує свою пропозицію³⁷⁹.

Л.В. Лобанова аргументує аналогічну пропозицію (стосовно КК Росії) тим, що шкода внаслідок відмивання злочинних доходів для економічної діяльності не завжди очевидна, і переслідується відмивання державою через те, що воно заважає боротьбі зі злочинними формами нелегальної економіки³⁸⁰, а І.А. Клепицький – тим, що історично кримінально-правові норми про відмивання виникли в зв'язку з розробленням і застосуванням тактики боротьби з організованою злочинністю, яка (тактика) згодом почала використовуватись в боротьбі з іншими проявами злочинності (наприклад, для викриття великих доходів, прихованих від оподаткування)³⁸¹. Причому і І.Є. Мезенцева, і Л.В. Лобанова, висуваючи свої пропозиції, апелюють до досвіду Німеччини та Швейцарії, відповідно до кримінальних законодавств яких відмивання злочинних доходів розглядається як злочин проти правосуддя.

Разом із тим, як уже зазначалося вище, зарубіжне кримінальне законодавство таку категорію, як об'єкт злочину, виділяє рідко, у зв'язку з чим у зарубіжному кримінальному праві не прийнято використовувати об'єкт злочину як жорсткий критерій класифікації та кодифікації кримінально-правових норм³⁸². Тому з питання визначення об'єкта злочину загалом та аналізованого злочину зокрема досвід законодавців окремих європейських країн складно сприймати як вагомий аргумент.

Нелогічною виглядає позиція А.С. Беніцького з розглядуваного питання. Спочатку згаданий дослідник стверджує, що мета, яку ставив український законодавець при запровадженні кримінальної відповідальності за відмивання майна, здобутого злочинним шляхом, не пов'язана із забезпеченням ефективності господарської діяльності

³⁷⁹ Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монографія / Л. М. Демидова. – Х. : Право, 2013. – С. 597.

³⁸⁰ Горелик А. С. Преступления против правосудия / А. С. Горелик, Л. В. Лобанова. – СПб. : Юридический центр пресс. – 2005. – С. 33.

³⁸¹ Клепицкий И. А. Система хозяйственных преступлений / И. А. Клепицкий. – М. : Статут, 2005. – С. 517, 532.

³⁸² Курс уголовного права : в 7 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – Т. 1 : Общая часть : Учение о преступлении / Борзенков Г. Н., Комиссаров В. С., Крылова Н. Е. и др. ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало-М, 2002. – С. 213

і цілком визначена – це забезпечення ефективності правосуддя в частині виконання винесених судом вироків³⁸³. За таких обставин не зрозуміло, по-перше, чому згаданий науковець не ставить питання про зміну місця кримінально-правової заборони, присвяченої відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, у системі Особливої частини КК України і, по-друге, суспільні відносини з приводу нормального функціонування системи правосуддя називає не основним, а лише додатковим безпосереднім об'єктом відмивання «брудних» доходів³⁸⁴.

Маємо також констатувати, що в теперішній час, коли законодавство про протидію відмиванню кримінальних доходів відносно сформоване, а протидія цьому явищу не є новою сферою діяльності для правоохоронних органів (як це було у 2001 р. після прийняття чинного КК України), відносинам правосуддя все ж не завжди завдається шкода у вигляді ускладнень щодо встановлення факту вчинення та розслідування предикатних злочинів. Загальновідомо, що системою антилегалізаційного законодавства (як на міжнародному, так і національному рівнях) передбачене створення та функціонування системи фінансового моніторингу, а це обумовлює наявність контролю в частині проведення фінансових операцій. Завдяки цьому в компетентних органів з'являється можливість виявити не лише факти вчинення відмивання злочинних доходів, а і вийти на слід предикатних злочинів, виявлення яких, наприклад, було б малоімовірним, якби злочинні доходи від їх вчинення залишилися в тіньовому секторі економіки.

В Україні для запобігання та протидії відмиванню доходів злочинного походження також створено систему фінансового моніторингу. Остання становить собою складну систему відносин, спрямованих на: ведення обліку фінансових операцій, які мають передбачені законом ознаки або є підозрілими, та їх учасників; інформаційний обмін між суб'єктами первинного і державного рівнів; аналіз, опрацювання та узагальнення інформації про фінансові операції; забезпечення режиму обмеженого доступу до такої інформації тощо. Як засвідчує світовий досвід, належне функціонування в країні системи фінансового моніторингу є важливою складовою державного механізму боротьби з легалізацією злочинних доходів і забезпечення міжнародної співпраці в цій сфері.

³⁸³ Беніцький А. С. Причетність до злочину : проблеми кримінальної відповідальності : монографія / А. С. Беніцький. – Луганськ : СПД Резников В.С., 2014. – С. 191–192.

³⁸⁴ Беніцький А. С. Там само. – С. 192, 497–498.

У нашій державі здійснення вказаної діяльності, зокрема щодо виявлення підозрілих фінансових операцій, покладено на спеціально уповноважений орган – Держфінмоніторинг України³⁸⁵. Ефективності діяльності цієї організації (а в міжнародно-правових документах та антилегалізаційному законодавстві багатьох зарубіжних країн подібні інституції іменуються підрозділами фінансової розвідки) сприяє наявність у КК України кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу (ч. 1 ст. 209¹ КК України). У ч. 2 цієї статті встановлено кримінальну відповідальність за розголошення у будь-якому виді інформації, яка відповідно до закону надається спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади зі спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу, особою, якій ця інформація стала відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо такі дії заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. Вважається, що суспільна небезпека вказаних діянь визначається тим, що вони порушують: 1) відносини інформаційного обміну між суб'єктами первинного фінансового моніторингу та Спеціально уповноваженим органом, які сприяють ефективному виконанню цим органом покладених на нього обов'язків із протидії відмиванню злочинних доходів і фінансуванню тероризму; 2) режим обмеженого доступу до певних відомостей, що може створити істотні перешкоди виявленню фінансових операцій, пов'язаних із легалізацією злочинних доходів і фінансуванням тероризму, і здійсненню кримінального переслідування винних.

Як слушно зазначається у фаховій літературі, саме грошовий слід може стати доказом проти злочинців, і до того ж власне грошові кошти

³⁸⁵ Розділ V Закону від 14 жовтня 2014 р. має назву «Завдання, функції та права спеціально уповноваженого органу».

Постановою КМ України від 29 липня 2015 р. № 537 затверджено Положення про Державну службу фінансового моніторингу України (див.: Урядовий кур'єр. – 18 серпня 2015 р. – № 150), а 5 серпня 2015 р. прийнято постанову КМ України № 552 «Деякі питання організації фінансового моніторингу» (див.: Урядовий кур'єр. – 26 серпня 2015 р. – № 155).

виступають об'єктом для провадження розслідування і порушення справи³⁸⁶. Через це, по-перше, Держфінмоніторингу має надаватися повна і достовірна інформація, яка вимагається законодавством або безпосередньо цим органом у межах його повноважень, і, по-друге, стосовно всієї інформації, яка надається зазначеному органу, встановлюється режим обмеженого доступу.

Держфінмоніторингом України за результатами проведеного аналізу отриманих повідомлень щодо фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу, було підготовлено та направлено до правоохоронних органів (ГП України, Державної податкової адміністрації України, МВС України, СБ України) у 2009 р. – 1134 матеріали³⁸⁷, у 2010 р. – 667 матеріалів³⁸⁸, у 2011 р. – 580 матеріалів³⁸⁹, у 2012 р. – 719 матеріалів³⁹⁰ і в 2013 р. – 822 матеріали³⁹¹. На підставі цих матеріалів (за різні роки), відповідно до звітів Держфінмоніторингу України, у 2009 р. було порушено 162 кримінальні справи, у 2010 р. – 69, у 2011 р. – 85, у 2012 р. – 84, а у 2013 р. – 519 кримінальних проваджень, і що цікаво – не тільки за фактом вчинення відмивання доходів.

Вважаємо слушною позицію К.М. Альошина, який підкреслює, що, по-перше, відмивання не завжди має на меті уникнення відповідальності за предикатний злочин; по-друге, самої лише легалізації

³⁸⁶ Фитуни Л. Л. Финансовый мониторинг : учеб.-метод. пособие / Л. Л. Фитуни; под. ред. А. Т. Никитина, С. А. Степанова. – М. : Изд-во МНЭПУ, 2002. – С. 20.

³⁸⁷ Звіт про підсумки роботи Державної служби фінансового моніторингу України за 2009 рік : [Електронний ресурс] / Державна служба фінансового моніторингу України. – К. – 2010. – С. 22. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2010/19.05.10/Zvit_DKFM_2009.pdf.

³⁸⁸ Звіт про підсумки роботи Державної служби фінансового моніторингу України за 2010 рік : [Електронний ресурс] / Державна служба фінансового моніторингу України. – К. – 2011. – С. 15. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2011/31.03.2011/Zvit2010.pdf.

³⁸⁹ Звіт про підсумки роботи Державної служби фінансового моніторингу України за 2011 рік : [Електронний ресурс] / Державна служба фінансового моніторингу України. – К. – 2012. – С. 17. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2012/06.02.2012/Zvit%202011_1.pdf.

³⁹⁰ Звіт про підсумки роботи Державної служби фінансового моніторингу України за 2012 рік : [Електронний ресурс] / Державна служба фінансового моніторингу України. – К. – 2013. – С. 13. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2013/20130226/2012%20_21_02_2013.pdf

³⁹¹ Звіт про підсумки роботи Державної служби фінансового моніторингу України за 2013 рік : [Електронний ресурс] / Державна служба фінансового моніторингу України. – К. – 2014. – С. 14. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2014/20140226/zvit%202013.pdf.

кримінальних доходів для приховування основного злочину явно недостатньо; по-третє, до відповідальності за відмивання кримінальних доходів може бути притягнуто особу, яка взагалі не має відношення до вчинення предикатного злочину, а отже, в більшості випадків не має на меті приховати його сліди³⁹².

Таким чином, коли суспільні відносини та законодавство у сфері протидії відмиванню злочинних доходів тільки формувалися, і не були розроблені ефективні заходи протидії відповідній категорії злочинів з огляду на їх вторинність, можна було припустити, що при їх вчиненні інтереси правосуддя зазнавали шкоди. Однак сьогодні, коли законодавство в окресленій сфері відносно сформоване, а також вироблені методи протидії аналізованим злочинам, є підстави стверджувати, що при їх вчиненні інтересам правосуддя шкода завдається далеко не завжди, а тому суспільні відносини в цій сфері не можуть бути ні основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, ні його обов'язковим додатковим об'єктом. Вважаємо, що тут доречно вести мову хіба що про додатковий факультативний об'єкт злочину³⁹³.

Подібної точки зору дотримується О.Б. Полторацький, який інтереси правосуддя називає додатковим безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, на тій підставі, що «у результаті проведення фінансових операцій або інших оборудок із грошовими коштами та іншим майном, здобутим злочинним шляхом, суттєво ускладнюється виявлення такого майна, яке є речовим доказом у кримінальному провадженні, а також джерелом задоволення позовів чи предметом стягнення у дохід держави...»³⁹⁴.

Таким чином, робимо проміжний висновок про те, що кримінально-правова заборона, присвячена відмиванню «брудного» майна,

³⁹² Алешин К. Н. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, как преступление международного характера : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Алешин Константин Николаевич. – СПб., 2004. – С. 45.

³⁹³ Це – такий об'єкт, який при вчиненні певного злочину може існувати поряд з основним, а може бути відсутнім. Заподіяння шкоди додатковому факультативному об'єкту, який не входить у структуру складу злочину, як показник тяжкості вчиненого злочину враховується при призначенні покарання.

³⁹⁴ Полторацький О. Б. Кримінально-правова характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія / О. Б. Полторацький. – Луганськ : Промдрук, 2013. – С. 53.

виправдано розміщена в розділі VII Особливої частини КК «Злочини у сфері господарської діяльності».

Разом із тим розвиток механізмів протидії відмиванню майна злочинного походження дає змогу визначити ще один обов'язковий додатковий об'єкт аналізованого злочину. Якщо в першому десятиріччі XXI століття в Україні суспільні відносини в окресленій сфері ще формувалися, а досліджувана кримінально-правова заборона була новою для вітчизняної правової системи, то наразі можна говорити про відносну сформованість певних суспільних відносин і правових механізмів протидії їх порушенням. Сьогодні Закон від 14 жовтня 2014 р.³⁹⁵, на нашу думку, набуває практичного сенсу і перестає бути набором непритаманних українській системі права положень здебільшого теоретичного характеру. Безперечно, цьому сприяв його попередник – Закон від 28 листопада 2002 р., який містив аналогічні приписи³⁹⁶. В обох згаданих законах неодноразово звертається увага на охоронювані суспільні відносини.

Таким чином, спираючись на ці закони, обов'язковий додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 209 КК України, пропонуємо визначити як суспільні відносини, що виникають у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Далі звернемо увагу на предмет аналізованого злочину.

Не вступаючи в дискусію з питання визначення предмета злочину в кримінальному праві, вважаємо за доцільне приєднатись до визначення, запропонованого А.А. Музикою та Є.В. Лашуком, відповідно до якого предмет злочину як факультативна ознака об'єкта злочину знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними

³⁹⁵ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14 жовтня 2014 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

³⁹⁶ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму : Закон України від 28 листопада 2002 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.

засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється злочинне діяння³⁹⁷.

Наведене визначення дає змогу визнавати предметом злочину і ті цінності (феномени, субстанції), матеріальність яких раніше заперечувалась (наприклад, інформація, підвладна людині електрична та теплова енергія, органи та тканини людини). Таким чином, йдеться про розширення поняття предмету злочину з тим, щоб воно охоплювало не лише речі, а і інші матеріальні утворення. Такий підхід видається виправданим, адже відповідно до філософського розуміння матерії до неї відносять всю об'єктивну реальність, що існує поза людською свідомістю і незалежно від неї, яка відображається у відчуттях людини та яку вона може сприйняти у той чи інший спосіб. До того ж вплив на об'єкт злочину може бути здійснено завдяки вчиненню діяння щодо будь-яких матеріальних утворень, включаючи речі, енергію та інформацію.

Предмет злочину, за загальним правилом, є факультативною ознакою складу злочину. Однак якщо предмет безпосередньо вказаний у диспозиції норми Особливої частини КК України або однозначно впливає з неї, він стає обов'язковою ознакою складу конкретного злочину. Сказане якраз і має місце в складі відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. На предмет цього злочину, по-перше, вказується, в назві ст. 209 КК України («доходи, одержані злочинним шляхом») і диспозиції ч. 1 цієї статті КК («кошти або інше майно, одержане внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів»); по-друге, його стосується, хоч і опосередковано, ч. 1 примітки ст. 209 КК, в якій міститься визначення предикатного злочину.

Оскільки надалі (при аналізі предмета злочину, передбаченого ст. 209 КК) ми використовуватимемо слова і «термін», і «поняття», варто вказати на відмінність між цими кримінально-правовими категоріями. У своєму монографічному дослідженні, присвяченому проблематиці понятійного апарату Особливої частини КК України, З.А. Тростюк (Загинеї) відзначає переважне ототожнення цих двох категорій у роботах із кримінального права при тому, що між ними існують істотні відмінності. Кримінально-правове поняття – це іде-

³⁹⁷ Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 110–111.

альний образ кримінально-правової дійсності, який існує у вигляді думки про істотні ознаки кримінально-правових суспільних відносин і є знаряддям їхнього пізнання. Натомість кримінально-правовий термін є словом (або словосполученням), яке використовується в статтях Особливої частини КК, однозначно виражає кримінально-правове поняття (категорію), послідовно використовується в ньому, яке незалежне від контексту, взаємопов'язане з іншими термінами КК та є стилістично нейтральним. Оскільки поняття є змістом, суттю, а термін – формою, явищем, вони не можуть існувати одне без одного. При цьому якщо «поняття» є рухливим, динамічним, перебуває в стані розвитку, прогресуючи в бік адекватного відображення дійсності, то «термін» становить собою статичну характеристику явища, предмета, процесу, що ним позначені³⁹⁸.

Теоретики і практики з питання про предмет відмивання висловлюють суперечливі чи іноді недостатньо обґрунтовані думки, а доктринальні дослідження гармонізації КК України та відповідних положень загальноєвропейського законодавства в цій частині носять фрагментарний характер при тому, що в складі аналізованого злочину предмет має особливе значення для кваліфікації. Як вже вказувалось, у ст. 209 КК України для позначення предмета передбаченого нею злочину вживаються фактично одразу три терміни – «доходи», «кошти» та «майно». Правильність використання в тексті кримінально-правової заборони для позначення одного і того ж предмета різних термінів викликає сумнів. Такий підхід сприяє термінологічному перевантаженню статті КК. Можемо також констатувати, що термінологія, яка використовується в ч. 1 ст. 209 КК України для позначення предмета злочину, не узгоджується, по-перше, з назвою цієї статті кримінального закону, по-друге, з понятійним апаратом Закону від 14 жовтня 2014 р.

Слід зауважити, що загальноєвропейське антилегалізаційне законодавство так само оперує не одним, а кількома відповідними термінами. Так, у ст. 1 Конвенції від 8 листопада 1990 р. можна зустріти терміни «доходи» та «власність»³⁹⁹, у Конвенції від 16 травня 2005 р. – «доходи»

³⁹⁸ Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / З. А. Тростюк. – К. : Атіка, 2003. – С. 11, 13, 16.

³⁹⁹ Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності : Конвенція від 8 листопада 1990 р. : [Електронний ресурс] / Ради Європи // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_029.

та «майно»⁴⁰⁰, а в Третій директиві – «власність»⁴⁰¹. Однак це лише на перший погляд. Насправді три різні терміни можна відшукати тільки в перекладах текстів зазначених документів, у т. ч. офіційних. В оригінальних англомовних версіях за всього бажання три терміни знайти навряд чи вдасться, адже там вживаються тільки терміни «proceeds» (в офіційному перекладі «доходи») та «property» (у перекладі «власність», «майно»). До речі, в тексті діючої наразі Четвертої директиви, яку офіційно ще не перекладено на українську мову, також вжитий термін «property»⁴⁰². Очевидно, що тут вкотре спостерігаємо неузгодженість при перекладах міжнародних документів, що регулюють ту саму сферу. Втім, таке «незначне» відхилення, особливо в офіційних перекладах, породжує такі самі (неточні) тлумачення та коментарі того, чого певні міжнародні договори в оригінальних текстах не містять⁴⁰³.

З огляду на сферу регулювання зазначених міжнародних договорів та на вітчизняні правові традиції, віддаємо перевагу (про це вже йшла мова вище) терміну «майно», адже термін «власність» у вітчизняному законодавстві зазвичай використовується в більш абстрактному значенні і законодавчо не закріплений. Звернемо увагу і на те, що в антилегалізаційних конвенціях РЄ при визначенні, так би мовити, основного терміна «доходи», використаного в документах, вживається термін «власність». Таким чином, визначення другого терміна наведене для розкриття змісту першого.

⁴⁰⁰ Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Конвенція від 16 травня 2005 р. : [Електронний ресурс] / Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_948.

⁴⁰¹ Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму : Директива від 26 жовтня 2005 р. : [Електронний ресурс] / Європейський парламент ; Рада Європейського союзу // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_774.

⁴⁰² On the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC : Directive (EU) 2015/849 [20 May 2015] : [Electronic Resource] / European Parliament, Council of the European Union // Official website of the European Union's law. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32015L0849>.

⁴⁰³ Міловідов Р. М. Міжнародні вимоги криміналізації легалізації (відмивання) доходів, одержаних від злочинної діяльності / Р. М. Міловідов // Адвокат. – 2010. – № 5. – С. 24.

Сказане вказує на необхідність більш глибокого аналізу окремих складових, які використовує вітчизняний законодавець для позначення предмета відмивання злочинних доходів.

Термін «доходи» використовується безпосередньо в назві ст. 209 КК України, Законі від 14 жовтня 2014 р. і низці підзаконних нормативних актів, охоплюючи як грошові кошти, так і інше майно (в розумінні речі). У п. 16 ст. 1 Закону від 14 жовтня 2014 р. доходи визначаються як будь-яка вигода, одержана внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що передуює легалізації (відмиванню) доходів, яка може складатися з рухомого чи нерухомого майна, майнових та немайнових прав, незалежно від їх вартості.

Разом із тим аналізований термін більш широко вживаний не в юридичній, а в економічній науці, зокрема в стійких словосполученнях, при визначенні змісту яких ключовою складовою є грошові кошти. Сприйняття такого «економічного» підходу, в першу чергу на законодавчому рівні, можна простежити як у вітчизняному податковому законодавстві, так і в низці міждержавних угод щодо захисту інвестицій. Очевидно, що в широкому сенсі поняття «доходи» не обмежується лише грошовими коштами, однак не можна ігнорувати ту обставину, що зараз набуло розповсюдження його обмежувальне тлумачення. Зміст цього поняття в межах кримінального антилегалізаційного законодавства розкрито не було. Як наслідок, правозастосовні органи навіть через понад десять років після криміналізації дій, відповідальність за які передбачено в ст. 209 КК України, продовжують «відкривати» для себе нові можливі предмети цього злочину. Наприклад, прокуратурою Луганської області у травні 2013 р. листом «Про позитивний досвід роботи прокуратури Луганської області щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» було поінформовано міських та районних прокурорів про можливість визнання предметом відмивання земельних ділянок.

Так, у жовтні 2005 р. голова фермерського господарства, зловживаючи своїми повноваженнями з метою отримання можливості незаконно та безкоштовно користуватися земельними ділянками, виготовив, підписав, завірив та зареєстрував в районній державній адміністрації нову редакцію статуту фермерського господарства, де вказав завідомо неправдиві відомості про те, що членом цього господарства є особа, яка фактично до його діяльності відношення

не мала. У подальшому, на підставі нової редакції статуту фермерського господарства та розпорядження голови Сватівської районної державної адміністрації від 20 грудня 2005 р., вказаній особі було видано державний акт щодо права власності на земельний пай площею 33,5 гектари вартістю 44 352,15 гривень. Надалі фермер використовував зазначену земельну ділянку у своїй господарській діяльності, тим самим вчинивши злочин, передбачений ч. 1 ст. 209 КК⁴⁰⁴.

У диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України використаний інший термін – «майно», який традиційно зараховують до цивільно-правових категорій. Законодавцем його використано в ЦК України, ГК України, ПК України, а також у підзаконних актах Міністерства вугільної промисловості України, Міністерства надзвичайних ситуацій України, Фонду державного майна України тощо (назви установ наведені на час прийняття відповідних документів). Варто звернути увагу на те, що, на відміну від поняття «дохід», у різних нормативних актах визначення поняття «майно» подається в одному руслі – цивільно-правовому, яке відповідає його загальноновживаному змісту. Отже, для правильного його визначення варто звернутися до положень цієї галузі права.

Відповідно до ст. 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Своєю чергою, згідно зі ст. 179 ЦК України річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Такими предметами можуть бути нерухомі та рухомі речі, речі подільні та неподільні, речі, визначені індивідуальними або родовими ознаками, речі споживні та неспоживні тощо. Це, наприклад, нерухомість, транспортні засоби, твори мистецтва. Таким чином, у цивільно-правовому розумінні майно поєднує в собі речі, враховуючи грошові кошти та цінні папери, а також інше майно, в т. ч. майнові права, що охоплюють як матеріальні, так і нематеріальні цінності.

Однак, виходячи з наведеного вище визначення, матеріальність є однією з основних ознак предмета злочину. Право ж на майно, як слушно зазначають А.А. Музика та Є.В. Лашук, позбавлене матеріальності, а тому не може бути предметом злочину. В науці кримінального права існують також підходи, згідно з якими нематеріальні цінності

⁴⁰⁴ Вирок Сватівського місцевого районного суду Луганської області від 5 липня 2013 р. у судовій справі № 426/1225/13-к: [Електронний ресурс] / Сватівський місцевий районний суд Луганської області // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32223121>.

можуть бути предметом злочину, однак це, серед іншого, призводить до змішування різних кримінально-правових понять, включаючи такі, як предмет суспільних відносин і предмет злочину⁴⁰⁵.

Окремі дослідники під правом на майно пропонують розуміти документ, що засвідчує таке право⁴⁰⁶. Із подібним ототожненням категорій «право на майно» та «документ, що засвідчує таке право» погодитись складно. Адже під правом на майно як в ст. 209 КК України, так і в цивільному законодавстві України розуміються ті чи інші права на майно (право власності, право володіння, право користування, право розпорядження, право оперативного управління, право господарського відання тощо). Документ же є не правом на майно, а лише підтвердженням наявності в особи такого права.

В.М. Куц вважає, що право на майно слід розглядати як предмет злочину лише умовно; насправді предметом злочину є не право власності, а документи або предмети, які свідчать про наявність такого права⁴⁰⁷. В цьому ж аспекті, але безпосередньо щодо складу аналізованого злочину висловлюється і О.О. Чаричанський⁴⁰⁸. Видається, що в межах такого підходу предмет злочину підміняється засобом вчинення злочину, адже документи не мають економічної ознаки предмета злочинів проти власності. Врешті-решт винуватий бажає заволодіти не відповідним документом, а певним майном. Виваженою видається позиція тих дослідників (А.Г. Безверхов, О.І. Бойцов, І.А. Клепицький, С.М. Кочої, А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк та ін.), які вважають юридично некоректною тезу про визнання права на майно окремим предметом злочину, позаяк у випадку незаконного придбання права на майно предметом злочину є саме майно⁴⁰⁹.

⁴⁰⁵ Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 112.

⁴⁰⁶ Швець А. Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Швець Анна Юріївна. – К., 2011. – С. 12, 16.

⁴⁰⁷ Куц В. Н. О непосредственном объекте вымогательства / В. Н. Куц // Проблемы социалистической законности. Республиканский межведомственный научный сборник. – 1986. – Вып. 17. – С. 113.

⁴⁰⁸ Чаричанський О. О. Предмет легалізації (відмивання) прибутків, одержаних незаконним шляхом / О. О. Чаричанський // Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні. – 2002. – Вип. 4. – С. 222.

⁴⁰⁹ Дудоров О. О. Кримінальне право : навчаль. посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за ред. М. І. Хавронюка. – К. : Баїте, 2014. – С. 556.

Фактично поділяє цю точку зору П.В. Олійник, який визначає право на майно (в аспекті злочинів проти власності) як речове право, що виражається в усій сукупності (частині) правомочностей власника щодо певного майна – права володіння, користування й розпорядження ним. Предметом злочину в такому випадку також є майно, яке винний намагається отримати шляхом вимагання або шахрайства. Однак момент закінчення цієї форми заволодіння чужим майном законодавцем перенесено на більш ранню стадію⁴¹⁰. За таких обставин видається дещо нелогічним те, що названий дослідник поряд із майном виділяє і такий предмет злочинів проти власності, як право на майно⁴¹¹.

Можна зробити висновок про те, що аналогічну позицію займає і вітчизняний законодавець, адже, виходячи з положень Закону від 14 жовтня 2014 р., тут мається на увазі саме майно – в розумінні речі. У зв'язку з цим поділяємо позицію О.Б. Полторацького, який зазначає, що в ч. 1 ст. 209 КК України термін «майно» вжитий у цивільно-правовому розумінні, охоплюючи майнові права та обов'язки⁴¹². У світлі сказаного, а так само з урахуванням того, що цивілістичне розуміння поняття майна включає в себе не лише окремі речі та їх сукупність, а і майнові права та обов'язки (ст. 190 ЦК України), використання в диспозиції ст. 209 КК України словосполучення «прав на такі кошти або майно» навряд чи виправдане.

Предметом розглядуваного злочину не можуть виступати ті різновиди майна, вільний обіг яких згідно з чинним законодавством заборонений або істотно обмежений, незаконні дії з якими утворюють самостійні склади злочинів і які, з огляду на це, відмиванню не піддаються (наприклад, зброя, бойові припаси, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропні речовини та їхні аналоги, отруйні і сильнодіючі речовини). Вчинення правочинів із такими предметами, не будучи відмиванням, має кваліфікуватись не за ст. 209, а за іншими статтями КК України (зокрема, за ст. ст. 263, 265, 307,

⁴¹⁰ Олійник П. В. Право на майно як предмет злочинів проти власності / П. В. Олійник // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19–20 квітн. 2012 р. / упорядн. : Є. О. Письменський, Ю. Г. Старовойтова. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – С. 381.

⁴¹¹ Олійник П. В. Предмет злочинів проти власності : поняття, види, кримінально-правове значення : монографія / П. В. Олійник. – Х. : Право, 2011. – С. 73–74.

⁴¹² Полторацький О. Б. Кримінально-правова характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія / О. Б. Полторацький. – Луганськ : Промдрук, 2013. – С. 57.

322 КК). Хоч таке обмеження в тексті ст. 209 КК України відсутнє, воно впливає із суті досліджуваного злочину. Як влучно висловлюється з цього приводу Н.О. Лопашенко, легалізувати, наприклад, марихуану не вийде навіть за дуже великого бажання⁴¹³.

У диспозиції ст. 209 КК України для позначення предмета злочину також використаний термін «кошти». Слід відмітити, що у вітчизняному законодавстві наявні такі терміни, як «залучені кошти», «грошові кошти», «розрахункові кошти» тощо. У кримінальному законі уточнень щодо визначення цього поняття не міститься, що сприяє появі неоднакових підходів у правозастосуванні. Можна, однак, припустити, що тут термін «кошти» використаний у тому ж значенні, що і в ЗУ від 7 грудня 2000 р. «Про банки і банківську діяльність», тобто під ним слід розуміти гроші у національній або іноземній валюті чи їх еквівалент. Згідно зі ст. 3 ЗУ від 5 квітня 2001 р. «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» кошти існують у готівковій (формі грошових знаків) або безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках).

Принагідно звернемо увагу на те, що питання про правову природу безготівкових грошей в юриспруденції належить до числа дискусійних. Аналіз наукових праць цивілістів і фінансистів дозволяє виокремити три основні концепції (підходи) з позначеного питання:

1) безготівкові гроші – це особлива форма грошей, що має речово-правову природу. На безготівкові гроші на банківських рахунках, як і на інші речі, поширюється право власності їх власника – клієнта банку. Такі нематеріальні символи грошей, як, наприклад, банківський рахунок, і, відповідно, безготівкові гроші є об'єктами речового права. При внесенні готівки до банку та зарахуванні її на рахунок клієнта відбувається не перехід права власності на грошові знаки від вкладника до банку, а зміна форми грошей з готівкової у безготівкову;

2) безготівкові гроші є правом вимоги клієнта до банку, яке носить зобов'язальний характер. У клієнта немає права власності на передану банку готівку, оскільки відсутня матеріальна річ, за якою це право може набуватися. При здійсненні різних операцій з безготівковими грошима об'єктами таких операцій є не гроші, а право вимоги до банку щодо здійснення операцій і послуг у межах певної грошової суми, у т. ч. видачі цієї суми клієнтові, тобто право на гроші. На банківсько-

⁴¹³ Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономической деятельности : монография. В 2 ч. Ч. II / Н. А. Лопашенко. – М. : Юрлитинформ, 2015. – С. 518.

му рахунку обліковуються не гроші, а вимоги, зобов'язання банку щодо його клієнтів і контрагентів; безготівкові гроші на банківських рахунках не є речами, існують у формі записів і становлять собою свідоцтва зобов'язального права щодо вимоги клієнта до банку, зміст якого розкривається чинним законодавством, а також договором банківського рахунку між банком і клієнтом. Традиційне уявлення про гроші як про речі у межах наведеного підходу критикується на тій підставі, що матеріальні носії грошей (банкноти, монети) виконують лише облікові функції;

3) безготівкові гроші мають змішану, речово-зобов'язальну природу. Ця концепція об'єднує перший і другий підходи, а її прихильники вказують на те, що безготівкові гроші є зобов'язальним правом, яке конструює фікцію речі, внаслідок чого стає можливим застосовувати до цих прав, вважаючи їх речами, режим речового права. З одного боку, безготівкові гроші є зобов'язальним правом (правом вимоги) власника рахунку відносно банку; з іншого (відносно третіх осіб), вони виступають засобом розрахунку.

Нам імпонує третій підхід⁴¹⁴. Гроші завжди залишаються грошима, а безготівковість – лише форма їх існування. Не можна не відзначити дуалізм природи безготівкових грошей – втілення у них речового та зобов'язального права (з одного боку, це вимога кредитора до боржника, з іншого – ця вимога відділяється від договору, що її породив, а майно, що утворилося, є залученим капіталом для банку – об'єктом права власності). Для зручності (потреб кваліфікації злочинів, у т. ч. передбаченого ст. 209 КК України) цілком можливо застосовувати до безготівкових грошей режим речового права, визнаючи їх майном. Як відомо, поняття майна, будучи за своєю юридичною природою міжгалузевим, є однією з визначальних цивілістичних категорій. І вирішальне слово у з'ясуванні цього поняття має належати не криміналістам, а цивілістам. При цьому з ЦК України випливає, що гроші визнаються різновидом майна. Ст. 192 під назвою «Гроші (грошові кошти)», не диференціюючи останні на готівкові і безготівкові, розміщена у главі 13 «Річ. Майно» розділу III «Об'єкти цивільних прав» чинного ЦК України. Отже, ЦК України однозначно зараховує гроші до майна безвідносно до їх готівкової чи безготівкової форми. До речі, у низці своїх рішень Європейський суд з прав людини роз'яснив,

⁴¹⁴ Дорохіна Ю. Безготівкові гроші як предмет злочинів проти власності / Ю. Дорохіна, О. Дудоров // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – № 5. – С. 78–82.

що майном, яке знаходиться у власності, можуть бути як речі, так і права, включаючи права вимоги; безготівкові гроші є майном, що знаходиться у власності⁴¹⁵.

Таким чином, цивільно-правове поняття «майно» змістовно охоплює поняття «кошти». Такий же висновок можна зробити, виходячи з диспозиції ст. 209 КК України, де використовується формулювання «кошти або інше майно», що дає змогу розглядати кошти як різновид майна. З огляду на це, вважаємо зайвим використання в диспозиції аналізованої кримінально-правової норми для позначення предмета злочину терміну «кошти». Таку ж точку зору щодо ст. 174 КК РФ озвучує О.Ю. Якімов⁴¹⁶.

Виходячи з наведеного та зважаючи на вітчизняні правові традиції, в ст. 209 КК України (причому як в її назві, так і в диспозиції) а також у Законі від 14 жовтня 2014 р. для позначення предмета досліджуваного злочину має використовуватися один термін – «майно»; поняття майна варто визначати відповідно до положень згаданого Закону і Четвертої директиви. Відтак, в контексті ст. 209 КК України під майном слід розуміти будь-яку економічну вигоду, що може складатися з рухомого чи нерухомого майна будь-якого виду.

Водночас наголошуємо на тому, що предметом кримінально караного відмивання може виступати не будь-яке майно, а лише те, одержання якого було поєднане з порушенням норм саме кримінального законодавства – як України, так і інших держав. Це впливає і з назви ст. 209 КК України, де прямо вказується на доходи, одержані саме злочинним шляхом.

⁴¹⁵ Тарасов А.А. Безналичные денежные средства как предмет хищений в сфере финансовой деятельности воинских частей : [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.zonazakona.ru/law/comments/334>.

⁴¹⁶ Энциклопедия уголовного права. Т. 19. Преступления в сфере экономической деятельности. Издание проф. Малинина. – СПб., 2012. – С. 345.

Н.О. Лопашенко, щоправда, не вбачає жодної проблеми в тому, що в текстах кримінально-правових норм про відповідальність за легалізацію термін «кошти» використовується поряд із терміном «майно»; тим більше, що основна маса майна, яке відмивається, має форму саме грошей (див.: Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономической деятельности : монография. В 2 ч. Ч. II / Н. А. Лопашенко. – М. : Юрлитинформ, 2015. – С. 518).

При цьому слід зазначити, що протягом певного проміжку часу існував підхід, відповідно до якого предметом відмивання визнавались доходи, отримані протиправним шляхом, тобто як внаслідок вчинення злочину, так і в результаті вчинення будь-якого іншого правопорушення. Зокрема, ця ідея була реалізована в кримінальному законодавстві Молдови та Росії (наразі ці положення вже змінено). Вважаємо, що це знову ж пов'язане з варіаціями тлумачення англослов'янських загальноєвропейських антилегалізаційних нормативно-правових актів, у яких використовується термін «predicate offense» – предикатне правопорушення (а не предикатний злочин).

Використання у Страсбурзькій і Варшавській конвенціях, оригінальний текст яких викладено англійською мовою терміну «кримінальне правопорушення», не є випадковим і покликане врахувати особливості термінології, яка використовується в частині держав Європи для позначення видів кримінально караних діянь. Стає зрозумілим, що використання терміна «predicate offense» викликане особливостями національних правових систем, адже кримінальні законодавства окремих європейських країн передбачають відповідальність за злочини та проступки, які отримали певну узагальнену назву.

Про що йдеться? У світі історично склались два основних підходи щодо класифікації кримінально караних вчинків людини. Перший полягає в тому, що всі кримінально карані діяння охоплюються єдиним поняттям «злочин», у межах якого за ступенем тяжкості виділяються певні їх категорії (як це і має місце в сьогоденній Україні). Втілений у законодавстві багатьох європейських держав інший підхід, означаючи існування багаточленної системи злочинних діянь, зводиться до того, що базове поняття «злочинне діяння» розпадається на дві або навіть три термінологічно відмінні категорії – злочин, проступок, а інколи і порушення. Наприклад, у Німеччині поняття «кримінально каране діяння» (Straftat) охоплює як власне злочин (Verbrechen), так і кримінальний проступок (Vergehen); в Іспанії злочинне діяння (infraccion penal) включає в себе злочин (delito) і проступок (falta); у Франції злочинні діяння (infraction) поділяються на злочини (crime), проступки (delit) і порушення (contravention). Оцінюючи цей підхід, М.І. Хавронюк пише, що в Європі давно зробили висновок про те, що у сфері кримінального права не може бути лише одного різновиду караних діянь, причому не лише за їх небезпекою для суспільства, а і за

ступенем покарання і правовими наслідками для покараної особи⁴¹⁷. Разом із тим, як слушно зазначає К.П. Задоя, ст. 12 КК України виконує ту саму роль, що і, наприклад, ст. 111-1 КК Франції, відповідно до якої злочинні діяння поділяються на злочини, проступки і порушення, або § 12 КК ФРН, який передбачає поділ злочинних діянь на злочини та проступки⁴¹⁸. На жаль, автори різних законопроектів, присвячених запровадженню кримінальних проступків, не дають переконливої відповіді на питання, чому вітчизняний підхід до класифікації злочинних діянь є гіршим (менш вдалим, менш коректним тощо) порівняно з європейським.

Таким чином, підхід вітчизняного законодавця в частині позначення предмета відмивання є виправданим у т. ч. через те, що ст. 209 КК України в цьому аспекті узгоджується із загальноєвропейським антилегалізаційним законодавством.

До речі, про легалізацію доходів (майна, коштів), отриманих саме злочинним шляхом, йдеться, зокрема і в ст. 235 КК Білорусі, ст. 253 КК Болгарії, ст. 195 КК Латвії, ст. 299 КК Польщі. У новій редакції Модельного закону «Про протидію легалізації («відмивання») доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму», прийнятого на тринадцятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД 3 квітня 2008 р., було змінено розуміння джерела походження відмивання доходів. Так, відповідно до ст. 3 цього документа предметом відмивання визнаються доходи, отримані злочинним шляхом, тобто кошти або інше майно, отримані в результаті вчинення злочину⁴¹⁹.

Але головним при цьому є все ж те, що поширення дії ст. 209 КК України на доходи, отримані з порушенням норм інших галузей

⁴¹⁷ Хавронюк М. І. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» / Микола Хавронюк // Юридичний вісник України. – 31 травня – 6 червня 2014 р. – № 22 (Інформаційно-правовий банк). – С. 2–9.

⁴¹⁸ Задоя К. П. До питання про доцільність прийняття законопроектів, що передбачають запровадження інституту кримінальних проступків / К. П. Задоя // Адвокат. – 2012. – № 4. – С. 29.

⁴¹⁹ О противодействии легализации («отмыванию») доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма: Модельный закон (новая редакция), принятый на тринадцатом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ (постановление № 30-10 от 03.04. 2008 г.) : [Электронный ресурс] // Сайт : «Национальное Собрание Республики Армении». – Режим доступа: <http://www.parliament.am/library/modelayin%20orenqner/121.pdf>.

законодавства, не обумовлене ступенем суспільної небезпеки вчиненого⁴²⁰ і не підкріплюється реальними можливостями правоохоронних органів. Визнання злочином відмивання доходів, отриманих незаконним шляхом, що пропонувалось на етапі опрацювання проекту КК України 2001 р. і на чому наполягають деякі вітчизняні автори⁴²¹ і сьогодні, означало б соціально необґрунтоване розширення меж кримінальної відповідальності за рахунок охоплення кримінально-правовою репресією діянь, які традиційно регулюються цивільним або адміністративним законодавством. До того ж об'ємність, нестабільність і суперечливість чинного законодавства істотно ускладнюють отримання чіткої відповіді на питання про юридичну «чистоту» способів поліпшення майнового становища, про те, чи правомірно придбала особа конкретне майно. Хоча, зрозуміло, що згаданий підхід полегшував би роботу правоохоронних органів в аспекті кримінального переслідування за аналізованою статтею КК. Існувала і небезпека того, що кримінально-правова норма про відповідальність за відмивання доходів, одержаних незаконним шляхом, застосовувалась б вибірково або перетворилася б на «мертву» норму. Таким чином, були б підстави говорити про порушення такого згаданого вище принципу криміналізації, як відносна поширеність діяння.

Постає логічне питання: які саме злочини необхідно вважати предикатними щодо відмивання кримінальних доходів? Звернення до зарубіжного законодавчого досвіду не дає однозначної відповіді на це питання і свідчить про те, що кожна країна, хоч і враховує певною мірою міжнародно-правові норми, рухається власним шляхом вдосконалення законодавства, спрямованого на протидію відмиванню майна злочинного походження. Як зазначається в літературі, у сучасному світі спостерігається чотири основних підходи щодо визначення кола

⁴²⁰ За такого підходу навіть придбання повією шматка хліба за рахунок «зароблених» грошей могло тягнути для неї відповідальність за відмивання (див.: Клепицкий И. А. «Отмывание денег» в современном уголовном праве / И. А. Клепицкий // Государство и право. – 2002. – № 8. – С. 41). Н.О. Лопашенко свого часу закидала російському законодавцю, який відмовився від складів злочинів з адміністративною преюдицією, непослідовність із питання предмета легалізації і вказувала на нелогічність з погляду здорового глузду визнання злочином використання особою «плодів» вчиненого незлочинного правопорушення (див.: Лопашенко Н. А. Глава 22 Уголовного кодекса нуждается в совершенствовании / Н. А. Лопашенко // Государство и право. – 2000. – № 12. – С. 23–24).

⁴²¹ Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – С. 236–237.

предикатних діянь, у межах яких предметами відмивання виступають: 1) доходи тільки від незаконної торгівлі наркотиками (Азербайджан, Еквадор, Перу, Сенегал); 2) доходи від певних видів злочинів (наприклад, Болівія, Бразилія, Італія, Канада, Китай, Куба, Португалія); 3) доходи від серйозних злочинів (Австрія, Іспанія, Німеччина, Нова Зеландія тощо); 4) доходи від будь-яких злочинів (зокрема, Албанія, Білорусь, Болгарія, Польща, Росія, Словенія)⁴²².

Вітчизняний законодавець при визначенні кола предикатних злочинів використав пороговий метод. Так, чинна редакція ч. 1 примітки ст. 209 КК України містить вказівку на покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. В одній з попередніх редакцій цього припису був встановлений поріг у три роки позбавлення волі, що не узгоджувалося з відповідним загальноєвропейським законодавством. Відповідно до ч. 2 ст. 63 КК України позбавлення волі встановлюється на строк від одного року. Наразі розглядуваний кримінально-правовий припис узгоджується з Варшавською конвенцією (п. «а», ч. 4 ст. 9) і Четвертою директивою (п. «f» ч. 4 ст. 3), в яких міститься вказівка на такий поріг, як один рік позбавлення волі.

Свого часу один із співавторів цієї книги поділяв підхід, згідно з яким перелік предикатних діянь потребує скорочення шляхом використання конкретизованого переліку⁴²³. Наразі ж зазначимо, що, судячи з досвіду деяких європейських країн, такий підхід не дуже вдало реалізується на практиці. Якщо ще кілька років тому для визначення кола предикатних злочинів перелік конкретних злочинів використовувався, наприклад, в Андоррі, Бельгії, Великобританії, Греції, Данії та Люксембурзі, то сьогодні змін не зазнало лише законодавство Андорри; натомість у кримінальному законодавстві Бельгії, Великобританії та Данії застосовується пороговий підхід, а в Греції та Люксембурзі – комбінований⁴²⁴.

⁴²² Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Особенная часть : монография / В. Н. Додонов, О. С. Капинус, С. П. Щерба ; под ред С. П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 261.

⁴²³ Тертиченко Т. М. Легалізація злочинних доходів : дискусійні питання визначення кола предикатних злочинів / Т. М. Тертиченко // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 396.

⁴²⁴ Money Laundering and Financial Crimes Country Database / United States Department of

Очевидно, що пороговий підхід більш практичний, однак за існуючої редакції ч. 1 примітки ст. 209 КК України, відповідно до якої фактично такий поріг встановлюється на рівні одного року позбавлення волі (або штрафу в три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), до переліку предикатних потрапляють у т. ч. злочини невеликої тяжкості, серед яких немає жодного, який би вчинявся з корисливих мотивів та (або) в результаті вчинення якого можна було б одержати майно. Для реалізації ідеї обмеження кола предикатних діянь доцільно було б використати ст. 12 КК України «Класифікація злочинів», на чому народний депутат України III та IV скликань С.Б. Гавриш наголошував ще у 2002 р. в пояснювальній записці до проекту ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо відповідальності за відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом)»⁴²⁵.

На жаль, ця ідея так і не була реалізована на законодавчому рівні. І це при тому, що в чинному КК України законодавець нерідко звертається до класифікації злочинів для того, щоб визначити межі кримінально караної поведінки, сформулювати кваліфікуючі ознаки або вирішити інші питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю і звільненням від неї. А міжнародне законодавство щодо предикатних злочинів у багатьох випадках застосовує такий показовий термін, як «серйозні злочини». Хоч поряд із цим ведеться мова про найширший спектр предикатних злочинів, які повинні визнаватись державами предикатними, положення національного кримінального закону загалом та аналізованої кримінально-правової норми зокрема дозволяють говорити про доцільність встановлення порогу у виді позбавлення волі на строк від двох і більше років, що дозволить відме-

State, Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs // INCSR. – 2013. – Volume II. – P. 23, 52, 125, 161, 242, 414.

⁴²⁵ Дудоров О. О. Предмет легалізації (відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом) : до питання про узгодження Кримінального кодексу України та міжнародного законодавства / О. О. Дудоров, Т. М. Тертиченко // Митна безпека. – 2010. – № 1. – С. 70–87.

У підготовленому свого часу М.І. Хавронюком і М.М. Лядецьким висновку Головного науково-експертного управління Апарату ВР України на один із законопроектів, присвячених проблематиці відмивання, зазначалось, що рекомендація FATF застосовувати поняття «відмивання грошей» до серйозних злочинів наводить на думку про санкцію у два роки позбавлення волі як найкращий поріг, який би визначав предикатні злочини; тим більше, що саме ця норма в КК України відмежовує злочини невеликої тяжкості від усіх інших злочинів. Таким чином, вказані парламентські експерти, як і автори цих рядків, є прибічниками позиції, згідно з якою для обмеження кола предикатних діянь варто задіювати закріплену в ст. 12 КК класифікацію злочинів.

жувати злочини невеликої тяжкості від усіх інших злочинів (в аспекті предикатності стосовно відмивання доходів). До речі, таке вирішення питання буде узгоджуватися з п. «с» ч. 4 ст. 9 Варшавської конвенції, відповідно до якого предикатними можуть визнаватися серйозні злочини згідно з національним законодавством, тобто національною системою класифікації злочинів (ст. 12 КК України), і не суперечитиме Четвертій директиві. Тому нам складно погодитись з А.С. Беніцьким, який стверджує, що предметом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, повинні бути доходи, одержані від будь-якого злочину, що передував відмиванню, незалежно від виду чи розміру покарання⁴²⁶.

Разом із тим при визначенні кола предикатних діянь необхідно тримати в полі зору подальший законодавчий стан реалізації приписів КПК України щодо впровадження інституту кримінальних проступків. Одразу зазначимо, що з цього питання ми поділяємо позицію Головного науково-експертного управління Апарату ВР України, яке в своїх висновках на проект ЗУ від 3 березня 2012 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» за авторством народного депутата України VI скликання В.Д. Швеця, а також на проект ЗУ від 17 жовтня 2013 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків», поданий народним депутатом України VII скликання В.С. Малишевим, вказало, що нагальної необхідності у запровадженні інституту кримінальних проступків наразі немає⁴²⁷.

⁴²⁶ Беніцький А. С. Визначення предикатного (основного) злочину, який передує відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом / А. С. Беніцький // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 2. – С. 60; Беніцький А. С. Причетність до злочину : проблеми кримінальної відповідальності : монографія / А. С. Беніцький. – Луганськ : СПД Резников В.С., 2014. – С. 202.

⁴²⁷ Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» : Висновок від 3 вересня 2012 р. : [Електронний ресурс] / Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради // Офіційний сайт Верховної Ради України. – С. 2. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=42733&pf35401=231708>; Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» : Висновок від 21 лютого 2014 р. : [Електронний ресурс] / Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради // Офіційний сайт Верховної Ради України. – С. 2. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=48706&pf35401=291613>.

Найбільш системно аргументи на користь запровадження інституту кримінальних проступків виклав М.І. Хавронюк, позначивши їх як головні завдання розмежування злочинів і кримінальних проступків. Йдеться про: подальшу гуманізацію кримінального законодавства за рахунок декриміналізації багатьох (близько 100) діянь, визнаних наразі злочинами; спрощення процедури притягнення до юридичної відповідальності осіб, які вчинили кримінальні проступки; дотримання права на захист та інших прав, що визначають зміст передбаченого Європейським судом з прав людини поняття «справедливе правосуддя», для тих, хто на сьогодні притягується до адміністративної відповідальності за адміністративні проступки, які насправді характеризуються підвищеним рівнем суспільної небезпеки і санкції за вчинення яких носять характер кримінальної відповідальності; виключення випадків неправомірного використання результатів адміністративних процедур при розслідуванні кримінальних справ за порушення прав людини; надання гарантій судового захисту прав людини щодо застосування покарань, пов'язаних з обмеженням конституційних прав; дотримання міжнародних зобов'язань; оптимізацію діяльності органів кримінальної юстиції щодо виявлення та судового розслідування кримінальних справ⁴²⁸. Співзвучні викладеним вище аргументи висловлює і Ю.П. Дзюба, акцентуючи увагу, зокрема на тому, що права потерпілих від адміністративних деліктів у разі їх потрапляння до категорії кримінальних проступків захищатимуться більш ефективно⁴²⁹, а також В.М. Куц, на думку якого законодавчий поділ кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки, зокрема дозволить безболісно вирішити проблему кримінальної відповідальності юридичних осіб⁴³⁰.

⁴²⁸ Дудоров О. О. Кримінальне право : навчаль. посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваїте, 2014. – С. 118–121.

⁴²⁹ Дзюба Ю. П. Права потерпілого в контексті впровадження в чинне законодавство України інституту кримінального проступку / Ю. П. Дзюба // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу», 25 квітня 2013 р. / редкол. : В. І. Борисов (голов. ред.), Б.М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 142–144.

⁴³⁰ Куц В. М. Кримінальне правопорушення – нове явище національної кримінально-правової політики / В. М. Куц // Політика в сфері боротьби зі злочинністю : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (1–2 березня 2013 року, м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – С. 119–123.

Частково з наведеною вище позицією слід погодитись. Так, на користь запропонованого варіанту удосконалення законодавства (а не протилежного – переведення діянь, які не становлять значної суспільної небезпеки, у сферу адміністративної юстиції) свідчить практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., у межах якої висновок про «кримінальну» природу певного правопорушення робиться з урахуванням не стільки позиції національного законодавця щодо віднесення конкретного діяння до кримінальної чи адміністративної сфери, скільки характеру цього діяння і тяжкості санкцій, яким може бути піддана зацікавлена особа. Певні правопорушення можуть вважатися національним законодавцем адміністративними або дисциплінарними проступками, однак, виходячи з цілей Конвенції, окремі з таких проступків визнаються «кримінальними правопорушеннями» в автономному (конвенційному) значенні цього поняття. Зокрема, застосовуючи критерій суворості санкції, Європейський суд з прав людини визначив, що адміністративне правопорушення, санкція за вчинення якого передбачає адміністративний арешт, визнається кримінальним правопорушенням в розумінні Конвенції. Виходить, що подібні адміністративні правопорушення *de lege ferenda* доцільно визнавати кримінальними проступками. Сенс виведення зі сфери адміністративного деліктного права та переміщення до сфери кримінального права тих діянь, які Європейський суд з прав людини визначає як кримінальні правопорушення, вбачається в тому, щоб надати обвинуваченим у цих правопорушеннях особам широкий спектр гарантій, передбачених ст. 6 Конвенції (назва статті – «Право на справедливий судовий розгляд»).

Видається, що така благородна мета спроможна виправдати і прогнозоване ускладнення документообігу при здійсненні юридичного переслідування за адміністративні делікти, які набудуть статусу кримінальних проступків, і очікуване збільшення навантаження на судову систему. Постає, однак, питання, що заважає в порядку вдосконалення адміністративного законодавства покращити процесуальний статус особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, забезпечивши належні гарантії охорони прав і свобод правопорушників, до яких застосовуються найбільш репресивні стягнення на кшталт арешту або конфіскації? Складно не погодитись із К. П. Задоею, на думку якого вади чинного адміністративного законодавства мають

усуватись шляхом внесення до нього змін, а не за рахунок визнання тих чи інших діянь кримінальними проступками⁴³¹.

Звичайно, поєднання в чинній редакції ст. 12 КК для визначення ступеня тяжкості злочину двох формальних критеріїв – найбільш суворих видів покарань (позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі) і традиційно найбільш м'якого виду покарання (штрафу як основного покарання) є невдалим кроком, однак усунення цієї кон'юнктурної законодавчої вади цілком можливе і не у зв'язку з позитивним вирішенням питання про кримінальні проступки.

Не викликає жодних сумнівів, що, проголошуючи запровадження інституту кримінальних проступків, вітчизняний законодавець у 2012 р. проігнорував предмет кримінально-правового регулювання, а також традиційний поділ галузей права на матеріальні і процесуальні, фундаментальні і прикладні (зокрема, кримінальне і кримінальне процесуальне право). «Ніколи норми процесуального права не можуть обґрунтувати необхідність прийняття норм матеріального права, бо вони є лише формою їх реалізації в об'єктивній дійсності й з цієї точки зору не можуть мати пріоритетного значення»⁴³².

Оскільки норми процесуального права, так би мовити, неприродно зумовили необхідність прийняття норм матеріального права, присвячених кримінальним проступкам, слушною є думка багатьох вітчизняних дослідників (Д.С. Азаров, О.І. Соболев, А.А. Музика та ін.) про те, що аналізована новела мала бути втілена насамперед у КК – причому після розв'язання певних проблем конституційно-правового характеру. З приводу конституційності кримінальних проступків К.П. Задоя пише, що з урахуванням правової позиції КС України, сформульованої в справі про відповідальність юридичних осіб, п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України має тлумачитись таким чином, що злочин є єдиним видом кримінального правопорушення в правовій системі України. Тому прийняттю будь-якого законопроекту, який передбачає запровадження кримінальних проступків, має передувати рішення КС України щодо офіційного тлумачення п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України

⁴³¹ Задоя К. П. До питання про доцільність прийняття законопроектів, що передбачають запровадження інституту кримінальних проступків / К. П. Задоя // Адвокат. – 2012. – № 4. – С. 29.

⁴³² Тацій В. Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України / Василь Тацій, Володимир Тютюгін, Юрій Гродецький, Антон Байда // Юридичний вісник України. – 19 липня – 2 серпня 2014 р. – № 29–30; 2 – 8 серпня 2014 р. – № 31.

на предмет визнання (невизнання) злочину єдиним видом кримінального правопорушення в правовій системі України⁴³³. Зважаючи на те, що термін «злочин» (а не терміни «кримінальне правопорушення» і «кримінальний проступок») використовується і в інших конституційних нормах (статті 29, 31, 34, 39, 60, 62, 76, 111), включаючи ті, що визначають права і свободи людини і громадянина та їх обмеження, ухваленню законопроекту про кримінальні проступки має однозначно передувати внесення відповідних змін до Конституції України.

Ідея охопити поняттям кримінального проступку частину адміністративних деліктів (фактично їх криміналізація) суперечить концепції гуманізації юридичної відповідальності. Показовим у зв'язку з цим є питання А.А. Музики, переконаного в необхідності розвантаження нашого КК, а не довантаження його за рахунок адміністративно-правових заборон: «Про яку гуманізацію кримінальної відповідальності може йтися, якщо адміністративні делікти раптом перетворюються на кримінальні проступки?»⁴³⁴.

З огляду на сказане, складно повністю погодитись із Л.В. Павлик, яка стверджує, що запровадження кримінальних проступків «сприятиме звуженню сфери кримінальної репресії та декриміналізації значної кількості діянь, які сьогодні визнаються злочинами, а також вилученню з адміністративно-деліктного законодавства норм кримінально-правового характеру»⁴³⁵. Скоріш, навпаки: запровадження кримінальних проступків, вчинення яких зумовлюватиме виникнення та розвиток охоронних кримінально-правових відносин, фактично означатиме розширення сфери застосування кримінально-правової репресії (хай і не у виді покарання і без настання судимості) – навіть якщо питання про місце розташування відповідних норм у системі національного законодавства буде вирішено на користь окремого законодавчого акта. Щоправда, за такого підходу, як зауважує Є.В. Фесенко, втрачається системність галузевих правових норм, виникає низка проблем щодо співвідношення законодавчих актів – КК і Закону

⁴³³ Задоя К. Проблеми впровадження інституту кримінального проступку в правову систему України / Костянтин Задоя // Юридичний вісник України. – 3 – 16 травня 2014 р. – № 18–19.

⁴³⁴ Курінний Л. Кримінальний проступок – нова правова реалія / Лесь Курінний // Юридичний вісник України. – 7 – 13 липня 2012 р. – № 27.

⁴³⁵ Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Павлик Людмила Василівна. – Львів, 2013. – С. 9.

про кримінальні проступки⁴³⁶. Л.В. Павлик має рацію хіба що в тому, що внаслідок ухвалення ЗУ від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» Кодекс України про адміністративні правопорушення був наповнений низкою норм про відповідальність за діяння, суспільна небезпека яких дозволяла раніше досить впевнено вести мову про їх злочинність. У зв'язку з цим можна і треба очікувати відновлення кримінальної відповідальності за частину безпідставно декриміналізованих діянь (ухилення від повернення валютної виручки, «товарна» контрабанда, порушення, пов'язані із неплатоспроможністю, тощо).

Переміщення значної частини адміністративних правопорушень, що вчиняються фізичними особами (наприклад, дрібного хуліганства і дрібного викрадення майна), до кримінальних проступків сприйматиметься у повсякденній свідомості наших громадян і професійній правосвідомості фахівців як розширення сфери дії кримінального закону. При цьому різко збільшаться судово-статистичні показники кримінально караних діянь, кількість яких сягатиме мільйонних вимірів⁴³⁷. Погоджуємось з В.Б. Харченком, який, констатувавши аксіоматичність положення про надмірну криміналізованість чинного КК, зазначає, що це є самостійною проблемою, жодним чином не пов'язаною із запровадженням інституту кримінальних проступків⁴³⁸.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що аргументи проти запровадження у вітчизняну правову систему кримінальних проступків видаються більш переконливими. Конструктивна ідея подальшої (більш поглибленої) диференціації кримінальної відповідальності за діяння, які мають різний рівень небезпеки (шкідливості) для людини, суспільства і держави, цілком успішно може бути реалізована і без

⁴³⁶ Фесенко Є.В. Проблема класифікації кримінальних правопорушень / Є. В. Фесенко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13fevkrp.pdf>

⁴³⁷ Борисов В. І. Проблеми запровадження у законодавство України інституту кримінального проступку / В. І. Борисов // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 9. – С. 106.

⁴³⁸ Харченко В. Б. Система публично-правовой ответственности по законодательству Украины и возможные направления ее развития / В. Б. Харченко // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 95-річчю з дня народження професора М. В. Салтевського (м. Одеса, 2 листопада 2012 р.). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 190.

допомоги інституту кримінальних проступків. Переконані в тому, що ніщо заважає законодавцю і сьогодні (без звернення до поняття кримінального проступку), узгодивши цей процес з удосконаленням адміністративно-деліктного законодавства, змістовно вирішувати нагальні кримінально-правові проблеми, забезпечуючи гуманізацію кримінального законодавства (зокрема, поліпшити існуючу класифікацію злочинів, внести до КК зміни, відповідно до яких судимість не виникатиме у випадку засудження особи за злочин невеликої тяжкості, а кримінальна відповідальність не наставатиме у випадку вчинення замаху на такий злочин (а не тільки готування до нього), уточнити умови звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання та його відбування за злочини різної тяжкості, переглянути санкції кримінально-правових норм таким чином, щоб вони стали адекватним мірилом суспільної небезпеки злочинів, врешті-решт «розчистити» КК, декриміналізуючи частину злочинів невеликої тяжкості).

Разом із тим, якщо всупереч наведеним вище аргументам, гостро дискусійна ідея кримінальних проступків знайде втілення в КК України, обґрунтована нами пропозиція щодо встановлення порогу для предикатних злочинів у виді позбавлення волі на строк від двох і більше років потребуватиме уточнення.

Таким чином, зважаючи на те, що передувати відмиванню доходів можуть лише злочини, а сумнівну новелу КПК України щодо впровадження кримінальних проступків у кримінальному законі дотепер не реалізовано, замість вжитого в ст. 209 КК України громіздкого словосполучення «суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів» пропонуємо використувати більш простий і вживаний в законодавстві РЄ та ЄС термін – «предикатний злочин». Визначення відповідного поняття, на наш погляд, у ч. 1 примітки ст. 209 КК могло б бути таким: «Предикатним злочином відповідно до цієї статті є діяння, за які Кримінальним кодексом України передбачено основне покарання у виді позбавлення волі на строк понад два роки або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається предикатним правопорушенням»⁴³⁹ за

⁴³⁹ Вказівка в цьому разі на «предикатне правопорушення» (а не на «предикатний злочин») зумовлена необхідністю врахування тієї обставини, що в законодавстві багатьох європейських держав, як вже зазначалось, закріплено багаточленну систему кримінально караних діянь, за якої базове поняття «злочинне діяння» розпадається на дві або три

кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за Кримінальним кодексом України та внаслідок вчинення якого злочинно здобуто майно».

З погляду чинного КК України конкретний злочинний спосіб, за допомогою якого одержано майно – предмет розглядуваного злочину, на кваліфікацію за ст. 209 КК не впливає. Це може бути той чи інший злочин проти власності, одержання неправомірної вигоди, вбивство з корисливих мотивів, незаконне виготовлення підакцизних товарів тощо. За результатами проведеного кримінологічного аналізу О.З. Гладун інформує, що в Україні найчастіше здійснюється відмивання доходів, одержаних внаслідок учинення злочинів проти власності і злочинів у сфері службової діяльності⁴⁴⁰.

З погляду з'ясування предикатного характеру окремих злочинів викликає інтерес роз'яснення, наведене в п. 10 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5, згідно з яким не є предметом легалізації кошти, одержані як субсидії, субвенції, дотації чи кредити внаслідок надання неправдивої інформації, хоча з такими коштами надалі і вчинюються діяння, перелічені в ст. 209 КК, оскільки ці кошти одержуються офіційно (легально).

Звернемось до матеріалів судової практики.

Спростовуючи доводи касаційного подання прокурора про неправильність виправдання Р. за ч. 2 ст. 209 КК, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВС України в своїй ухвалі вказала, що Р. як директор підприємства «Норд-Овест» одержав кошти на будівництво квартир у м. Хмельницькому у вигляді субвенцій з державного бюджету. Кошти, офіційно отримані як субвенції, не є предметом караної за ст. 209 КК легалізації, хоч із такими коштами надалі і вчиняються діяння, вказані в цій статті КК. Водночас колегія суддів ВС України підтвердила правильність інкримінування Р. ч. 2 ст. 364 і ч. 1 ст. 366 КК України⁴⁴¹.

термінологічно відмінні категорії.

⁴⁴⁰ Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо протидії легалізації (відмиванню) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посібник / О. З. Гладун, О. Є. Користін, І. Є. Мезенцева, В. В. Молодик, О. О. Седлецький, М. С. Туркот, Н. Я. Якимчук. – К. : Алерта, 2013. – С. 174–175, 179.

⁴⁴¹ Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах за 2008–2009 роки / за ред. П. П. Пилипчука. – К. : Істина, 2011. – С. 145–149.

Будучи директором приватного підприємства і знаючи, про те, що очолюване ними підприємство не має найманих працівників, Ж.О. підробив документи (довідки про заробітну плату своїх «підлеглих»). Надавши кредитору (кредитній спілці) завідомо неправдиву інформацію, Ж.О. отримав у вигляді кредитів без наміру привласнити грошові кошти на загальну суму 80 тисяч гривень, які використав для здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства. Ленінський районний суд м. Запоріжжя засудив Ж.О. за ч. 2 ст. 366 і ч. 1 ст. 209 КК. Скасовуючи вирок у частині засудження Ж.О. за ч. 1 ст. 209 КК і закриваючи в цій частині кримінальну справу за відсутністю складу злочину, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВС України виходила з того, що Ж.О. одержав у кредит гроші офіційно (легально), а тому джерело їх одержання не потребує надання йому правомірного вигляду⁴⁴².

Засновник товариства з обмеженою відповідальністю «Март СВ» отримав кошти в сумі 280 000 гривень унаслідок вчинення злочинів, передбачених ст. 358 і ст. 222 КК України. Ці кошти він використав на господарські потреби вказаного підприємства – закупівлю матеріалів, товарно-матеріальних цінностей, оплату робіт і послуг, придбання обладнання, оренду приміщень, сплату страхового платежу, виплату заробітної плати тощо. Виходячи з того, що згадана особа вчинила фінансові операції і використала незаконно отримані кредитні кошти в сумі 280 000 гривень, а отже, вчинила легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, Зарічний районний суд м. Суми засудив її за ч. 1 ст. 209 КК України⁴⁴³.

Кваліфікацію за ч. 1 ст. 209 КК України вважаємо в цьому разі помилковою. Районний суд не взяв до уваги те, що предметом відмивання не повинні визнаватись кошти, одержані як кредити внаслідок надання неправдивої інформації, оскільки такі кошти одержуються офіційно (легально). Суд розцінив дії вказаної особи як вчинення фінансових операцій зі злочинними доходами, хоча насправді вони означали виконання договірних зобов'язань підприємства з коштами,

⁴⁴² Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 12. – С. 35–36.

⁴⁴³ Вирок Зарічного районного суду міста Суми від 27 червня 2012 р. у судовій справі № 1805/3956/2012: [Електронний ресурс] / Зарічний районний суд міста Суми // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25053200>.

які немає підстав визнавати «брудними». І ще один подібний приклад із судової практики.

Вироком Снятинського районного суду Івано-Франківської області за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 222 і ч. 2 ст. 209 КК України, було засуджено приватного підприємця. Скасовуючи цей вирок і направляючи кримінальну справу на новий судовий розгляд, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВС України у своїй постанові від 25 січня 2007 р. зазначила, що засуджений обманним шляхом отримував в банківських установах грошові кошти, які сумнівів в їх законному походженні не викликають. Подальші дії з цими грошима, які мали легальний статус, суб'єкт вчиняв відповідно до умов кредитних договорів. Відповідно, його дії у вигляді купівлі комп'ютерів та автомобілів немає підстав визнавати відмиванням «брудних» грошей.

До числа дискусійних в юридичній літературі належить питання про визнання «брудним» майном предметів контрабанди. В абз. 2 п. 10 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5 з цього приводу роз'яснюється, що не слід визнавати предметом відмивання контрабандно ввезені в Україну товари та інші предмети, зазначені в диспозиції ч. 1 ст. 201 КК, якщо вони отримані (здобуті) за межами України не злочинним, а законним шляхом.

Критикуючи це роз'яснення, А.С. Беніцький пише, що контрабандне переміщення через кордон робить товари та інші предмети в Україні отриманими незаконним шляхом; вони не можуть бути використані за призначенням або в обігу, тому що не мають відповідного правового статусу, підтвердження правомірності свого перебування в Україні. За змістом і буквою ст. 201 КК України контрабандно ввезені товари та інші предмети не можуть не вважатися набутими злочинним шляхом⁴⁴⁴.

Звернемо увагу на те, що на підставі ЗУ від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» із диспозиції ч. 1 ст. 201 КК України вказівку на товари було виключено, і предметом цього злочину наразі⁴⁴⁵ виступають

⁴⁴⁴ Беніцький А. С. Причетність до злочину : проблеми кримінальної відповідальності : монографія / А. С. Беніцький. – Луганськ : СПД Резников В.С., 2014. – С. 211.

⁴⁴⁵ На момент підготовки монографії до друку активно обговорюються законопроекти, спрямовані на рекриміналізацію «товарної» контрабанди.

культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини та радіоактивні матеріали, зброя та боєприпаси і спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, тобто предмети, щодо яких питання про їх відмивання, за загальним правилом, позбавлене сенсу. З розглядуваної проблеми ми дотримуємось позиції Пленуму ВС України, а також І.А. Клепицького, на переконання якого предмети контрабанди, незаконно переміщені через митний кордон, не можуть розглядатись як такі, що придбані злочинним шляхом. Водночас майнова вигода, вилучена внаслідок вчинення цього злочину (наприклад, плата за контрабанду), має розцінюватись як предмет відмивання⁴⁴⁶.

Притаманна зарубіжному законодавству специфічність у визначенні кола предикатних злочинів дістає свій прояв, зокрема в тому, що на національному рівні по-різному вирішується питання про визнання предметом легалізації майнової вигоди, не пов'язаної з отриманням позитивного доходу (збільшенням майна), та, як наслідок, про віднесення до предикатних діянь кримінально караних порушень податкового законодавства. Міркування німецького фахівця К. Коттке, який значну частину свого дослідження присвятив аналізу утворення «брудних» коштів саме у сфері податкової злочинності⁴⁴⁷, зайвий раз переконують у тому, що за наявності відповідної волі національного законодавця кримінально каране ухилення від сплати податків може набувати якості повноцінного предикатного злочину.

Нагадаємо, що після ухвалення Закону від 28 листопада 2002 р., в якому давалось визначення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, ст. 209 КК вимагала оперативних і кваліфікованих змін, зокрема в частині описання предмета передбаченого нею складу злочину, адже згідно з ч. 3 ст. 3 КК України злочинність діяння, його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Результатом здійсненого на підставі ЗУ від 16 січня 2003 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» механічного перенесення до тексту кримінального закону положення, закріпленого в абз. 3 ст. 1 Закону від 28 листопада 2002 р., стала, крім

⁴⁴⁶ Клепицкий И. А. «Отмывание денег» в современном уголовном праве / И. А. Клепицкий // Государство и право. – 2002. – № 8. – С. 42–43; Клепицкий И. А. Система хозяйственных преступлений / И. А. Клепицкий. – М. : Статут, 2005. – С. 524.

⁴⁴⁷ Коттке К. «Грязные» деньги – что это такое? Справочник по налоговому законодательству в области «грязных» денег / К. Коттке; [пер. с нем]. – М. : Дело и Сервис, 1998. – С. 38–151.

усього іншого, нечіткість вилучення ухилення від повернення виручки в іноземній валюті⁴⁴⁸ та ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів із числа предикатних злочинів

По-перше, з ч. 1 примітки ст. 209 КК впливало, що вчинене за кордоном ухилення від сплати податкових внесків, яке за кримінальним законом іноземної держави і за КК України визнається злочином і тягне за собою будь-яке покарання, могло розглядатись як предикатне діяння за законодавством України (на відміну від ухилення від сплати податків і зборів, вчиненого в Україні). Така диференціація підходів до подібних злочинних посягань виглядала невиправданою.

По-друге, формулювання ч. 1 примітки ст. 209 КК наводило на думку про те, що ті різновиди ухилення від повернення виручки в іноземній валюті та ухилення від сплати податків, інших обов'язкових платежів, які за законом тягнули менш суворе покарання, ніж три роки позбавлення волі, мали визнаватись суспільно небезпечними протиправними діяннями, що передували легалізації доходів. Не виключалось, однак, ще одне тлумачення кримінального закону: злочини, передбачені ст. 207 і ст. 212 КК, незалежно від виду і розміру покарання, яке могло бути призначено за їх вчинення, повинні були розцінюватись як предикатні діяння. П.П. Андрушко нечіткість законодавчого визначення предикатного діяння справедливо вбачав у тому, що вжиті в ньому в дужках слова «за винятком діянь, передбачених статтями 207 і 212 Кримінального кодексу України» можна було віднести як до законодавчого описання предикатного діяння, так і до межі покарання за таке діяння. Звідси впливало, що законодавець «або 1) обмежив коло злочинних діянь, зробивши винятком з них діяння, передбачені ст. ст. 207 та 212 КК, або ж 2) визначив, що якщо вчинені суспільно небезпечні діяння є злочинами, відповідальність за які передбачена ст. ст. 207 та 212 КК, то не має значення, яке покарання за них передбачене...»⁴⁴⁹.

Законодавця можна було покритикувати і за непослідовність. Так, якщо вже виключати певні злочини з числа предикатних, треба було враховувати, наприклад, те, що шахрайство з фінансовими ресурсами

⁴⁴⁸ Ст. 207 КК України було виключено з Кодексу на підставі ЗУ від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності».

⁴⁴⁹ Андрушко П. П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика / П. П. Андрушко, М. Є. Короткевич. – К.: Юрисконсульт, 2005. – С. 85.

(ст. 222 КК України) в тій частині, в якій це діяння полягає у використанні пільг щодо податків, є одним із різновидів ухилення від сплати податків, а тому і воно, вочевидь, мало виключатись з кола предикатних злочинів. І цей приклад не можна було визнати поодиноким.

Згадана нечіткість ч. 1 примітки ст. 209 КК у частині виключення ухилення від сплати податків, інших обов'язкових платежів з кола предикатних діянь мала своїм наслідком те, що окремі дослідники і після прийняття ЗУ від 16 січня 2003 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» продовжували вести мову про сукупність злочинів, передбачених ст. 212 і ст. 209 КК. Так, В.О. Останін висловлював думку про те, що «у випадку встановлення факту легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, фактично встановлюється раніше прихований об'єкт оподаткування і, якщо обчислені з нього несплачені податкові внески відповідають ознакам предмета податкового злочину, то виникають підстави для кваліфікації вчиненого і за відповідною частиною ст. 212 КК»⁴⁵⁰. З урахуванням того, що ухилення від сплати податків, інших обов'язкових платежів позбавлялось (в силу прямої, хоч і не зовсім вдалої в редакційному відношенні вказівки законодавця) якості предикатного злочину, з пропозицією про кваліфікацією за вказаною сукупністю злочинів погодитись було складно.

Пленум ВС України також витлумачив кримінальний закон таким чином, що злочини, передбачені ст. 207 і ст. 212 КК, незалежно від того, за якою частиною цих статей кваліфіковане те чи інше діяння та яке покарання встановлене за його вчинення, не можуть визнаватись предикатними діяннями. Обґрунтування такого тлумачення знаходимо в абз. 1 п. 10 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5⁴⁵¹, де зазначається таке: не можуть вважатись одержаними внаслідок вчинення предикатного діяння кошти або інше майно, якими особа не заволоділа (не отримала) шляхом вчинення злочину, а які вона незаконно утримала, приховала, не передала державі за

⁴⁵⁰ Останін В. О. Кваліфікація ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Останін Валерій Олексійович. – К., 2004. – С. 14.

⁴⁵¹ Про практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Постанова від 15 квітня 2005 р. № 5: [Електронний ресурс] / Пленум Верховного Суду України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05>.

наявності обов'язку це зробити (зокрема кошти, не сплачені як податки, інші обов'язкові платежі), оскільки в подібних випадках має місце не одержання коштів та іншого майна злочинним шляхом, а незаконне (злочинне) розпорядження ними (якщо право власності на них особа набула законно).

В абз. 3 п. 10 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5 наводилось ще одне цікаве роз'яснення. Йшлося про те, що не є предметом легалізації кошти або інше майно, одержані внаслідок здійснення службовою особою всупереч встановленому порядку операцій з активами, що перебувають у податковій заставі і в подальшому використовуються суб'єктом господарювання – юридичною особою при здійсненні господарської діяльності, оскільки такі активи мають легальне походження.

Звернемо увагу на те, що з погляду застосування ст. 209 КК нас має цікавити, так би мовити, кримінально-правовий статус не заставлених активів, а того майна, яке використовується в правомірній фінансово-господарській діяльності юридичної особи замість реалізованих заставлених активів та яке в розглядуваній ситуації, на нашу думку, все ж одержане злочинним шляхом – шляхом проведення незаконної операції, що утворює склад відповідного злочину⁴⁵². На користь обмежувального тлумачення кримінального закону, відображеного в абз. 3 п. 10 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5, можна навести хіба що таке міркування: злочинне відчуження активів, що перебувають у податковій заставі, не призводить до збільшення (прирощування) майна суб'єкта господарювання, а тому не дозволяє вести мову про одержання доходу як такого.

В юридичній літературі наводилось чимало оригінальних, хоч і не завжди переконливих пояснень причин появи та справжнього змісту зробленого в 2003 р. у примітці до ст. 209 КК застереження, яке стосувалось окремих злочинів. У будь-якому разі висловлювання про те, що «застереження стосовно вилучення з переліку предикатних злочинів діянь, передбачених ст. ст. 207, 212, 212¹ КК, не підтримали ні науковці, ні практики»⁴⁵³, є неточним. Питання, чи може злочинна

⁴⁵² Наразі кримінально-правова оцінка порушення порядку поводження із заставленим майном залежно від суб'єкта і конкретних обставин вчиненого має даватись за допомогою, зокрема ст. ст. 364, 365, 388 КК України.

⁴⁵³ Сивак М. М. Примітки статей Особливої частини Кримінального кодексу України : теоретико-прикладний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сивак Микола Мико-

економія (непередача належного) бути способом формування «брудних» доходів, які підлягають наступному відмиванню і, відповідно, чи повинні мати статус предикатних злочинів ухилення від сплати податкових і страхових внесків, належало і належить у доктрині кримінального права до числа дискусійних.

Науковці, які (треба так розуміти) поділяли попередню позицію вітчизняного законодавця (П.П. Андрушко О.О. Чаричанський, Г.О. Усатий та ін.) здебільшого наголошували на одержанні особою, яка вчиняє ухилення від сплати податкових та інших обов'язкових платежів, законних доходів, що, на їх думку, унеможливлювало інкримінування такій особі кримінально-правової заборони, присвяченої відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом.

Так, П.П. Андрушко послідовно стверджує, що не повинні вважатись здобутими (одержаними) злочинним шляхом грошові кошти та інше майно, якими особа не заволодівала (які не одержувала) шляхом вчинення злочину, а які вона незаконно утримала, приховала, не передала їх державі за наявності обов'язку їх передати. Науковець зазначає, що в подібних випадках грошові кошти та інше майно не здобуваються (не одержуються) злочинним шляхом, а має місце незаконне (злочинне) розпорядження майном, право власності на яке особа набула законним шляхом⁴⁵⁴. Як бачимо, саме така позиція (причому майже дослівно) знайшла відображення в абз. 1 п. 10 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5.

В.І. Борисов недостатнє розуміння суспільної небезпечності злочину, передбаченого попередньою редакцією ст. 209 КК, пов'язував, зокрема з тим, що до кримінальної відповідальності притягувались особи, які одержували доходи законним шляхом і ухилялись від сплати податків⁴⁵⁵.

О.О. Чаричанський вказує, що при вчиненні злочину, передбаченого ст. 212 КК України, кошти та майно не набувають злочинного характеру, а залишаються такими, які одержані законним шляхом,

лайович. – К., 2013. – С. 115.

⁴⁵⁴ Андрушко П. П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика / П. П. Андрушко, М. Є. Короткевич. – К. : Юрисконсульт, 2005. – С. 67.

⁴⁵⁵ Правова система України : історія, стан та перспективи : У 5 т. Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / За заг. ред. В. В. Сташиса. – Х. : Право, 2008. – С. 233.

і тому вчинити легалізацію (відмивання) таких коштів об'єктивно неможливо⁴⁵⁶.

Цілком очевидно, що і після набрання чинності Законом від 14 жовтня 2014 р. викладена теоретична позиція продовжуватиме зберігати свою актуальність і наразі складно спрогнозувати, якою мірою вона впливатиме на правозастосування.

Тут доречно нагадати, що частиною російських дослідників (Н.О. Лопашенко, П.С. Яні та ін.) специфіка податкових злочинів також вбачається в тому, що їх вчинення юридично не утворює доходи, одержані злочинним шляхом. Йдеться про те, що відповідні суб'єкти не вилучають дивіденди внаслідок злочинних операцій, не придбавають злочинним шляхом те, чого раніше в них не було, проте не віддають «кесарю кесарево», тобто не перераховують державі частину своїх доходів, отриманих в результаті правомірних правочинів, злочинно зберігаючи власне майно або майно організації. Вважається, що майнова вигода (злочинна нажива) внаслідок вчинення податкових злочинів утворюється не за рахунок злочинного придбання, як цього вимагає кримінальний закон, а за рахунок злочинного утримання коштів, придбаних під час законної економічної діяльності. Використаний у текстах ст. 174 і ст. 174¹ КК РФ термін «придбання» не включає в себе такі способи набуття майнових цінностей, як утримання, приховування або виготовлення.

Керуючись подібними міркуваннями, П.С. Яні охарактеризував як надмірну законодавчу вказівку на податкові злочини в кримінально-правових нормах про відповідальність за легалізацію. Однак виключати податкові застереження з текстів ст. 174 і ст. 174¹ КК РФ, на думку науковця, було не варто, оскільки такий крок міг би бути сприйнятий на практиці як згода законодавця на те, щоб визнавати злочинно придбаним майном у т. ч. кошти, не сплачені як податки та інші обов'язкові платежі⁴⁵⁷. Російський законодавець до цієї точки зору не дослухався, про що йтиметься трохи згодом.

⁴⁵⁶ Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 67.

⁴⁵⁷ Яні П. Незаконное предпринимательство и легализация преступно приобретенного имущества / П. Яні // Законность. – 2005. – № 4. – С. 17.

Намагаючись зрозуміти, чому діяння, передбачені ст. ст. 193, 194, 198, 199, 199¹, 199² КК РФ, були виключені з числа предикатних злочинів, Б.В. Волженкін висловлював припущення про те, що законодавець виходив з відсутності в таких випадках предмета легалізації: гроші вже були в суб'єкта, вони не придбані злочинним шляхом, а тому не потребують легалізації. Таке пояснення законодавчої позиції науковець називав єдино можливим, хоч і не дуже переконливим. Адже якщо керуватись ним, варто було вказувати і на інші злочини, суть яких полягає в невиконанні майнових зобов'язань. Крім цього, притаманне податковим злочинам незаконне утримання грошових коштів означає, що одержані в такий спосіб доходи все ж слід визнавати злочинними, а отже, такими, що потребують подальшої легалізації⁴⁵⁸.

На думку М.М. Лапуніна, ухилення від сплати податків нерідко нерозривно пов'язане з діями з надання законного вигляду походженню «надлишку», утвореного внаслідок ухилення. У протилежному випадку неплатник потрапляє в поле зору податкового органу, внаслідок чого саме ухилення від сплати податків втрачає сенс⁴⁵⁹. Вважаючи викладену аргументацію прийнятною для ст. 174¹ КК Росії, науковець називав її явно недостатньою для обґрунтування наявності податкового застереження у ст. 174 КК, яка передбачає відповідальність за легалізацію майна, придбаного злочинним шляхом іншими особами.

Також у російській юридичній літературі зроблені в попередніх редакціях ст. 174 і ст. 174¹ КК податкові застереження інколи розцінювались як вияв «економічної амністії», спрямованої на залучення коштів у легальну економіку. Виключення злочинів, передбачених ст. ст. 193, 194, 198, 199, 199¹, 199² КК, з числа предикатних нерідко пояснювалось кримінологічними міркуваннями про недосконалість податкового і валютного законодавства як чинник, що значною мірою породжує поширеність таких економічних злочинів, а також тим, що за ступенем суспільної небезпеки ці діяння поступаються «загальнокримінальним» злочинам, характерним для організованої злочинності, у зв'язку з чим легалізація доходів, здобутих (придбаних) унаслідок їх вчинення, вважається такою, що не потребує криміналізації. На-

⁴⁵⁸ Волженкин Б. В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономические преступления) / Б. В. Волженкин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 224–225.

⁴⁵⁹ Лапунин М. М. Вторичная преступная деятельность: понятие, виды, проблемы криминализации и пенализации: монография / М. М. Лапунин. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – С. 128.

приклад, на думку А.В. Наумова, було б принципово неправильним порівнювати за ступенем суспільної небезпеки відмивання доходів, отримуваних внаслідок вчинення податкових злочинів, із відмиванням доходів від незаконного обігу зброї, наркотиків, порнобізнесу тощо. Законодавче виключення податкових злочинів із кола предикатних діянь обґрунтовувалось також економічною невідповідністю для держави такого варіанту розвитку подій, за якого приховані від оподаткування кошти під загрозою застосування кримінально-правової репресії за легалізацію «брудних» доходів заганяються в ще більшу економічну тінь⁴⁶⁰.

Як бачимо, невключення ухилення від сплати податкових внесків у коло предикатних злочинів пояснюється зовсім не тим, що внаслідок його вчинення нібито не можуть утворюватись «брудні» кошти.

Г.О. Усатий писав, що діяння, передбачене ст. 212 КК України, не приносить винній особі злочинного доходу, тобто збільшення її майна за рахунок злочинного набуття чогось нового (речей, цінностей, грошей тощо). При цьому в іншій своїй роботі науковець зазначав, що ст. 209 КК, викладена в редакції ЗУ від 16 січня 2003 р., не застосовується, якщо кошти або інше майно отримані внаслідок вчинення злочинів, передбачених ст. 207 і ст. 212 КК⁴⁶¹. Наведене висловлювання показує, що його автор не відкидав як таку можливість утворення «брудних» коштів за рахунок ухилення від сплати податків, інших обов'язкових платежів і не відносив його до предикатних лише через наявність відповідного законодавчого застереження.

Подібна оцінка буде доречною і стосовно первісної позиції В.М. Киричка, О.І. Перепелиці та В.Я. Тація, які вказували на те, що як про первинні (предикатні) в ст. 209 КК йдеться про злочини, при вчиненні яких особа одержує злочинний дохід, тобто збільшує своє майно, здобуває злочинним шляхом те, чого раніше в неї не було. Тому не може бути

⁴⁶⁰ Дудоров О. Чи можуть відмиватись кошти, не сплачені як податки та інші обов'язкові платежі? / Олександр Дудоров, Таїсія Тертиченко // Юридичний вісник України. – 14 – 20 лютого 2015 р. – № 6.

⁴⁶¹ Усатий Г. Криміногенна ситуація, що склалася у сфері легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом / Григорій Усатий // Юридичний вісник України. – 2003. – № 4; Усатий Г. О. Проблеми кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / Г. О. Усатий // Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. Випуск восьмий. – Х. : Східнорегіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. – С. 322.

предметом легалізації майно, одержане в результаті вчинення злочину, зокрема передбаченого ст. 212 КК, оскільки він не приносить тому, хто його вчинив, злочинного доходу в зазначеному вище сенсі⁴⁶².

Виходить, що згадані харківські правознавці, як і Г.О. Усатий, фактично визнавали можливість одержання «брудних» коштів внаслідок ухилення від ухилення від сплати податків, інших обов'язкових платежів, проте не вбачали достатніх підстав для визнання цих коштів саме злочинним доходом. Однак під доходами в ст. 1 Закону від 28 листопада 2002 р. (як і в ст. 1 Закону від 14 жовтня 2014 р.) розумілась (розуміється) будь-яка економічна вигода, одержана внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що передуює легалізації доходів, у зв'язку з чим з приводу сенсу, насправді вкладеного в ст. 209 КК у частині предмета передбаченого нею складу злочину можна було і дискутувати.

Згодом В.Я. Тацій, В.М. Киричко та О.І. Перепелиця уточнили свою наукову позицію, зазначивши, що, крім злочинів, передбачених ст. 212 і ст. 212¹ КК, існують і інші діяння, які мають таку саму правову природу щодо коштів чи іншого майна: їх особа одержує у власність офіційно (легально), а тому вони не можуть виступати предметом легалізації, хоча можуть бути предметами інших злочинів (наприклад, це стосується діянь, караних за ст. 192 і ч. 2 ст. 222 КК)⁴⁶³.

В одній з колективних монографій, співавтори якої особливо не переймалися узгодженням своїх наукових позицій, можна прочитати про те, що ухилення від сплати податків не приносить винному злочинний дохід у значенні збільшення майна, і водночас (?) про те, що з подібним поясненням виключення з кола предикатних діянь податкових злочинів погодитись неможливо. Адже правозастосовна практика показує, що вчинення саме податкових злочинів призводить до отримання колосальних доходів⁴⁶⁴.

⁴⁶² Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 506.

⁴⁶³ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина. – 2013. – С. 287–288.

⁴⁶⁴ Противодействие отмыванию денег : украинско-российский опыт : монография / Т. В. Молчанова, В. А. Некрасов, С. И. Корсун, Г. А. Усатый. – К. : КНТ, 2007. – С. 42–43, 102–103.

У розроблених у 2003 р. Слідчим управлінням податкової міліції ДПА України Методичних рекомендаціях щодо розкриття та розслідування кримінальних справ про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, законодавче виключення з числа предикатних злочинів діянь, вказаних у ст. 207 і ст. 212 КК, пояснювалось тим, що ухилення від повернення виручки в іноземній валюті та ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів не передбачають злочинного набуття права власності на доходи; у цих випадках доходи отримуються за результатами законної господарської чи іншої не забороненої законом діяльності.

Виокремимо дві вади в такому обґрунтуванні. По-перше, воно «не спрацьовувало» стосовно тих окремих злочинних доходів, які з урахуванням прямої вказівки законодавця (пп. 4.2.16 п. 4.2 ст. 4 ЗУ «Про податок з доходів фізичних осіб», пп. 164.2.11 п. 164.2 ст. 164 ПК України) підлягають оподаткуванню. До речі, пояснюючи, чому ухилення від сплати податків (ст. 279 КК Республіки Македонії) не може утворювати сукупності з відмиванням грошей і спираючись на положення національного законодавства, Н.Р. Тупанчеські пише, що «брудні» кошти як предмет передбаченого вказаною статтею КК відмивання оподаткуванню не підлягають⁴⁶⁵. По-друге, «злочинного набуття права власності на доходи» як такого взагалі бути не може, адже відповідно до ст. 328 ЦК України право власності набувається на підставах, що не заборонені законом.

Окремі зарубіжні дослідники обґрунтовували доцільність розглядуваного податкового виключення можливістю порушення в окремих випадках прав людини, в т. ч. права на приватне життя в недопустимому обсязі⁴⁶⁶.

Згідно з п. 1 ст. 18 Конвенції від 8 листопада 1990 р. у співробітництві з питань боротьби з відмиванням може бути відмовлено, якщо правопорушення, у зв'язку з яким зроблено запит, є податковим. На відміну від інших дослідників⁴⁶⁷, ми не вбачаємо в цій нормі причину

⁴⁶⁵ Тупанчески Н. Р. Уклонение от уплаты налогов в сравнительном праве / Н. Р. Тупанчески; под ред. проф. В. С. Комиссарова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – С. 244–245.

⁴⁶⁶ Alldridge P. Are Tax Evasion Offences Predicate Offences for Money-Laundering Offences? / Peter Alldridge // Journal of Money Laundering Control. – 2001. – Vol. 4. – Iss. 4. – P. 359.

⁴⁶⁷ Михайлов В. И. Противодействие легализации доходов от преступной деятельности : правовое регулирование, уголовная ответственность, оперативно-розыскные ме-

того, чому народні депутати України в 2003 р. виключили з числа суспільно небезпечних протиправних діянь, що передують легалізації, злочини, передбачені ст. 207 і ст. 212 КК, а в 2010 р. доповнили цей перелік вказівкою на злочин, караний за ст. 212¹ КК. З приводу згаданої конвенційної норми слушним є зауваження Т.А. Качки про те, що вона стосується лише міжнародного застосування фіскального права і жодним чином не стосується внутрішніх положень⁴⁶⁸.

Хіба потрібно згадувати про міжнародно-правову норму, згідно з якою в задоволенні відповідного клопотання іншої держави може бути відмовлено, якщо в Україні відмиваються доходи, одержані внаслідок вчинення знову ж в Україні злочину? Про яке міжнародне співробітництво в боротьбі з відмиванням йде мова в такій типовій (найбільш поширеній на практиці) ситуації застосування ст. 209 КК? Та ж обставина, що ч. 1 примітки ст. 209 КК, викладеної в редакції ЗУ від 16 січня 2003 р., допускала згадану вище можливість віднесення до предикатних діянь вчиненого за межами України ухилення від сплати податкових внесків, взагалі прямо суперечить фіскальному застереженню, зробленому в п. 1 ст. 18 Конвенції від 8 листопада 1990 р.

З позбавленням предикатного статусу ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів, вчинення якого тягне за собою вилучення (набуття) «брудних» доходів – майнової вигоди, не пов'язаної із збільшенням майна, можна було погодитись, якщо виходити з того, що за ступенем суспільної небезпеки злочинні порушення податкового законодавства поступаються злочинам, характерним для організованої злочинності. Виправданість такого варіанту економії кримінально-правової репресії пояснювалась і незадовільним станом системи оподаткування України, що вказувало на передчасність запозичення досвіду тих зарубіжних країн, кримінальне законодавство яких визнає податкові злочини предикатними діяннями.

роприятия и международное сотрудничество / В. И. Михайлов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – С. 88; Халін О. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Становлення вітчизняного законодавства / О. Халін // Вісник прокуратури. – 2003. – № 9. – С. 58.

⁴⁶⁸ Качка Т. А. Боротьба з відмиванням грошей: Комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України асquis Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / Т. А. Качка. – К. : Реферат, 2004. – С. 83.

Водночас чимало авторів визнавали досліджуване законодавче звуження кола предикатних злочинів недоречним. Щоправда, висловлювання з цього приводу єдністю також не відзначались. Наприклад, Є.Л. Стрельцов не сумнівався в тому, що внаслідок вчинення ухилення від сплати податків, як і багатьох інших злочинів, можуть виникати «брудні» кошти, які надалі підлягають відмиванню. Н.Ф. Кузнецова писала, що у виключенні з числа предикатних злочинів ухилення від сплати податкових і митних платежів простежуються інтереси професійних «праль», які здійснюють легалізацію багатомільярдних сум, отриманих в результаті такого ухилення. Подібне рішення українського законодавця, називаючи його штучним, Б.Г. Розовський також пов'язував не з юридичними тонкощами, а захистом інтересів великого капіталу, зацікавленого у відмиванні значних за обсягом коштів, отриманих шляхом ухилення від сплати податкових платежів⁴⁶⁹.

Думку про безпідставність розглядуваного податкового застереження обстоювали і інші вітчизняні дослідники, зокрема О.М. Броневицька⁴⁷⁰, Т.А. Качка⁴⁷¹, О.В. Пустовіт⁴⁷², А.С. Чуйков⁴⁷³. Так, на переконання О.М. Броневицької, виключення з числа предикатних злочинів діянь, передбачених ст. 212 і ст. 212¹ КК, не узгоджується з п. «е» ст. 1 Конвенції від 8 листопада 1990 р., а предикатним злочином слід вважати будь-який злочин, в результаті якого виникли доходи, що можуть стати предметом злочину, зазначеного в ст. 6 цієї Конвенції. Захищаючи в квітні 2008 р. кандидатську дисертацію «Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», О.В. Пустовіт висунув пропозицію повернути в число предикатних злочини, передбачені ст. 207 і ст. 212 КК. За те,

⁴⁶⁹ Дудоров О. Чи можуть відмиватись кошти, не сплачені як податки та інші обов'язкові платежі? / Олександр Дудоров, Таїсія Тертиченко // Юридичний вісник України. – 14 – 20 лютого 2015 р. – № 6.

⁴⁷⁰ Броневицька О. М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Броневицька Оксана Михайлівна. – Львів, 2011. – С. 189.

⁴⁷¹ Качка Т. А. Боротьба з відмиванням грошей: Комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України асquis Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / Т. А. Качка. – К. : Реферат, 2004. – С. 82–83.

⁴⁷² Пустовіт О. В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пустовіт Олег Васильович. – Донецьк, 2007. – С. 35.

⁴⁷³ Чуйков А. С. Деякі питання предмета легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / А. Чуйков // Закон и жизнь. – 2013. – № 5. – С. 46.

щоб вилучити з ч. 1 примітки ст. 209 КК як відсильної примітки-дефініції слова «за винятком діянь, передбачених статтями 212 і 212¹ Кримінального кодексу України», висловлювався і М.М. Сивак⁴⁷⁴. Увага при цьому, серед іншого, зверталась на те, що кошти, які мають бути сплачені як обов'язкові платежі, що входять до системи оподаткування, та як страхові внески, залишаються в статусі законних тільки до того моменту, коли вони мають надійти в розпорядження держави в установленому порядку.

Тут варто нагадати, що до набрання чинності ЗУ від 16 січня 2003 р. ст. 209 КК досить успішно застосовувалася в діяльності податкової міліції, а одним з авторів цих рядків неодноразово висловлювалася думка про визнання ухилення від сплати податків, інших обов'язкових платежів «повноцінним» предикатним злочином. Обґрунтування позначеної позиції зводилось до такого: отримавши внаслідок правомірної діяльності грошові кошти як об'єкт оподаткування та ухилившись від сплати з них податків, інших обов'язкових платежів, особа завідомо злочинним шляхом здобувала кошти, які надалі могли бути легалізовані, як цього і вимагала чинна на той момент редакція ст. 209 КК. «Брудними» в цьому разі виступали ті грошові суми у формі несплаченого (недоплаченого) податку, іншого обов'язкового платежу, які повинні були надійти державі та яких в платника не було, якби він виконав покладений на нього обов'язок. Злочинна економія як спосіб здобуття грошових коштів (предмета потенційного відмивання) мала місце і тоді, коли джерелом сплати податкових платежів виступали інші кошти платника податків, не пов'язані безпосередньо з об'єктом оподаткування (наприклад, у випадку ухилення від сплати податку з власників транспортних засобів або податку на землю). Достатньо було задати собі питання, чи мала б особа кошти (предмет відмивання) за умови сумлінного виконання нею обов'язку зі сплати податків, інших обов'язкових платежів, щоб переконатись у предикатному характері злочинного ухилення від їх сплати. Висловимо припущення, що саме така логіка міркувань була покладена в основу впевненості колишнього керівництва Держфінмоніторингу України в тому, що передбачене ст. ст. 212¹ КК і прямо не згадане (до законодавчих змін 2010 р.) у п. 1 примітки ст. 209 КК ухилення від сплати страхових

⁴⁷⁴ Сивак М. М. Примітки статей Особливої частини Кримінального кодексу України: теоретико-прикладний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сивак Микола Миколайович. – К., 2013. – С. 112–115.

внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є предикатним злочином⁴⁷⁵.

До речі, в § 406 КК Норвегії сказано, що норма про вилучення доходу, отриманого внаслідок вчинення кримінально караного діяння (§ 34), поширюється і на випадки ухилення від сплати офіційних податків і зборів; доходом у цьому разі має визнаватись належна громадській скарбниці сума, на яку повинні були бути сплачені податки або збори. Цікаво і те, що в матеріалі «Питання боротьби з відмиванням грошей. Аналіз статті 209 Кримінального кодексу України», підготовленому експертами Українсько-європейського консультативного центру з питань законодавства Б. Шльоером і Р. Корнутою (К., 2002), з цього приводу зазначалось, що саме через широту значення поняття «здобути» не витримує критики та є неприйнятною позиція, згідно з якою ухилення від сплати податків не є здобуттям, а тому не може, як інші діяння, бути злочинним шляхом, яким здобуваються «брудні» кошти.

Як бачимо, доходи від злочинів, передбачених ст. 212 та ст. 212¹ КК України, утворюються в результаті не стільки одержання, скільки утримання, а це певною мірою виправдовує точку зору, згідно з якою такі доходи (принаймні з формальної точки зору) не повинні визнаватись предметом злочину, передбаченого ст. 209 КК. Суті це не міняє, бо, незважаючи на те, чи доходи одержані, чи утримані (зеконотлені) внаслідок вчинення злочину, вони не перестають бути злочинними.

Виходить, що використане в одній з попередніх редакцій формулювання предмета аналізованого злочину (майно, «здобуте злочинним шляхом») є більш вдалим, адже термін «здобувати» ширший за змістом⁴⁷⁶ і здатний охопити обидва вказані різновиди доходів від злочину. До речі, Пленум ВС України, відтворивши в п. 4 своєї постанови від 15 квітня 2005 р. № 5 визначення доходів, закріплене в ст. 1 Закону від 28 листопада 2002 р., не визнав за необхідне висловитись з приводу його співвідношення зі злочинною економією (утриманням, непередачею майна), яка, на переконання Пленуму ВС України, доходом у контексті відповідальності за відмивання визнаватись не повинна (абз. 1 п. 10 цієї постанови).

⁴⁷⁵ Гуржій С. Державний комітет фінансового моніторингу України : п'ять років досвіду / С. Гуржій // Вісник податкової служби України. – 2007. – № 31. – С. 18.

⁴⁷⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : Перун, 2005. – С. 455.

Разом із тим варто зазначити, що випадки, коли доходи, що є предметами злочинів, передбачених ст. 212 та ст. 212¹ КК України, використовуються для продовження господарської діяльності, зокрема для задоволення легальних господарських потреб суб'єкта господарювання, не утворювали складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, не стільки через податкове застереження, яке вона містила, скільки через те, що тут не вбачається ознак суб'єктивної сторони злочину, а саме надання злочинним доходам вигляду легальних. Однак тут варто погодитися з позицією Т.А. Качки, який вказує, що це свідчить лише про відсутність ознак відмивання грошей у цих конкретних випадках і жодним чином не означає, що легалізація доходів у випадку податкових злочинів є неможливою і, таким чином, не може бути обґрунтуванням виключення цих злочинів із кола предикатних⁴⁷⁷.

Не викликає сумнівів предикатний характер ухилення від сплати податків і зборів у тих випадках, коли вилучені у такий спосіб грошові кошти виводяться з обороту суб'єкта господарювання, а згодом використовуються для проведення правомірної діяльності, у т. ч. не пов'язаної з функціонуванням суб'єкта господарювання, на якому скоєно ухилення від сплати податків. У листі ДПА України від 30 квітня 2002 р. № 3591/5/10-2027/1004, направленому свого часу до ВС України, зазначалось, що відповідними підрозділами податкової міліції постійно виявляються факти використання прихованих від оподаткування доходів як інвестицій у новостворені або вже діючі підприємства, для придбання цінних паперів, іншого рухомого та нерухомого майна, в т. ч. в процесі приватизації, для надання позик⁴⁷⁸.

І якщо в першому випадку можна певною мірою погодитися з тезою про те, що ухилення від сплати податків є реакцією громадян і бізнесу на надмірний податковий тиск⁴⁷⁹, а відмивання доходів від цієї категорії злочинів характеризується нижчим рівнем суспільної

⁴⁷⁷ Качка Т. А. Боротьба з відмиванням грошей: Комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України асquis Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / Т. А. Качка. – К. : Реферат, 2004. – С. 82–83.

⁴⁷⁸ Дудоров О. О. Податкове застереження у статті Кримінального кодексу України про відповідальність за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом // О. О. Дудоров. Вибрані праці з кримінального права. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – С. 191.

⁴⁷⁹ Дропа Я. В. Податкове навантаження та його вплив на економіку України / Я. Дропа, І. Чабан // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 215.

небезпеки, ніж легалізація майна від незаконного обігу зброї, торгівлі людьми, порнобізнесу тощо⁴⁸⁰, то справедливність цього твердження в другому випадку викликає обґрунтовані сумніви.

Отже, з'ясування тієї обставини, що внаслідок вчинення зазначених злочинів фактично утворюються злочинні доходи, і що майновий результат внаслідок їх вчинення має ознаки злочинного доходу, дозволяє говорити про обґрунтованість внесеної на підставі Закону від 14 жовтня 2014 р. зміни дефініції суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів (ч. 1 примітки ст. 209 КК України), яка (зміна) полягає у виключенні з неї так званого податкового застереження. До того ж це узгоджується з поняттям «предикатний злочин», яким оперують Конвенція 1990 р. (ст. 1) та Конвенція від 16 травня 2005 р. (ст. 1), відповідно до яких – це будь-який злочин, в результаті якого можуть виникнути доходи, що підлягають подальшій легалізації, а доходи визначаються як будь-яка економічна вигода, набута злочинним шляхом (очевидно, що тут мова йде не тільки про так званий позитивний дохід). Тому ми не можемо погодитись із висловлюванням про те, що сумна практика застосування ст. 209 КК України при притягненні осіб до відповідальності за ст. 212 КК як предикатного злочину суперечить прямій забороні цього в Конвенції РЄ від 8 листопада 1990 р.⁴⁸¹ За всього бажання відшукати подібну заборону в цьому міжнародно-правовому акті не вдасться.

Ст. 1 Конвенції ООН проти корупції 2003 р. до основних (предикатних) правопорушень відносить будь-які правопорушення, внаслідок вчинення яких були отримані доходи, стосовно яких можуть бути вчинені діяння, що утворюють склад злочину «відмивання доходів від злочинів»; доходом від злочину визнається майно, придбане чи одержане (прямо або непрямо) в результаті вчинення будь-якого злочину. Наведене міжнародно-правове розуміння предикатного (основного) злочину і злочинного доходу, який відмивається, знову наводить на думку про доречність певного розширення предмета

⁴⁸⁰ Лунеев В. В. Проблемы борьбы с отмыыванием денежных средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем (Материалы «круглого стола») / В. В. Лунеев, Н. В. Тогонидзе // Государство и право. – 2001. – № 2. – С. 107.

⁴⁸¹ Правова доктрина України : у 5 томах. – Т. 5 : Кримінально-правові науки: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Х. : Право, 2013. – С. 30.

відмивання, що, своєю чергою, спонукає не використовувати в назві і тексті ст. 209 КК зворот «майно, одержане злочинним шляхом».

У попередній главі вказувалося, що поступово рівень універсалізації національних законодавств стає вищим завдяки зростанню жорсткості міжнародного законодавства. Так, у Рекомендаціях FATF від 16 лютого 2012 р. податкові злочини, пов'язані з прямими та непрямими податками, включені в список предикатних злочинів, що передують відмиванню доходів, одержаних протиправним шляхом⁴⁸². При цьому, як зазначається в ЗМІ, FATF як організацію цікавить не ухилення від податків як таке, а ті злочинні цілі, на які може бути витрачено здобуті таким шляхом кошти. Включення податкових злочинів до списку FATF може мати дуже серйозні наслідки, зокрема подібний підхід загрожує поступовим вимиранням «податкових притулків» – офшорних зон із пільговим режимом оподаткування⁴⁸³. До речі, народний депутат України А.І. Малиновський у пояснювальній записці до проекту Закону від 14 жовтня 2014 р. якраз вказував на те, що його метою, серед іншого, є врахування пропозицій до національного законодавства експертів FATF⁴⁸⁴.

На рівні ЄС питання про безпосереднє включення податкових злочинів, пов'язаних із прямими та непрямими податками, до переліку предикатних вже вирішено позитивно та реалізується в Четвертій директиві⁴⁸⁵; відповідно, держави мають реалізувати це положення в національних законодавствах.

⁴⁸² Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення : Рекомендації від 16 лютого 2012 р. : [Електронний ресурс] / Пленарне засідання FATF // Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2012/22.03.2012/1.pdf.

⁴⁸³ Ухилення від сплати податків прирівнюють до злочинів з відмивання грошей : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/uhilennya_vid_splati_podatkiv_pririvnyayut_do_zlochiniv_z_vidmivannya_groshey.html.

⁴⁸⁴ Малиновський А. І. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» : [Електронний ресурс] / А. Малиновський. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – С. 1. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52162&pf35401=313000>.

⁴⁸⁵ On the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC : Directive (EU) 2015/849 [20 May 2015] :

Однак поступово питання щодо виключення податкового застереження з норм про кримінальну відповідальність за відмивання злочинних доходів почало подібним чином вирішуватись у законодавствах європейських країн ще до вступу в дію Четвертої директиви. І якщо близько 10 років тому твердження про те, що відповідно до законодавства більшості країн Західної Європи податкові злочини поряд з іншими злочинними посяганнями розглядаються як предикатні, піддавалось критиці⁴⁸⁶, то зараз ситуація істотно змінилась. Уряди держав стали менш поблажливими з цього питання, в т. ч. через фінансову кризу 2008 р., що сприяло підвищенню співпраці з так званими податковими притулками (такими, наприклад, як Швейцарія) через підвищення тиску на них⁴⁸⁷. Звісно, чинне законодавство всіх країн Європи з останніми змінами проаналізувати в межах нашого дослідження проблематично (зокрема через мовні обмеження) та і напевно чи потрібно, однак можна говорити про реалізацію цього положення принаймні у таких країнах, як Великобританія, Бельгія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швеція⁴⁸⁸.

Можна навести і інші зарубіжні приклади законодавчого надання податковим злочинам статусу предикатних (первинних) діянь як джерела «брудних» коштів. Так, згідно з § 165 КК Австрії «Відмивання грошей» складові частини майна, що підлягають відмиванню, можуть бути отримані внаслідок вчинення фінансового проступку, віднесеного до компетенції судів і пов'язаного з контрабандою або ухиленням від сплати ввізного чи вивізного мита. Ст. 462.3 КК Канади, яка регламентує відповідальність за відмивання злочинних доходів,

[Electronic Resource] / European Parliament, Council of the European Union // Official web-site of the European Union's law. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32015L0849>.

⁴⁸⁶ Дудоров О. О. Ухилення від сплати податків і визначення предикатного злочину : порівняльно-правовий аспект // О. О. Дудоров. Вибрані праці з кримінального права. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – С. 194.

⁴⁸⁷ Tax Crimes as a «Predicate Offense» for Money Laundering? : [Electronic Resource] // Official web-site of The Tax Times. – 2012. – February 22. – Mode of access : <http://thetaxtimes.blogspot.com/2012/02/tax-crimes-as-predicate-offense-for.html>.

⁴⁸⁸ Marriage A. Secret structures, hidden crimes: Urgent steps to address hidden ownership, money laundering and tax evasion from developing countries / Alex Marriage. – Brussels : Eurodad, 2013. – P. 20.

відносить податкові злочини до діянь, внаслідок вчинення яких здобуваються такі доходи.

Чимало російських авторів, оцінюючи рішення свого законодавця про уточнення (а точніше скорочення) переліку предикатних злочинів, характеризували його як вельми спірне, нелогічне, зауважуючи, що доходи саме від ухилення від сплати податків, невиконання обов'язків податкових агентів тощо займають основне місце в структурі злочинних доходів. Кошти, отримані внаслідок ухилення від сплати податків, також є незаконними, а ухилення від сплати податків – таким саме злочином, як і всі інші кримінально карані діяння. Відзначалась недоречність вибіркового гуманізму такого кроку, який порушує принципи справедливості і рівності громадян перед законом, не враховує суспільної небезпеки вказаних злочинів, які є надзвичайно поширеними і завдають шкоди необмеженому колу осіб, життєдіяльності всього суспільства. Небезпідставно констатувалось, що згадане рішення законодавця суперечило новітнім тенденціям розвитку законодавства про відмивання в світі, міжнародним стандартам у цій сфері, і що легалізація коштів, здобутих внаслідок вчинення податкових злочинів, має достатній для її криміналізації ступінь суспільної небезпеки⁴⁸⁹. Відсутність відповідальності за відмивання грошових коштів, отриманих внаслідок ухилення від сплати податків, зборів, митних платежів, називалась істотною прогалиною російського кримінального законодавства⁴⁹⁰.

З попередніх редакцій ст. 174 і ст. 174¹ КК РФ впливало, що кошти, здобуті внаслідок вчинення податкових злочинів та неповернення з-за кордону коштів в іноземній валюті, загалом належали до злочинних доходів, однак з певних міркувань вони виключались з числа доходів, за відмивання яких настає кримінальна відповідальність. Визнаючи предметом легалізації будь-які майнові вигоди від вчинення злочинів (у т. ч. економію коштів), І.А. Клепицький слушно зауважував, що в протилежному випадку було б незрозуміло, що мав на увазі законодавець, коли робив застереження щодо ст. ст. 193, 194, 198, 199, 199¹, 199² КК Росії⁴⁹¹. Коментуючи попередню редакцію ст. 174¹

⁴⁸⁹ Энциклопедия уголовного права. Т. 19. Преступления в сфере экономической деятельности. Издание проф. Малинина – СПб., 2012. – С. 346–347.

⁴⁹⁰ Жубрин Р. В. Противодействие легализации преступных доходов (зарубежный и российский опыт) : монография / Р. В. Жубрин. – М. : АПКППРО, 2010. – С. 272.

⁴⁹¹ Клепицкий И. А. Система хозяйственных преступлений / И. А. Клепицкий. – М. : Статут,

КК Росії (легалізація майна, придбаного особою внаслідок вчинення нею злочину), інші автори писали, що злочинна діяльність, яка передує легалізації, не входить у поняття цього злочину, знаходиться за межами його складу і потребує додаткової кваліфікації за іншими статтями КК, за винятком ст. ст. 193, 194, 198, 199, 199¹, 199² КК⁴⁹². Тим самим фактично визнавалось, що за відсутності вказівки законодавця про виключення певних кримінально-правових норм дії особи, яка здійснює легалізацію коштів, придбаних внаслідок вчинення нею податкового або валютного злочину, утворювали б відповідну сукупність злочинів.

У ст. 174 і ст. 174¹ КК Росії, викладених в редакції Федерального закону від 28 червня 2013 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів Російської Федерації в частині протидії незаконним фінансовим операціям» і присвячених легалізації грошей та іншого майна, завідомо придбаних злочинним шляхом, застереження «за винятком злочинів, передбачених ст. ст. 193, 194, 198, 199, 199¹, 199² КК» відсутнє. Як наслідок, сфера застосування кримінально-правових заборон, присвячених відмиванню, значно розширена. Аналітики, оцінюючи таку законодавчу новелу, констатували, зокрема відсутність будь-яких передбачених міжнародно-правовими документами перешкод для того, щоб не визнавати злочини, передбачені ст. ст. 193, 194, 198–199² КК Росії, предикатними. Відзначалось і те, що: по-перше, майнова вигода в результаті вчинення таких злочинів утворюється за рахунок злочинного утримання коштів, отриманих внаслідок законної економічної діяльності, що, своєю чергою, може розглядатись як злочинне придбання коштів; по-друге, їх легалізація має за умов серйозної зміни економічної ситуації належний для криміналізації ступінь суспільної небезпеки⁴⁹³.

Таким чином, виключення податкового застереження з кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за відмивання злочинних доходів, є своєчасною і загалом виваженою зміною законодавства. Україні в цьому разі не доведеться в черговий раз вдоскона-

2005. – С. 523.

⁴⁹² Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. А. И. Рарог. – М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2004. – С. 308.

⁴⁹³ Дудоров О. Чи можуть відмиватись кошти, не сплачені як податки та інші обов'язкові платежі? / Олександр Дудоров, Таїсія Тертиченко // Юридичний вісник України. – 21 – 27 лютого 2015 р. – № 7.

лювати національний кримінальний закон під тиском міжнародного співтовариства, як це відбувалося, наприклад, у 2001–2003 рр. Водночас практична реалізація розглянутого положення потребуватиме подальшої уваги. Тим більше, що ухвалення Закону від 14 жовтня 2014 р. і здійснене на його підставі виключення з примітки до ст. 209 КК України згадування про ст. 212 і ст. 212¹ цього Кодексу, всупереч очікуванням ініціаторів таких законодавчих змін, все ж не дають однозначної відповіді на питання про можливість відмивання коштів, не сплачених в результаті ухилення від сплати податків і зборів та ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Слід враховувати те, що в багатьох випадках кошти, злочинно зекономлені шляхом ухилення від сплати податкових і страхових внесків, фактично не відокремлюються від інших активів суб'єкта господарювання, не встигають перейти в тінь, продовжують залишатись у легальному секторі економіки, де надалі використовуються в правомірній фінансово-господарській діяльності юридичної особи або фізичної особи – підприємця. В результаті виникають, скоріш за все, риторичні питання, чи відбувається в подібних випадках відмивання, як цього вимагає чинна редакція ст. 209 КК, і чи вбачається тут характерна для об'єктивної сторони кримінально караної легалізації розірваність у часі між вчиненням предикатного діяння і подальшим відмиванням злочинно здобутих (одержаних) коштів?

З урахуванням викладеного вище ми схильні до ствердної відповіді на питання, чи можуть після набрання чинності Законом від 14 жовтня 2014 р. кошти, не сплачені як податки або інші обов'язкові платежі, виступати предметом відмивання «брудних» доходів. Однак інкримінування ст. 209 КК України в таких випадках не виключатиметься лише за умови встановлення у вчиненому всіх інших об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого цією статтею кримінального закону. Сказане також наводить на думку про те, що законодавче описання предмета кримінально караного відмивання бажано уточнити, охопивши ним майнову вигоду, утворювану шляхом злочинної економії (непередачі належного, утримання майна), і в такий спосіб узгодивши це описання з уже втіленою ідеєю виключення з кримінального закону податкового застереження.

Завершуючи розгляд проблеми предикатності ухилення від сплати податкових і страхових внесків, вважаємо за доцільне вказати на суперечливість позиції В.В. Франчука з цієї проблеми. Спочатку згаданий автор пише про недоцільність виключення на підставі Закону від 18 жовтня 2014 р. із загального списку предикатних діянь злочинів, передбачених ст. 212 і ст. 212¹ КК України. При цьому наводиться традиційна аргументація: кошти, отримані особою внаслідок ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, не є предметом легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, адже такі кошти жодним чином не приносять особі доходу, а зберігаються в неї і в подальшому. Водночас далі зазначається фактично протилежне: «...не можна визнавати такого роду кошти як незлочинний дохід, оскільки відповідно до вимог законодавства особа зобов'язана їх сплатити, інакше до неї будуть застосовані заходи державного примусу. Відтак цілком обґрунтовано включити до предикатних діяння, передбачені ст.ст. 212 і 212¹, оскільки особа вчиняє злочин, передбачений ст. 209, зокрема розпоряджається коштами, що не є її власністю. Тобто вчиняє фінансову операцію чи правочин із коштами, які, хоч і перебувають у її володінні, однак їй вже не належать»⁴⁹⁴.

Але ж злочини, карані за ст. 212 і ст. 212¹ КК України, вже включено законодавцем у число предикатних.

Окремі дослідники висловлюють думку про обов'язковість кримінально-правової преюдиції стосовно легалізації злочинних доходів, виступаючи за наявність вироку суду щодо предикатного злочину як необхідну ознаку кримінально караного відмивання⁴⁹⁵.

В Україні послідовним прибічником такого підходу виступає А.А. Музика, переконаний у тому, що позиція, підтримувана в т. ч. Пленумом ВС України і авторами цих рядків, має стати предметом розгляду КС України. А.А. Музика посилається, зокрема на ст. 62 Конституції України, відповідно до якої обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, і вважає, що в кримінальному провадженні,

⁴⁹⁴ Франчук В. В. Кримінально-правові засоби охорони економіки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Франчук Василь Валерійович. – Львів, 2015. – С. 123–124.

⁴⁹⁵ Яни П. С. Ответственность за легализацию: нужен ли приговор по делу о предикатном преступлении? / П. С. Яни // Законность. – 2005. – № 8. – С. 9–14.

за яким певна особа звинувачується у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом, має бути доведено саме «злочинне» походження таких доходів; цей юридичний факт має бути встановлено судом у порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством України, шляхом постановлення відповідного судового рішення.

Окремі дослідники⁴⁹⁶ пропонують пов'язувати наявність доходів від предикатного злочину із порушенням кримінальної справи за фактом такого злочину, що навіть з формальної точки зору (КПК України 2012 р. не знає такої стадії) є неприйнятним.

До речі, згідно зі змінами, внесеними до ч. 6 ст. 215 КПК України Законом від 14 жовтня 2014 р., досудове розслідування у провадженнях із легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, проводиться без попереднього або одночасного притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення предикатного злочину у разі, коли предикатний злочин вчинено за межами України, а легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – на території України або факт його вчинення встановлений судом у відповідних процесуальних рішеннях.

Вважаємо, що вказівка на винятково злочинний характер одержання майна як предмета кримінально караного відмивання не означає того, що ст. 209 КК України є нормою, яка вимагає для свого застосування попереднього винесення обвинувального вироку за предикатний злочин – джерело «брудних» доходів. Положення про необхідність дотримання у повному обсязі стосовно суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів, конституційного принципу презумпції невинуватості вже на початку кримінального провадження за розглядуваною статтею КК вважаємо неправильним. Вказаному принципу, як відомо, не суперечить та обставина, що у низці кримінально-правових норм (зокрема, у ст. ст. 45–48, 198, 396 КК) йдеться про вчинення злочину особою безвідносно до того, чи встановлено це в судовому порядку. Крім цього, можливою є ситуація, коли суб'єкт, який вчинив предикатне діяння, переховується від слідства і суду або з інших причин не може бути притягнутий

⁴⁹⁶ Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посібник / В. А. Журавель. – Х. : Одісей, 2005. – С. 65; Міловідов Р. М. Ефективність кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Міловідов Руслан Миколайович. – К., 2012. – С. 13–14.

до кримінальної відповідальності, а одержане ним «брудне» майно відмивається іншими особами. На нашу думку, тут треба виходити з того, чи має місце обґрунтована підозра щодо злочинного походження майна. При цьому варто керуватись визначенням обґрунтованої підозри, виробленим Європейським судом з прав людини (про це йшлося в главі 2).

До того ж у ч. 1 примітки ст. 209 КК вказується, що предикатним злочином є в т. ч. діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається таким за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за КК України, та внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи. М.П. Куцевич справедливо відзначає, що в цьому разі на предикатний злочин дія КК України не поширюється. Має місце виняток із положення про подвійну кримінальність, за якої на предикатне діяння поширюється юрисдикція КК України. При цьому кримінальний закон іншої держави може бути застосований як джерело кримінального права, в якому передбачено відповідальність за такого типу злочинне діяння⁴⁹⁷.

Очевидно, що виносити в цьому разі вирок у справі про предикатний злочин національний суд не матиме ні підстав, ні повноважень (за винятком випадків, вказаних у тих статтях КК України, які визначають принципи його чинності). Тож у подібних випадках факт вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало відмиванню «брудних» доходів, повинен встановлюватися вироком суду, постановленим у кримінальній справі про відмивання.

Відповідальність за ст. 209 КК України не виключається в тих випадках, коли особа, котра вчинила предикатне діяння, була звільнена

⁴⁹⁷ Куцевич М. П. Проблеми визначення меж застосування КК України у відповідності з вимогами міжнародних актів щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму / М. П. Куцевич // Європейські перспективи (політика, економіка, право). – 2014. – № 7. – С. 81–82.

Передбачене приміткою ст. 209 КК посилення на кримінальний закон іноземної держави в порядку визначення предикатного діяння інколи характеризується як бланкетна вказівка (див.: Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Яремко Галина Зіновіївна. – Львів, 2010. – С. 129, 287–288). При цьому наголошується на тому, що бланкетна диспозиція в статті Особливої частини КК відсилає до норм інших галузей права (див.: Яремко Г. З. Там само. – С. 38, 71). Виходить, що випадок із приміткою до ст. 209 КК варто розглядати як виняток із правила, згідно з яким у разі бланкетного способу викладення диспозиції кримінально-правової заборони для конкретизації її змісту використовується нормативний матеріал іншої (некримінальної) галузевої належності.

від кримінальної відповідальності в установленому законом порядку або взагалі не притягувалася до такої відповідальності (наприклад, у зв'язку зі смертю), а одержані внаслідок зазначеного діяння кошти або інше майно стали предметом відмивання.

Використання законодавцем в диспозиції ст. 209 КК терміну «суспільно небезпечне протиправне діяння», а не «злочин», обумовлено, зокрема тим, що легалізація майна може вчинюватися як після визнання особи злочинцем за вироком суду, так і до засудження особи, але після того, як було фактично вчинено суспільно небезпечне діяння⁴⁹⁸.

Спростовуючи точку зору тих науковців, які вважають, що для визнання доходів злочинними потрібен вирок суду, який вступив у законну силу і підтримуючи виражену позицію Г.О. Усатого, О.М. Броневицька пише, що ст. 11 КК України, визначаючи поняття злочину, не вказує на необхідність визнання його таким після вироку суду. Відповідно, злочином буде вважатися будь-яке діяння, яке підпадає під цю характеристику, навіть якщо за фактом його вчинення ще не винесено вироку, чи сам факт вчинення злочину ще невідомий правоохоронним органам⁴⁹⁹.

Відповідні міжнародні документи, за загальним правилом⁵⁰⁰, також не визнають обвинувальний вирок суду в справі про предикатний злочин необхідною ознакою предмета відмивання злочинних доходів. Так, ч. 3 ст. 6 Конвенції від 8 листопада 1990 р. і ч. 2 ст. 9 Конвенції від 16 травня 2005 р. передбачають кваліфікацію як злочину дій, вчинених у тому разі, коли правопорушник повинен був припускати, що власність є доходом, діяв з метою одержання прибутку або з метою сприяння продовженню злочинної діяльності, а усвідомлення, на-

⁴⁹⁸ Киричко В. М. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці : науково-практичний коментар / В. М. Киричко, О. І. Перепелиця / за заг. ред. В. Я. Тація. – Х. : Право, 2010. – С. 117.

⁴⁹⁹ Броневицька О. М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Броневицька Оксана Михайлівна. – Львів, 2011. – С. 153.

⁵⁰⁰ Чи не єдиний виняток – Рекомендаційний законодавчий акт «Про боротьбу з організованою злочинністю», прийнятий постановою Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД 2 листопада 1996 р. Згідно з п. 9 ст. 2 цього документа під доходами, одержаними злочинним шляхом, розуміються фінансові кошти в національній та іноземній валюті, рухоме та нерухоме майно, майнові права, об'єкти інтелектуальної власності, інші об'єкти цивільних прав, отримані внаслідок вчинення злочину, який встановлений обвинувальним вироком суду.

міри чи мотиви, необхідні як елементи складу злочину, можуть бути встановлені на підставі об'єктивних фактичних обставин.

Таким чином, кваліфікація за ст. 209 КК України можлива і тоді, коли особа не притягувалась до кримінальної відповідальності за предикатне діяння. У такому випадку особа одночасно притягується до кримінальної відповідальності за предикатний злочин і за легалізацію (відмивання) коштів або іншого майна, одержаних унаслідок його вчинення, тобто за сукупністю цих злочинів, оскільки вона усвідомлює, що вчиняє відмивання таких коштів (майна). Хоч наявність обвинувального вироку суду, яким особу визнано винуватою у вчиненні предикатного злочину, як і наявність іншого процесуального документа, що підтверджує факт вчинення такого злочину, полегшує доказування у справах про відмивання «брудних» доходів, для інкримінування ст. 209 КК України достатньо встановленого за допомогою будь-яких об'єктивних даних усвідомлення особою того, що вона вчиняє дії з доходами, одержаними внаслідок вчинення предикатного злочину, що і має бути відображене в процесуальному рішенні суду.

З цього приводу О.Ю. Якімов пише, що злочинний шлях придбання майна, яке легалізується, може бути встановлений у справі про легалізацію, а не в справі про первісний (предикатний) злочин. Можлива і ситуація, коли спочатку буде винесений обвинувальний вирок суду у справі про предикатний злочин, а згодом – у справі про легалізацію майна, отриманого в результаті вчинення цього злочину. Однак було б неправильно вимагати такий вирок у кожній справі щодо легалізації⁵⁰¹.

Не виключено ситуацію, коли особу спочатку засуджено за ст. 209 КК України, а згодом стосовно предикатного злочину винесено виправдувальний вирок або кримінальне провадження щодо цього злочину закрито за реабілітуючою підставою. У зв'язку з цим, вважає В.А. Журавель, найбільш оптимальним слід визнати одночасне закінчення досудового розслідування і паралельний судовий розгляд кримінальних справ щодо предикатного злочину і відмивання; особливо це стосується тих випадків, коли суб'єктом легалізації є особа, котра відмиває «чужі» злочинно здобуті доходи⁵⁰².

⁵⁰¹ Енциклопедия уголовного права. Т. 19. Преступления в сфере экономической деятельности. Издание проф. Малинина. – СПб., 2012. – С. 346.

⁵⁰² Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики / за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2006. – С. 266.

Викладене дозволяє зробити проміжний висновок про те, що на сьогодні законодавець окреслення кола предикатних злочинів загалом відповідає загальноєвропейському законодавству, спрямованому на протидію легалізації злочинних доходів, а також враховує тенденції розвитку міжнародного законодавства в цій сфері.

Варто зазначити, що для кваліфікації дій особи за ст. 209 КК України не має значення місце вчинення предикатного злочину. Тобто місцем одержання «брудних» доходів може бути територія як України, так і іноземної держави. В останньому випадку відповідно до п. «а» ч. 2 ст. 9 Варшавської конвенції предикатний злочин, вчинений під юрисдикцією іншої держави, має, по-перше, визнаватися злочином і на території держави, де вчинено предикатний злочин, і на території держави, де вчинено відмивання доходів (в нашому випадку – України; це впливає з ч. 7 ст. 9 Конвенції від 16 травня 2005 р.), і, по-друге, не охоплюватися застереженнями щодо переліку предикатних злочинів, які країна має право робити при ратифікації цього міжнародного договору.

А.С. Беніцьким висловлено думку про те, що для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК України іноземців та осіб без громадянства, які не проживають постійно на території України, необхідно, щоб предикатне діяння, яке передувало відмиванню та як вчинене за межами України, мало такі ознаки: 1) визнане за законодавством іншої держави як злочин, що передувало відмиванню злочинних доходів; 2) за кримінальним законодавством України за такий злочин передбачено покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян⁵⁰³.

Буквальне тлумачення ч. 1 примітки чинної редакції ст. 209 КК України, однак, дозволяє стверджувати інше: вчинене за кордоном суспільно небезпечне діяння, яке передувало відмиванню доходів, не обов'язково має тягнути основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Для визнання предикатним діянням злочину, вчиненого в іншій державі, не має значення, яке за видом та розміром покарання

⁵⁰³ Беніцький А. С. Визначення предикатного (основного) злочину, який передує відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом / А. С. Беніцький // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 2. – С. 56; Беніцький А. С. Причетність до злочину : проблеми кримінальної відповідальності : монографія / А. С. Беніцький. – Луганськ : СПД Резников В.С., 2014. – С. 202.

передбачене за його вчинення як її кримінальним законом, так і за таке саме діяння КК України у випадку його вчинення на території України.

Складною, як слушно вказує Г.О. Єсаков, є ситуація, коли в одній державі діяння становить собою предикатний злочин, а в іншій – не охоплюється переліком предикатних злочинів чи взагалі не є кримінально караним⁵⁰⁴. Цікаво, що необхідність диференціації предикатних діянь на такі, що вчиняються в Україні та за її межами, інколи обґрунтовується посиланням на пп. «а» п. 2 ст. 6 Страсбурзької конвенції (до речі, у пп. «а» п. 2 ст. 6 Варшавської конвенції міститься аналогічне положення, про що йшлося вище). Стверджується таке: вказана норма означає, що в тому разі, коли «предикатний злочин не підлягає кримінальній юрисдикції сторони Конвенції, ця сторона не може ухилитись від розслідування легалізації коштів, отриманих від попереднього злочину. Тому на виконання міжнародного договору, однією зі сторін якого є Україна, внутрішнім кримінальним законодавством встановлено, що будь-який злочин, від якого одержано незаконні доходи і який вчинено за кордоном ... вважається предикатним»⁵⁰⁵.

Таке обґрунтування не є переконливим. З аналізованого припису випливає лише те, що країна-учасниця Конвенції під час криміналізації злочинів, пов'язаних із відмиванням доходів, не повинна зважати на те, чи передбачено її внутрішнім законодавством кримінальну відповідальність за конкретний предикатний злочин. Сказане зовсім не означає того, що на країну-учасницю Конвенції покладається обов'язок визнавати предикатними всі без винятку діяння, вчинені за кордоном, які призводять до виникнення злочинних доходів.

Обґрунтованість виокремлення такого різновиду предикатних злочинів, як діяння, що визнаються злочинами за кримінальним законом іншої держави і за вчинення яких відповідальність передбачена також і в КК України, окремими дослідниками ставиться під сумнів. Так, на думку О.О. Чаричанського, подібне рішення призводить до того, що визнання предикатного діяння злочином «ставиться на законодав-

⁵⁰⁴ Єсаков Г. А. Варшавская конвенция Совета Европы 2005 г. и проблемы имплементации ее положений в российское законодательство / Г. А. Есаков // Преступления в сфере экономики: Российский и европейский опыт / Материалы II совместного российско-германского круглого стола (7 октября 2010 г.). – М.: Изд-во МГЮА, 2011. – С. 59.

⁵⁰⁵ Гаркуша В. С. Діяльність підрозділів податкової міліції ДПА України по боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом / В. Гаркуша, А. Яковинець, О. Зоря // Вісник податкової служби України. – 2003. – № 21. – С. 13.

чому рівні в залежність від кримінального закону іншої держави, що недопустимо, оскільки, на підставі ч. 3 ст. 3 КК України, злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК. Таким чином, в Україні визнання предикатного діяння, вчиненого на території іншої держави, злочином у будь-якому випадку має здійснюватися тільки на підставі Кримінального кодексу України»⁵⁰⁶.

Натомість ми погоджуємось з позицією дослідників, які не вбачають у примітці ст. 209 КК порушення ч. 3 ст. 3 КК України, оскільки як предикатні розцінюються лише такі діяння, які в обов'язковому порядку тягнуть відповідальність за КК України (а не тільки за кримінальним законом держави, де вони були вчинені)⁵⁰⁷. Відмовлятися від окремої вказівки в ст. 209 КК України на предикатні злочини, вчинені за межами України, не варто передусім з огляду на тенденції розвитку міжнародного антилегалізаційного законодавства та останні міжнародно-правові рекомендації.

Так, у Рекомендаціях FATF в редакції 2012 р. прямо зазначається, що предикатним злочином для цілей відмивання грошей вважається також діяння, яке мало місце в іншій країні, є злочином у такій країні та яке вважалось б предикатним злочином, якби воно мало місце в країні-адресаті рекомендацій FATF. Тобто FATF орієнтує на уніфікований підхід до діянь, вчинюваних у країні, де відбувається відмивання, та за її межами. Аналогічні положення містить Конвенція ООН проти корупції 2003 р., згідно зі ст. 23 якої (назва статті – «Відмивання доходів від злочинів») основні правопорушення включають в себе злочини, вчинювані як у межах, так і поза межами юрисдикції держави-учасниці Конвенції. При цьому вчинювані поза межами юрисдикції злочини належать до основних правопорушень тільки за умови, що відповідне діяння 1) визнається кримінально караним згідно із внутрішнім законодавством країни, в якій воно вчинено, і 2) визнавалось б кримінально караним відповідно до внутрішнього

⁵⁰⁶ Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 69.

⁵⁰⁷ Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / Бодаєвський В. О., Болдарь Г. Є., Гацелюк В. О., Гнетнев М. К. та ін. ; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 1. – Луганськ : Елтон–2, 2012. – С. 589–591.

законодавства країни, в якій застосовується норма про відмивання, якби воно мало місце у цій країні.

Відповідно до однієї з попередніх редакцій ч. 1 примітки ст. 209 КК предикатним визнавалось діяння, яке вважається злочином за кримінальним законом іншої держави, і за таке ж саме діяння передбачена відповідальність вітчизняним КК. Однак антилегалізаційне законодавство зарубіжних країн має свої особливості, в т. ч. щодо визначення переліку предикатних злочинів. Тому не всі злочини, які вважаються первинними щодо кримінально караного відмивання доходів в одній державі, вважаються такими ж у іншій. Тому акцент, зроблений у чинній редакції ч. 1 примітки ст. 209 КК не лише на злочинності діяння, вчиненого за кордоном, а і на його предикатності в зарубіжній країні є виправданим. Цю обставину не враховує О.Б. Полторацький, коли формулює авторське визначення поняття суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало відмиванню доходів⁵⁰⁸.

Відповідно до ч. 7 ст. 9 Варшавської конвенції кожна держава може передбачити, щоб єдиною передумовою було те, що поведінка становила б предикатний злочин, якби вона мала місце на її території. Тобто кожна держава на свій розсуд може вирішити питання, чи повинна в цьому випадку особа притягуватися до кримінальної відповідальності за відмивання злочинних доходів. Наявність такого припису можна пояснити низьким рівнем протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, в окремих державах, зокрема через недостатній рівень правового регулювання з цього питання, що, напевно, має місце при потуранні держави такому стану речей. Очевидно, що за таких обставин виникає можливість уникнення кримінальної відповідальності особою, яка фактично вчинила відмивання доходів. Наявність положення, що міститься у ч. 7 ст. 9 Варшавської конвенції, сприяє притягненню до кримінальної відповідальності осіб, винуватих у вчиненні відмивання доходів, якщо останнє має транснаціональний характер, навіть у тих випадках, коли держава, під юрисдикцією якої вчинено предикатний злочин, заплющує на це очі. Вважаємо, що наявність такого припису в період активного розвитку міжнародного антилегалізаційного законодавства та на початковому етапі гармонізації відповідних національних законодавств

⁵⁰⁸ Полторацький О. Б. Кримінально-правова характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія / О. Б. Полторацький. – Луганськ : Промдрук, 2013. – С. 207.

припустима. І якщо про його реалізацію в межах РЄ говорити зарано, то в межах ЄС, зважаючи на обов'язковість актів права ЄС для його держав-учасниць, це цілком реально.

Однак, враховуючи той факт, що наразі Україна не є членом ЄС, а також зважаючи на те, що це певною мірою є вторгненням в юрисдикцію держави, де вчинено основний злочин, в аспекті визнання предикатним злочину, який фактично на момент його вчинення (за законодавством тієї держави) таким не був, вважаємо що повне його впровадження на національному рівні в нашій державі недоцільне. Крім того, з подальшим розвитком міжнародного законодавства про протидію відмиванню «брудних» доходів зазначене питання повинне бути врегульовано більш чітко, зокрема із закріпленням необхідності подвійної криміналізації предикатного діяння у випадках, коли відмивання доходів має транснаціональний характер.

Майно потрібно вважати одержаним унаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що передувало відмиванню злочинних доходів, якщо воно прямо або опосередковано отримано в результаті вчинення такого діяння. Опосередкований шлях отримання майна означає зміну його первинного вигляду. Наприклад, предметом аналізованого злочину слід визнавати майно, яке отримане в обмін на здобуте злочинним шляхом або внаслідок його іншої реалізації (товари, куплені на викрадені гроші, тощо). Як слушно зазначають німецькі дослідники, «відмитість» майнової цінності не очищає її від кримінального клейма⁵⁰⁹. Головне, щоб особа, яка опинилась на кінці цього своєрідного ланцюжка, усвідомлювала відповідне джерело походження майна, а спосіб його одержання не був вчиненням діяння, що містить ознаки складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України.

Інколи викладений підхід пропонується закріпити в законодавчому порядку, вказавши в КК на вчинення дій з легалізації, зокрема стосовно конверсійних станів майна злочинного походження. Під конверсійним станом розуміється будь-який стан майна, отриманий в результаті видозміни (перетворення) майна в грошову або натуральну форму, цінні папери, майнове (в т. ч. зобов'язальне) право, а так само

⁵⁰⁹ Кернер Х.-Х. Отмывание денег. Путеводитель по действующему законодательству и юридической практике / Харальд-Ханс Кернер, Эберхард Дах ; общ. ред. А. Э. Жалинский ; [пер. с нем. Т. Родионова, Дж. Воинова]. – М. : Международные отношения, 1996. – С. 46.

стан, отриманий в результаті аналогічних видозмін (перетворень) подальших конверсійних станів⁵¹⁰.

Для порівняння: до предмета злочину, передбаченого ст. 198 КК України, в юридичній літературі традиційно відносять лише те майно, яке отримано злочинним шляхом безпосередньо. Ми, однак, вважаємо, що предметом цього злочину слід визнавати як майно, одержане злочинним шляхом, так і одержане в обмін на нього. Така точка зору останнім часом підтримується багатьма дослідниками⁵¹¹. Тобто за вказаною ознакою предмети злочинів, передбачених ст. 198 і ст. 209 КК України, все ж не відрізняються.

Обстоюваний нами підхід до предмета відмивання відомий як міжнародному, так і зарубіжному законодавству. Так, ст. 1 Конвенції від 20 грудня 1988 р. визначає доходи, відмивання яких проголошується злочином, як будь-яку власність, отриману або придбану прямо або непрямо внаслідок вчинення відповідного правопорушення. Аналогічні положення можна відшукати також у Варшавській конвенції, Конвенції ООН проти корупції 2003 р., Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. А згідно з ч. 4 § 165 КК Австрії «Відмивання грошей» складові частини майна вважаються такими, що походять від злочинного діяння, якщо вони отримані внаслідок вчинення злочинного діяння, призначені для його вчинення або якщо вони уречевлюють в собі вартість первісно придбаних або отриманих майнових цінностей. Ст. 324-1 КК Франції відмиванням визнає, зокрема надання сприяння будь-якій операції з розміщення, приховання або конверсії того, що прямо або непрямо отримано внаслідок вчинення злочину або проступку.

Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів⁵¹², за загальним правилом, необхідно кваліфікувати за спеці-

⁵¹⁰ Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономической деятельности : монография. В 2 ч. Ч. II / Н. А. Лопашенко. – М. : Юрлитинформ, 2015. – С. 520.

⁵¹¹ Крапивина О. Н. Приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем : сравнительно-правовое, уголовно-правовое, уголовно-политическое и криминологическое исследование : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Крапивина Ольга Николаевна. – Саранск, 2008. – С. 60–68.

⁵¹² Необхідності в доповненні назви і диспозиції ч. 1 ст. 306 КК вказівкою на отруйні, сильнодіючі речовини, а також отруйні і сильнодіючі лікарські засоби не було, оскільки відмивання коштів, здобутих від незаконного обігу цих речовин (засобів), до законо-

альною кримінально-правовою нормою (ст. 306 КК України⁵¹³). При цьому якщо за зазначені кошти придбавається майно, яке не підлягає приватизації або яке не належить до обладнання для виробничих та інших потреб (наприклад, нерухомість або транспортний засіб), або ж такі кошти використовуються у правомірній підприємницькій та іншій господарській діяльності, але не у вигляді розміщення їх у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах, вчинене треба кваліфікувати не за ст. 306, а за ст. 209 КК України (за наявності всіх ознак цього складу злочину).

Виходячи зі змісту ст. 209 КК України, відмиватись може майно злочинного походження, включаючи те, що на час легалізації підлягало конфіскації, було заарештованим чи описаним. Відповідно, постає питання, як кваліфікувати дії того, хто вчиняє фінансову операцію, правочин або інші дії, що визнаються відмиванням, з майном, яке одержане внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що передувало легалізації доходів, та яке водночас підлягає конфіскації, є заарештованим чи описаним. В юридичній літературі поставлене питання кваліфікації вирішується суперечливо: одні дослідники стверджують, що зазначені дії охоплюються диспозицією ст. 209 і додаткової кваліфікації за ст. 388 КК України не потребують⁵¹⁴; інші наполягають на кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених згаданими статтями КК⁵¹⁵.

Уточнимо, що автори, які писали про відсутність у розглядуваній ситуації сукупності злочинів, висловлювали цю точку зору в той час, коли чинною була редакція ст. 388 КК України, в якій йшлося лише про приховування певного майна. Сама ж суть приховування майна

давчих змін від 6 жовтня 2011 р. цілком охоплювалось диспозицією ст. 209 КК (див.: Калмиков Д. Як законодавець намагався удосконалити ст. 306 КК України / Дмитро Калмиков // Юридичний вісник України. – 9 – 15 червня 2012 р. – № 23).

⁵¹³ Наші міркування з приводу перспектив цієї кримінально-правової заборони наводяться в § 3 глави 3.

⁵¹⁴ Беницкий А. С. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств и иного имущества, приобретенных преступным путем: проблемы квалификации и совершенствования законодательства : монография / А. С. Беницкий. – Луганск: РИО ЛИВД, 2001. – С. 219–221; Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності : кримінально-правова характеристика : монографія / О. О. Дудоров. – К. : Юридична практика, 2003. – С. 525.

⁵¹⁵ Соболева О.О. Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описане чи підлягає конфіскації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Соболева Ольга Олександрівна. – К., 2012. – С. 153–154, 170.

(утаювання його від компетентних державних органів, уповноважених виконувати відповідні процесуальні дії), як правило, унеможлиблює оцінку його як відмивання. З урахуванням того, що в чинній редакції ст. 388 КК України йдеться і про відчуження майна, і про інші незаконні дії з ним, ми не виключаємо як таку ідеальну сукупність злочинів⁵¹⁶, передбачених відповідними частинами ст. 209 і ст. 388 КК України. Та обставина, що майну внаслідок проведення арешту, опису чи конфіскації надається спеціальний правовий статус (режим), вочевидь, не означає, що воно вийшло з тіні, а отже, не виключає можливість вчинення щодо цього майна незаконних дій, які за наявності підстав мають розцінюватись і як відмивання «брудного» майна.

Жоден із міжнародних договорів, спрямованих на протидію легалізації злочинних доходів (це стосується і актів РЄ і ЄС), не містить положень про мінімальну величину доходів, при досягненні якої має наставати кримінальна відповідальність за відмивання. Натомість міжнародне антилегалізаційне законодавство робить акцент на характері злочинних діянь, внаслідок вчинення яких отримуються доходи, що надалі піддаються легалізації, ведучи мову про предикатні (первинні, основні) злочини⁵¹⁷.

⁵¹⁶ Ідеальна сукупність має місце в тому разі, коли особа одним діянням (дією чи бездіяльністю) вчиняє два або більше злочини, що мають різні склади і кваліфікуються окремо. В літературі виділено випадки, коли ідеальна сукупність не може мати місце, і вчинене повинне розцінюватись як одиничний злочин: 1) порушення підпорядкованих між собою об'єктів при однаковій формі вини; 2) кілька однакових наслідків належать до одного й того ж об'єкта; 3) заподіяна однорідна шкода одному і тому ж потерпілому; 4) злочин вчинено шляхом активної поведінки, а інший може вчинятись лише шляхом бездіяльності чи навпаки; 5) діяння вчинене через необережність, а інший злочин – умисний; 6) діянням виконується злочин, який є обов'язковою ознакою іншого злочину; 7) кілька норм містять різні види одного і того ж злочину; 8) діянням виконується попередня стадія того самого злочину; 9) діяння становить собою складову злочину, виконаного у співучасті, і не передбачене як самостійний злочин (див.: Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник / В. О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 342–346). Розглядувана ситуація, на нашу думку, не підпадає під жоден із цих випадків.

⁵¹⁷ Так, FATF послідовно зазначає, що країни повинні застосовувати поняття «відмивання грошей» до всіх серйозних злочинів з метою охоплення якомога ширшого спектру предикатних злочинів. Такі злочини можуть описуватись шляхом посилання на всі злочини чи на поріг, пов'язаний з категорією серйозних злочинів або з таким видом покарання, як ув'язнення (пороговий підхід), чи на перелік предикатних злочинів, або шляхом поєднання цих підходів. У будь-якому разі FATF вказує на доцільність визнання предикатними так званих визначених категорій злочинів, до яких віднесено, зокрема участь в організованій групі, торгівлю людьми та організацію нелегальної міграції, сексуальну експлуатацію, незаконну торгівлю наркотичними засобами, психотропними

Тому антилегалізаційному законодавству РЄ і ЄС не суперечить та обставина, що ст. 209 КК України не вказує на мінімальний розмір грошових коштів і мінімальну вартість іншого майна, відмивання яких повинне розцінюватись як злочин. У зв'язку з цим під час застосування ст. 209 КК не виключається звернення до норми про відсутність суспільної небезпеки діяння через його малозначність (ч. 2 ст. 11 КК). Вважається, що у випадку малозначності має місце розбіжність між законодавчою оцінкою типової суспільної небезпеки певного виду злочинної поведінки і небезпекою конкретного випадку такої поведінки. З цього приводу в п. 13 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5 зазначається, що при кримінально-правовій оцінці дій, передбачених аналізованою кримінально-правовою нормою, вчинених щодо майна, розмір якого є незначним, необхідно виходити з положень ч. 2 ст. 11 КК України (малозначність діяння) і передусім враховувати розмір доходів, одержаних злочинним шляхом. Як бачимо, тут акцентується увага саме на розмірі злочинного доходу, а не на сумі правочину. Так, підставою для застосування норми про малозначність може слугувати вчинення з «брудним» майном дрібного побутового правочину, під яким у цивілістиці зазвичай розуміють правочин, направлений на задоволення особистих матеріальних чи культурних потреб громадян, незначний за сумою, моменти укладення і виконання якого збігаються чи слідують один за одним.

В російській юридичній літературі інколи пропонується з метою економії кримінально-правової репресії закріпити в ст. 174 КК Росії як криміноутворюючу ознаку мінімальний розмір майна, що легалізується, з тим, щоб виключити з-під дії кримінального закону дрібні побутові дії і правочини⁵¹⁸.

Цілком очевидно, що оціночний характер кримінально-правового поняття «малозначність» не сприяє виробленню однакових підходів у

речовинами, зброєю або речами, хабарництво, крадіжку, грабіж, вимагання, шахрайство, підроблення валюти чи товарів, викрадення людей, інсайдерські торговельні операції та ринкові маніпуляції. При цьому знову робиться застереження, згідно з яким кожна країна відповідно до свого національного законодавства може вирішувати, як визначати такі злочини та природу окремих елементів таких злочинів, які перетворюють їх на серйозні.

⁵¹⁸ Филатова М. А. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, полученных преступным путем, по законодательству России и Австрии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Филатова Мария Алексеевна. – М., 2014. – С. 10.

відповідній правозастосовній практиці. Разом із тим лише нерозумінням правової природи нормативного положення про малозначність можна пояснити закиди окремих авторів⁵¹⁹ на адресу ВС України у зв'язку з тим, що в п. 13 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2015 р. № 5 не конкретизовано незначний розмір майна, наявність якого дозволить визнати відмивання цього майна малозначним діянням.

У будь-якому разі при застосуванні ч. 2 ст. 11 КК України щодо відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, немає правових підстав орієнтуватись на параметри фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу (ст. 15 Закону від 14 жовтня 2014 р.)⁵²⁰. Адже ця законодавча вказівка на суму фінансової операції стосується вже другого рівня фінансового моніторингу та не виключає можливості перевірки фінансових операцій, які проводяться з меншими сумами.

З одного боку, мабуть, було б логічним, якби величина отриманого злочинного доходу, що надалі відмивається, слугувала одним із критеріїв віднесення злочинів до предикатних. З іншого, як вже зазначалось, жоден із міжнародних договорів, включаючи Варшавську та Страсбурзьку конвенції, спрямованих на протидію відмиванню злочинних доходів, не містить положень про мінімальну величину доходів, при досягненні якої має наставати кримінальна відповідальність за відмивання. Тому вважаємо за недоцільне закріплювати в ч. 1 ст. 209 КК України мінімальну вартість майна, відмивання якого повинне розцінюватись як злочин.

Завершуючи аналіз предмета відмивання «брудного» майна, зазначимо, що санкції всіх трьох частин ст. 209 КК України, крім конфіскації майна як виду покарання, містять такий захід, як конфіскація коштів

⁵¹⁹ Яворська В. Недоліки чинних постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / В. Яворська // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 11. – С. 89.

⁵²⁰ Робимо це застереження через те, що свого часу окремими практичними працівниками висувалась ідея пов'язувати застосування норми про малозначність у кримінальних справах про відмивання з параметрами значних операцій, закріпленими в ст. 64 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» (див.: Коляда П. «Випрані» гроші – 2 / Петро Коляда // Юридичний вісник України. – 1 – 7 червня 2002 р. – № 22). Повністю поділяючи прагнення виключити застосування ст. 209 КК у випадках вчинення цивільно-правових правочинів із малоцінним майном на кшталт каструль, бачків і ложок, водночас відзначаємо, що згадана пропозиція означала довільне тлумачення чинного законодавства, а тому була неприйнятною.

або іншого майна, одержаних злочинним шляхом. Можна сказати, що цей законодавчий крок відповідає європейським стандартам щодо протидії відмиванню «брудного» майна. Адже, наприклад, згідно зі ст. 2 Конвенції від 8 листопада 1990 р. кожна держава-учасниця Конвенції повинна вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення її спроможності конфісковувати засоби і доходи, одержані злочинним шляхом або власність, вартість якої відповідає таким доходам. Разом із тим хотіли б зауважити, що питання про правову природу подібних заходів в юридичній літературі України належить до числа гостро дискусійних⁵²¹ і потребує окремого дослідження. Тому обмежимося тут такими міркуваннями.

На сьогодні безоплатне вилучення і передача в дохід держави знарядь, засобів або предметів злочину, грошей, цінностей, інших речей, нажитих (здобутих) злочинним шляхом, деяких інших різновидів майна, пов'язаних із вчиненням кримінально караних діянь, здійснюється на підставі норм як КК, так і КПК України. Співвідношення цих норм є доволі заплутаним. Незважаючи на те, що в 2013 р. в Україні був зроблений серйозний і загалом прогресивний крок на шляху утвердження матеріально-правової природи спеціальної конфіскації та її законодавчого закріплення як одного з кримінально-правових заходів, альтернативних покаранню, сьогоднішня законодавча регламентація спеціальної конфіскації не позбавлена вад. До них передусім варто віднести те, що законодавче визначення поняття спеціальної конфіскації (ст. 96-1 КК України), розраховане лише на окремі корупційні злочини, не узгоджується з іншими положеннями кримінального закону – ст. 96-2 КК, яка закріплює випадки застосування спеціальної конфіскації і формулювання якої носять універсальний характер, а також із санкціями норм Особливої частини КК України (крім її Розділу XVIII), які передбачають вилучення і знищення певних різновидів майна (як це і має місце в ст. 209 КК України), що вкотре зумовлює невизначеність правової природи цього заходу. Переконані в тому, що вдосконалена ст. 96-1 КК України повинна в узагальненому вигляді вказувати на те, що спеціальна конфіскація застосовується у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення злочину або суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки злочину. Крім

⁵²¹ Докладніше про це див.: Дудоров О. Спеціальна конфіскація : проблеми законодавчої регламентації / Олександр Дудоров // Юридичний вісник України. – 6 – 19 грудня 2014 р. – № 49–50; 20 грудня 2014 р. – 2 січня 2015 р. – № 51–52; 3 – 23 січня 2015 р. – № 1–2.

цього, пропонуємо виключити згадування про конкретні прояви спеціальної конфіскації із санкцій норм Особливої частини КК України, у т. ч. його ст. 209. Формулювання кримінального закону, присвячені спеціальній конфіскації, мають бути максимально узгоджені з нормами КПК України, які визначають правову долю речових доказів, і, по можливості, з нормами цивільного законодавства.

Принагідно звернемо увагу на таку (хоч і кримінально-процесуальну, проте дотичну до розглядуваної матерії) новелу Варшавської конвенції, як спрощена конфіскація. У ч. 4 ст. 3 цієї Конвенції вказується, що держава може вживати необхідних заходів для того, щоб вимагати від правопорушника докази походження підозрілого майна, яке підлягає конфіскації, якщо це не суперечить принципам національного законодавства. Багато сучасних держав, узгоджуючи національне законодавство із міжнародно-правовими стандартами, сприйняли ідею презумпції злочинного походження майна, належного особі, засудженій за вчинення певних злочинів (пов'язаних з наркотиками, організованою злочинністю, відмиванням «брудних» доходів тощо). Тягар доказування законності походження майна у цьому разі покладається на засудженого після того, як обвинувачення встановить, що у володінні особи знаходиться майно, вартість якого непропорційна її законним доходам. Як впливає з дослідження О.Ю. Шостко⁵²², зараз уже існує солідна міжнародно-правова база для впровадження такого роду конфіскації майна. Згадана новела в першу чергу стосується процесуальних процедур конфіскації злочинних доходів, однак настільки тісно пов'язана з ідеєю перенесення тягара доказування злочинності доходів, що на практиці провести тут розмежування не те що складно, а практично неможливо. У зв'язку з цим зарубіжні дослідники вказують на різке погіршення становища обвинуваченого при перенесенні тягара доказування у справах про відмивання доходів⁵²³.

Легалізація майна кримінального походження є вторинним злочином, а його предметом (як обов'язковим елементом складу злочину) –

⁵²² Шостко О. Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організований злочинності в європейських країнах : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Шостко Олена Юріївна. – Х., 2010. – С. 239–243.

⁵²³ Mitsilegas V. Money Laundering Counter-measures in the European Union: A New Paradigm of Security Governance Versus Fundamental Legal Principles / Valsamis Mitsilegas. – The Hague ; London ; New York : Kluwer Law International, 2003. – P. 117.

злочинні доходи. Цю специфіку обов'язково необхідно враховувати, аби забезпечити дотримання принципу презумпції невинуватості і прав обвинуваченого у справах про відмивання доходів. Реалізація ж наведеного вище конвенційного положення вбачається в напрямі його застосування для визначення точної кількості (переліку) злочинного майна, яке підлягає конфіскації, однак виключно після встановлення правоохоронними органами всіх обов'язкових елементів складу досліджуваного злочину, у т. ч. злочинної природи походження хоча б частини підозрілих доходів. Вважаємо, що перенесення тягаря доказування злочинності доходів у справах про легалізацію майна суперечитиме, в першу чергу, конституційному принципу презумпції невинуватості, адже сьогодні у вітчизняному законодавстві, по-перше, відсутні правові підстави для застосування спрощеної конфіскації, а, по-друге, механізм її реалізації. Однак певні позитивні аспекти цієї ідеї можна опосередковано використовувати у справах про відмивання доходів, суб'єктами яких є особи, що зобов'язані подавати до податкових органів податкову декларацію про майновий стан і доходи. Особливо корисним це може виявитися у справах про відмивання майна, пов'язаних із корупційними злочинами, адже відповідно до ст. 3 ЗУ від 14 жовтня 2014 р. «Про запобігання корупції»⁵²⁴ такі декларації зобов'язані надавати державні службовці та співробітники правоохоронних органів усіх рівнів, посадові особи юридичних осіб публічного права тощо.

Перспективним напрямом, який дозволить взагалі не чіпати конституційний принцип презумпції невинуватості, вважаємо також вдосконалення цивільно-правового порядку вилучення безпідставно набутого майна (глава 83 ЦК України), у межах якого (у т. ч. для ефективної боротьби з корупцією і відмиванням) цілком природним буде покласти обов'язок доводити законність походження майна на володільця останнього. Вельми показовою є та обставина, що чимало фахівців, відзначаючи міжгалузевий характер інституту незаконного збагачення, наголошують на переважно цивільно-правовій природі останнього. Вважається, що законодавче запровадження положення про незаконне збагачення як про оспорювану і врешті-решт нелегітимну власність означатиме розумне посилення публічних засад у

⁵²⁴ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р.: [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

цивільному праві. Тим більше, що практика Європейського суду з прав людини, а також держав, які протягом тривалого часу застосовують цивільну конфіскацію, підтверджує неспроможність доводів про те, що конфіскація в цивільно-правовому порядку порушує право на справедливий судовий розгляд і право власності. Адже володілець майна, як ніхто інший, обізнаний про джерела походження свого майна і може легко продемонструвати їх законність⁵²⁵.

Наступним обов'язковим елементом складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, є **об'єктивна сторона**. Остання, як відомо, становить собою зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний кримінальним правом об'єкт⁵²⁶. Будучи таким актом (або зовнішнім проявом суспільно небезпечного діяння), об'єктивна сторона визначає, у чому полягає злочин та які наслідки він спричиняє, за яких умов місця, часу та обстановки злочин протікає, в який спосіб і за допомогою яких засобів чи знарядь він вчиняється. Об'єктивну сторону злочину як зовнішній акт протиправної поведінки людини (конкретний вияв соціальної дійсності) треба відрізняти від об'єктивної сторони складу злочину, тобто відображеного в КК судження законодавця про цей акт – сукупності типових і суттєвих ознак, передбачених кримінальним законом, за допомогою яких позначається зовнішня сторона злочину.

У загальному вигляді об'єктивна сторона складу аналізованого злочину, виходячи з назви кримінально-правової заборони, в якій його описано, полягає в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, і може виражатися у вчиненні фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також у вчиненні дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення,

⁵²⁵ Дудоров О. Незаконне збагачення : сумнівна новела антикорупційного законодавства України / О. Дудоров, Т. Тертиченко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 3. – С. 28–34.

⁵²⁶ Курс уголовного права : в 7 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – Т. 1 : Общая часть : Учение о преступлении / Борзенков Г. Н., Комиссаров В. С., Крылова Н. Е. и др. ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало-М, 2002. – С. 213.

зміну їх форми (перетворення), а так само в набутті, володінні або використанні коштів чи іншого майна відповідного походження.

Вироком Кельменецького районного суду Чернівецької області К. було засуджено за вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 191, ч. 2 ст. 209 та ч. 1 ст. 366 КК України. Працюючи контролером-касиrom відділення Ощадного банку України, К. на підставі складених нею неправдивих документів здійснила списання коштів з пенсійних рахунків громадян, які тривалий час не з'являлись у відділення банку, та зарахувала ці кошти на рахунок своєї матері і знайомого. У подальшому К. вказані кошти у сумі 19 500 гривень отримала готівкою через касу за місцем своєї роботи.

Підтвердивши правильність кваліфікації дій К. за ч. 3 ст. 191 і ч. 1 ст. 366, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВС України водночас закрила кримінальну справу в частині засудження К. за ч. 2 ст. 209 КК за відсутністю складу злочину. В ухвалі колегії суддів зазначається, що у вироку відсутні дані про вчинення засудженою з коштами, отриманими злочинним шляхом, будь-яких дій, спрямованих на їх легалізацію. У вчиненні таких дій К. не обвинувачувалась і органами досудового слідства⁵²⁷.

Таким чином, К. здійснила кримінально карані дії задля отримання злочинних доходів, однак подальших дій, які полягають у відмиванні коштів, нею вчинено не було.

Вироком Київського районного суду м. Харкова С. було засуджено за ч. 4 ст. 190, ч. 2 ст. 205, ч. 2 ст. 209 і ч. 2 ст. 358 КК України. Підтвердивши правильність засудження С. за вчинення шахрайства, фіктивне підприємництво і підроблення документів, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВС України судові рішення в частині засудження цієї особи за ч. 2 ст. 209 КК скасувала, а справу в цій частині закрила за відсутністю складу злочину. В ухвалі колегії суддів в обґрунтування вказаного рішення зазначається, що перерахування коштів, отриманих унаслідок фіктивної реалізації масла, на рахунок товариства з обмеженою відповідальністю «Інтервектор» вчинено С. не для легалізації коштів, як цього вимагає диспозиція ст. 209 КК України, а з метою безперешкодного заволодіння грошима⁵²⁸.

⁵²⁷ Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах за 2008–2009 роки / за ред. П. П. Пилипчука. – К.: Істина, 2011. – С. 517–519.

⁵²⁸ Рішення Верховного Суду України. – 2004. – Вип. 1. – С. 97–99.

Слід звернути увагу на те, що диспозицією ч. 1 ст. 209 КК України передбачено чотири види злочинної поведінки⁵²⁹ – так само, як у ст. 4 Закону від 14 жовтня 2014 р. «Дії, які належать до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом». Цікаво, що Закон від 28 листопада 2002 р. більше робив акцент не на різновидах злочинної поведінки, а на їх меті (спрямованості).

Р.М. Міловідов справедливо зазначає: ч. 1 чинної редакції ст. 209 КК України сформульована занадто складно, і це викликає труднощі при її застосуванні. Щоправда, і запропонована згаданим дослідником редакція цієї кримінально-правової норми («Вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження доходів від злочину, крім злочинів, передбачених ст. 207, 212 та ст. 212¹ КК України, прав на такі доходи, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, у тому числі набуття, володіння та використання таких доходів або прав на них ...»⁵³⁰) відрізняється від чинного кримінального закону, мабуть, не в кращий бік.

По-іншому пропонує сформулювати диспозицію ч. 1 ст. 209 КК Б.Г. Розовський – у призначеній для Інституту економіко-правових досліджень НАН України науковій доповіді «Кримінально-правова охорона конституційних засад економіки України» (Луганськ, 2010 р) міститься таке визначення: «Легалізація (відмивання) грошових коштів або іншого майна, здобутих злочинним шляхом, а також прав на них шляхом використання у фінансовій, господарській або іншій економічній діяльності...».

О.Б. Полторацький висловлюється за те, щоб у вдосконаленій ст. 209 КК України говорилось лише про вчинення дій, спрямованих на

⁵²⁹ В.М. Киричко, О.І. Перепелиця та В.Я. Тацій дещо інакше систематизують дії, які альтернативно характеризують об'єктивну сторону складу злочину, поділяючи їх на: 1) дії, вчинювані з коштами або іншим майном, одержаним внаслідок вчинення предикатного діяння: а) вчинення фінансової операції; б) вчинення правочину; в) набуття; г) володіння або г) використання майна; 2) дії, спрямовані на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення) (див.: Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид. перероб. і доп. – К.: Право, 2015. – С. 231). Змістовно викладений підхід, як видається, не відрізняється від обстоюваного нами.

⁵³⁰ Міловідов Р. М. Ефективність кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Міловідов Руслан Миколайович. – К., 2012. – С. 13.

надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню майном, одержаним внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів⁵³¹. Тим самим наголошується на тому, що відмивання – це дії, спрямовані на маскування джерела, природи походження та належності майна, одержаного в результаті вчинення предикатного злочину, і на переведення такого майна з кримінального обігу в легальний. Не дивлячись на привабливість викладеної пропозиції, повністю погодитись з нею ми не можемо, що пояснюватиметься нижче.

Беручись до аналізу визначених законодавцем форм об'єктивної сторони складу злочину, описаного чинною редакцією ст. 209 КК України, хотілося передусім звернутися до таких видів злочинної поведінки, як вчинення фінансової операції або правочину з предметом злочину. Чимало науковців розглядають ці види злочинної поведінки як окремі форми об'єктивної сторони⁵³².

Варто звернути увагу на те, що загальноєвропейське законодавство формулює першу форму об'єктивної сторони відмивання доходів в інший спосіб. Відповідно до п. «а» ч. 1 ст. 9 Варшавської конвенції (так само як і п. «а» ч. 1 ст. 6 Страсбурзької конвенції) відмиванням злочинних доходів має визнаватися перетворення або передача майна, одержаного внаслідок вчинення злочину. Схоже за суттю, однак у дещо іншому формулюванні положення міститься в п. «а» ч. 3 ст. 1 Четвертої директиви. Відмічаючи інший підхід національного законодавця, зазначимо, що він, по-перше, не суперечить наведеним нормам загальноєвропейського законодавства, по-друге, змістовно не звужує ці норми і, по-третє, є більш доцільним з урахуванням особливостей вітчизняної правової системи.

⁵³¹ Полторацький О. Б. Кримінально-правова характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія / О. Б. Полторацький. – Луганськ : Промдрук, 2013. – С. 206.

⁵³² Мезенцева І. Є. Кримінально-правові і кримінологічні аспекти легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мезенцева Ірина Євгенівна. – Х., 2002. – С. 134; Полторацький О. Б. Кримінально-правова характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія / О. Б. Полторацький. – Луганськ : Промдрук, 2013. – С. 72–73; Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 112.

Зарубіжні законодавці, описуючи об'єктивну сторону відмивання злочинних доходів, використовують неоднакові підходи; тому знайти країни, кримінально-правові норми про протидію відмиванню доходів яких повністю збіглися, вкрай складно⁵³³. Це зайвий раз підтверджує думку про те, що кожна держава при узгодженні внутрішнього та міжнародного антилегалізаційного законодавства передусім враховує національні правові традиції.

Кримінальне законодавство України визначення фінансової операції не містить, що і зрозуміло. Разом із тим Закон від 14 жовтня 2014 р. визначає фінансову операцію як будь-які дії щодо активів клієнта, вчинені за допомогою суб'єкта первинного фінансового моніторингу, або про які стало відомо суб'єкту державного фінансового моніторингу в рамках виконання згаданого Закону (п. 47 ч. 1 ст. 1). Своєю чергою, активи визначаються як кошти, майно, майнові та немайнові права (п. 1 ч. 1 ст. 1).

Очевидно, що фахівці в економічній галузі знань можуть дискутувати щодо обґрунтованості або повноти наведеного визначення фінансової операції, а особливо з огляду на те, що аналіз нормативних положень інших законодавчих актів (наприклад, ЗУ від 7 грудня 2000 р. «Про банки і банківську діяльність»⁵³⁴, ЗУ від 12 липня 2001 р. «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»⁵³⁵, ЗУ від 7 березня 1996 р. «Про страхування»⁵³⁶, ЗУ від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність»⁵³⁷), зі змісту яких впливають специфічні особливості стосовно розуміння згаданого поняття, сприяє цьому.

⁵³³ Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Особенная часть : монография / В. Н. Додонов, О. С. Капинус, С. П. Щерба ; под ред С. П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 258–260.

⁵³⁴ Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

⁵³⁵ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

⁵³⁶ Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

⁵³⁷ Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

Не будучи фахівцями у сфері економіки та фінансів, не вважаємо за доцільне вступати в дискусію з цього приводу. Зазначимо лише, що визначення, наведене в Законі від 14 жовтня 2014 р., сформульоване (виписане) законодавцем для цілей саме антилегалізаційного законодавства. Таким чином, діяння, що утворюють склад злочину, в аналізованій формі об'єктивної сторони мають послідовно визначатися крізь призму дефініції фінансової операції, розміщеної в Законі від 14 жовтня 2014 р., а також з огляду на кримінально-правову сферу її (дефініції) застосування.

Зокрема, відповідно до Рекомендацій щодо виявлення та інформування про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу, схвалених 18 серпня 2003 р. методологічною радою Головного контрольно-ревізійного управління України, фінансова операція – це будь-яка операція, пов'язана зі здійсненням або забезпеченням здійснення платежу суб'єктами господарювання, зокрема: внесення або зняття депозиту (внеску, вкладу); переказ грошей з рахунка на рахунок; обмін валюти; надання послуг з випуску, купівлі або продажу цінних паперів та інших видів фінансових активів; надання або отримання позики або кредиту; страхування (перестрахування); надання фінансових гарантій та зобов'язань; довірче управління портфелем цінних паперів; фінансовий лізинг; здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотереї; надання послуг з випуску, купівлі, продажу і обслуговування чеків, векселів, платіжних карток, грошових поштових переказів та інших платіжних інструментів; відкриття рахунка⁵³⁸. У ст. 15 Закону від 14 жовтня 2014 р. розкривається 17 ознак фінансових операцій, однак лише тих, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, обов'язок здійснення якого в цьому випадку покладений на суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Таким чином, законодавець підкреслює: суб'єкт, за допомогою якого здійснюється фінансова операція, має бути спеціальним, і тим самим вводить певні обмеження. Кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за відмивання доходів, такого обмеження не містить. Отже, в цьому разі фінансова операція може здійснюватись

⁵³⁸ Щодо виявлення та інформування про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу : Рекомендації від 18 серпня 2003 р. : [Електронний ресурс] / Методологічна рада Головкин України // Правовий портал «Ліга : Закон». – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN6725.html.

і за допомогою суб'єкта первинного моніторингу, і без неї, тобто за допомогою будь-якого іншого суб'єкта господарювання і не обмежується ознаками, наведеними в Законі від 14 жовтня 2014 р., а тому може і не підлягати фінансовому моніторингу. Пленум ВС України у п. 6 своєї постанови від 15 квітня 2005 р. № 5 правильно наголошує на тому, що для максимального охоплення всіх видів караних за ст. 209 КК фінансових операцій залежно від їх змісту треба звертатись і до інших нормативних актів, що регулюють правовідносини в цій сфері, – у т. ч. законів «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

Виходячи з цього, фінансову операцію можна визначити як будь-яку дію щодо активів, здійснені за допомогою суб'єктів господарювання. Причому тут слід мати на увазі, що під активами маються на увазі не просто кошти, інше майно, майнові і немайнові права, як це зазначається у Законі від 14 жовтня 2014 р., а ті, що належать суб'єкту господарювання.

Найбільш розповсюдженими фінансовими операціями, здійснюваними з метою легалізації злочинних доходів, є відкриття від імені юридичної або фізичної особи рахунку в банку, переказ коштів або внесення готівкових коштів на рахунок та їх зняття, продаж або придбання валюти, акцій чи інших цінних паперів⁵³⁹.

Слід брати до уваги і ту обставину, що кримінально-правова оцінка вчиненого як відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, не виключається і у випадку проведення тієї фінансової операції, яка згідно з чинним законодавством не підлягає ні обов'язковому, ні внутрішньому фінансовому моніторингу.

Тепер звернемось до визначення поняття правочину, яке певним чином доповнює законодавче описання об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України. Вказівка в ч. 1 цієї статті КК на вчинення правочину, на наш погляд, зумовлена тим, що операції з рухомим і нерухомим майном не у всіх випадках супроводжуються рухом грошових коштів, а тому не завжди є фінансовими операціями

⁵³⁹ Прокурорський нагляд за дотриманням законів щодо протидії легалізації (відмиванню) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посібник / О. З. Гладун, О. Є. Користін, І. Є. Мезенцева, В. В. Молодик, О. О. Седлецький, М. С. Туркот, Н. Я. Якимчук. – К. : Алерта, 2013. – С. 184.

(наприклад, це стосується договорів міни, дарування). Варто зазначити, що ні кримінальне, ні регулятивне антилегалізаційне законодавство визначення поняття «правочин» не містить. З огляду на те, що Закон від 14 жовтня 2014 р. дефініцію фінансової операції розкриває, а правочину – ні, а також зважаючи на те, що з пояснювальної записки до проекту діючого певний час ЗУ від 18 травня 2010 р. «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»⁵⁴⁰, підготовленої народним депутатом України І.Б. Черкаським⁵⁴¹, випливає, що в диспозиції ст. 209 КК України термін «угода» було замінено терміном «правочин» з метою узгодження з ЦК України 2003 р., можна зробити висновок про те, що цивільно-правове його визначення законодавець вважав прийнятним і для цілей протидії відмиванню «брудних» доходів. Таку законодавчу новелу вважаємо виправданою, адже, як зазначають вітчизняні цивілісти, термін «правочин» є більш ємким за змістом⁵⁴². З іншого боку, О.В. Дзера звертає увагу на можливі негативні наслідки такого нововведення, адже ГК України не сприйняв категорію правочину, і в ньому перевага надана традиційним термінам – «договір», а інколи «угода» (наприклад, ст. 144, ст. 174, ст. 182, ст. 267 ГК)⁵⁴³.

Щоправда, в 2008 р. ВС України певним чином врегулював цю проблему, роз'яснивши, що поява терміна «правочин» не виключає вживання терміна «угода» в значенні домовленості щонайменше між двома сторонами. Перший із них є більш широким і включає в себе терміни «договір» (згідно зі ст. 11 ЦК України), «угода», «домовленість». ВС України також підкреслює, що з точки зору норм про правочини «договір» та «угода» є тотожними поняттями, а термін «домовленість»

⁵⁴⁰ Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»: Закон України від 18 травня 2010 р.: [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-17>.

⁵⁴¹ Черкаський І. Б. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»: [Електронний ресурс] / І. Б. Черкаський // Офіційний сайт Верховної Ради України. – С. 4. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3_511=33147&pf35401=126421.

⁵⁴² Шимон С. І. «Правочин» як цивільно-правовий термін: юридичне нововведення чи лінгвістичне уточнення? / С. Шимон // Юридична Україна. – 2009. – № 7. – С. 72.

⁵⁴³ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / В. І. Борисова, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова та ін.; за ред. А. С. Довгерт, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць та ін. – К.: Істина, 2004. – С. 152.

слід розуміти як договір чи угоду, якщо така домовленість досягнута з дотриманням вимог, встановлених для укладення договору⁵⁴⁴.

Правочини можуть бути як односторонніми (наприклад, заповіт, довіреність), так і дво- або багатосторонніми. Це різноманітні договори – купівлі-продажу, позики, доручення, комісії, страхування, схову, перевезення, про сумісну діяльність тощо. Момент, з якого правочин вважається вчиненим, визначається ЦК України залежно від того, до якого виду належить правочин (є він реальним чи консенсуальним) та інших моментів (наприклад, дотримання обов'язкової нотаріальної форми). Якщо правочин не вчинено з причин, які не залежали від волі винного, дії останнього за спрямованістю умислу мають розцінюватись як замах на розглядуваний злочин і кваліфікуватись із посиланням на відповідну частину ст. 15 КК України.

Тут, однак, постає інше питання, адже в науці цивільного права існує позиція, відповідно до якої під правочином маються на увазі правомірні дії, тобто лише дійсні правочини⁵⁴⁵. Своєю чергою, законодавче визначення поняття правочину (ч. 1 ст. 202 ЦК України) закріплює дві його ознаки: по-перше, це дія; по-друге, ця дія характеризується спрямованістю на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків, причому другу ознаку можна розглядати як його базисну, конститутивну ознаку. Отже, правочин становить собою дозволену правомірну дію, направлену на досягнення позитивного правового результату, що визнається та охороняється державою.

У зв'язку з тим, що предметом відмивання доходів є майно злочинного походження, у разі вчинення правочину з таким майном виникають обґрунтовані питання щодо правомірності такого правочину, зокрема в частині дотримання публічного порядку (ст. 228 ЦК України), тобто неспрямованості на порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, незаконне заволодіння ним. Однією із загальних вимог, додержання якої є необхідною для чинності право-

⁵⁴⁴ Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недейсними : Узагальнення від 24 листопада 2008 р. : [Електронний ресурс] / Верховний Суд України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-08>.

⁵⁴⁵ Агарков М. М. Понятие сделки по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков // Советское государство и право. – 1946. – № 3–4. – С. 55; Тихомиров Ю. А. Публичное право : учебник / Ю. А. Тихомиров. – М. : БЕК, 1995. – С. 342–344.

чину, є те, що його зміст не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам (ч. 1 ст. 203 ЦК України).

Таким чином, є підстави говорити про те, що правочини, які здійснюються з майном, здобутим унаслідок вчинення злочину, за своєю суттю є недійсними. Аналіз змісту недійсних правочинів свідчить про те, що спектр їх спрямованості набагато ширший, ніж у дійсних правочинів. Крім реальної спрямованості на набуття, зміну або припинення правовідносин, окремі недійсні правочини характеризуються відсутністю такої спрямованості (як із використанням видимості правомірності, так і без неї) або спрямовані на «соціально небажаний результат». Як зазначає В.І. Жеков, дійсний і недійсний правочини є різними групами юридичних фактів, що мають різну правову природу і не створюють єдиного родового поняття⁵⁴⁶.

Можна міркувати таким чином: правочин, укладений з порушенням процедури, встановленої цивільним законодавством, визнається недійсним; у цьому випадку кошти або інше майно, одержані внаслідок вчинення предикатного злочину, не виходять із тіні, оскільки їх походженню не надається законний вигляд. Кваліфікація таких діянь за ст. 209 КК України як закінченого злочину буде неправильною, оскільки легалізація передбачає виведення фінансових, товарних та інших потоків з тіньової економіки та перехід їх до «світлої» (офіційної). В цьому аспекті П.П. Андрушко наголошує на тому, що об'єктивна сторона відмивання доходів не може полягати у вчиненні правочину, а полягає у переході у фактичне неправомірне володіння особи злочинними коштами або іншим майном в результаті їх купівлі, обміну тощо⁵⁴⁷. В.А. Козак, досліджуючи, щоправда, склад іншого злочину, вважає неприпустимим використання в кримінальному праві цивільно-правового терміна «угода», який становить собою в загальній системі юридичних фактів позначення правомірної поведінки⁵⁴⁸.

⁵⁴⁶ Жеков В. І. Правочини, які порушують публічний порядок за цивільним законодавством України / Жеков Володимир Іванович : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – Одеса, 2005. – С. 78.

⁵⁴⁷ Андрушко П. П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика / П. П. Андрушко, М. Є. Короткевич. – К. : Юрисконсульт, 2005. – С. 31.

⁵⁴⁸ Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Козак Вадим Анатолійович. – Х., 2002. – С. 10.

Із такими твердженнями складно не погодитися. Водночас слід враховувати, що ситуація з дотриманням встановленої цивільним законодавством форми правочину в аспекті розмежування складів злочинів, передбачених ст. 198 і ст. 209 КК України, наразі позбавлена однозначності. Так, згідно з ч. 1 ст. 218 ЦК України недотримання встановленої законом письмової форми правочину не має наслідком його недійсності, крім випадків, передбачених законом. Звідси випливає, що вчинення правочину і без додержання встановленої законодавством письмової форми може визнаватись легалізацією майна, одержаного злочинним шляхом. Виокремимо ще одну причину, з якої значення формальних моментів з погляду встановлення ознак кримінально караного відмивання не варто переоцінювати.

Так, постає питання, чи відповідатиме умовам законодавства або, як висловлюється Пленум ВС України (абз. 1 п. 7 постанови від 15 квітня 2005 р. № 5), визначеному ЦК порядку, а отже, чи утворюватиме склад злочину, передбаченого ст. 209 КК, наприклад, договір продажу майна, одержаного злочинним шляхом, якщо ст. 658 ЦК України прямо передбачає, що право продажу товару (крім випадків, встановлених законодавством) належить лише його власнику. Тим більше, що відповідно до ст. 328 ЦК України право власності набувається на підставах, що не заборонені законом. Оскільки поняття «власність» означає, що те чи інше майно знаходиться в особи на законних підставах, не до кінця продуманим вважаємо висловлювання про те, що предметом злочину, передбаченого ст. 209 КК, є лише такі доходи, які в результаті вчинення предикатного діяння «обов'язково отримані у власність...»⁵⁴⁹.

Водночас, як зазначалося вище, правочин із майном злочинного походження є недійсним фактично, однак не завжди юридично, адже в ст. 204 ЦК України закріплено презумпцію правомірності правочину, що, звісно, може бути спростовано нормою закону, яка містить відповідну заборону, однак у випадках, передбачених у законодавстві, і тільки судом. Тому порушення публічного порядку, невиконання інших законодавчо визначених вимог до правочину і, головне, – злочинний характер походження майна повинні бути доведеним фактом. Отже, можна стверджувати, що принаймні на етапі виникнення підозри у вчиненні деяких правочинів з метою відмивання «брудних» доходів

⁵⁴⁹ Розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом : методичні рекомендації / С. Н. Баліна, В. І. Шакун, О. Б. Сахарова, Д. Й. Никифорчук та ін. / за ред. В. І. Шакуна. – К., 2003. – С. 14.

юридично їх можна вважати лише оспорюваними, але не нікчемними. Крім цього, мабуть, має рацію М.В. Талан, коли стверджує, що недійсний правочин дозволяє вести мову про незакінчений злочин⁵⁵⁰.

З огляду на це, вживання в диспозиції ст. 209 КК України терміна «правочин» загалом видається прийнятним. Об'єктивна сторона відмивання доходів у вигляді вчинення правочину з майном, одержаним внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, виражається у вчиненні дій, спрямованих на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, і може бути виражена у формі договору, угоди або іншої домовленості (так вважає і ВС України).

Взагалі, якщо виходити з необхідності дотримання абсолютно всіх вимог чинного законодавства щодо вчинення цивільно-правових правочинів, то, мабуть, жоден правочин, предметом якого виступає «брудне» майно, не зможе розцінюватись як відмивання з погляду відповідальності за ст. 209 КК України, що явно не відповідатиме інтересам протидії відмиванню за допомогою кримінально-правових засобів. До речі, подібним чином розмірковує М.І. Пікуров, який вважає, що цивільно-правовий термін «правочин» (рос. мовою – «сделка»), вжитий у тексті норм КК Росії про легалізацію з метою уникнення детального описання різних варіантів відчуження майна, може і не відповідати вимогам цивільного законодавства⁵⁵¹.

Тепер є сенс звернутися до співвідношення фінансової операції та правочину. Окремі дослідники розглядають фінансову операцію в контексті ст. 209 КК України як різновид правочину (угоди)⁵⁵² і на цій підставі вважають неправильним виділення фінансової операції в

⁵⁵⁰ Талан М. В. Совершенствование уголовно-правовых норм об ответственности за легализацию преступных доходов с учетом законодательных поправок 2010–2011 гг. / М. В. Талан // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2012. – № 3. – С. 52.

⁵⁵¹ Энциклопедия уголовного права. Т. 1. Понятие уголовного права. Издание профессора Малинина. – СПб., 2005. – С. 516–517.

⁵⁵² Качка Т. А. Борьба с відмиванням грошей: Комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України *acquis* Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / Т. А. Качка. – К.: Реферат, 2004. – С. 61; Полторацький О. Б. Кримінально-правова характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія / О. Б. Полторацький. – Луганськ: Промдрук, 2013. – С. 81–82.

диспозиції аналізованої кримінально-правової норми. Загалом підтримуючи цю ідею, категорично не погоджуємося з такою аргументацією.

Так, О.О. Чаричанський робить справедливий висновок про те, що фінансова операція в прикладному розумінні не є різновидом угоди, оскільки лише забезпечує виконання угоди, будучи грошово-вартісним вираженням зобов'язань за угодою⁵⁵³. Подібним чином висловлюється О.Ю. Якімов, на думку якого не було необхідності поділяти дії, що становлять об'єктивну сторону легалізації, на фінансові операції і правочини. Тим більше, що багато дій із легалізації взагалі неможливо визначити лише як фінансову операцію або тільки як правочин. Наприклад, такий класичний спосіб легалізації, як зарахування «брудних» грошей на банківський рахунок, може бути кваліфікований і як фінансова операція (оскільки клієнт передає касиру готівку), і як правочин (адже зарахування грошей може бути здійснене лише в межах договору банківського внеску)⁵⁵⁴.

Зі сказаного випливає, що правочин та фінансова операція не співвідносяться як загальне та окреме, тобто фінансова операція не є різновидом угоди (правочину). Натомість вони співвідносяться як форма і зміст. І підтвердженням цього є, зокрема те, що всі фінансові операції, зазначені і в Законі від 14 жовтня 2014 р., і в згаданих вище Рекомендаціях Головного контрольно-ревізійного управління України від 18 серпня 2003 р., можуть бути вчинені не самі по собі, а тільки на виконання правочинів, зокрема таких, як грошові поштові перекази чи здійснення випуску, обігу, погашення грошової лотереї. Причому на виконання одного правочину може бути здійснена не одна, а кілька фінансових операцій. Наприклад, внесення або зняття депозиту – за умовами депозитного договору, надання або отримання кредиту – за умовами кредитного договору. Вчинення правочину як одна з об'єктивних форм відмивання злочинних доходів має охоплювати випадки, коли на його виконання вчиняється низка фінансових операцій, серед яких хоча б одна – безпосередньо з предметом злочину, передбаченого ст. 209 КК України.

⁵⁵³ Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 10.

⁵⁵⁴ *Энциклопедия уголовного права. Т. 19. Преступления в сфере экономической деятельности. Издание проф. Малинина.* – СПб., 2012. – С. 350.

Отже, якщо в ст. 209¹ КК України використання для описання об'єктивної сторони складу злочину терміна «фінансова операція» є обґрунтованим через відсутність альтернативної форми вчинення, а головне – через наявність спеціального суб'єкта вчинення, який може бути притягнутий до відповідальності саме при ненаданні інформації про конкретну фінансову операцію, а не правочин загалом, то в аналізованій кримінально-правовій забороні це не є доцільним. Адже, по-перше, в розумінні ст. 209 КК України поняття «правочин» і «фінансова операція» співвідносяться між собою як форма та зміст; по-друге, тут діяння не обмежуються за суб'єктом вчинення, бо в складі аналізованого злочину він є загальним.

Такої ж точки зору дотримуються А.О. Данилевський, Ю.Г. Старовойтова та Ю.О. Старук, на переконання яких виключення з диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України такої дії, як вчинення фінансової операції, відповідатиме доктринальному тлумаченню її суті, а також припишам регулятивного законодавства⁵⁵⁵.

Ще однією формою об'єктивної сторони відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, є вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна, володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а також на зміну їх форми (перетворення). Причому якщо щодо визначення першої форми об'єктивної сторони складу аналізованого злочину можуть виникнути питання щодо узгодження із загальноєвропейськими антилегалізаційним законодавством, то в цьому разі такі питання якщо і виникнуть, то навряд чи в аспекті неповної реалізації положень п. «b» ч. 1 ст. 6 Страсбурзької конвенції, п. «b» ч. 1 ст. 9 Варшавської конвенції або п. «b» ч. 3 ст. 1 Четвертої директиви.

Семантично слово «приховувати» означає: складати що-небудь у невідоме для інших місце, притримуючи до якогось часу; ховати; захоувати⁵⁵⁶. Саме таке значення, а також формулювання розглядуваної форми об'єктивної сторони складу злочину наводить на питання про

⁵⁵⁵ Данилевський А. О. Протидія відмиванню майна, здобутого злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (аналіз змін кримінального законодавства) / А. О. Данилевський, Ю. Г. Старовойтова, Ю. О. Старук // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України. – 2011. – № 2. – С. 81.

⁵⁵⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін'я : Перун, 2005. – С. 1138.

зв'язок відмивання доходів та приховування злочину, адже, виходячи зі змісту ч. 5 ст. 27 КК України, під ним розуміється діяльність щодо приховування злочинця, засобів і знарядь вчинення злочину, його слідів або предметів, здобутих злочинним шляхом.

Очевидно, що в контексті нашого дослідження привертає до себе увагу саме остання група дій. Своєю чергою, приховування предметів, одержаних злочинним шляхом, може бути здійснене способами, переліченими в диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України, а саме шляхом приховування: джерела їх походження; володіння ними; прав на такі предмети; їх місцезнаходження та переміщення. Щоправда, доцільність перерахування в диспозиції аналізованої кримінально-правової норми способів приховування чи маскування майна злочинного походження викликає сумніви. Названі способи фактично не вказують на специфічні ознаки приховування чи маскування, а розкривають їх зміст, що не допомагає сприйняттю об'єктивної сторони складу аналізованого злочину, а через змістовне перевантаження лише ускладнює його. Крім того, беручи до уваги те, що приховування (так само як і маскування) не є чимось новим ні для вітчизняного законодавця, ні для правозастосовних органів, вважаємо, що на повноті реалізації приписів загальноєвропейського антилегалізаційного законодавства така новела, як усунення зазначеної конкретизації способів, не відіб'ється.

При описанні аналізованої форми об'єктивної сторони складу злочину законодавець використовує і формулювання «... а також вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскування...». Його зовнішня форма дає можливість зробити висновок про те, що тут можна вести мову про будь-які дії, адже вони фактично не конкретизуються, як, наприклад, у першій формі. Однак, як справедливо зазначає О.О. Чаричанський, виходячи із законодавчого описання диспозиції ст. 209 КК України, інші дії – це будь-які дії (судячи з усього, маються на увазі дії, а не бездіяльність), крім вчинення фінансової операції та правочину.

Отже, ними не можуть бути: фінансові операції; правочини; дії, що не спрямовані на приховування чи маскування предмета, прав на нього тощо, тобто не опосередковані метою приховування та маскування⁵⁵⁷. Полягати ж ці злочинні дії можуть у такому: зміні правового

⁵⁵⁷ Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання)

статусу майна шляхом підроблення документів, що засвідчують право власності; отриманні фіктивних документів, що засвідчують право власності; отриманні фіктивних документів на придбання майна; оформленні права власності на підставних осіб; укладенні фіктивних договорів про надання кредитів чи інших послуг (юридичних, аудиторських тощо); вчиненні правочинів (які по факту є недійсними). Причому якщо вчинення оспорюваних правочинів не охоплюється аналізованою формою об'єктивної сторони, то вчинення нікчемних правочинів, презумпція дійсності яких може бути спростована нормою закону чи які вже визнані недійсними судом і вже не є оспорюваними, – повною мірою.

Зважаючи на сказане, а також спираючись на норми міжнародного права, варто погодитись із науковцями, які вважають, що деякі форми відмивання злочинних доходів можуть відповідати визначенню приховування, тобто в окремих випадках легалізацію доходів від злочину можна розглядати як кваліфіковане приховування⁵⁵⁸.

До речі, проведений аналіз може сприяти поясненню наявності в диспозиції терміна «маскування», адже семантично слово «маскувати» означає таке: прикриваючи, ховати що-небудь, робити непомітним, невидимим для когось⁵⁵⁹. А це дуже схоже з приховуванням, тому і не дивно, що філологи розглядають їх як синоніми⁵⁶⁰. З огляду на це, може скластись враження, що використання терміна «маскування» в диспозиції ст. 209 КК України є недоцільним, однак насправді це не так.

Як відомо, ст. 396 КК України передбачає відповідальність за заздалегідь необіцане приховування. У теорії кримінального права та практиці вироблено підхід, згідно з яким відповідальності за приховування злочину не підлягають особи, які його вчинили. Використання ж у кримінально-правовій нормі, що передбачає відповідальність за відмивання злочинних доходів, так би мовити, додаткового терміна «маскування» цю прогалину усуває. Адже згідно зі ст. 209 КК України

доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 115.

⁵⁵⁸ Pinto R. Money Laundering as an Autonomous offence / Ricardo Pinto, Ophelia Chevalier ; [edited and approved by Rafael Franzini Batlle]. – Washington : Inter-American Drug Abuse Control Commission, 2006. – Р. 3.

⁵⁵⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – С. 649.

⁵⁶⁰ Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови / С.Й. Караванський. – К : Українська книга, 2000. – С. 333.

ключовою відмінністю приховування від маскування є те, що з точки зору вітчизняного кримінального права особа може приховувати майно злочинного походження чи дії інших у той час, як маскувати може те, що їй належить або чим вона може не юридично, а фактично розпоряджатися. До речі, схожу позицію обстоюють деякі європейські дослідники, зокрема Х. Амрані⁵⁶¹.

Так, спеціаліст із продажу банківських послуг відділення одного з банків, зловживаючи своїм службовим становищем, вчинила привласнення на свою користь коштів, які належали банку по 41-му фіктивному переказу на загальну суму 474 798 гривень. Крім того, ця особа в період з 23 червня 2008 р. по 10 січня 2009 р. задля маскування незаконного походження вказаних коштів та надання їм легального статусу вчинила з частиною викрадених коштів фінансові операції шляхом відкриття депозитних рахунків у банку на вигаданих та існуючих людей з числа її близьких родичів та знайомих без їх згоди, з подальшим переоформленням депозитних договорів до закінчення терміну, тим самим вчинивши злочин, передбачений ч. 1 ст. 209 КК України⁵⁶².

Не зайвим буде підкреслити, однак, що відмивання доходів від приховування злочину відрізняє і те, що, як уже було обґрунтовано, суспільна небезпека легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, виходить далеко за межі охоронюваних законом відносин щодо відправлення правосуддя та чинить вплив на економіку. Взагалі ж заслуговує на увагу підхід М.М. Лапуніна, який розмежовує причетність до злочину та вторинну злочинну діяльність, до якої дослідник відносить і відмивання доходів. Науковець справедливо вказує на те, що найбільш небезпечні форми причетності, що посягають, як правило, на відмінний від основного об'єкт, можуть втрачати властивості причетності, залишаючись при цьому вторинним діянням, і відбувається це за волею законодавства⁵⁶³.

⁵⁶¹ Amrani H. The Development of Anti-money Laundering Regime: Challenging Issues to Sovereignty, Jurisdiction, Law Enforcement, and Their Implications on the Effectiveness in Countering Money Laundering / Hanafi Amrani. – Rotterdam : Erasmus Universiteit Rotterdam, 2012. – С. 94.

⁵⁶² Вирок Томашпільського районного суду Вінницької області від 14 жовтня 2013 р. у судовій справі № 1-97/11 : [Електронний ресурс] / Томашпільський районний суд Вінницької області // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36495772>.

⁵⁶³ Лапунин М. М. Вторичная преступная деятельность и ее криминализация : дис. ... канд.

Вважаємо, що такий підхід дуже влучно характеризує склад злочину, передбаченого ст. 209 КК України.

Можна також стверджувати, що дії, які охоплюються розглядуваною формою об'єктивної сторони складу злочину, є лише одним з етапів легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, та досягненням її кінцевої мети – введення кримінальних капіталів у легальний сектор. Вище вже зазначалось, що науковці і практики зазвичай виділяють три етапи (стадії) відмивання. Це – розміщення, розшарування та інтеграція. Згідно з узагальненням типових схем відмивання доходів, підготовленим Держфінмоніторингом України, дії, спрямовані на приховання чи маскуванню незаконного походження майна чи володіння ним, прав на нього, джерела його походження, місцезнаходження або переміщення, можуть бути вчинені на етапі розміщення⁵⁶⁴ або розшарування⁵⁶⁵, а отже, ці дії є ланкою в ланцюзі злочинних дій з відмивання кримінальних капіталів.

Виходить, що в деяких випадках при можливості доведення суб'єктивної сторони злочину особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності навіть при вчиненні лише першого з трьох етапів відмивання злочинних доходів. Такий підхід і європейських законодавців, а наразі і вітчизняного законодавця вважаємо обґрунтованим, позаяк він сприяє ефективній протидії аналізованому злочину. Адже у випадку закріплення відповідальності за його вчинення після завершення всього процесу відмивання, а саме останнього етапу (інтеграції), особливо в разі його успішного (з погляду злочинця) завершення, діяльність правоохоронних органів в аспекті доказування у справах про відмивання була б значно ускладнена.

В юридичній літературі зазначається, що легалізація грошових коштів може набувати, зокрема таких форм: заниження в документах вартості майна, яке придбавається; купівля нерухомості нібито за низькою ціною з наступним продажем начебто за високою ціною; придбання іноземної валюти, отримання протиправним шляхом до-

юрид. наук : 12.00.08 / Лапунин Михаил Михайлович. – Саратов, 2006. – С. 63.

⁵⁶⁴ Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму : [Електронний ресурс] / Департамент фінансових розслідувань ; Державна служба фінансового моніторингу України // Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2012. – С. 30. – Режим доступу : http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/792/1361363780.pdf.

⁵⁶⁵ Там само.

кументів про законність її походження і подальше вивезення грошей за межі країни; завищення вартості робіт або послуг, які виконуються особою, з метою давання їй хабара та одночасно з метою його легалізації, наприклад, отримання високопоставленим чиновником необґрунтовано високого гонорару за книгу або лекцію⁵⁶⁶.

В останній з наведених ситуацій вбачається не відмивання злочинних доходів, а завуальоване одержання неправомірної вигоди службовою особою; у цьому разі відсутня притаманна об'єктивній стороні скаладу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, розірваність у часі між вчиненням первісного (предикатного) злочину і власне відмиванням майна, одержаного злочинним шляхом. Не може кваліфікуватись за ст. 209 КК і одержання службовою особою неправомірної вигоди майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, оскільки тут немає не лише зазначеної розірваності злочинних діянь у часі, а і легалізації як такої – переведення «брудних» доходів у правомірний обіг. У літературі з цього приводу слушно зазначається, що при порушенні кримінальних справ за ст. 209 КК України слідчими і прокурорами досить часто не враховується та обставина, що предметом передбаченого цієї статтею злочину є майно, вже здобуте злочинним шляхом, а саме злочинне заволодіння майном охоплюється диспозиціями інших статей КК⁵⁶⁷.

Слід звернути увагу на те, що згідно із Законом від 14 жовтня 2014 р. диспозицію ч. 1 ст. 209 КК України було доповнено – до неї включено вказівку на дії щодо зміни форми (перетворення) злочинного майна. Виходячи з конструкції диспозиції аналізованої кримінально-правової норми та аналогічної за змістом ст. 4 Закону від 14 жовтня 2014 р., законодавцем такі дії не виокремлюються в окрему форму об'єктивної сторони, а ніби поєднуються з розглядуваною формою.

Зазначена новела не може не викликати запитань. Судячи з її формулювання, «зміна форми» та «перетворення» розглядаються законодавцем як змістовно ідентичні. Звернення до тлумачних словників української мови говорить про те, що тут слова «зміна» та «перетво-

⁵⁶⁶ Расследование преступлений в сфере экономики : Руководство для следователей. – М. : Спарк, 1993. – С. 166; Білоус В. Т. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження : монографія / В. Т. Білоус, В. М. Попович, М. В. Попович. – Ірпін : Академія ДПС, 2001. – С. 63.

⁵⁶⁷ Нікулов В. Боротьба з легалізацією «брудних» грошей / В. Нікулов // Вісник прокуратури. – 2002. – № 6. – С. 91.

рення» так само розглядаються як синоніми. Якщо загальновживане розуміння термінів цілком збігається зі спеціальним, то використання в законі двох термінів з ідентичним змістом є недоречним.

Загалом очевидно, що внесення згаданих змін обумовлено прагненням законодавця якомога точніше реалізувати в національному кримінальному законі вимоги ратифікованих міжнародних договорів, оскільки п. «а» ч. 1 ст. 6 Конвенції від 8 листопада 1990 р. і п. «а» ч. 1 ст. 6 Конвенції від 16 травня 2005 р. вимагають від держав-учасниць криміналізації «перетворення або передачі майна...».

Разом із тим, якщо розглядати перетворення як різку несподівану зміну, що відбувається з чим-небудь⁵⁶⁸ (в нашому випадку – з майном злочинного походження), то такі дії цілком співвідносяться з уже давно закріпленими в ст. 209 КК України діями щодо вчинення фінансової операції чи правочину з кримінальними доходами. Якщо законодавець вважав, що вже існуюча форма об'єктивної сторони охоплює недостатньо варіантів перетворення, він мав би сформулювати внесені зміни в інший спосіб, наприклад, такий: «Вчинення фінансової операції, правочину або інших дій щодо зміни форми (перетворення) ...».

Однак і в цьому випадку формулювання не було б цілком прийнятним, адже самі по собі терміни «зміна» та «перетворення» надто загальні для таких законодавчих цілей, принаймні в кримінально-правовому аспекті. Так, п. «а» ч. 3 ст. 1 Четвертої директиви з цього питання містить більш конкретизоване формулювання «обмін або передача власності...». Виходячи з наведеного, а також з огляду на специфіку легалізації злочинних доходів та аргументи, вже наведені при аналізі об'єктивної сторони, робимо висновок про недоцільність зазначеного розширення об'єктивної сторони складу досліджуваного злочину і необхідність скасування аналізованої новели кримінального антилегалізаційного законодавства.

Ще однією формою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, є набуття, володіння або використання майна, одержаного внаслідок вчинення предикатного злочину. Вона так само, як і попередня, втілює в національному кримінальному законі положення відповідних міжнародних актів, зокрема п. «с» ч. 1

⁵⁶⁸ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін'я: Перун, 2005. – С. 930.

ст. 6 Страсбурзької конвенції, п. «с» ч. 1 ст. 9 Варшавської конвенції та п. «с» ч. 3 ст. 1 Четвертої директиви. Принагідно звернемо увагу на неточність перекладу, що мала місце у конвенціях та Третій директиві, адже в англomовних текстах зазначених документів використовується один термін «acquisition», а в офіційних перекладах українською – два: в конвенціях – «набуття», а в Третій директиві – «придбання». Незважаючи на те, що в українській мові вони можуть розглядатися як синоніми⁵⁶⁹, у коментарях до законодавства та практиками ці поняття можуть тлумачитися з варіаціями, що може стати поштовхом для фактично безплідних наукових дискусій та неоднакового правозастосування. З огляду на те, що в цивільному законодавстві щодо речових прав (у т. ч. без достатньої правової підстави) використовується термін, вживаний і в диспозиції ст. 209 КК України, при офіційному перекладі тексту Четвертої директиви необхідно врахувати необхідність його узгодження не з текстом Третьої директиви, а саме з текстами конвенцій.

В українській мові слово «набувати» означає ставати власником чого-небудь, діставати, здобувати що-небудь⁵⁷⁰. Тобто набуття – це дія, за допомогою вчинення якої особа стає володарем чогось, а у випадку ст. 209 КК України – майна злочинного походження. І, судячи з формулювання диспозиції аналізованої кримінально-правової норми, набуття охоплює будь-які дії, спрямовані на його отримання, зокрема купівлю, одержання як дарунку чи в будь-який інший спосіб (навіть безоплатно). Однак погоджуємось із дослідниками, які роблять у цьому разі виняток – спадкування майна⁵⁷¹, адже тут може бути не повною мірою виражена суб'єктивна сторона злочину, зокрема мета надання правомірного вигляду.

Крім того, є очевидним, що до кримінальної відповідальності за вчинення відмивання злочинних доходів у вигляді набуття і володіння злочинного майна не може бути притягнуто особу, яка брала участь у вчиненні предикатного злочину, бо вона набуває таке майно і володіє ним унаслідок вчинення предикатного злочину і в цьому випадку

⁵⁶⁹ Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови / С.Й. Караванський. – К : Українська книга, 2000. – С. 140.

⁵⁷⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К ; Ірпін'я : Перун, 2005. – С. 702.

⁵⁷¹ Pinto R. Money Laundering as an Autonomous offence / Ricardo Pinto, Ophelia Chevalier ; [edited and approved by Rafael Franzini Battlle]. – Washington : Inter-American Drug Abuse Control Commission, 2006. – С. 17.

має нести відповідальність саме за його вчинення. В протилежному випадку буде порушений принцип *non bis in idem* – заборона притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне і те саме діяння (від латинського – «не двічі за одне й те саме»)⁵⁷². Тут, щоправда, слід мати на увазі таке: якщо дії особи, котра вчинила предикатний злочин, утворюватимуть склад відмивання в інших формах об'єктивної сторони, передбачених диспозицією ст. 209 КК України (крім набуття і володіння), то притягнення її до кримінальної відповідальності вже не буде порушенням згаданого принципу.

Відповідно до ч. 1 ст. 397 ЦК України право володіння чужим майном – це речове право особи, яка фактично тримає в себе майно, що належить на праві власності іншій особі. Однак у цьому разі мова йде про законне володіння (за договором найму, оренди тощо). У випадку зі ст. 209 КК України має місце, скоріш, не право володіння, а фактичне володіння майном, адже воно не базується на праві. Тут володіння відображає не наявність юридичного (правового) зв'язку з річчю, а лише фактичний стан, який правових підстав під собою не має⁵⁷³.

Крім того, в аспекті аналізованої кримінально-правової норми та повноти розкриття характеру дій особи з фактичного тримання в себе злочинного майна, не можна нехтувати тим фактом, що володілець майна має бути не просто незаконним, а виключно недобросовісним – особою, яка знала або могла знати, що вона володіє майном незаконно (ч. 1 ст. 390 ЦК України). Наприклад, недобросовісними володільцями можуть бути особи, які придбали річ не у власника чи особи, уповноваженої власником на передачу речі, і знали про це. Згадані дії можуть бути здійснені, зокрема в таких формах: заниження у документах вартості майна, що набувається; купівля нерухомості

⁵⁷² Задля справедливості відзначимо, що законодавче положення про неможливість двічі бути притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне і те саме правопорушення (ч. 1 ст. 61 Конституції Україною, ч. 3 ст. 2 КК України), відоме як принцип *non bis in idem*, правниками тлумачиться по-різному (див., наприклад: Гнатів І. М. Принцип «*non bis in idem*» у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Гнатів Ірина Михайлівна. – Львів, 2013. – 228 с.; Дудоров О. Чи суперечить інститут множинності злочинів принципу *non bis in idem* ? // Олександр Дудоров, Євген Письменський / Юридичний вісник України. – 24 – 30 липня 2010 р. – № 30; 31 липня – 6 серпня 2010 р. – № 31).

⁵⁷³ Розгон О. В. Межі та обмеження права власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Розгон Ольга Володимирівна. – Х., 2005. – С. 114.

нібито за низькою ціною з наступним продажем начебто за високою ціною тощо⁵⁷⁴.

Нормативного визначення поняття «використання» вітчизняне законодавство не містить, а тому будемо виходити з його загальноживаного значення, а саме – застосування, вживання чого-небудь з користю, користування чимось⁵⁷⁵. Отже, використанням майна, одержаного злочинним шляхом, можна вважати вилучення в тій чи іншій формі корисних властивостей з такого майна. Причому задля утворення складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, використане воно має бути для здійснення легальної економічної діяльності.

Наприклад, у жовтні 2003 р. голова фермерського господарства «Тітул», зловживаючи службовим становищем, з метою привласнення земельних паїв виготовив, підписав і завірив нотаріально нову редакцію статуту фермерського господарства, де вказав завідомо неправдиві відомості про те, що членами цього господарства є чотири особи, які фактично до діяльності господарства відношення не мали. Зазначений статут голова фермерського господарства надав до Новоайдарської районної державної адміністрації, яка 31 грудня 2003 р. своїм розпорядженням видала державні акти вказаним особам на право власності на земельні паї загальною площею 33,5 гектари вартістю 247 625 гривень. В подальшому, з метою легалізації незаконно одержаних земельних паїв, суб'єкт уклав уявні угоди про їх оренду та використовував зазначені земельні ділянки у своїй господарській діяльності, вирощуючи на них сільськогосподарські культури для подальшої перероби, реалізації та отримання прибутку. Суд кваліфікував вказані злочинні дії за ч. 1 ст. 209 КК⁵⁷⁶.

Виходячи з тексту диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України, правильність такої кваліфікації складно поставити під сумнів. Разом із тим наведені фабула та кримінально-правова оцінка породжують певні запитання. Так, чи можна вважати, що внаслідок дій голови фермерського

⁵⁷⁴ Білоус В. Т. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження : монографія / В. Т. Білоус, В. М. Попович, М. В. Попович. – Ірпінь : Академія ДПС, 2001. – С. 63.

⁵⁷⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – С. 137.

⁵⁷⁶ Вирок Новоайдарського районного суду Луганської області від 19 червня 2013 р. у судовій справі № 419/721/13-к : [Електронний ресурс] / Новоайдарський районний суд Луганської області // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31943420>.

господарства з налагодження орендних відносин і використання землі для сільськогосподарського виробництва земля перейшла з тіньового в легальний господарський оборот під виглядом майна законного походження з приховуванням при цьому злочинного джерела походження землі? Чи здатні були дії, інкриміновані голові фермерського господарства як відмивання, приховати протиправне джерело «брудного» майна – злочинні діяння, спрямовані на заволодіння земельними паями?

«Брудне» майно може використовуватися для здійснення будь-якої легальної (у т. ч. підприємницької та іншої господарської) діяльності. Йдеться про внесення коштів як внеску у статутний фонд підприємства, створення фіктивних господарюючих суб'єктів або придбання підприємств-банкрутів, коли злочинні кошти видаються за їх легальний прибуток, купівлю підприємств з великими обсягами готівкових надходжень, де складно встановити фактичний обсяг проданих товарів, наданих послуг, виконаних робіт (роздрібна торгівля, сфера обслуговування, громадське харчування, гральні і розважальні заклади тощо), придбання підприємств за кордоном з використанням громадянина іноземної держави як фіктивного власника, інвестування у спільну господарську діяльність, фінансування виробництва товарів (наприклад, придбання за грошові кошти потрібних матеріалів, обладнання і сировини), виплату дивідендів і заробітної плати⁵⁷⁷, поповнення обігових коштів суб'єкта господарювання, вилучення в інших формах корисних властивостей коштів та іншого майна завдяки вчиненню будь-яких дій з ними (наприклад, використання під час здійснення виробничої діяльності викраденого обладнання). Використання зазначених коштів та майна може бути як пов'язане, так і не пов'язане з їх відчуженням, тобто з передачею іншим особам.

З цього приводу О.В. Пустовіт зазначає, що використання злочинних доходів має місце після їх «відмивання», а тому відповідальність за використання майна, отриманого злочинним шляхом, необхідно

⁵⁷⁷ Водночас має рацію В.А. Журавель, виступаючи проти спрощеного розуміння легалізації, що нерідко трапляється на практиці. Так, з приводу ситуації, коли грошові кошти, одержані внаслідок вчинення предикатного злочину, використовуються посадовими особами підприємства для виплати зарплати працівникам, науковець ставить цікаве запитання: «Про яку легалізацію, тобто про яке витягування на поверхню цих грошових коштів йдеться в даному разі?» (див.: Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики / за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2006. – С. 256).

передбачити в окремій кримінально-правовій нормі – в новій ст. 198¹, розміщеній в розділі КК України «Злочини проти власності»⁵⁷⁸.

Категорично не погоджуємось із такою пропозицією, адже: по-перше, використання злочинного майна можна віднести до останнього етапу відмивання доходів – інтеграції; по-друге, притягнення особи до кримінальної відповідальності і за відмивання злочинних доходів, і за їх використання за ще однією кримінально-правовою нормою порушуватиме принцип *non bis in idem* і буде надмірним застосуванням кримінально-правової репресії.

Слід зазначити, що, виходячи зі змісту ст. 209 КК України, дії з набуття, володіння та користування майном, одержаним злочинним шляхом, не мають супроводжуватися метою надання правомірного вигляду такому майну, у зв'язку з чим деякі дослідники вважають необґрунтованою наявність у диспозиції аналізованої кримінально-правової норми цієї форми об'єктивної сторони⁵⁷⁹.

Таку точку зору вважаємо спірною, адже відмивання злочинних доходів, як вже неодноразово зазначалось, – складний процес, який включає в себе кілька етапів, а злочин, передбачений ст. 209 КК України, може бути вчинений за допомогою ланцюга різноманітних дій. Зокрема, особа може набувати, володіти та користуватися майном без вказаної вище мети, однак плануючи в подальшому вчинити дії, які таку мету матимуть, або здійснення таких дій може бути покладено на певну особу у випадку вчинення відмивання кримінальних доходів організованою злочинною групою з розподілом ролей.

За конструкцією об'єктивної сторони склад злочину, передбаченого ст. 209 КК України, є формальним. Він визнається закінченим з моменту вчинення фінансової операції або правочину з майном, одержаним унаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що передувало легалізації доходів, або з моменту набуття, володіння чи використання такого майна. Буквальне тлумачення первісної редакції ст. 209 КК України (у ній йшлося про «здійснення фінансових опера-

⁵⁷⁸ Пустовіт О. В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пустовіт Олег Васильович. – Донецьк, 2007. – С. 43.

⁵⁷⁹ Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 119–120.

цій чи укладення інших угод», тобто про дії в множині) наводило на думку про те, що злочин слід було визнавати закінченим із моменту вчинення двох або більше фінансових операцій чи угод з відповідним майном. Однак суспільну небезпеку, достатню для визнання діяння злочином, має і проведення однієї фінансової операції або вчинення одного правочину, спрямованого на відмивання «брудних» доходів, що і враховує чинна редакція ст. 209 КК України.

У частині вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскування незаконного походження «брудного» майна, володіння ним, прав на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження або переміщення, зміну його форми (перетворення), досліджуваний злочин є підстави визнавати усіченим: його слід вважати закінченим з моменту вчинення зазначених дій незалежно від того, чи вдалося винуватій особі в такий спосіб досягнути поставленої мети, пов'язаної з прихованням чи маскуванням певних обставин.

Підводячи підсумок аналізу об'єктивних ознак складу досліджуваного злочину, зазначимо, що під основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, слід розуміти встановлений з метою протидії залученню в економіку «брудного» майна порядок здійснення господарської діяльності, а також порядок вчинення цивільно-правових правочинів у частині використання майна, не пов'язаного з господарською діяльністю. Разом із тим у сучасних реаліях України варто вести мову про відносну сформованість суспільних відносин в сфері протидії відмиванню злочинних доходів і правових механізмів протидії їх порушенням, що дозволяє визначити обов'язковий додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 209 КК України. Це – суспільні відносини, що виникають у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Інтересам правосуддя при вчиненні відмивання майна злочинного походження шкода завдається не завжди, а тому відповідні суспільні відносини можуть розглядатись хіба що як додатковий факультативний об'єкт відмивання. За таких обставин кримінально-правова заборона, присвячена відмиванню майна злочинного походження, обґрунтовано розміщена в розділі VII Особливої частини КК України. Водночас назва останнього потребує уточнення.

Використання в ст. 209 КК України одразу трьох термінів («дохід», «кошти», «майно») для позначення предмета злочину, передбаченого

нею, є недоречним. Такий підхід сприяє термінологічному перевантаженню статті КК України. Термін «майно» більше притаманний вітчизняному кримінальному законодавству, а також охоплює кошти, у зв'язку з чим використання в цьому разі термінів «дохід» та «кошти» є зайвим.

Для кваліфікації дій особи за ст. 209 КК України не має значення місце вчинення предикатного злочину, тобто місцем одержання «брудних» доходів може бути територія як України, так і іноземної держави. В останньому випадку відповідно до п. «а» ч. 2 ст. 9 Варшавської конвенції предикатний злочин, вчинений під юрисдикцією іншої держави, має, по-перше, визнаватися злочином і на території держави, де вчинено предикатний злочин, і на території держави, де вчинено відмивання доходів (в нашому випадку – це Україна), і, по-друге, не охоплюватися застереженнями щодо переліку предикатних злочинів, які країна має право робити при ратифікації вказаного міжнародного договору. З огляду на це, акцент, зроблений у чинній редакції ч. 1 примітки ст. 209 КК не лише на злочинності діяння, вчиненого за кордоном, а і на його предикатності в зарубіжній країні, є виправданим.

Наразі до кола предикатних потрапляє низка злочинів невеликої тяжкості, серед яких немає жодного, який би був вчинений з корисливих мотивів та (або) в результаті вчинення якого можна було б одержати майно злочинного походження. З огляду на положення ст. 12 КК України, доцільним є встановлення в ст. 209 КК України порога у виді позбавлення волі на строк від двох і більше років.

Зважаючи на те, що передувати відмиванню доходів можуть лише злочини, в ст. 209 КК України громіздке термінологічне словосполучення «суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів» пропонуємо замінити на більш лаконічний та широковживаний в загальноєвропейському антилегалізаційному законодавстві термін – «предикатний злочин».

Майновий результат внаслідок вчинення злочинів, передбачених ст. 212 та ст. 212¹ КК України, які віднедавна включені до переліку предикатних, може мати ознаки злочинного доходу. Зважаючи на те, що доходи від зазначених злочинів не одержуються, а утримуються, використане в одній з попередніх редакцій ст. 209 КК України формулювання щодо предмета аналізованого злочину (майно, «здобуте злочинним шляхом»), є більш вдалим. Адже поняття «здобувати»

ширше за змістом і охоплює обидва різновиди доходів – як ті, якими особа заволоділа шляхом вчинення злочину, так і ті, які вона незаконно утримала, не передала за наявності обов'язку це зробити.

Об'єктивна сторона складу аналізованого злочину в загальному вигляді полягає в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, та може виражатися у: 1) вчиненні правочину з майном, здобутим внаслідок вчинення предикатного злочину; 2) вчиненні дій, спрямованих на приховання чи маскуванню такого майна; 3) набутті, володінні або використанні майна, здобутого внаслідок вчинення предикатного злочину.

Виокремлення такої форми об'єктивної сторони, як вчинення фінансової операції з майном, здобутим внаслідок вчинення предикатного злочину, є недоцільним, адже фінансова операція і правочин співвідносяться між собою як форма і зміст, а фінансові операції, зазначені і в Законі від 14 жовтня 2014 р., не можуть бути вчинені самі по собі, а тільки на виконання правочинів.

З урахуванням положень загальноєвропейського законодавства до описання об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, Законом від 14 жовтня 2014 р. було включено вказівку на дії щодо зміни форми (перетворення) злочинного майна. Таке формулювання є недоречним. Підхід, використаний законодавцем у попередній редакції ст. 209 КК України, по-перше, не суперечив приписам, закріпленим у нормативних актах РЄ та ЄС, по-друге, змістовно їх не звужував, по-третє, був доцільним з урахуванням особливостей вітчизняної правової системи. У зв'язку із цим згадана законодавча новела потребує скасування.

Дії з набуття, володіння та користування майном, одержаним злочинним шляхом, не повинні супроводжуватися метою надання правомірного вигляду такому майну. Цей прояв об'єктивної сторони складу злочину розкриває складність та багатоетапність процесу відмивання кримінальних доходів, адже дії, які утворюють склад досліджуваного злочину, належать до різних етапів відмивання, і така мета повинна простежуватися в діях, що йтимуть за набуттям та володінням, чи вже були вчиненні перед використанням відповідного майна.

У цілому описання форм об'єктивної сторони відмивання злочинного майна, що міститься в диспозиції ст. 209 КК України, вказує на те,

що притягнення особи до відповідальності як за закінчений злочин можливе на будь-якому етапі відмивання (розміщення, розшарування чи інтеграція), адже злочин вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої з дій, передбачених кримінально-правовою нормою, незалежно від того, чи вдалося особі досягнути мети – надання правомірного вигляду майну злочинного походження. Крім того, підхід національного законодавця до описання об'єктивної сторони відмивання майна, здобутого внаслідок вчинення предикатного злочину, загалом узгоджується з загальноєвропейським законодавством про протидію відмиванню кримінальних доходів.

§ 2. Порівняльний аналіз суб'єктивних ознак відмивання майна, здобутого злочинним шляхом

До суб'єктивних елементів складу злочину в теорії кримінального права прийнято відносити суб'єкта та суб'єктивну сторону. Тож в цьому параграфі будуть досліджені саме згадані елементи складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України.

Незважаючи на те, що домінуючий у кримінальному праві України підхід, згідно з яким **суб'єктом злочину** може бути тільки фізична особа (людина), останнім часом ставиться під сумнів⁵⁸⁰, ми в межах цього дослідження підтримуємо його.

На сучасному етапі розвитку кримінального законодавства в частині зарубіжних країн знайшла законодавче закріплення кримінальна відповідальність юридичної особи. Зокрема, інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб регламентований у Франції, Нідерландах, Португалії, Люксембурзі. Крім того, юридичні особи визнаються суб'єктами кримінальної відповідальності в таких європейських державах, як Великобританія та Ірландія, а в Німеччині, Бельгії та Швеції встановлено так звану квазікримінальну (адміністративно-кримінальну) відповідальність юридичних осіб⁵⁸¹.

⁵⁸⁰ Гришук В. К. Кримінальна відповідальність юридичних осіб : порівняльно-правове дослідження : монографія / В. К. Гришук, О. Ф. Пасека. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 247 с.; Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Михайлов Олександр Олександрович. – К., 2008. – 190 с.; Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления / А. С. Никифоров // Государство и право. – 2000. – № 8. – С. 18–27; Журавлев Н. А. Организованная преступность и предприниматели: науч.-практ. пособие / Н. А. Журавлев, В. А. Туляков. – Одесса : Юрид. лит., 2004. – С. 78–101; Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища : проблеми законодавства, теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Матвійчук Валерій Костянтинович. – К., 2008. – С. 17, с. 21–22; Романюк О. Інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб : міф чи реальність ? / О. Романюк // Вісник прокуратури. – 2003. – № 12. – С. 41–47.

⁵⁸¹ Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности / А. С. Никифоров. – М. : АО «Центр ЮриФОР», 2002. – 204 с.; Яценко С. С. Кримінально-правові заходи протидії тероризму : порівняльний аналіз кодексів європейських держав / С. С. Яценко // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2005. – № 12. – С. 49–50; Иванов Л. О. Проблема уголовной ответственности юридических лиц и иных коллективных субъектов в трудах немецких юристов / Л. О. Иванов // Законодательство и экономика. – 2005. – № 1. – С. 63–71; Клепицкий И. А. Система хозяйственных преступлений / И. А. Клепицкий. – М. : Статут, 2005. – С. 72–80; Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М.

Що стосується відмивання злочинних доходів, то, наприклад, у Данії передбачено відповідальність юридичних осіб, у зв'язку з чим з питань легалізації доходів від торгівлі наркотичними засобами (§ 191a KK Данії) необхідно застосовувати ч. 1 § 27 KK цієї країни, згідно з якою кримінальна відповідальність юридичної особи залежить від порушення, допущеного в межах цієї юридичної особи однією чи більше фізичними особами, пов'язаними з такою юридичною особою⁵⁸². Можна сказати, що в такий спосіб KK Данії узгоджувався з Сорока рекомендаціями FATF від 25 вересня 2003 р. (попередня редакція цього документа), в яких (зокрема, в п. «b» рекомендації 2) країнам пропонувалося забезпечити поширення кримінальної відповідальності (а там, де це неможливо, – цивільної та адміністративної відповідальності) на юридичних осіб. До речі, І.Є. Мезенцева в своєму дисертаційному дослідженні також зробила висновок про доцільність застосування державою серйозних кримінально-правових санкцій до юридичних осіб, які створюються чи використовуються для цілей легалізації злочинних доходів⁵⁸³.

Ми не відкидаємо як таку принципову можливість зміни KK України в напрямі розширення кола суб'єктів злочину за рахунок колективних утворень, і передусім з огляду на новітні міжнародно-правові документи, ратифіковані нашою державою. Варто, однак, підкреслити, що проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб, а точніше організацій належить до числа надзвичайно спірних і складних, потребує окремого ґрунтовного дослідження. Українські науковці, як

І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – С. 454–465; Фріс П. Л. Юридична особа як суб'єкт злочину за законодавством країн Європи та Америки / П. Л. Фріс, І. Б. Медичкий // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : Серія юридична. – 2007. – Вип. 3. – С. 339; Есаков Г. Юридическое лицо и ответственность (о новом английском законе) / Г. Есаков // Уголовное право. – 2007. – № 6. – С. 16–20; Чупрова Е. В. Ответственность за экономические преступления по уголовному праву Англии / Е. В. Чупрова. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – С. 63–67; Бирюков П. Н. Уголовная ответственность юридических лиц за преступления в сфере экономики (опыт иностранных государств) / П. Н. Бирюков. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 136 с.; Красницкий І. В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз : монографія / І. В. Красницкий. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 102.

⁵⁸² Bekendtgørelse af straffeloven : Lof af 17. juni 2008 : [Elektronisk ressource] / Folketinget // Dansk lovgivning database. – Tilstand af æsler : <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=164192>.

⁵⁸³ Мезенцева І. Є. Кримінально-правові і кримінологічні аспекти легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мезенцева Ірина Євгенівна. – Х., 2002. – С. 146.

відомо, розділись на супротивників і прихильників ідеї кримінальної відповідальності організацій. Ця завідомо контраверсійна і концептуальна проблема досліджувалась у численних наукових працях, включаючи монографічні⁵⁸⁴, через що ми не вважаємо за доцільне докладно викладати та аналізувати відповідні аргументи «за» і «проти»

Однак, якщо теоретичні дискусії з приводу доцільності існування згаданого інституту у вітчизняному кримінальному праві можна було б оминати, то не звернути увагу на ЗУ від 23 травня 2013 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб»⁵⁸⁵, згідно з яким до Загальної частини КК України було включено розділ XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», не можна. На сьогодні у п. 1 ч. 1 ст. 96³ КК вказується, що підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є, серед іншого, вчинення її уповноваженою особою або за дорученням чи наказом, за змовою та в співучасті, або іншим шляхом від імені та в інтересах юридичної особи злочину, передбаченого ст. 209 КК України. В Україні судом на сьогодні до юридичних осіб можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру, як штраф, конфіскація майна та ліквідація; причому штраф та ліквідація можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна – як додатковий.

Відповідно до ч. 2 ст. 96² КК України застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру зупиняється, якщо її уповноважена особа переховується від органів досудового слідства. З цього випливає, що за вчинення одного і того самого злочинного діяння мають піддаватися заходам кримінально-правового впливу

⁵⁸⁴ Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Михайлов Олексій Олексійович. – К., 2008. – 190 с.; Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пасека Олексій Федорович. – Львів, 2010. – 20 с.; Сотніченко В. С. Юридична особа як суб'єкт кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сотніченко, Володимир Степанович. – К, 2013. – 18 с.

⁵⁸⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 травня 2013 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-18>.

одразу дві особи: фізична, яка вчинила злочин, і юридична, як її роботодавець. Виходить, що суб'єктом досліджуваного злочину є фізична особа; водночас юридична особа, певним чином пов'язана з цією фізичною особою, може бути піддана заходам кримінально-правового характеру.

Цілком очевидно, що чергова спроба фрагментарного вирішення фундаментальної проблеми відповідальності організації за порушення кримінально-правових заборон, яку уособлює згаданий вище ЗУ від 23 травня 2013 р., зазнаватиме (і вже зазнає) серйозної критики з боку науковців⁵⁸⁶. Хоча, на нашу думку, основна проблема лежить у цьому разі в правозастосовній площині: інститут кримінальної відповідальності організацій передбачає сумнівність правозастосувача, його правову культуру, політичну та економічну незаангажованість. У протилежному випадку відповідна законодавча матерія, навіть виписана з теоретичної точки зору максимально якісно і виважено, перетвориться в зручний засіб перерозподілу власності і ведення недобросовісної конкуренції.

Окремі дослідники зазначають, що кримінально-правові санкції, які застосовуються до юридичних осіб, спроможні зробити економічно не вигідним зайняття забороненою діяльністю для всіх працівників підприємства, а не тільки для його власника чи управлінського персоналу⁵⁸⁷.

⁵⁸⁶ Берзін П. С. Окремі проблеми застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб / П. С. Берзін, В. О. Гацелюк // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовтня 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 153–158; Лиховая С. Я. Уголовная ответственность юридических лиц по законодательству Украины // С. Я. Лиховая / Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2014. – № 2. – С. 151–161; Панов М. «Заходи кримінально-правового впливу» як новела у кримінальному законодавстві України / Микола Панов, Сергій Харитонов / Юридичний вісник України. – 22 – 28 лютого 2014 р. – № 8; Радутний О. Е. Вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи / О. Е. Радутний // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовтня 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 244–248; Стрельцов Є. Нове «обличчя» у кримінальному праві чи нове обличчя кримінального права... / Євгеній Стрельцов // Юридичний вісник України. – 22 – 28 червня 2013 р. – № 25.

⁵⁸⁷ Мезенцева І. Є. Кримінально-правові і криминологічні аспекти легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Мезенцева Ірина Євгенівна. – Х., 2002. – С. 145.

Наведемо тут оригінальне висловлювання А.П. Козлова: «... тот факт, что за изнасилование, совершенное отдельным монахом, нельзя закрывать монастырь, вовсе не свидетель-

Вважається, що з урахуванням різної платоспроможності юридичних і фізичних осіб кримінально-правові заходи, які застосовуються до організацій, здатні ліквідувати будь-які переваги фінансового та економічного характеру, отримані в результаті вчинення злочинів. Кримінальний процес порівняно з адміністративним, цивільним та арбітражним судочинством є більш серйозною та ефективною процедурою, яка здатна викликати значний суспільний резонанс і в межах якої реальніше стягнути заподіяні збитки і покарати організацію – правопорушника. Не виключаються ситуації, в яких керівні працівники підприємств намагатимуться уникнути відповідальності за завдану економічну або екологічну шкоду, посиляючись на те, що конкретне протиправне рішення було прийняте колегіальним органом управління.

З іншого боку, так би мовити, безособове застосування кримінально-правової репресії до юридичної, а не фізичної особи нівелює превентивну складову мети покарання. Злочинні діяння з відмивання кримінальних доходів завжди вчиняються конкретними фізичними особами. В цьому аспекті слушно видається думка П.П. Андрушка про те, що з позиції доктрини кримінального права юридична особа сама по собі не може вчинити будь-які дії, в т. ч. такі, які можуть містити склад злочину чи розцінюватись як участь у якихось злочинах. Конкретні злочини можуть бути вчинені лише конкретними фізичними особами – її працівниками (персоналом), у т. ч. її службовими особами (керівниками) чи уповноваженими особами юридичної особи, які не мають трудових відносин з юридичною особою⁵⁸⁸.

Стосовно ж досліджуваного нами злочину хотіли б звернути увагу на те, що ст. 10 Варшавської конвенції містить вимогу притягнення юридичних осіб до відповідальності за злочини, що означають відмивання грошей. Однак у ній не зазначається, що така відповідальність обов'язково має бути кримінальною.

ствує о том, что его нельзя закрыть, в том числе и на основании приговора суда, а не в административном порядке, в случае, если он фекалии и иные сточные воды будет сбрасывать в ближайшую речку» (див.: Козлов А. П. Понятие преступления / А. П. Козлов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 400).

⁵⁸⁸ Андрушко П. П. Щодо відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у вигляді застосування до них заходів кримінально-правового характеру / П. П. Андрушко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С. 111, 114–115.

У п. 41 преамбули до Третьої директиви вказувалось на необхідність створення в національному законодавстві засобів покарання як фізичних, так і юридичних осіб за порушення положень національного законодавства про протидію відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму, оскільки юридичні особи часто використовуються для комплексного відмивання коштів або фінансування тероризму. Однак знову ж хочемо наголосити на тому, що вказівки на необхідність застосування до юридичних осіб саме кримінально-правових санкцій Третя директива не містила.

У п. 59 преамбули до Четвертої директиви вказується на необхідність застосування адміністративних санкцій, передбачених цією Директивою, однак у випадку, коли за відповідні діяння не передбачено кримінальну відповідальність згідно з національним законодавством. Більше того: у ч. 3 ст. 58 преамбули вказується, що держави мають гарантувати, що там, де зобов'язання розповсюджуються на юридичних осіб, санкції можуть бути застосовані до осіб, які входять до складу керівних органів, а також до інших фізичних осіб, які відповідно до національного законодавства несуть відповідальність за порушення. Жодних вказівок на необхідність застосування до юридичних осіб саме кримінально-правових санкцій Четверта директива, як і її попередниця, не містить.

До речі, згадані вище Рекомендації FATF у редакції 2012 р. (порівняно з попередньою редакцією) містять менш категоричне положення: у п. 32 зазначається, що країни повинні забезпечити наявність низки ефективних, пропорційних та переконливих санкцій – кримінальних, цивільних або адміністративних, що застосовуються до фізичних або юридичних осіб.

Викладене щодо відмивання злочинних доходів в аспекті застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб – лише верхівка айсбергу. ЗУ від 23 травня 2013 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», ще будучи законопроектом, піддавався науковцями обґрунтованій критиці⁵⁸⁹. Цікаво, що в пояснювальній записці до цього законопроекту доцільність його

⁵⁸⁹ Берзін П. С. Суб'єкт злочину / П. С. Берзін, В. О. Гацелюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 150–152.

прийняття, серед іншого, пояснювалась вимогами міжнародних договорів, зокрема Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, Конвенції РЄ про запобігання тероризму та низки інших⁵⁹⁰. Насправді ці акти не вимагають притягнення юридичних осіб саме до кримінальної відповідальності. Наприклад, у ч. 1 ст. 18 Кримінальної конвенції від 27 січня 1999 р. про боротьбу з корупцією вказується, що держава має вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення відповідальності юридичних осіб⁵⁹¹ (підкреслимо, що саме про кримінально-правові санкції тут мова не йде). А от у ч. 2 ст. 10 Конвенції РЄ від 16 травня 2005 р. про запобігання тероризму взагалі прямо вказується, що залежно від правових засад Сторони відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільною або адміністративною⁵⁹².

Таким чином, можна стверджувати, що вітчизняне антилегалізаційне законодавство повністю реалізовувало вимоги наведених міжнародних договорів і до запровадження заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб; причому маємо констатувати, що санкції передбачені ст. 24 Закону від 14 жовтня 2014 р. (до речі, так само, як і його попередника – Закону від 28 листопада 2002 р.), навіть суворіші, ніж ті, що передбачені для аналізованого злочину в КК України. Так, ч. 2 ст. 24 Закону від 14 жовтня 2014 р. закріплює, що юридичні особи, які здійснювали фінансові операції з відмивання доходів, можуть бути ліквідовані за рішенням суду в той час, як КК України не передбачає застосування ліквідації до юридичних осіб, уповноважена особа якої вчинила злочин, передбачений ст. 209 КК України.

І ця ситуація слугує черговим аргументом на користь обстоюваного нами положення про те, що ідея посилення відповідальності юридичних осіб за вчинені правопорушення повинна втілюватись

⁵⁹⁰ Махніцький І. О. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)»: [Електронний ресурс] / [І. О. Махніцький, П. Д. Петренко, А. А. Кожем'якін та ін.] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – С. 1. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46901&pf35401=262799>.

⁵⁹¹ Про боротьбу з корупцією: Кримінальна конвенція від 27 січня 1999 р.: [Електронний ресурс] / Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

⁵⁹² Про запобігання тероризму: Конвенція від 16 травня 2005 р.: [Електронний ресурс] / Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_712.

у межах цивільного, податкового, фінансового, трудового та інших (відмінних від кримінального) галузей права із застосуванням до організацій санкцій майнового та організаційного характеру. Складно не погодитись із Г.І. Богушем, який, заперечуючи доцільність встановлення кримінальної відповідальності підприємства за забруднення довкілля, ставить цілком слушне запитання: що заважає притягнути винуватих службових осіб до кримінальної відповідальності, підприємство оштрафувати і діяльність його припинити відповідно до норм екологічного та адміністративного права, а потерпілим відшкодувати шкоду відповідно до положень цивільного законодавства?⁵⁹³

Викликає здивування і те, що 3У від 23 травня 2013 р. був прийнятий, незважаючи на аргументовані негативні висновки на нього, підготовлені як Головним науково-експертним управлінням Апарату ВР України⁵⁹⁴, так і Комітетом ВР України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності⁵⁹⁵. Крім того, вважаємо за доцільне в черговий раз наголосити на важливості принципу персональної (особистої) відповідальності за злочин, вчинений винно, який є важливим досягненням людської цивілізації⁵⁹⁶, а кримінальну відповідальність юридичної особи навряд чи можна визнати особою, оскільки особиста відповідальність можлива лише стосовно винної особи, якою, на думку і прибічників, і противників цієї позиції, юридична особа бути не може⁵⁹⁷. Особистого характеру злочинне

⁵⁹³ Богуш Г. И. К вопросу об уголовной ответственности юридических лиц / Г. И. Богуш // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 2005. – № 4. – С. 22.

⁵⁹⁴ Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)»: Висновок від 22 травня 2013 р. : [Електронний ресурс] / Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 7 с. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46901&pf35401=263076>.

⁵⁹⁵ Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)»: Висновок від 22 травня 2013 р. : [Електронний ресурс] / Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 2 с. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46901&pf35401=263007>.

⁵⁹⁶ Дудоров О. О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України / О. О. Дудоров // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 2. – С. 133–141.

⁵⁹⁷ Гуторова Н. А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности : Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием / Н. А. Гуторова. – Х. : Одиссей, 2003. – С. 279–280.

діяння юридичної особи позбавлене, оскільки кримінально-правову заборону порушують фізичні особи, які є «другим я» (alter ego) юридичної особи та які підлягають кримінальній відповідальності за вчинене злочинне діяння як самостійні суб'єкти злочину. До того ж ст. 61 Конституції України закріплює індивідуальний характер юридичної відповідальності – положення, яке у сфері кримінального судочинства передбачає обрання конкретної міри покарання з урахуванням не лише характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого, обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, а і особи винного. Кримінальний закон має орієнтувати правозастосовні органи на притягнення до відповідальності фактичних адміністраторів (тіньових управлінців), а не підставних керівників і, тим більше, колективних утворень, які відіграють роль ширми (оболонки) протиправної діяльності. Як слушно зазначає С.Ф. Мілюков, труднощі доказування вини конкретних заподіювачів шкоди за умови існування кримінальної відповідальності юридичних осіб будуть підштовхувати правоохоронні органи до переслідування не цих суб'єктів, а організацій, на рахунках яких на момент порушення кримінальної справи, як правило, не залишається будь-яких значущих коштів⁵⁹⁸.

Наступною ознакою, що характеризує суб'єкта злочину, є вік.

КК України, як відомо, закріплює диференційований підхід щодо цієї ознаки суб'єкта злочину, встановлюючи як загальний, так і спеціальний вік. Установлюючи загальний вік з 16 років, законодавець виходить з того, що в цьому віці рівень розвитку психічних функцій здорової людини надає їй можливість усвідомлювати та оцінювати як фактичну, так і соціальну суть будь-яких своїх вчинків. При цьому за вчинення злочинів, вичерпний перелік яких міститься в ч. 2 ст. 22 КК України, передбачено спеціальний, «знижений» вік – 14 років. Суб'єктом досліджуваного злочину є особа, котра досягла 16-річного віку, адже відмивання злочинних доходів не входить до вичерпного переліку злочинів зі «зниженим» віком, з настанням якого може наставати кримінальна відповідальність. Слід зауважити, що з цього приводу найчастіше точаться дискусії щодо дієздатності особи як спеціальної ознаки суб'єкта досліджуваного злочину, викликані необхідністю здійснення винуватим у вчиненні кримінально караного відмивання

⁵⁹⁸ Мілюков С. Ф. Российское уголовное законодательство. Опыт критического анализа / С. Ф. Мілюков. – СПб.: СПБІВЕСЭП, 2000. – С. 52–53.

доходів фінансових операцій, цивільно-правових правочинів, а також реалізацією права на набуття, володіння або розпорядження майном.

Наприклад, О.В. Соловйов зазначає, що фактично суб'єкт легалізації злочинних доходів є спеціальним, оскільки він повинен мати право на укладання угод⁵⁹⁹. Деякі інші дослідники вказують на доцільність встановлення підвищеного віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність осіб за розглядуваний злочин, пов'язуючи її з віком отримання особою повної цивільної дієздатності – досягненням 18-річного віку⁶⁰⁰.

Вважаємо, однак, що ці твердження є лише частково слушними. Закріплення вказаної ознаки як обов'язкової стосовно суб'єкта кримінально караної легалізації доходів є зайвим хоча б тому, що відповідно до ст. 35 ЦК України в окремих випадках повна дієздатність може бути надана особі вже при досягненні нею 16-річного віку.

Йдеться про те, що повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду. Повна цивільна дієздатність також може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця. У разі припинення трудового договору, припинення фізичною особою підприємницької діяльності надана їй повна цивільна дієздатність зберігається.

М.І. Хавронюк піддає критиці твердження про те, що суб'єктом відмивання злочинних доходів може бути особа, яка досягла 16 років, аргументуючи це тим, що згідно з ЦК України неповнолітні віком до

⁵⁹⁹ Соловьев А. В. Борьба с легализацией преступных доходов в России : фарс или реальность? / А. В. Соловьев // Следователь. – 2003. – № 5. – С. 53.

⁶⁰⁰ Противодействие отмыванию денег : украинско-российский опыт : монография / Т. В. Молчанова, В. А. Некрасов, С. И. Корсун, Г. А. Усатый. – К. : КНТ, 2007. – С. 61.

18 років без згоди своїх батьків (усиновителів) або піклувальників вправі вчиняти лише дрібні побутові правочини⁶⁰¹. Раніше подібну думку висловлював А.С. Беницький, стверджуючи, що особи у віці від 15 до 18 років, які є частково дієздатними, не можуть притягуватись до відповідальності за відмивання як безпосередні виконавці цього злочину, оскільки вони не вправі самостійно укладати цивільно-правові угоди (крім дрібних побутових угод та вчинення інших дій, прямо вказаних у ЦК). Дії неповнолітніх, якщо їх предметом виступає майно, здобуте завідомо злочинним шляхом, пропонувалось кваліфікувати за ст. 198 або ст. 396 КК на тій підставі, що зазначені дії, не будучи формально законними, не здатні легалізувати майно, тобто надати його походженню правомірний вигляд⁶⁰².

Цей підхід, який знайшов відображення в п. 15 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5, можна пояснити тим, що майно, отримане в результаті вчинення предикатного злочину, формально не може бути визнане правомірно здобутим (отримати видимість законного походження), якщо угода з ним укладена недієздатним суб'єктом.

До того ж вчинення дрібного побутового правочину (виходячи з його визначення, розміщеного в ст. 31 ЦК України) спрямоване на задоволення побутових потреб особи, що навряд чи дозволяє відносити ці дії до відмивання майна; крім того, вони стосуються предмета, який має невисоку вартість (а це, як ми вже писали, може слугувати підставою для застосування кримінально-правової норми про малозначність).

Однак, по-перше, вчинення правочину з майном злочинного походження – це лише одна з можливих форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України; по-друге, фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років має право самостійно укладати не лише дрібні побутові правочини, а і договори банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє

⁶⁰¹ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Хавронюк Микола Іванович. – К., 2007. – С. 103.

⁶⁰² Беницький А. С. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств и иного имущества, приобретенных преступным путем: проблемы квалификации и совершенствования законодательства: монография / А. С. Беницький. – Луганск: РИО ЛИВД, 2001. – С. 46, 149–151.

ім'я (грошовими коштами на рахунку) (ст. 32 ЦК України); по-третє, правочин, вчинений неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності без згоди батьків (усиновлювачів), піклувальників, лише може бути визнаний судом недійсним за позовом заінтересованої особи (ч. 2 ст. 222 ЦК України), а тому цілком реально може використовуватись для відмивання майна, здобутого злочинним шляхом.

До того ж наведена теоретична позиція не повною мірою враховує тенденції сучасної злочинності. Так, зарубіжні дослідники ведуть мову про кіберзлочинність як про нову загрозу і звертають увагу на її зв'язок з відмиванням доходів⁶⁰³. Причому поряд з «кібер-відмиванням» можна говорити і про «кіберзлочини» як джерело злочинного майна. Своєю чергою, вік хакерів (кіберзлочинців) варіюється від 14 до 49 років⁶⁰⁴. Як наслідок, підняття до 18 років віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за відмивання, призведе до того, що значна кількість суспільно небезпечних діянь безпідставно залишиться поза сферою дії кримінального закону.

Отже, наявність дієздатності – це додаткова особливість суб'єкта відмивання злочинних доходів, наявність якої не обов'язкова для всіх осіб, які вчиняють злочини цієї категорії. Тому в справах про відмивання майна кримінального походження необхідно користуватися загальними вимогами КК України щодо віку суб'єкта злочину.

Найбільш дискусійним з проблематики суб'єкта відмивання злочинних доходів є питання, чи повинна визнаватися його суб'єктом особа, котра вчинила предикатний злочин. Така ситуація, на нашу думку, викликана неоднозначністю міжнародного (зокрема загальноєвропейського) законодавства про протидію легалізації кримінальних доходів, у т. ч. положень Конвенції від 8 листопада 1990 р. Тут зазначається, що в національному законодавстві держави може бути обумовлено, що до кримінальної відповідальності за відмивання злочинних доходів не притягуються особи, які вчинили предикатний злочин (п. «b» ч. 2 ст. 6).

⁶⁰³ Butler P. Cyber Crime, Financial Fraud and Money Laundering: Understanding The New Threat Landscape : [Electronic Resource] / Phil Butler // World-Check: Expert Talk. – Mode of access : <http://acceluscdn.thomsonreuters.com/accelus-pdf/GRC00331-Cybercrime-Phil-Butler.pdf>.

⁶⁰⁴ Kirvan G. Cybercrime: The Psychology of Online Offenders / Gráinne Kirwan, Andrew Power. – Cambridge : Cambridge University Press, 2013. – P. 66.

Л.М. Анісімов вважає, що ця міжнародно-правова норма принижує юридичне значення відмивання як хоч і пов'язаного з основним, проте самостійного злочину. Відзначається, що Конвенція від 8 листопада 1990 р. не покладає на держави зобов'язання посилювати відповідальність особи, яка відмиває доходи, одержані внаслідок вчинення нею злочину. Звідси робиться висновок про те, що п. «b» ч. 2 ст. 6 Конвенції, дозволяючи особі повністю уникати відповідальності за відмивання своїх злочинних доходів, є перешкодою для подальшого розвитку національного законодавства у вказаній сфері⁶⁰⁵

Навіть останній міжнародний договір з протидії відмиванню (Конвенція від 16 травня 2005 р.) не вирішив позначеного питання, бо містить аналогічний припис (п. «b» ч. 2 ст. 9). А директиви ЄС, включаючи останню – Четверту директиву, залишають це питання без жодної відповіді.

Сказаним, вочевидь, і пояснюється той факт, що в кримінальному законодавстві зарубіжних країн вказане питання розв'язується по-різному. До речі, частина зарубіжних кримінальних законів містить положення про те, що кримінальній відповідальності за відмивання злочинних доходів підлягає не лише та особа, яка відмиває ці кошти, а і та, яка відмиває доходи, отримані внаслідок вчинення нею протиправних дій (наприклад, кримінальні кодекси Австрії, Литви, Естонії, Франції, Швеції)⁶⁰⁶.

У Росії особам, котрі не брали участі у вчиненні предикатних злочинів, присвячено окрему норму (ст. 174 КК), в якій йде мова про вчинення фінансових операцій та інших угод з майном, завідомо придбаним іншими особами злочинним шляхом, з метою надання правомірного вигляду володінню, користуванню і розпорядженню таким майном. А ст. 174¹ КК Росії передбачає караність легалізації, яку здійснює та особа, яка внаслідок вчинення нею злочину отримала

⁶⁰⁵ Анисимов Л. Н. Международно-правовые средства противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем / Л. Н. Анисимов // Московский журнал международного права. – 2001 – № 1. – С. 94.

⁶⁰⁶ Тертиченко Т. М. Суб'єкт легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом : норми міжнародного права, зарубіжний досвід та вітчизняне кримінальне законодавство / Т. М. Тертиченко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 94.

«брудне» майно. Тобто і в цій країні питання про суб'єкта відмивання знайшло чітке вирішення в законодавстві⁶⁰⁷.

В інших країнах, розглядуване питання також вирішується на законодавчому рівні, але інакше. Так, у Польщі (ст. 299 КК)⁶⁰⁸ і Болгарії (ст. 253 КК)⁶⁰⁹ за відмивання доходів не підлягає покаранню той, хто має нести відповідальність за вчинення предикатного злочину. В цьому випадку легалізація майна злочинного походження розглядається як вид причетності до основного злочину, що виключає кримінальну відповідальність за відмивання грошей співучасників основного злочину⁶¹⁰.

Як зазначають деякі науковці, сенс такої конструкції в тому, що суспільна небезпека причетності до основного злочину за допомогою відмивання доходів від його вчинення не може визначатись самостійно, а є похідною від первинного злочину⁶¹¹. Кримінальна відпо-

⁶⁰⁷ Не можна, однак, сказати, що таке рішення знайшло однастайну підтримку в доктрині. Так, Н.О. Лопашенко пише, що після законодавчих змін 2013 р., які максимально уніфікували умови настання кримінальної відповідальності за легалізацію, передбачену ст. 174 і ст. 174¹ КК Росії, практичного сенсу в самостійному (окремому) існуванні цих кримінально-правових заборон немає. Варто повернутись до однієї статті, не обумовлюючи специфіку суб'єкта злочину (див.: Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономической деятельности : монография. В 2 ч. Ч. II / Н. А. Лопашенко. – М.: Юрлитинформ, 2015. – С. 510). Такої ж позиції дотримується інша відома дослідниця проблем кримінальної відповідальності за економічні злочини М.В. Талан (див.: Талан М. В. Совершенствование уголовно-правовых норм об ответственности за легализацию преступных доходов с учетом законодательных поправок 2010–2011 гг. / М. В. Талан // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2012. – № 3. – С. 54, 56).

⁶⁰⁸ Kodeks karny : Ustawa [6 czerwca 1997 r.] : [Zasobów elektronicznych] / Sejm Rzeczypospolitej Polskiej // Oficjalna strona Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. – Tryb dostępu : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553>.

⁶⁰⁹ Наказателен кодекс : Закон в сила от 1 май 1968 г. [Електронен ресурс] // Българският правен портал. – Режим на достъп : <http://lex.bg/laws/ldoc/1589654529>.

⁶¹⁰ Причетністю до злочину у кримінальному праві традиційно визнається умисна суспільно небезпечна діяльність, яка пов'язана з основним вчиненням (вчинюванням) злочинном, але не є участю в ньому. Вважається, що між поведінкою причетної особи та діями виконавця або іншого співучасника відсутній причинний зв'язок, а сама причетність завдає шкоди передусім інтересам правосуддя як специфічної діяльності спеціально уповноважених державних органів із розкриття та розслідування злочинів і притягнення винуватих осіб до відповідальності.

⁶¹¹ Букарев В. Б. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) доходов, приобретенных преступным путем / В. Б. Букарев, Ю. В. Трунцевский, Н. А. Шулепов. – М.: Юрист, 2007. – С. 56.

Раніше прибічником такого підходу був і один з авторів цих рядків (див.: Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності : кримінально-правова характеристика :

відальність за відмивання грошей співучасників основного злочину в межах цього підходу виключається відповідно до принципу *non bis in idem*. Подальше розпорядження особою майном, яке вона здобула злочинним шляхом, не має значення для кримінально-правової оцінки вчиненого, яку з урахуванням принципу економії кримінально-правової репресії доцільно обмежувати інкримінуванням норми КК про відповідальність за предикатний злочин.

Виходячи з подібних міркувань, у висновку Головного науково-експертного управління Апарату ВР України на законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» містились пропозиція доповнити ст. 209 КК приміткою 2 такого змісту: «Дія статті 209 не поширюється на осіб, які вчинили суспільно небезпечні протиправні діяння, що передували легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (предикатні злочини)».

Слід зазначити, що, аргументуючи викладену вище позицію, науковці інколи апелюють до досвіду Німеччини як однієї з європейських країн-лідерів. Однак мало хто згадує про те, що сьогодні відмивання доходів за КК Німеччини фактично утворює ідеальну конкуренцію, специфіка якої полягає в тому, що покарання призначається за статтею, яка передбачає більш суворе покарання⁶¹². Тобто відповідальність за відмивання цінностей, здобутих від діяння, вчиненого тільки іншою особою, передбачалася лише в первісній редакції § 261 КК Німеччини, однак цей припис вже давно змінено, і в чинній редакції розглядувана кримінально-правова норма вже не містить такого звуження кола суб'єктів⁶¹³.

У ст. 209 КК України положень стосовно обмеження кола суб'єктів не міститься, а Пленум ВС України в п. 15 своєї постанови від 15 квітня 2005 р. № 5 дав роз'яснення про те, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, може бути як особа, яка не брала участі у

монографія / О. О. Дудоров. – К. : Юридична практика, 2003. – С. 543–547; Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – С. 721–722).

⁶¹² Клепицкий И. А. «Отмывание денег» в современном уголовном праве / И. А. Клепицкий // Государство и право. – 2002. – № 8. – С. 41.

⁶¹³ German Criminal Code : Law [13 November 1998] : [Electronic Resource] / Bundestag of the Federal Republic of Germany; [translated by Prof. Dr. Michael Bohlander] // Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz. – Mode of access : http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html.

вчиненні предикатного злочину, так і особа, яка була причетна до вчинення основного злочину. Такої позиції дотримується більшість науковців, зокрема П.П. Андрушко⁶¹⁴, А.С. Беніцький⁶¹⁵, О.З. Гладун⁶¹⁶, О.Б. Полторацький⁶¹⁷, Г.О. Усатий⁶¹⁸, О.О. Чаричанський⁶¹⁹, які зазначають, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, може бути як особа, котра здобула злочинним шляхом майно, так і будь-яка інша особа, яка здійснює зазначені в диспозиції ст. 209 КК України діяння з метою легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом іншими особами. Щоправда, така позиція, наразі підтримувана і авторами цих рядків, потребує додаткової аргументації.

Вище вже зверталась увага на доцільність віднесення відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом, до вторинної злочинної діяльності. Зважаючи на це, слід вказати на деякі відмінності останньої від причетності до злочину: 1) вторинне злочинне діяння, як і причетність, не є співучастю, але при цьому, на відміну від останньої, не виключає її; 2) суб'єктом вторинного злочину може бути особа, яка брала участь у здійсненні основного злочину, а також інша особа (перша ситуація неможлива при причетності до злочину); 3) при причетності завжди має місце збіг декількох осіб при вчиненні відповідних злочинів: тут йдеться про діяльність щонайменше двох суб'єктів; для вторинного злочину це твердження не є правилом, адже вчинення вторинного злочину можливе тією ж особою, яка брала участь в основному делікті;

⁶¹⁴ Андрушко П. П. Проблеми кваліфікації легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом / П. П. Андрушко // Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні. – 2003. – № 7. – С. 23.

⁶¹⁵ Беніцький А. С. Причетність до злочину : проблеми кримінальної відповідальності : монографія / А. С. Беніцький. – Луганськ : СПД Рєзников В.С., 2014. – С. 228, 231.

⁶¹⁶ Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо протидії легалізації (відмиванню) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посібник / О. З. Гладун, О. Є. Користін, І. Є. Мезенцева, В. В. Молодик, О. О. Седлецкий, М. С. Туркот, Н. Я. Якимчук. – К. : Алерта, 2013. – С. 186–187.

⁶¹⁷ Полторацький О. Б. Кримінально-правова характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія / О. Б. Полторацький. – Луганськ : Промдрук, 2013. – С. 103.

⁶¹⁸ Усатий Г. О. Проблеми кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / Г. О. Усатий // Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні. – 2004. – № 8. – С. 333.

⁶¹⁹ Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 155.

4) для будь-якого вторинного злочину необхідна наявність основного (первинного) злочину, для деяких же випадків причетності це необов'язково (варто пам'ятати, що вторинний злочин носить самостійний характер і завжди може бути вчинений вже після основного делікту, чого немає при недонесенні про підготовлюваний злочин і потуранні, які є різновидами причетності)⁶²⁰.

Окремі дослідники зазначають, що, як показує практичний досвід, відмивання доходів у більшості випадків (наводиться показник у 86 %) вчинюється в співучасті⁶²¹. Виходить, якщо відносити відмивання доходів виключно до причетності, то у випадку його вчинення суб'єктом предикатного злочину в співучасті з іншою особою до відповідальності мала б притягуватися лише остання. Вважаємо, що в такому випадку порушувався б такий загальний правовий принцип, як справедливість. Якщо розглядати справедливість відповідно до «Теорії справедливості» Дж. Ролза (як формальну, змістовну та процедурну), то у випадку виключення на законодавчому рівні з кола суб'єктів відмивання кримінальних доходів осіб, які вчинили первинний злочин, буде порушено, перш за все, формальну справедливість, основна ідея якої полягає в тому, щоб однаково ставитися до однакового⁶²².

Причому варто пам'ятати, що намір вчинити відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та вчинення самих дій, що утворюють об'єктивну сторону складу цього злочину, як правило, відділені між собою певним проміжком часу, коли формується прямий умисел, а особа обмірковує плани і способи вчинення злочину, розробляє методи приховування чи маскуванню слідів злочинного діяння і повернення майна в легальний економічний обіг. Тобто має бути присутня суб'єктивна сторона саме злочину, передбаченого ст. 209 КК України. Враховуючи наведене, навряд чи можна говорити про порушення в розглядуваній ситуації принципу недопустимості подвійного інкримінування, адже в особи має бути умисел не просто на розпорядження майном, здобутим внаслідок вчинення предикатного злочину, а на його відмивання.

⁶²⁰ Лапунин М. М. Вторичная преступная деятельность и ее криминализация : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лапунин Михаил Михайлович. – Саратов, 2006. – С. 66.

⁶²¹ Босхолов А. С. Уголовная ответственность за легализацию денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Босхолов Андрей Сергеевич. – М., 2005. – С. 74.

⁶²² Ролз Дж. Теорія справедливості / Дж. Ролз ; [пер. з англ. О. Мокровольський]. – К. : Основи, 2001. – С. 99.

Крім того, злочин, передбачений ст. 209 КК України, завдає шкоди відповідному об'єкту незалежно від того, чи був він вчинений особою, яка скоїла предикатний злочин. Як зазначає О.О. Чаричанський, припустивши можливість виключення з кола суб'єктів легалізації осіб, які вчинили первинні злочини, ми тим самим пов'яжемо суспільну небезпеку легалізації зі способом здобуття предмета злочину. Однак це неправильно, оскільки легалізація майна характеризується всіма елементами складу злочину і, перш за все, суспільно небезпечним діянням, спрямованим на спричинення шкоди об'єкту⁶²³. Причому, як зазначалось в першій главі книги, рівень суспільної небезпеки відмивання кримінальних доходів може бути значно вищий, ніж у предикатного злочину. Таким чином, В.О. Нікуліна цілком справедливо наголошує на тому, що процедура легалізації в будь-якому випадку становить собою самостійний склад злочину, а особа, винувата в здобутті предмета відмивання, підлягає відповідальності за сукупністю злочинів⁶²⁴.

Відображена в постанові Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5 позиція з питання про коло осіб, спроможних нести кримінальну відповідальність за відмивання, виглядає не зовсім послідовною. Так, в абз. 2 п. 15 цієї постанови вказується, що суб'єктом злочину при його здійсненні у формі якогось із діянь, визначених ч. 1 ст. 209 КК України, може бути тільки особа, яка не вчинила предикатного діяння, за умови, що вона усвідомлювала факт одержання коштів або майна іншими особами злочинним шляхом. Саме так (буквально) сприйняли роз'яснення Пленуму ВС України російські дослідники О.Ю. Якімов і С.С. Якімова, із міркувань яких випливає, що вони виключають з числа суб'єктів відмивання за КК України виконавців та інших співучасників предикатного злочину⁶²⁵. При цьому в п. 17 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5 говориться, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 209 КК, є як особа, яка здобула кошти або майно злочинним шляхом, так і та особа, яка заздалегідь пообіцяла вчинити

⁶²³ Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 155–156.

⁶²⁴ Никулина В. А. Отмывание «грязных» денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия / Никулина В. А. – М. : Юрлитинформ, 2001. – С. 82.

⁶²⁵ Якимов О. Вопросы ответственности за легализацию преступных доходов в постановлениях пленумов Верховных судов России и Украины / О. Якимов, С. Якімова // Уголовное право. – 2007. – № 1. – С. 66.

передбачені цією статтею дії для легалізації коштів або іншого майна, отриманих внаслідок скоєння предикатного злочину.

Таким чином, заздалегідь обіцяна легалізація не виключає відповідальності за неї; вчинене має кваліфікуватись і за ст. 209 КК, і як пособництво вчиненню предикатного злочину.

З урахуванням чинної редакції ст. 209 КК України вважаємо, що за нею може нести відповідальність як особа, яка вчинила суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, і наступні дії, які охоплюються поняттям відмивання, так і той, хто не вчиняв предикатного діяння. Викладена точка зору, яка сприймається і судовою практикою, виходить з того, що чинний КК не розглядає відмивання як форму причетності до предикатного злочину.

Вироком Нахімовського районного суду м. Севастополя К. і Д. були засуджені за ч. 4 ст. 190 і водночас виправдані за ч. 2 ст. 209 КК України на тій підставі, що вони не є суб'єктами злочину, передбаченого цією кримінально-правовою нормою. Погоджуючись з апеляцією прокурора, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду м. Севастополя визнала за необхідне уточнити обґрунтування виправдання К. і Д. за ч. 2 ст. 209 КК України і вказала в своїй ухвалі на недоведеність вини підсудних у вчиненні відмивання. Висновок районного суду про невизнання К. і Д. суб'єктами злочину, передбаченого ст. 209 КК України, був визнаний безпідставним, оскільки ця стаття не передбачає спеціального суб'єкта злочину⁶²⁶.

Особи, які не виконують об'єктивну сторону відмивання, але умисно сприяють їй шляхом дії або бездіяльності (наприклад, надають можливість скористатись банківським рахунком), можуть притягуватись до відповідальності як пособники з посиланням на ч. 5 ст. 27 КК України. Це стосується і працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу; однак за наявності підстав вони можуть визнаватись виконавцями розглядуваного злочину.

В контексті розгляду питання про визначення суб'єкта відмивання майна злочинного походження хочемо зупинитися і на окремих новелах антилегалізаційного Закону від 14 жовтня 2014 р. Незважаючи на те, що в зв'язку з його прийняттям безпосередньо ознаки

⁶²⁶ Архів Апеляційного суду м. Севастополя. Справа № 11-27/2006.

суб'єкта злочину, передбаченого ст. 209 КК України, не зазнали змін, істотне розширення можливостей первинного фінансового моніторингу значною мірою стосується прав не тільки винуватої, а навіть підозрюваної особи. З огляду на те, що докладний аналіз положень вказаного ЗУ виходить за межі кримінально-правової проблематики нашого дослідження, обмежимося загальною характеристикою лише деяких, вельми суперечливих, на нашу думку, положень.

Так, згаданим Законом суб'єктам фінансового моніторингу надано широке коло повноважень щодо збирання, аналізу, узагальнення будь-якої інформації про фінансові операції, адже її обсяг і межі чітко не визначені. Причому згідно з ч. 2 ст. 2 Закону від 14 жовтня 2014 р. обробка таких персональних даних здійснюється без отримання згоди суб'єкта персональних даних. І тут слід підкреслити, що до суб'єктів фінансового моніторингу віднесено і суб'єктів приватного сектору. Відповідно до ч. 3 ст. 12 згаданого Закону суб'єкт первинного фінансового моніторингу, його посадові особи та інші працівники не несуть дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання інформації спеціально уповноваженому органу, якщо вони діяли в межах цього Закону, навіть якщо такими діями заподіяно шкоду юридичним або фізичним особам, та за інші дії, пов'язані з виконанням Закону.

Разом із тим, як справедливо вказують експерти Головного юридичного управління Апарату ВР України, конституційні положення щодо визначення меж втручання в особисте життя, збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу, судового захисту права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також права на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації, у разі реалізації запропонованого механізму не знайшли адекватного відображення у вигляді відповідних правових протиправ⁶²⁷. Сукупність цих факторів створює

⁶²⁷ Зауваження до проекту Закону України про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Зауваження від 14 жовтня 2014 р. : [Електронний ресурс] / Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – С. 3. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52162&pf35401=314971>.

сприятливий ґрунт для значного кола зловживань, починаючи з банального зведення особистих рахунків та закінчуючи використанням такої інформації для рейдерських захоплень, усунення конкурентів у тій чи іншій сфері господарювання тощо. Причому в таких ситуаціях шкоди можуть зазнати особи, які взагалі не причетні до відмивання доходів. І це лише один з аспектів, який дозволяє загалом погодитися з думкою, що передбачені Законом від 14 жовтня 2014 р. механізми реалізації міжнародних вимог у цій сфері є надмірними та непропорційними (з огляду на ризики та характер суспільної небезпеки, задля попередження якої він запроваджується, та неможливість під час їх застосування належного забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина), не враховують конституційної моделі організації влади в Україні та певною мірою виходять за межі міжнародно-правових зобов'язань України⁶²⁸.

Останнім обов'язковим елементом складу злочину як підстави кримінальної відповідальності є **суб'єктивна сторона**. Якщо об'єктивна сторона характеризує зовнішній прояв злочину, то суб'єктивна – внутрішній його бік, тобто суб'єктивне ставлення винуватої особи до вчиненого. Вказуючи на нерозривний зв'язок суб'єктивного та об'єктивного в злочині, В.М. Кудрявцев обґрунтовано наголошував на тому, що суб'єктивна сторона багато в чому породжує, спрямовує та регулює об'єктивну сторону злочину⁶²⁹. Вона становить собою внутрішнє психічне ставлення особи до вчиненого нею злочину⁶³⁰. Варто також повторити, що встановлення суб'єктивної сторони злочину характеризується складністю, бо, на відміну від об'єктивної сторони, вона є внутрішньою стороною злочину, яка не лежить на поверхні вчиненого.

У чинному КК України (зокрема, його ч. 1 ст. 11) закріплено принцип «без вини немає кримінальної відповідальності». Кримінальне право України (уточнимо – на законодавчому рівні) не сприймає об'єктивне ставлення у вину (об'єктивне інкримінування), тобто відповідальність за суспільно небезпечні наслідки як результат діяння без встановлення

⁶²⁸ Там само. – С. 1. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52162&pf35401=314971>.

⁶²⁹ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – С. 12, 17.

⁶³⁰ Наумов А. В. Российское уголовное право : курс лекций : в 3 т. / А. В. Наумов. – 5-е издание. – Т. 1 : Общая часть. – М. : Волтерс Клувер, 2011. – С. 384.

вини. Згідно з КК України кримінальна відповідальність ґрунтується на принципі суб'єктивного ставлення у вини, який означає її можливість лише за наявності умислу чи необережності та який передбачає врахування і інших ознак суб'єктивної сторони (мотиву, мети, емоційного стану особи у момент вчинення нею злочину).

Незважаючи на те, що диспозиція ст. 209 КК України не містить прямої вказівки на форму вини, з якою вчиняється це діяння, аналіз вказаної кримінально-правової норми дає змогу її визначити. Звернемо увагу на те, що, по-перше, усі форми об'єктивної сторони складу аналізованого злочину набувають вигляду дії, по-друге, за вітчизняним КК відмивання доходів є злочином з формальним складом, який не вимагає встановлення суспільно небезпечних наслідків і причинного зв'язку між протиправним діянням та цими наслідками.

Щодо визначення змісту вини у злочинах із формальним складом, то в науці з цього питання існують чотири різні підходи: 1) вказані злочини можуть вчинятись лише з прямим умислом або через злочинну недбалість. Встановлювати психічне ставлення до суспільно небезпечних наслідків не потрібно, воно переноситься на саме діяння, з моменту вчинення якого злочин вважається закінченим, а вина формулюється як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності. Вважається, що інтелектуальна ознака умислу у цьому разі включає лише усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння, а ставлення до наслідків не виникає та і виникнути не може; 2) злочини з формальним складом можуть вчинятись лише з прямим умислом, а вчинити такі злочини з необережності неможливо; 3) злочинів із формальним складом не існує. На користь того, що український законодавець формулює форми і види вини, виходячи саме з такого підходу, свідчать тексти ст. ст. 23–25 КК. Так, у ст. 23 КК використано єднальний сполучник «та», з чого випливає, що наслідки дії чи бездіяльності існують завжди. У ст. ст. 24, 25 КК також йдеться як про дії (бездіяльність), так і про наслідки; 4) злочини з формальним складом можуть бути вчинені умисно або через необережність, однак встановити форму і вид вини у цьому разі неможливо⁶³¹. Ми підтримуємо позицію тих науковців, які вважають, що такі злочини можуть бути вчинені тільки з прямим умислом⁶³².

⁶³¹ Калмиков Д. Деякі особливості змісту вини у злочинах з формальним складом / Д. Калмиков, М. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 6. – С. 62–69.

⁶³² Данилюк Т. М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення зло-

Наведена теза цілком справедлива стосовно складу аналізованого злочину, на що вказує і п. 14 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5. При вчиненні відмивання майна, здобутого злочинним шляхом, особа усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій, знаючи про джерело походження доходів, та бажає вчинити з ними дії, передбачені диспозицією ст. 209 КК України. Виходить, що злочинним умислом у цьому разі охоплюються як самі дії, що утворюють об'єктивну сторону відмивання кримінального майна, так і усвідомлення злочинного характеру походження доходів, що відмиваються. Причому задля кваліфікації дій особи за ст. 209 КК України останнє є необхідною умовою, адже охоплюється інтелектуальним моментом умислу.

Як слушно зазначає О.Ю. Якімов, про злочинний шлях придбання предметів легалізації винуватий може як взнати від того, хто вчинив предикатний злочин, так і здогадатись сам, виходячи з кількісних та якісних характеристик майна (велика кількість дрібних купюр, майно без документів про право власності, речі зі слідами пострілів тощо), обставин передачі майна тощо⁶³³.

Для кваліфікації дій за ст. 209 КК України не вимагається точної обізнаності про характер та конкретні обставини вчинення предикатного діяння, але необхідним є усвідомлення особою тих фактичних обставин вчиненого, з якими кримінальний закон пов'язує можливість призначення основного покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

На думку харківських криміналістів, з якою ми погоджуємось, усвідомлення походження майна від предикатного діяння може бути пов'язане з винесенням судом обвинувального вироку за первинний злочин, про що знає особа, або базуватись на знаннях фактичних даних про походження коштів чи іншого майна від суспільно небезпечного протиправного діяння (за відсутності знань про вирок суду чи самого вироку)⁶³⁴.

чину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Данилюк Тетяна Миколаївна. – Львів, 2009. – С. 11; Злобин Г. А. Умысел и его формы / Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. – С. 47; Рарог А. И. Вина и квалификация преступлений : учеб. пособие / А. И. Рарог. – М. : ВЮЗИ, 1982. – С. 39.

⁶³³ Энциклопедия уголовного права. Т. 19. Преступления в сфере экономической деятельности. Издание проф. Малинина. – СПб., 2012. – С. 352.

⁶³⁴ Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид. перероб. і доп. – К. : Право, 2015. – С. 233.

До речі, загальноєвропейське законодавство з цього питання одностайне: в п. «с» ч. 2 ст. 6 Страсбурзької конвенції, п. «с» ч. 2 ст. 9 Варшавської конвенції та ч. 6 ст. 1 Четвертої директиви розміщено аналогічні положення, відповідно до яких усвідомлення, намір чи мета, необхідні як елемент складу відмивання злочинних доходів, можна встановлювати з об'єктивних, фактичних обставин. Зі змісту цих приписів випливає, що точної обізнаності (усвідомлення) щодо характеру та конкретних обставин вчинення основного (предикатного) злочину не вимагається, однак прямо на це також не вказується. З огляду ж на те, що тлумачення змістовного навантаження усвідомлення загальноєвропейське законодавство (як, до речі, і вітчизняне) не дає, національні законодавства країн цей «неочевидний» зміст інтерпретували самостійно, так би мовити, за відсутності прямої вказівки наповнювали власним змістом. Однак, як слушно зазначає О.В. Пустовіт⁶³⁵, на практиці, виникають складнощі при кваліфікації конкретних дій особи внаслідок різних підходів до встановлення усвідомлення цією особою злочинного походження коштів або іншого майна.

Можна сказати, що європейські законодавці, ґрунтуючись на досвіді реалізації Конвенції від 8 листопада 1990 р., в Конвенції від 16 травня 2005 р. спробували вирішити це питання, запропонувавши країнам вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинними відповідно до їх внутрішнього законодавства дій, коли правопорушник: підозрював, що майно є доходом від злочину; повинен був припустити, що майно є доходом злочинного походження (п. «с» ч. 3 ст. 9).

В літературі поширеною є думка про те, що антилегалізаційними конвенціями РЄ питання про встановлення кримінальної відповідальності за відмивання злочинних доходів, вчинене з необережності, покладається на розсуд країн-учасниць. На наш погляд, така позиція є частково правильною, адже вона не враховує особливостей розуміння теорії вини в європейських країнах, яке є дещо відмінним від вітчизняного.

Принагідно зазначимо, що в кримінальному законодавстві зарубіжних держав спостерігаються різні підходи стосовно регламентації

⁶³⁵ Пустовіт О. В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пустовіт Олег Васильович. – Донецьк, 2007. – С. 49–50.

вини. Лише кримінальні кодекси деяких країн, що раніше входили до складу СРСР, містять визначення вини (крім КК України, можна назвати ст. 21 КК Білорусі). Законодавець переважної більшості країн світу не дає визначення вини, посилаючись, що правда, поняттями умислу та необережності. У частині країн (наприклад, Данія, Іспанія, Нідерланди, Німеччина, Швеція) на законодавчому рівні закріплені форми та види вини, але їх зміст не розкривається.

У британській кримінально-правовій доктрині не існує загального поняття вини та її форм. Кримінальне право Великобританії оперує поняттям «*mens rea*», що у перекладі з англійської означає «винна воля», яка може виражатись у намірі чи недбалості; причому тлумачаться останні здебільшого в судових рішеннях і не завжди однаково, а поняття «недбалість», по-перше, є найменш розробленим в теорії кримінального права цієї країни, і, по-друге, на думку більшості суддів, повністю виключає вольовий момент в особі; тут повністю відсутнє бажання вчинити протиправне діяння і досягти протиправного результату. Взагалі в кримінальному законодавстві країн загального права для позначення психічної складової злочину використовується інша, відмінна від усталеної у нас термінологія⁶³⁶. Тому проводити паралель між недбалістю в кримінальному праві, скажімо, Великобританії⁶³⁷ та необережністю, описаною в ст. 25 КК України, на нашу думку, не можна.

Відрізняється від вітчизняного законодавчого закріплення вини і розуміння вини в кримінальному праві Франції та Німеччини (поняття «вини» кримінальні кодекси цих країн, як вже зазначалось, не розкривають). Зважаючи ж на те, що міжнародне право певним чином враховує такі особливості, жорстко «підводити» норми загаль-

⁶³⁶ Есаков Г. А. *Mens rea* в уголовном праве США : историко-правовое исследование / Г. А. Есаков. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 553 с.; Старовойтова Ю. Г. Загальна частина кримінального права Англії та США : навчальний посібник / Ю. Г. Старовойтова. – К. : Атіка, 2012. – С. 19, 25–26; Яценко С. С. Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав : навчальний посібник. – К. : ВД «Дакор», 2013 – С. 44–45, 50–56.

⁶³⁷ О.В. Чупрова повідомляє, що у Великобританії у кримінальних справах про відмивання злочинних доходів застосовується конструкція відповідальності без встановлення *mens rea*, яка в доктрині дістала назву «об'єктивного показника підозри». У такий спосіб англійський законодавець прагне полегшити тягар кримінально-процесуального доказування з тим, щоб винний був позбавлений будь-якої можливості посилатись на необізнаність про походження предмета злочинного відмивання (див.: Чупрова Е. В. Ответственность за экономические преступления по уголовному праву Англии / Е. В. Чупрова. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – С. 57).

ноєвропейського антилегалізаційного законодавства під розуміння суб'єктивної сторони складу злочину, зокрема вини, вироблене вітчизняною кримінально-правовою доктриною та реалізоване шляхом закріплення в розділі V «Вина» Загальної частини КК України, недоцільно, бо це не зовсім точно відображає зміст, закладений у відповідних нормах європейським законодавцем.

Такі приклади ще раз ілюструють, що пряме (механічне) копіювання досвіду іноземних держав, нехай і передового, при реалізації положень міжнародних нормативно-правових актів без врахування особливостей вітчизняної правової доктрини (в нашому випадку – кримінально-правової) і системи права загалом є недоречним (щоб не сказати – неприпустимим). Крім цього, підтримуємо позицію тих науковців, які наголошують на тому, що впровадження кримінальної відповідальності за відмивання злочинних доходів, вчинене з необережності, не відповідає теорії мінімізації криміналізації (принципу економії кримінально-правової репресії), а, навпаки, може слугувати прикладом надмірної криміналізації⁶³⁸. Тому варто звернути увагу на слушність позиції вітчизняного законодавця, який свого часу відхилив пропозицію народного депутата В.В. Писаренка до проекту Закону України «Про внесення змін до ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», відповідно до якої КК України планувалось доповнити ст. 209² «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, вчинена з необережності»⁶³⁹.

Отже, усвідомлення злочинності походження доходів може виражатися в знанні особою того, що майно, з яким вчиняються дії, передбачені ст. 209 КК України, здобуте злочинним шляхом. Однак у контексті складу аналізованого злочину довести усвідомлення злочинцем того, що майно походить від вчинення злочину, складно. Очевидно, що саме з цих підстав у відповідному загальноєвропейському законодавстві вказується, що воно (походження) може бути встановлене за допомогою об'єктивних (фактичних) обставин. Тобто

⁶³⁸ Durrieu R. In Rethinking Money Laundering & Financing of Terrorism in International Law: Towards a New Global Legal Order / Roberto Durrieu. – Leiden : Martinus Nijhoff Publishers, 2013. – P. 370.

⁶³⁹ Дудоров О. О. Протидія відмиванню злочинних доходів: Зміни в національному анти-легалізаційному законі / О. Дудоров, Т. Тертиченко // Вісник прокуратури. – 2011. – № 9 (123). – С. 58.

аналізований злочин може бути вчинений у випадку, коли особа знала чи повинна була знати, що доходи були здобуті внаслідок вчинення злочину.

Що стосується знання, то тут мається на увазі саме фактичне знання. Як зазначають зарубіжні дослідники, в цьому випадку від правоохоронних органів вимагається доведення не менш, ніж реального знання⁶⁴⁰. Обґрунтована підозра щодо злочинності джерела походження майна не вимагає такої конкретизації. Достатньо, щоб особа вважала: є більш, ніж уявна можливість того, що факт злочинності походження майна має місце. В зарубіжному законодавстві щодо позначення одного з аспектів такого виду обізнаності використовується також термін «wilful blindness» (у перекладі з англійської – «умисна сліпота»), який позначає ситуацію, коли особа, прагнучи уникнути відповідальності (в нашому випадку – кримінальної) за вчинення протиправного діяння, умисно ставить себе в ситуацію, коли не буде знати про факти, які б зробили її відповідальною⁶⁴¹. Тобто мається на увазі не випадкове, а сплановане незнання, яке виражається в ігноруванні та неперевірці певних індикаторів підозри.

Щодо відмивання доходів, то тут справді може мати місце умисне незнання джерела походження кримінальних доходів. Крім цього, в контексті п. «с» ч. 3 ст. 9 Варшавської конвенції «умисну сліпоту» все ж варто відносити не стільки до підозри, скільки до того, що особа повинна була припустити, що майно є доходом злочинного походження. І в такому сенсі навряд чи можна сказати, що конвенційна норма передбачає можливість вчинення відмивання доходів із необережності з погляду вітчизняної кримінально-правової доктрини. Більше того (адже інтелектуальний момент прямого та непрямого умислу фактично збігаються, а головна їх відмінність полягає у вольовому моменті – бажання чи свідоме припущення настання наслідків, відповідно)⁶⁴²: умисне створення передумов для уникнення знання про злочинне джерело походження майна свідчить про прямий умисел особи, яка бажає введення цього майна в легальний сектор економіки.

⁶⁴⁰ Anti-money Laundering: Practice Note : [Electronic Resource] / The Law Society // Official web-site of the Law Society. – 2013. – P. 72. – Mode of access : <http://www.lawsociety.org.uk/Advice/Practice-notes/AML/documents/AML-practice-note/>.

⁶⁴¹ Luban D. Contrived Ignorance / David Luban // Georgetown Law Journal. – 1999. – Vol. 87. – P. 957.

⁶⁴² Дудоров О. О. Кримінальне право : навчальний посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за ред. М. І. Хавронюка. – К. : Baite, 2014. – С. 194–195.

Тому в ситуації, коли ні загальноєвропейське, ні вітчизняне антилегалізаційне законодавство не розкриває змісту чи критеріїв підозри, вважаємо за доцільне застосування проаналізованого вище підходу в українській правозастосовній практиці, бо він дозволяє запобігати уникненню кримінальної відповідальності за злочини особам, які свідомо ігнорують те, що є очевидним. Також це дозволить полегшити правоохоронним органам доказування у справах про відмивання «брудних» доходів.

З урахуванням сказаного ми не можемо підтримати пропозицію А.С. Беніцького включити в ч. 1 ст. 209 КК України вказівку на завідомість одержання коштів або іншого майна як предмета відмивання⁶⁴³. Більше того: вважаємо за потрібне навести тут критичні висловлювання І.А. Клепицького на адресу російського законодавця, який використовує вказівку на завідомість у текстах кримінально-правових норм, присвячених легалізації. Отже, вказівка на завідомість унеможлиблює ефективне застосування цих норм щодо несумлінних працівників кредитних організацій, які в порушення професійного обов'язку ігнорують джерела доходів своїх клієнтів. У житті організована злочинність не звітує перед банкірами про джерела злочинних доходів; ці джерела не цікаві і корумпованим банкірам, яких цікавить лише грошова винагорода⁶⁴⁴.

Оскільки усвідомлення злочинного джерела походження доходів є обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності за відмивання злочинних доходів, необхідно звернути увагу на можливу фактичну помилку щодо предмета досліджуваного злочину. Якщо спробувати узагальнити відображені у зарубіжному кримінальному законодавстві підходи щодо кримінально-правового значення фактичної помилки, можна вказати на існування трьох підходів, у межах яких фактична помилка визнається обставиною, яка: 1) виключає злочинний характер діяння; 2) виключає умисел; 3) пом'якшує покарання. Вітчизняний КК це питання не вирішує, однак у ч. 2 ст. 32 Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р., який, хоча на сьогодні і не ратифікований, однак підписаний Україною, зазначається, що помилка у факті є підставою для звільнення

⁶⁴³ Беніцький А. С. Причетність до злочину : проблеми кримінальної відповідальності : монографія / А. С. Беніцький. – Луганськ : СПД Резников В.С., 2014. – С. 235, 498.

⁶⁴⁴ Клепицкий И. А. Система хозяйственных преступлений / И. А. Клепицкий. – М. : Статут, 2005. – С. 530.

від кримінальної відповідальності, однак тільки якщо вона виключає необхідну суб'єктивну сторону злочину⁶⁴⁵.

Отже, якщо особа вчиняє дії з відповідним майном, сумлінно помиляючись щодо джерела його походження та будучи впевненою в законності його походження, то притягнення її до відповідальності за ст. 209 КК України не допускається. Адже в цьому випадку відсутня суб'єктивна сторона, яка є обов'язковим елементом складу злочину. У випадку, коли правоохоронним органам не вдалося довести факт усвідомлення особою того, що майно, яким вона оперує, здобуте внаслідок вчинення предикатного злочину, інкримінування їй вказаної кримінально-правової норми так само є неприпустимим.

Інша річ, коли особа вчиняє дії з майном, вважаючи, що воно є доходом від злочину, коли насправді джерело його походження цілком легальне. Така фактична помилка не виключає кримінальної відповідальності. Підтримуємо позицію, відповідно до якої кримінальна відповідальність за наявності фактичної помилки повинна наставати з урахуванням того, що винний усвідомлював чи повинен був усвідомлювати в момент вчинення злочину. Кримінально-правове значення має фактична помилка лише щодо тих обставин, які є об'єктивними ознаками відповідного складу злочину⁶⁴⁶.

Стосовно досліджуваного злочину не виключається і наявність юридичної помилки. Як слушно зазначає А.С. Беніцький, якщо суб'єкт вчиняє дії, передбачені в ст. 209 КК України, з майном, здобутим у результаті вчинення злочину, за який не передбачено покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, вважаючи при цьому, що вчиняє кримінально карану легалізацію, має місце уявний злочин, у зв'язку з чим особа не нестиме кримінальної відповідальності⁶⁴⁷. Вважається, що в подібних випадках відсутня обов'язкова ознака злочину – кримінальна протиправність (вона існує лише в уяві особи), а тому остання кримінальний відповідальності не підлягає.

⁶⁴⁵ Римський статут Міжнародного кримінального суду : Статут від 17 липня 1998 р. : [Електронний документ] / Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_i40.

⁶⁴⁶ Вапсва Ю. А. Ошибка в содержании субъективной стороны состава преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Вапсва Юрий Альфонсасович. – Х., 2000. – 184 с.

⁶⁴⁷ Беніцький А. С. Причетність до злочину : проблеми кримінальної відповідальності : монографія / А. С. Беніцький. – Луганськ : СПД Резников В.С., 2014. – С. 238.

Ведучи мову про факультативні ознаки суб'єктивної сторони відмивання майна, здобутого злочинним шляхом, зазначимо, що розглядуваний злочин може вчинятися з різних мотивів, здебільшого корисливих. На кваліфікацію вони не впливають. Щоправда, про мету вчинення аналізованих кримінально караних дій такого сказати не можна.

В теорії кримінального права мета злочину визначається як ідеальний образ бажаного результату, до якого прагне злочинець, вчиняючи суспільно небезпечне діяння⁶⁴⁸. Вважається, що мета є обов'язковою ознакою складу злочину в тому випадку, коли прямо зазначається в статті кримінального закону. Однак, погоджуючись з В.К. Грищуком, зазначимо, що, серед іншого, мета злочину є обов'язковою (необхідною) ознакою складу злочину і у випадку, коли це впливає зі змісту диспозиції норми кримінального закону⁶⁴⁹.

Прямо на мету відмивання доходів у ст. 209 КК України не вказується; разом із тим вона (мета) впливає зі змісту диспозиції цієї норми, де говориться: «... вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення...». Тобто в цьому випадку про мету злочину свідчить вказівка на спрямованість злочинних дій. Крім того, вважаємо, що на мету вказує і назва ст. 209 КК України. Таку позицію підтримує, зокрема П.П. Андрушко⁶⁵⁰.

На відміну від вітчизняного кримінального закону, загальноєвропейське законодавство закріплює не спрямованість дій, а саме мету. Так, у п. «а» ч. 1 ст. 9 Варшавської конвенції закріплено таку мету досліджуваного злочину, як приховування або маскуванню незаконного походження майна. Аналогічні положення містяться в п. «а» ч. 1 ст. 6 Страсбурзької конвенції та п. «а» ч. 3 ст. 1 Четвертої директиви.

Таким чином, можна стверджувати, що мета вчинення дій з відмивання майна злочинного походження полягає в тому, щоб представити

⁶⁴⁸ Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1974. – С. 184.

⁶⁴⁹ Гришук В. К. Кримінальне право України : Загальна частина : навчальний посібник / В. К. Гришук. – К. : Ін Юре, 2006. – С. 295.

⁶⁵⁰ Андрушко П. П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика / П. П. Андрушко, М. Є. Короткевич. – К. : Юрисконсульт, 2005. – С. 46.

його як законне, запобігаючи приверненню уваги правоохоронних органів, не розкриваючи фактичного джерела його походження. Це, по суті, впливає з самого змісту переважної більшості кримінально-правових визначень «легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», що даються науковцями (§ 1 глави 1 книги).

Очевидно, з цих позицій виходить (має виходити) і судова практика. Адже в п. 12 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5 вказується, що для вирішення питання про наявність складу злочину, передбаченого ст. 209 КК, необхідно встановити, що особа вчинила дії з коштами та іншим майном, одержаними внаслідок скоєння предикатного діяння, з метою надання правомірного вигляду володінню, розпорядженню ними, їх використанню, набуттю або приховання чи маскування їх незаконного походження чи володіння ними, прав на них, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, або ж вчинила щодо них фінансову операцію чи уклала угоду (наразі правочин). Крім того, у п. 17 цієї ж постанови мета аналізованого злочину вказується більш ёмко – як надання походженню майна легального статусу, причому така мета визнається ключовою у розмежуванні складів злочинів, передбачених ст. 198 і ст. 209 КК України⁶⁵¹. Дії, вказані в ст. 198 КК, з огляду на зроблене у ній застереження, тягнуть відповідальність за цією статтею КК лише за умови, що у вчиненому не вбачається ознак легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

У п. 16 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5 у розвиток вказаного вище роз'яснюється таке: якщо під час збуту майна, одержаного злочинним шляхом (наприклад, внаслідок вчинення крадіжки), йому надається вигляд правомірно здобутого, таке діяння утворює склад легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. У решті випадків залежно від конкретних обставин справи зазначені дії містять або ознаки крадіжки (у формі пособництва), або складу злочину, передбаченого ст. 198 КК України.

⁶⁵¹ Подібним чином вирішує розглядувану проблему Пленум ВС Росії, який у п. 25 своєї постанови від 18 листопада 2004 р. № 23 «Про судову практику у справах про незаконне підприємництво та легалізацію (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом» зазначає, що збут майна, одержаного внаслідок вчинення злочину іншими особами, не утворює складу легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна (ст. 174 КК), якщо такому майну не надається вигляд правомірно придбаного. Залежно від конкретних обставин справи зазначені діяння можуть містити ознаки розкрадання (у формі пособництва) або складу злочину, передбаченого ст. 175 КК.

Спрямованість дій, яка впливає зі ст. 209 КК, не притаманна складу злочину, передбаченого ст. 198 КК: придбаваючи, отримуючи, зберігаючи або збуваючи майно, одержане злочинним шляхом, винувата в цьому злочині особа не прагне надати майну легальний статус, не бажає використовувати його під виглядом законного у фінансових операціях, правочинах і правомірній господарській діяльності. Вчинення злочину, караного за ст. 198 КК, має своїм наслідком фактичне втягнення злочинних доходів у побутовий і економічний оборот без приховування справжнього джерела походження такого майна і, головне, без надання володінню, користуванню або розпорядженню таким майном правомірного вигляду.

Не варто, щоправда, виключати реальну сукупність складів злочинів, передбачених ст. 209 і ст. 198 КК. Так, на думку А.С. Беницького, у випадку, коли особа, яка заздалегідь не дала відповідної обіцянки, придбала майно, отримане злочинним шляхом, яке, наприклад, було нею використане в незаконній підприємницькій діяльності, а згодом у цієї особи виникло бажання надати майну вигляд законного походження, кримінальна відповідальність повинна наставати за вказаною сукупністю злочинів. Це зумовлене тим, що у винуватого виникає умисел на легалізацію злочинних доходів через деякий час після того, як він придбав «брудне» майно, тобто коли ним вже вчинено злочин, передбачений ст. 198 КК України⁶⁵². Сукупність злочинів, караних за ст. 198 і ст. 209 КК України, матиме місце і в тому випадку, коли особа доходи від заздалегідь не обіцяного збуту майна, одержаного злочинним шляхом, використовує в легальній господарській діяльності, переслідуючи при цьому мету відмивання. Аналогічним чином вирішується це питання російськими науковцями. Так, Б.В. Волженкін наголошує на тому, що, якщо суб'єкт спочатку придбаває майно, одержане злочинним шляхом, а після вживає заходів щодо його легалізації, то в його поведінці вбачається реальна сукупність злочинів, передбачених ст. 175 КК і ст. 174¹ КК Росії⁶⁵³. Не виключають таку сукупність злочинів і інші автори⁶⁵⁴.

⁶⁵² Беницкий А. С. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств и иного имущества, приобретенных преступным путем: проблемы квалификации и совершенствования законодательства : монография / А. С. Беницкий. – Луганск : РИО ЛИВД, 2001. – С. 222–223.

⁶⁵³ Волженкин Б. В. Экономические преступления / Б.В. Волженкин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 1999. – С. 246.

⁶⁵⁴ Куровская Л. Н. Противодействие легализации преступных доходов уголовно-правовыми

Виходячи з того, що ст. 209 КК України головним чином спрямована на недопущення будь-яких спроб ввести в легальний обіг кошти злочинного походження під виглядом правомірно здобутих, Г.О. Усатий закликає детально з'ясувати суб'єктивну сторону вчиненого на предмет встановлення мети легалізації⁶⁵⁵. П. Коляда, наголошуючи на необхідності обмежувального тлумачення ознак складу злочину, передбаченого ст. 209 КК, зазначає, що згадані в цій статті дії повинні обов'язково оцінюватись в аспекті мети їх вчинення. Якщо особа, вчинивши первісний злочин, пов'язаний із заволодінням чужим майном, і вчиняючи надалі з цим майном відповідні угоди, прагне зберегти свої дії у таємниці, бажає уникнути будь-якого державного контролю за своєю поведінкою, відмивання відсутнє, а тому ст. 209 КК застосуванню не підлягає. Особа має притягуватись до відповідальності лише за нормою КК про відповідальність за предикатний злочин⁶⁵⁶.

Як образно висловлюється І.А. Клепицький, необхідно врешті-решт зрозуміти, що відмивання грошей полягає не в тому, що злодій на кошти, нажиті злочинним шляхом, відремонтував короварню, а в тому, що він видав одержане внаслідок вчинення злочину майно за доходи, начебто правомірно отримані від ведення сільського господарства⁶⁵⁷. У такому ж жартівливому дусі висловлюється Б.Г. Розовський: легалізація не полягає в тому, щоб на вкрадені гроші добре випити і гарно закутити, купити модні штани чи кільце коханої жінці. Легалізація передбачає можливість випити і закутити, купити штани чи кільце на кошти, яким надано законний вигляд. Тобто між

мерами / Л. Н. Куровская. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2006. – С. 81, 92; Лапунин М. М. Вторичная преступная деятельность и ее криминализация : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лапунин Михаил Михайлович. – Саратов, 2006. – С. 151–152; Рыхлов О. А. Субъективные признаки легализации (отмывания) денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем, и отграничение его от других преступлений / О. А. Рыхлов // Российский следователь. – 2006. – № 11. – С. 32; Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономики : авторский комментарий к уголовному закону (раздел VIII УК РФ) / Н. А. Лопашенко. – М. : Волтерс Клувер. – 2006. – С. 378; Якимов О. Соотношение ответственности субъекта легализации и «других» лиц, указанных в статье 174 УК РФ / О. Якимов // Уголовное право. – 2008. – № 2. – С. 96.

⁶⁵⁵ Усатий Г. Криміногенна ситуація, що склалася у сфері легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом / Григорій Усатий // Юридичний вісник України. – 2003. – № 4.

⁶⁵⁶ Коляда П. «Випрані» гроші – 2. Проблеми застосування у практичній діяльності ст. 209 Кримінального кодексу України / Петро Коляда // Юридичний вісник України. – 25 – 31 травня 2002 р. – № 21.

⁶⁵⁷ Клепицький І. А. «Отмывание денег» в современном уголовном праве / И. А. Клепицкий // Государство и право. – 2002. – № 8. – С. 44.

крадіжкою грошей і купівлею штанів має бути проміжна операція, яка і кваліфікується як відмивання злочинно придбаного⁶⁵⁸. Суть легалізації М.М. Лапунін справедливо вбачає в наданні законного вигляду тому прирощуванню майна, пояснити походження якого суспільству і державі бажає винуватий⁶⁵⁹.

Звернемось до матеріалів судової практики.

Вироком Печерського районного суду м. Києва О. була засуджена за ч. 1 ст. 209 КК за те, що вона, працюючи економістом фінансового сектору центральної бухгалтерії закритого акціонерного товариства, шляхом зловживання службовим становищем заволоділа грішми товариства в сумі 8 835 гривень (за що була раніше засуджена за ч. 5 ст. 191 і ч. 2 ст. 366 КК), з яких 4 761 гривню легалізувала шляхом перерахування коштів за придбану нею побутову техніку і комунальні послуги. Апеляційний суд міста Києва вирок щодо О. скасував і справу заклав за відсутністю в її діях складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209 КК. Підтверджуючи правильність такого рішення, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВС України вказала, що О. вчинила перерахування грошей, одержаних унаслідок розкрадання, за придбану побутову техніку і комунальні послуги не з метою їх відмивання, а для того, щоб безперешкодно заволодіти грошима. Своєю поведінкою О. не надавала правомірного вигляду володінню, користуванню чи розпорядженню доходами, одержаними шляхом вчинення злочину, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК⁶⁶⁰.

І.М. Спирін висловлює думку про те, збут викраденої речі, як і витрачання викрадених грошей для придбання речей, робіт, послуг, що не має на меті легалізувати майно кримінального походження («обілити» його), охоплюється складом первісного корисливого злочину і не має кваліфікуватись за ст. 174¹ КК Росії, якою передбачено відповідальність за легалізацію майна, придбаного особою внаслідок вчинення нею злочину⁶⁶¹. Протилежний висновок робить О.І. Бойко, який ст. 174¹ КК

⁶⁵⁸ Беницкий А. С. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации : монография / А. С. Беницкий, Б. Г. Розовский, О. Ю. Якимов. – Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2008. – С. 73.

⁶⁵⁹ Лапунин М. М. Вторичная преступная деятельность и ее криминализация : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лапунин Михаил Михайлович. – Саратов, 2006. – С. 144–147.

⁶⁶⁰ Рішення Верховного Суду України. – 2005. – Випуск 2 (11). – С. 110–111.

⁶⁶¹ Спирин И. Н. Обзор судебной практики по делам о легализации (отмывании) денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем / И. Н. Спирин // Рос-

наводить як приклад недбалості законодавця в частині недотримання єдності назви і диспозиції кримінально-правової заборони. Оскільки в ст. 174¹ КК, на відміну від ст. 174 КК, відсутня вказівка на мету надання правомірного вигляду володінню, користуванню і розпорядженню майном злочинного походження, випадки витрачання особою грошей чи іншого майна, здобутого нею шляхом вчинення злочину, утворюють передбачену ст. 174¹ КК Росії «побутову» легалізацію⁶⁶². Поділяють цей висновок і інші автори, які, не виключаючи застосування в такій ситуації кримінально-правової норми про малозначність, водночас ставлять питання про декриміналізацію поведінки, описаної в ст. 174¹ КК Росії, яка (стаття), на їх переконання, є порушенням принципу справедливості в частині правила *non bis in idem*⁶⁶³.

Слід зазначити, що чинний раніше Закон від 28 листопада 2002 р. містив дві альтернативи у спрямованості протиправних дій, зокрема в його ст. 4 зазначалося, що до легалізації доходів належать будь-які дії, пов'язані з майном, одержаним внаслідок вчинення предикатного злочину, спрямовані на приховування джерел походження такого майна чи сприяння особі, яка є співучасником у вчиненні злочину, що є джерелом походження зазначених доходів. Це передусім можна було пов'язати з наявністю аналогічних положень у Страсбурзькій та Варшавській конвенціях, а також всіх чотирьох антилегалізаційних директивах ЄС, на підставі яких значною мірою формувалося відповідне вітчизняне законодавство України та які і зараз слугують орієнтиром при його вдосконаленні.

Однак стосовно безпосередньо ст. 209 КК України вважаємо, що бажання допомогти особі, яка вчинила предикатний злочин, не завжди поєднується із притаманним відмиванню прагненням винуватого надати походженню майна, одержаного злочинним шляхом легальний

сийский ежегодник уголовного права. № 2. 2007 / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. Б. В. Волженкина. – СПб. : ООО «Университетский издательский консорциум «Юридическая книга», 2008. – С. 804.

⁶⁶² Бойко А. И. Система и структура уголовного права : В 3-х т. Т. II. Системная среда уголовного права / А. И. Бойко. – Ростов-на-Дону : Изд-во ЮФУ, 2007. – С. 578–581.

⁶⁶³ Клепицкий И. А. Система хозяйственных преступлений / И. А. Клепицкий. – М. : Статут, 2005. – С. 529–532; Зимин О. В. Субъективная сторона преступлений, связанных с отмытием преступных доходов / О. В. Зимин, В. А. Бодров // Научный портал МВД России. – 2008. – № 2. – С. 46–48; Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономической деятельности : монография. В 2 ч. Ч. II / Н. А. Лопашенко. – М. : Юрлитинформ, 2015. – С. 509.

статус⁶⁶⁴. Виходячи з цього, а також з огляду на вітчизняну кримінально-правову доктрину, така мета не може виступати обов'язковою ознакою відмивання. Тому рішення нашого законодавця відійти в КК від такого формулювання та використати для визначення дій, що належать до відмивання злочинного майна, підходу, виробленого національним кримінальним правом, вбачається цілком обґрунтованим.

У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на випадки, коли особа не має чіткої мети надання правомірного вигляду злочинним доходам. В такому разі, якщо особа, наприклад, ставить перед собою мету отримання прибутку внаслідок використання майна злочинного походження, але вона недосяжна без надання майну легального вигляду, легалізація в точному сенсі цього поняття є необхідним і, головне, бажаним проміжним результатом злочинних дій особи⁶⁶⁵.

На це опосередковано вказують положення Страсбурзької конвенції, у ч. 3 ст. 6 якої зазначається, що держава додатково може криміналізувати дії, які утворюють об'єктивну сторону відмивання доходів, коли правопорушник діяв з метою одержання прибутку (п. «b»). Однак те, що така мета як необхідний елемент злочину є проміжною, а не кінцевою, не нівелює факту вчинення кримінально караного діяння (в нашому випадку – передбаченого ст. 209 КК України).

В цьому аспекті можна також вказати на п. «с» ч. 3 ст. 6 Страсбурзької конвенції, в якому виділяється така мета, як сприяння продовженню злочинної діяльності. Разом із тим наявність у конвенційній нормі такої мети більшою мірою нагадує спробу європейського законодавця вказати на доцільність криміналізації фінансування певних видів злочинної діяльності, зокрема фінансування тероризму (останнє, до речі, знайшло безпосереднє втілення у Варшавській конвенції і Четвертій директиві). Сумнівно, що в цьому випадку малось на увазі звичайне продовження злочинної діяльності особи без введення кримінальних доходів у легальний сектор економіки.

Цим шляхом йде і вітчизняна судова практика, адже у п. 18 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5 роз'яснюється, що

⁶⁶⁴ Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / Бодаєвський В. О., Болдарь Г. Є., Гацелюк В. О., Гнетнев М. К. та ін. ; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 1. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – С. 598.

⁶⁶⁵ Яни П. С. Незаконное предпринимательство и легализация преступно приобретенного имущества (Окончание) / П. С. Яни // Законность. – 2005. – № 4. – С. 16.

використання майна, одержаного внаслідок вчинення предикатного діяння, при здійсненні незаконної (в т. ч. злочинної) діяльності не утворює складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, оскільки в цьому разі йому не надається легальний статус.

Тому неправильно вважаємо позицію Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області, який засудив Л. за ч. 1, ч. 2 ст. 204, ч. 1 ст. 209 і ч. 1 ст. 216 КК. Зокрема, Л. визнано винуватим у тому, що він 7 тис. грн., отриманих внаслідок реалізації 2 тис. пляшок водно-спиртової суміші, використав для придбання нової партії спирту, підроблених акцизних марок, а також для покриття інших витрат, пов'язаних з подальшим виробництвом фальсифікованої горілки. У цьому разі ст. 209 КК інкримінована безпідставно.

У підготовленому ВС України Узагальненні розгляду судами кримінальних справ про злочини у сфері господарської діяльності, передбачені ст. ст. 204, 205, 209, 212, 216 та 218 КК України, звідки взято наведений приклад, правильно зазначається таке: якщо особа внаслідок збуту незаконно виготовлених алкогольних напоїв отримала грошові кошти, які надалі використані для продовження незаконного виготовлення алкогольних напоїв (наприклад, для придбання сировини), її дії не потребують додаткової кваліфікації за ст. 209 КК, оскільки з погляду відповідальності за цією статтею КК господарська діяльність не повинна бути незаконною.

Подібним чином розмірковує П.П. Андрушко, який вказує, що використання коштів, здобутих злочинним шляхом, у тіньовій економіці, тобто при здійсненні незаконної, у т. ч. злочинної діяльності (наприклад, при незаконному виготовленні зброї та бойових припасів), не утворює передбаченого ст. 209 КК складу злочину, оскільки у цьому разі відповідному майну не надається легальний статус. «Виняток становить лише використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів з метою продовження їх незаконного обігу, відповідальність за яке передбачено ст. 306»⁶⁶⁶. На наш погляд, посилання на ст. 306 КК України як на певний виняток із загального правила у розглядуваному контексті є не зовсім коректним. Адже, як вже зазначалось, використання наркодоходів з метою продовження діяльності наркоіндустрії немає достатніх підстав розглядати як відмивання.

⁶⁶⁶ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С. С. Яценка. – 2-е вид., доповн. і виправл. – К. : А.С.К., 2002. – С. 453.

Наведене вказує на ймовірну багатогранність мети, яку може переслідувати суб'єкт відмивання доходів. Однак спеціальна мета аналізованого злочину (надання правомірного вигляду володінню, користуванню та розпорядженню предметами, зазначеними в ст. 209 КК), безумовно, залишається головною (стратегічною та кримінально-значущою)⁶⁶⁷. Інші цілі, також згадувані у відповідному загальноєвропейському законодавстві, не відображають суті відмивання і, головне, притаманні не всім злочинам аналізованої категорії. Принагідно зауважимо, що вказані в Конвенції від 8 листопада 1990 р. мета одержання прибутку і мета сприяння продовженню злочинної діяльності не знайшли подальшої реалізації у Конвенції від 16 травня 2005 р. та не увійшли до неї.

У цілому складність визначення мети відмивання «брудних» доходів як злочину полягає в тому, що, по суті, легалізація майна – багатоетапний процес, який складається з кількох стадій. Дії ж, що утворюють об'єктивну сторону складу цього злочину, можуть бути вчинені навіть на першому з трьох етапів. Крім того, це злочин з формальним складом, який є закінченим вже з моменту вчинення дій, передбачених кримінально-правовою нормою. Тому тут вольовий момент умислу обмежений бажанням вчинити дії, передбачені диспозицією ст. 209 КК України, адже наслідки цих дій лежать за межами складу злочину. Виходячи з цього, не обов'язково, щоб мету було досягнуто; достатньо, щоб вона була поставлена. Крім того, як зазначалося вище, сам суб'єкт може не ставити собі за мету введення майна злочинного походження в легальний обіг.

За таких обставин виправданим вважаємо підхід вітчизняного законодавця, який в диспозиції аналізованої кримінально-правової норми вказав не безпосередньо на мету злочину, як це зроблено у загальноєвропейському законодавстві, а на спрямованість дій, що утворюють його об'єктивну сторону. В українській мові під «метою» розуміється, як вже зазначалось, те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти⁶⁶⁸, а під «спрямованістю» – направленість, напрям⁶⁶⁹. Тобто за

⁶⁶⁷ Бантишев О. Ф. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика суб'єкта легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / О. Бантишев, М. Костін // Юридичний радник: Журнал юристів України. – 2006. – № 3. – С. 144.

⁶⁶⁸ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – С. 661.

⁶⁶⁹ Там само. – С. 1378.

своїм змістом мета є більш конкретною, тоді як спрямованість – більш абстрактною. Мета злочину вказує на кінцевий бажаний результат злочинця, а при її встановленні значною мірою потребує врахування свідчень особи, котра вчинила злочин, які (на що справедливо вказує М.І. Хавронюк) часто є суперечливими й неправдивими⁶⁷⁰.

Встановлення мети злочину, поряд з аналізом об'єктивних ознак, вимагає звернення, так би мовити, до свідомості особи. Вважаємо, що для визначення спрямованості дій достатньо не такого глибокого аналізу психіки суб'єкта злочину. Спрямованість дій доцільно якраз встановлювати з об'єктивних (фактичних) обставин, як це і визначають антилегалізаційні конвенції РЄ та директиви ЄС. У більшості кримінальних законів європейських країн в аналогічних складах злочинів посилання на мету також відсутнє. У зв'язку із цим не погоджуємось із думкою О.В. Пустовіта, який наголошує на доцільності закріплення в диспозиції ст. 209 КК України певної мети⁶⁷¹. Вважаємо, що наявної наразі законодавчої вказівки на спрямованість відповідних злочинних дій цілком достатньо.

Стисло підсумовуючи викладене в цьому параграфі книги, значимо, що суб'єктом відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідно вважати фізичну особу, яка досягла 16-річного віку, і переглядати такий законодавчий підхід не варто. Доцільність застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру у випадках відмивання викликає серйозні сумніви. Більш природним для вітчизняної правової системи є застосування до юридичних осіб санкцій у цивільно-правовому чи в адміністративно-правовому порядку. Тому зі ст. 96³ КК України «Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» посилання на ст. 209 КК України пропонуємо виключити.

Аналіз вітчизняного та загальноєвропейського законодавства дає підстави стверджувати, що усвідомлення злочинності походження доходів може виражатися у знанні особою того, що доходи, з якими вчиняються дії, передбачені ст. 209 КК України, одержані злочинним шляхом, або в тому, що особа повинна була про це знати. Вести при

⁶⁷⁰ Хавронюк М. І. Дещо про мету, мотив і спрямованість суспільно небезпечного діяння / М. І. Хавронюк // Життя і право. – 2004. – № 4. – С. 61.

⁶⁷¹ Пустовіт О. В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пустовіт Олег Васильович. – Донецьк, 2007. – С. 53.

цьому мову про кримінальну відповідальність за відмивання злочинних доходів із необережності не варто. Тут необхідно говорити про обґрунтовану підозру щодо злочинності джерела походження майна, за якої достатньо, щоб особа вважала: є більш, ніж уявна можливість, що такий факт має місце. Така підозра має охоплювати і випадки не випадкового, а спланованого незнання, яке виражається в ігноруванні та не перевірці певних індикаторів підозри. Пропонований підхід дозволить запобігати уникненню кримінальної відповідальності за вчинення відмивання тими особами, які свідомо ігнорують те, що є очевидним, а також дозволить оптимізувати процес доказування у справах відповідної категорії.

§ 3. Порівняльний аналіз кваліфікуючих ознак відмивання майна, здобутого злочинним шляхом

У доктрині кримінального права під кваліфікуючими ознаками складу злочину розуміють вказані в законі характерні для частини злочинів відповідного виду істотні обставини, що відображають типову значно змінену (порівняно з основним складом злочину) ступінь суспільної небезпеки вчиненого та особи винного, які впливають на законодавчу оцінку (кваліфікацію) вчиненого та міру відповідальності⁶⁷². Отже, кваліфікуючі ознаки вказують на підвищений ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння. Своєю чергою, особливо кваліфікуючі ознаки свідчать про ще більше підвищення рівня суспільної небезпеки посягання порівняно з небезпекою основного чи кваліфікованого складу злочину⁶⁷³.

Однією з вироблених доктриною вимог до змісту кваліфікуючих ознак як засобу диференціації кримінальної відповідальності є те, що це мають бути відносно розповсюджені обставини, які водночас не повинні супроводжувати більшість злочинів певного виду. Тобто ознаки, які є типовими для злочину певного виду, мають регламентуватись у межах основного, а не кваліфікованого складу злочину.

Очевидно, що без дослідження кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак аналіз складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, був би не повним. Ведучи мову про цю статтю КК, слід зазначити, що тут законодавець виділив як кваліфікуючі, так і особливо кваліфікуючі ознаки. До перших ним віднесено повторність, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб або у великому розмірі (ч. 2 ст. 209), а до других – вчинення злочину організованою групою або в особливо великому розмірі.

У ч. 2 ст. 209 КК йдеться про повторність лише тотожних злочинних діянь і не передбачено посилення відповідальності за повторність однорідних злочинів⁶⁷⁴. Тому якщо відмиванню доходів, одержаних

⁶⁷² Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т. А. Лесниевски-Костарева. – 2-е изд. – М.: Норма, 2000. – С. 230; Васильевский А. В. Дифференциация ответственности в уголовном праве / А. В. Васильевский, Л. Л. Кругликов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 174.

⁶⁷³ Навроцкий В. О. Основы криминально-правовой квалификации: навчальний посібник / В. О. Навроцкий. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 305.

⁶⁷⁴ Під однорідними зазвичай розуміють злочини, суспільна небезпека яких є приблизно однаковою, які посягають на однакові чи подібні об'єкти кримінально-правової охо-

злочинним шляхом, передувало використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК), ця обставина не може слугувати підставою для кваліфікації вчиненого за ч. 2 ст. 209 КК за ознакою повторності.

Злочин, передбачений ст. 306 КК України, називають спеціальним видом відмивання, адже дві з трьох форм його об'єктивної сторони (розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах або використання таких коштів для придбання об'єктів, майна, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих чи інших потреб) фактично становлять собою вчинення правочинів із коштами, отриманими злочинним шляхом. Основна відмінність тут полягає в предметі злочину, яким згідно зі ст. 306 КК є доходи, одержані не внаслідок вчинення будь-якого предикатного злочину, а виключно в результаті вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Виникає закономірне питання про доцільність наявності в КК України заборони, присвяченої такому спеціальному виду відмивання «брудного» майна.

Ю.О. Старук пояснює необхідність існування цієї спеціальної (щодо ст. 209 КК) кримінально-правової норми підвищеним рівнем суспільної небезпеки дій, що утворюють склад передбаченого нею злочину, пов'язуючи це з масштабами наркобізнесу⁶⁷⁵. Погоджуємося з тим, що масштаби наркозлочинності більші, ніж, наприклад, торгівлі людьми,

рони і вчиняються з однією і тією ж формою вини. До згаданих у ч. 3 ст. 32 КК України випадків, коли повторним визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями Особливої частини КК, можуть бути віднесені, зокрема п. 13 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 152, ч. 1 примітки ст. 185, ч. 2 ст. 187, ч. 1 примітки ст. 224, ч. 2 примітки ст. 289, ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 309 КК України.

⁶⁷⁵ Старук Ю. О. Кримінальна відповідальність за використання майна, здобутого від незаконного обігу наркотиків : монографія / Ю. О. Старук. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С. 82–84.

однак через це суспільна небезпека відмивання доходів від цих категорій злочинів аж ніяк не стає меншою.

Зауважимо і те, що міжнародне антилегалізаційне законодавство не містить положень, які б вимагали запровадження окремої кримінально-правової заборони саме відмивання наркодоходів. Тут, звісно, можна апелювати до положень ст. 3 Конвенції від 20 грудня 1988 р. Однак цей, так би мовити, виняток пояснюється сферою застосування згаданої Конвенції. Крім того, і тут окремої криміналізації відмивання саме наркодоходів не вимагається. В антилегалізаційних же конвенціях РЄ та директивах ЄС ведеться мова тільки про загальне відмивання злочинних доходів, і жодного натяку на будь-яке спеціальне відмивання тут знайти не вдасться. Так, наркозлочини на загальних засадах, без жодного особливого статусу включено до додатку до Варшавської конвенції, який містить перелік злочинів, що повинні бути включені державами до кола предикатних.

А.А. Музика у відгуку офіційного опонента на кандидатську дисертацію Ю.О. Старук «Кримінальна відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (Луганськ, 2010 р.) докладно обґрунтував положення про недоцільність виокремлення в чинному КК України ст. 306. Зокрема, науковцем слушно звертається увага на те, що жодна з міжнародно-правових конвенцій не орієнтує національного законодавця на встановлення самостійної кримінальної відповідальності за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків. Не передбачає подібну норму і кримінальне законодавство держав-учасниць СНД, Грузії, прибалтійських країн, більшості європейських та азійських держав. Відзначається і те, що розміщення ст. 306 у розділі XIII Особливої частини КК України не відповідає усталеним правилам побудови його Особливої частини за родовим об'єктив злочинів. Адже злочин, передбачений цією статтею, вчиняється не з метою заподіяти шкоду народному здоров'ю, а для того, щоб дістати можливість вільно і безкарно використовувати «брудні» гроші, тобто він шкодить економічній системі країни. Позиція А.А. Музики з цього питання відзначається послідовністю⁶⁷⁶.

⁶⁷⁶ Музика А. Об'єкт злочинів, пов'язаних з наркоманією / А. Музика // Право України. – 1997. – № 12. – С. 93; Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А. А. Музика. – К. : Логос. 1998. – С. 38.

Міркування, співзвучні викладеним вище, свого часу висловлював і один з авторів цих рядків: «Враховуючи труднощі розмежування доходів від наркотизму та доходів, отриманих внаслідок вчинення інших злочинів, істотну і невинуватиту неузгодженість санкцій ст. 209 і ст. 306 КК, недоречно казуїстичність описання об'єктивної сторони злочину у ст. 306 КК, його економічну спрямованість, а також те, що ст. 209 КК є універсальною нормою про відповідальність за легалізацію будь-яких злочинних доходів, вважаю за доцільне виключити зі ст. 306 КК вказівку на розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та на придбання за такі кошти об'єктів і майна, що підлягають приватизації, або обладнання для виробничих та інших потреб. Використання коштів відповідного походження з метою продовжити незаконний обіг наркотиків, яке залишиться у нормі КК, не будучи введенням злочинних доходів у легальний оборот, не розцінюватиметься як відмивання. Поведінка, яка полягає у використанні наркодоходів для продовження незаконного обороту наркотиків, призводить до збільшення масштабів наркоіндустрії, а тому і надалі повинна розглядатись як кримінально каране діяння в межах посягань на народне здоров'я»⁶⁷⁷. На підтримку викладеної точки зору висловлюється А.С. Беніцький: «Такий підхід дозволить набагато ефективніше боротися з наркоіндустрією, оскільки криміналітету будуть створені перешкоди для вільного використання наркодоходів незалежно від того, потраплять вони до легального сектору економіки чи ні»⁶⁷⁸.

До речі, Ю.О. Старук визначає основний об'єкт дій, що складають першу та другу форму об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 306 КК України (розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків, у банках, на підприємствах, в установах, організаціях і придбання за такі кошти об'єктів і майна, що підлягають приватизації, або обладнання для виробничих та інших потреб), як «суспільні відносини у сфері легальної господарської діяльності, а також відносини, що складаються при вчиненні цивільних правочинів, не пов'язаних з господарською діяльністю»⁶⁷⁹. За такого підходу

⁶⁷⁷ Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності : кримінально-правова характеристика : монографія / О. О. Дудоров. – К. : Юридична практика, 2003. – С. 507–508.

⁶⁷⁸ Беніцький А. С. Причетність до злочину : проблеми кримінальної відповідальності : монографія / А. С. Беніцький. – Луганськ : СПД Резников В.С., 2014. – С. 260.

⁶⁷⁹ Старук Ю. О. Кримінальна відповідальність за використання коштів, здобутих від не-

місце цієї кримінально-правової заборони (за умови, звичайно, що її подальше окреме існування потрібне) – не в розділі XIII, а в розділі VII Особливої частини КК, як про це і зазначає А.А. Музика. Дотримується такої точки зору і В.В. Франчук⁶⁸⁰.

Повертаючись до аналізу повторності як кваліфікуючої ознаки, зауважимо, що в цьому разі йдеться про повторність тотожних злочинів, закріплену в чинній редакції ст. 209 КК України. Однак враховуючи редакцію існуючої наразі ст. 306 КК, необхідно *de lege ferenda* говорити щонайменше про повторність однорідних злочинів у випадку вчинення особою дій, передбачених ст. 209 КК, дій, які утворюють перші дві форми об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 306 КК України. У зв'язку із цим вважаємо за доцільне внесення відповідних змін до ст. 209 КК – зрозуміло, за умови, що висловлена вище пропозиція, спрямована на реформування ст. 306 КК України, законодавцем прийнята не буде.

Повторність як кваліфікуюча ознака досліджуваного злочину відсутня у випадку, коли у вчиненій легалізації «брудних» доходів вбачаються ознаки продовжуваного злочину⁶⁸¹. Наприклад, має місце «смарфінг» – структурування або ситуація, коли особа, придбаваючи нерухомість для її подальшого продажу, надалі, як і заплановано, реалізує майно, або випадок, коли особа, реалізуючи єдиний умисел, з одним і тим самим майном, одержаним злочинним шляхом,

законного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Старук Юлія Олександрівна. – К., 2010. – С. 4,8.

⁶⁸⁰ Франчук В. В. Кримінально-правові засоби охорони економіки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Франчук Василь Валерійович. – Львів, 2015. – С. 101, 178.

⁶⁸¹ Нагадаємо, що продовжуваний злочин складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром. Особливість продовжуваного злочину полягає в тому, що умисел винної особи реалізується не відразу, а поступово, шляхом вчинення кількох, розведених у часі тотожних діянь. Кожне з них не носить самостійний характер, не отримує окрему кримінально-правову оцінку та є лише етапом (ланкою) одного продовжуваного злочину. При цьому вирішальну роль у забезпеченні органічного зв'язку, притаманного для вказаного різновиду одиничного злочину, відіграють єдиний злочинний намір і загальна мета – ознаки суб'єктивної сторони, які значною мірою носять оціночний характер і встановлюються з урахуванням всіх фактичних обставин конкретної кримінальної справи. При вчиненні продовжуваного злочину суб'єкт посягає на один і той саме об'єкт, діяння вчинюються одним і тим же способом, як правило, із незначною перервою у часі, всі дії суб'єкта злочину об'єднані єдиним умислом і спрямовані на досягнення загальної мети. Остання передбачає знання суб'єктом кінцевого результату і прагнення досягнути його шляхом вчинення кількох діянь.

послідовно вчинює декілька діянь, альтернативно зазначених у ч. 1 ст. 209 КК України.

Що стосується такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення відмивання злочинних доходів за попередньою змовою групою осіб, то тлумачення цієї кваліфікуючої ознаки в науці кримінального права неоднозначне.

Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. Звідси випливає, що злочин, вчинений групою осіб за попередньою змовою, характеризується такими кримінально-правовими ознаками: 1) участь у вчиненні злочину декількох (двох і більше) осіб; 2) попередня змова.

Останнім часом в юридичній літературі значного поширення набула позиція, згідно з якою до складу групи осіб, котрі вчиняють злочин, діючи за попередньою змовою, можуть входити як співвиконавці, так і співучасники будь-якого виду – співучасники незалежно від тієї юридичної ролі, яку вони виконують при вчиненні злочину.

Дискусія з позначеного питання, як відомо, породжена невизначеністю, допущеною законодавцем при описанні форм співучасті: в ч. 2 ст. 28 КК, на відміну від ч. 1 цієї статті, вид співучасників не конкретизовано. Це і наводить на думку про те, що законодавець не обмежує групу осіб за попередньою змовою співвиконавством, маючи на увазі і співучасть з розподілом (не технічним, а юридичним) ролей. Стверджується, що закріплене в ч. 2 ст. 28 КК формулювання, яке не містить вказівки на участь виконавців у вчиненні злочину, – не технічна помилка, як може видатись на перший погляд, а цілком усвідомлене законодавче рішення, на що, крім усього іншого, вказує порівняльний аналіз текстів чинного КК та його проекту. Звертається увага на те, що в КК відсутні положення, які б зобов'язували поширювати нормативне розуміння поняття групи осіб, закріплене в ч. 1 ст. 28 КК, на поняття групи осіб, зафіксоване в ч. 2 ст. 28 КК. Зазначається, що законодавцем врахована суспільна небезпека групових злочинів, яка полягає не в тому, що злочинці спільно виконують об'єктивну сторону складу злочину, а в тому, що злочин вчиняється спільно об'єднаними зусиллями співучасників незалежно від тієї ролі, яку виконує кожен із них. З тим, що усунути розбіжності при кваліфікації злочинів та уніфікувати судову практику, пропонується закріпити в ч. 2 ст. 28 КК

положення про те, що вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою – це вчинення злочину двома чи більше суб'єктами злочину, які попередньо домовились про спільне (співвиконавство або з розподілом ролей) його вчинення. Вважається, що неінкримінування цієї кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої) ознаки призводить до недооцінки суспільної небезпеки вчиненого злочину та, як наслідок, призначення винним невинувато м'якого покарання⁶⁸².

Прихильники іншої позиції (позначимо її як традиційну), згідно з якою при вчиненні злочину за попередньою змовою групою осіб щонайменше два співучасники повинні діяти як співвиконавці, небезпідставно зазначають, що визнання декількох осіб співучасниками будь-якого виду не може бути специфічною ознакою групової форми співучасті, закріпленої в ч. 2 ст. 28 КК, оскільки це родова ознака співучасті взагалі. І в ч. 1, і в ч. 2 ст. 28 КК вживається таке поняття, як група осіб, і за правилами законодавчої техніки воно повинно мати однаковий зміст; у ч. 2 ст. 28 КК законодавець, не повторюючи сказаного про групу в ч. 1 цієї статті, роз'яснює, яку змову слід вважати попередньою і в такий спосіб акцентує увагу на відмітних ознаках відповідних груп. Термін «вчинення» свідчить про співвиконавство. Саме його наявність значно збільшує суспільну небезпеку злочину. Несправедливим визнається те, що за наявності в тій чи іншій статті Особливої частини КК кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої) ознаки «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою» для організатора, підбурювача і пособника фактично виключатиметься можливість нести кримінальну відповідальність на підставі ч. 1 цієї статті КК. Не зрозуміло також, чому до особи, яка вчинила злочин

⁶⁸² Карчевский Н. В. Совершение преступления группой лиц по предварительному сговору с позиции нового Уголовного кодекса Украины / Н. В. Карчевский, Я. В. Лизогуб // Вісник Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України. – 2001. – Вип. 4. – С. 50–54; Тростюк З. А. Про деякі логічні дефекти регламентації інституту співучасті у злочині в Кримінальному кодексі України / З. А. Тростюк // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 261–26; Ганова Г. О. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство, вчинене групою осіб за попередньою змовою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ганова Ганна Олександрівна. – К., 2012. – С. 10, 67, 89–94, 104–105, 120–121; Смирнова А. В. Кримінально-правова кваліфікація співучасті в ухиленні від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Смирнова Анелія Василівна. – К., 2012. – С. 12, 118, 119, 122, 133, 166; Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів: підручник / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко / за заг. ред. В. І. Шакуна. – 5-те вид., перероб. – К. : Алерта, 2013. – С. 129–131; Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : монографія / О. О. Кваша. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. – С. 472–496.

(наприклад, вбивство або крадіжку) самостійно, треба застосовувати ч. 1 певної статті, а якщо особу схиляли до вчинення цього злочину, вона має нести відповідальність вже за злочин із кваліфікованим складом (зокрема, за п. 12 ч. 2 ст. 115 і ч. 2 ст. 185 КК), і така ситуація повинна розцінюватись як прояв групової злочинності⁶⁸³.

Відзначимо, що саме традиційна позиція є наразі домінуючою на практиці, в т. ч. на рівні роз'яснень ВС України. Маються на увазі, зокрема, постанови Пленуму ВС України: від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» (п. 16); від 3 червня 2005 р. № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» (п. 9); від 8 жовтня 2004 р. № 15 «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» (п. 9); від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» (п. 24).

Сприймаючи наведені вище аргументи, водночас звернемо увагу на взаємовиключність формулювань ч. 1 і ч. 2 ст. 28 КК, які описують групу осіб і групу осіб за попередньою змовою, відповідно. Стосовно цих форм співучасті принцип «матрьошки», згідно з яким менш небезпечна форма співучасті своїми ознаками входить до більш небезпечної, не спрацьовує. Така кваліфікуюча ознака, як вчинення злочину групою осіб, *de lege lata* не може бути інкримінована, якщо встановлено попередню змову між учасниками групи. При вчиненні злочину (умисного тяжкого тілесного ушкодження, зґвалтування, самовільного зайняття земельної ділянки, хуліганства тощо) за попередньою групою осіб, якщо у відповідному складі злочину як кваліфікуючу ознаку передбачено вчинення його лише «групою осіб», дії співвиконавців мають кваліфікуватись без інкримінування цієї кваліфікуючої ознаки. Як бачимо, вести мову про цілковите дотримання правил законодавчої

⁶⁸³ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-е вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. – К.: А.С.К., 2005. – С. 54–55; Шапченко С. Д. Співучасть у злочині: постатейний коментар до розділу VI Загальної частини Кримінального кодексу України / С. Д. Шапченко // Законодавство України: науково-практичні коментарі. – 2003. – № 9. – С. 87–88; Ярмиш Н. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених групою осіб за попередньою змовою / Н. Ярмиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 4. – С. 53–57; Ярмиш Н. М. Проблеми кримінально-правової кваліфікації (злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг): навч. посіб. / Н. М. Ярмиш. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – С. 43–45.

техніки при описанні форм співучасті у злочині не доводиться. Варіантами розв'язання цієї кримінально-правової проблеми може бути доповнення ст. 28 КК України одним із таких положень: під злочинном, вчиненим групою осіб, слід розуміти злочин, вчинений групою осіб за попередньою змовою, без попередньої змови, організованою групою чи злочинною організацією, якщо інше не передбачено в статті (частині статті) Особливої частини КК; злочин визнається вчиненим групою осіб, якщо в ньому брали участь декілька (два або більше) співвиконавців незалежно від наявності попередньої змови між ними на вчинення цього злочину.

Наявність співучасті може вказувати на підвищену суспільну небезпеку вчиненого злочину (прискорюється досягнення злочинного результату, зменшується вплив стримуючих факторів, створюються умови для заподіяння більш значної шкоди, ускладнюється розкриття злочину тощо). Разом із тим, вочевидь, було б неправильно стверджувати, що суспільна небезпека злочину, скоєного в співучасті, за рівності інших умов завжди є більшою, ніж суспільна небезпека злочину, вчиненого особою індивідуально (самостійно). Адже поєднання зусиль кількох суб'єктів може і не вплинути на ті обставини вчиненого ними злочину, які є значущими з точки зору його кваліфікації і призначення за нього покарання. Показовою в цьому сенсі є позиція вітчизняного законодавця, який лише групові форми співучасті використовує для конструювання кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів злочинів, відносить до обставин, які обтяжують покарання, вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, не надаючи вказаного кримінально-правового значення співучасті з розподілом ролей.

Цікаво, що навіть ті дослідники, які допускають входження до складу групи осіб за попередньою змовою співучасників будь-якого виду, вимушені констатувати, що за такого підходу «нівелюється одна із важливих для розуміння особливостей форм співучасті розмежувальних ознак»⁶⁸⁴. З цього приводу пригадується висловлювання Р.Р. Галіакбарова про те, що будь-яка спроба наділити учасника групи (якщо вона не перетворилась в організовану) іншою роллю (не виконавчою) веде до стирання меж між складною співучастю (співучастю

⁶⁸⁴ Смирнова А.В. Кримінально-правова кваліфікація співучасті в ухиленні від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Смирнова Анелія Василівна. – К., 2012. – С. 149.

з розподілом ролей) і груповим злочином і, врешті-решт, до застосування кримінального закону всупереч його змісту і призначенню⁶⁸⁵.

Звернення до юридичної літератури дозволяє констатувати існування ще однієї, умовно кажучи, компромісної позиції з розгляданого питання, суть якої полягає в тому, що не кожна співучасть з розподілом ролей повинна розглядатись як група осіб за попередньою змовою. Так, Є.В. Фесенко та І.К. Туркевич зазначають, що, відмежовуючи групу осіб за попередньою змовою від співучасті особи, яка не входить до такої групи, слід брати до уваги те, що в ч. 2 ст. 28 йдеться не про участь у злочині, а про спільне його вчинення. Дії групи осіб, у складі якої не всі є виконавцями, можуть кваліфікуватись як діяння, вчинені за попередньою змовою, тоді, коли вони були заздалегідь домовленими, а фактично здійснені на етапах безпосереднього вчинення злочину. За своїм характером це дії, що істотно допомагають виконавцю, є внеском у досягнення загального результату саме на цих етапах⁶⁸⁶. Подібним чином розмірковує Я.Г. Лизогуб, який пише про випадки, коли дії співучасників не знаходять свого віддзеркалення в межах об'єктивної сторони вчиненого виконавцем злочину, не стосуються забезпечення реалізації злочинного умислу виконавцем і, відповідно, не можуть визнаватись такими, що характеризують спільність виконання об'єктивної сторони злочину та, як наслідок, її груповий зміст (наприклад, має місце підбурювання до злочину або пособництво, яке виражається в діях, здійснених вже після того, як виконавець вчинив суспільно небезпечне діяння)⁶⁸⁷.

Видається, що в основу запропонованої диференційованої кримінально-правової оцінки поведінки співучасників покладено позбавлений чіткості критерій, адже всі співучасники різних видів (з розподілом ролей) так чи інакше забезпечують реалізацію злочинного умислу виконавцем, а спільність діянь притаманна поведінці і таких співучасників. Крім цього, компромісна позиція, на нашу думку, суперечить усталеному уявленню про те, для чого потрібна співу-

⁶⁸⁵ Галиакбаров Р. Р. Квалификация групповых преступлений / Р. Р. Галиакбаров. – М. : Юрид. лит., 1980. – С. 9.

⁶⁸⁶ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-е вид., перероб. та доп. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – К. : Дакор, 2008. – С. 84–85;

⁶⁸⁷ Лизогуб Я. Г. Протидія торгівлі людьми: аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: навч. посіб. / Я. Г. Лизогуб, С. С. Яценко / наук. ред. С. С. Яценко. – К. : Атіка, 2005. – С. 75–77.

часть з розподілом ролей як законодавча конструкція. Призначення останньої, як відомо, полягає в тому, щоб уможливити кримінальну відповідальність за діяння, безпосередньо Особливою частиною КК не передбачені, обґрунтувати кримінальну відповідальність осіб, які не беруть участі у виконанні об'єктивної сторони складу того чи іншого злочину. З цього приводу М.І. Бажанов у період чинності попереднього КК України писав, що при описанні в диспозиціях статей Особливої частини КК ознак злочину мається на увазі його вчинення виконавцями або співвиконавцями; співучасники ж злочину мають притягуватись до відповідальності згідно з положеннями ст. 19 КК⁶⁸⁸.

До речі, в ст. 27 чинного КК «Види співучасників», яку можна вважати наступницею ст. 19 КК 1960 р., поняття організатора, підбурювача і пособника, на відміну від поняття виконавця (співвиконавця) злочину, визначаються за допомогою зворотів «організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням», «схилила ... до вчинення злочину» і «сприяла вчиненню злочину», а не безпосередньо через термін «вчинення», похідні якого використовуються і в ч. 2 ст. 28 КК при описанні групи осіб за попередньою змовою.

Отже, треба визначатися: визнавати або не визнавати тих чи інших співучасників злочину його співвиконавцями залежно від особливостей законодавчого описання складу певного злочину, а не називати учасників групи осіб за попередньою змовою особами, прирівнявши до виконавця, як це інколи робиться в літературі⁶⁸⁹, і на питання про можливість входження до складу групи осіб за попередньою змовою організаторів, підбурювачів і пособників як співучасників, які не виконують (повністю або частково) об'єктивну сторону складу певного злочину, давати (бажано і на законодавчому рівні) ствердну або негативну відповідь. Причому у разі негативної відповіді жодних проблем із кримінально-правовим реагуванням на поведінку організаторів, підбурювачів і пособників із погляду чинного КК не виникатиме (підлягають застосуванню, зокрема, ч. 2 ст. 29, ч. 4 ст. 68 КК).

⁶⁸⁸ Бажанов М. И. Избранные труды / М. И. Бажанов; сост. : В. И. Тютюгин, А. А. Байда, Е. В. Харитонов, Е. В. Шевченко; отв. ред. В. Я. Таций. – Х. : Право, 2012. – С. 453.

⁶⁸⁹ Навроцький В. О. Форми співучасті у злочині та їх врахування при кримінально-правовій кваліфікації / В. О. Навроцький // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах / відп. ред. П. П. Пилипчук. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 291.

У межах традиційної позиції справедливо відзначається, що взаємодія між учасниками групи осіб за попередньою змовою може бути ускладненою, передбачаючи технічний розподіл ролей між співучасниками, що, однак, не виключає наявності вказаної групи як своєрідного «колективного» суб'єкта злочину. При цьому кожен учасник вказаної групи відповідає як співвиконавець, а межі, в яких вчинки осіб розцінюються як вчинення злочину – виконання об'єктивної сторони, залежать від змісту ознак складу певного злочину, описаного законодавцем, і, головним чином, від того, як такі ознаки тлумачаться тим чи іншим інтерпретатором кримінального закону. Вельми показовим у цьому сенсі є, наприклад, суперечливе вирішення в юридичній літературі питання, ким саме – співвиконавцем або пособником крадіжки – слід визнавати особу, яка, виконуючи роль спостерігача, забезпечує таємний характер викрадення чужого майна⁶⁹⁰.

Вада традиційної позиції інколи вбачається в тому, що пов'язування групи осіб за попередньою змовою саме і тільки із співвиконавством не дозволяє забезпечити належну кримінально-правову оцінку окремим різновидам групової співучасті. Так, В.В. Ткаченко виділяє прояви співучасті, які, на її думку, характеризуються високим ступенем взаємодії та взаємообумовленості та, як наслідок, більшою суспільною небезпекою, ніж ті, що становлять собою співучасть у вузькому розумінні (співучасть з розподілом ролей), та які водночас немає підстав визнавати ні співвиконавством, ні організованою групою (через відсутність третього учасника групи і мети у вигляді вчинення принаймні двох злочинів). Щоправда, зміни в законодавчому регулюванні інституту співучасті, ініційовані В.В. Ткаченко з метою відображення в КК цих специфічних проявів співучасті, навряд чи можуть бути підтримані.

Так, складається враження, що сформульоване згаданою авторкою визначення злочину, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, в якому використовується словосполучення «з розподілом або без розподілу функцій учасників групи», охопить будь-які випадки співучасті з розподілом ролей. На таку ж думку наводить і положення, яким

⁶⁹⁰ Ярмиш Н. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених групою осіб за попередньою змовою / Н. Ярмиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 4. – С. 55; Бойцов А. И. Преступления против собственности / А. И. Бойцов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – С. 574–575; Хилюта В. Совместное совершение хищения группой лиц / В. Хилюта // Уголовное право. – 2008. – № 5. – С. 48–53.

пропонується доповнити ст. 30 КК України: «Учасники групи осіб, що діє за попередньою змовою, підлягають кримінальній відповідальності за злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен із них»⁶⁹¹. При цьому В.В. Ткаченко, розвиваючи згадану вище ідею Є.В. Фесенка та І.К. Туркевич, наполягає на іншому – на тому, що злочином, вчиненим за попередньою змовою групою осіб, не повинен вважатись злочин, який є результатом діяльності одного виконавця та інших співучасників одного чи декількох видів, які не здійснювали свою діяльність під час безпосереднього вчинення злочину виконавцем, і необхідності в їх діяльності для вчинення злочину виконавцем на момент його вчинення не було (класичний приклад такого злочину – вбивство, вчинене внаслідок підбурювання).

Критично має бути оцінена і пропозиція В.В. Ткаченко доповнити ст. 28 КК України частиною 2 такого змісту: «Групу осіб як ознаку форм співучасті утворює організованість дій осіб, які спільними зусиллями здійснюють готування до злочину чи його вчинення. Організованість дій співучасників має місце, якщо дії кожного співучасника є необхідною умовою вчинення діяння виконавцем (досягнення запланованого результату), об'єктивно складають цілісний механізм вчинення злочину чи злочинів...»⁶⁹². Виходить, що в межах однієї статті КК будуть закріплені два різних розуміння організованості (ч. 2 і ч. 5 ст. 28 КК), що явно не буде позитивно впливати на правозастосування.

Постає і питання, чому дії звичайного організатора, підбурювача або пособника злочину не можуть вважатись «необхідною умовою вчинення діяння виконавцем», хоч, за задумом В.В. Ткаченко, останнє є ознакою організованості дій співучасників, притаманної групі осіб. Висловимо також думку про те, що завдяки своєму оціночному характеру зворот «цілісний механізм вчинення злочину чи злочинів» може бути поширений не лише на групу осіб, як про це пише В.В. Ткаченко, а і на відмінну від групи осіб співучасть з розподілом ролей.

Як бачимо, ухвалення чинного КК не дозволило покласти край триваючій ще за часів дії КК 1960 р. дискусії з питання про якісний склад групи осіб за попередньою змовою. Воля законодавця в цю-

⁶⁹¹ Ткаченко В. В. Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб за кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ткаченко Валентина Василівна. – К., 2013. – С. 185–186.

⁶⁹² Ткаченко В. В. Там само. – С. 184–185.

му разі чітко не об'єктивована, а прагнення дотримуватись правил законодавчої техніки при описанні форм групової співучасті «зіграло злий жарт». Адже застосування розроблених наукою і практикою способів і методів тлумачення кримінального закону (ст. 28 КК) дозволяє дійти протилежних результатів щодо можливості (неможливості) утворення складу групи осіб за попередньою змовою за рахунок не співвиконавців, а співучасників різних видів. Оскільки істинний зміст вказаної кримінально-правової норми встановити проблематично, доктринальні спроби втілення в КК України компромісної позиції, що бере до уваги єдність місця і часу дій співучасників як характеристику групи осіб за попередньою змовою, виявились невдалими, а аргументи на користь традиційної позиції видаються більш переконливими, пропонуємо в ч. 2 ст. 28 КК України слова «декілька осіб» замінити словами «декілька співвиконавців».

Повертаючись до проблематики відмивання «брудного» майна, зауважимо, що в п. 19 постанови Пленуму ВС України від 15 квітня 2005 р. № 5 доволі чітко відображений традиційний підхід із розглядуваного питання співучасті в злочині. Тут йдеться про те, що за вказаною ознакою має кваліфікуватися діяння, коли в ньому брали участь як співвиконавці дві чи більше особи, котрі до вчинення діяння домовилися легалізувати (відмити) доходи, одержані внаслідок вчинення предикатного діяння. Для наявності групи осіб за попередньою змовою не обов'язково, щоб усі особи вчинювали одні і ті самі (тотожні) дії, передбачені аналізованою статтею КК. Зазначена ознака буде наявна і в тому разі, коли одна особа вчиняє будь-які з альтернативних дій, передбачених ч. 1 ст. 209 КК, а друга – інші⁶⁹³.

При цьому слід враховувати, що юридично фінансову операцію або правочин не завжди можна вчинити групою осіб. Так, дві або більше особи можуть по чергову нести валізу з «брудними» грошима до банку, однак відповідні документи, пов'язані з відкриттям банківського рахунку, будуть оформлені лише на одну особу, яка з юридичної точки зору і має визнаватись такою, що вчинила фінансову операцію. Водночас придбання нерухомості за рахунок «брудних» грошей може

⁶⁹³ Про практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Постанова від 15 квітня 2005 р. № 5: [Електронний ресурс] / Пленум Верховного Суду України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05>.

бути здійснено і групою осіб, якщо вони будуть вказані в договорі купівлі-продажу майна як покупці⁶⁹⁴.

Вчиненим організованою групою відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України злочин визнається, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Звідси випливає, що організована група відрізняється від групи осіб за попередньою змовою такими ознаками: 1) мінімальною кількістю учасників (в групі осіб за попередньою змовою – це дві і більше, а в організованій групі – три і більше особи); 2) ступенем організації (в групі осіб за попередньою змовою наявна попередня змова, а в організованій групі – попередня зорганізованість); 3) характерною для організованої групи стійкістю; 4) метою діяльності об'єднання (якщо група осіб за попередньою змовою може створюватись з метою вчинення одного злочину, то організована група – з метою вчинення щонайменше двох злочинів); 5) обов'язковою об'єднаністю учасників організованої групи єдиним планом, відомим всім учасникам групи; 6) обов'язковою наявністю в організованій групі розподілу функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану. В процесі злочинної діяльності група осіб за попередньою змовою може трансформуватися (перетворитися) в організовану групу або злочинну організацію. Це може відбутися в результаті набуття стійкості, збільшення кількості учасників, побудови ієрархії в об'єднанні, появи єдиного плану, відомого усім учасникам групи з розподілом функцій, спрямованих на його реалізацію, тощо⁶⁹⁵.

Як впливає зі змісту ч. 3 ст. 28 КК України, організовану групу можуть утворити щонайменше три суб'єкти злочину. Така кількість учасників організованої групи відповідає міжнародному кримінальному законодавству. Так, згідно з рекомендаціями, сформульованими в п. «а» ст. 2 Конвенції ООН 2000 р. проти транснаціональної органі-

⁶⁹⁴ Енциклопедия уголовного права. Т. 19. Преступления в сфере экономической деятельности. Издание проф. Малинина. – СПб., 2012. – С. 356.

⁶⁹⁵ Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій : монографія / А. А. Вознюк. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 192 с.; Особливості кваліфікації та розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями : метод. рек. / Вознюк А. А., Чернявський С. С., Татаров О. Ю. та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 56 с.

зованої злочинності, організована злочинна група – це структурно оформлена група в складі трьох або більше осіб, яка існує протягом певного періоду та діє узгоджено з метою вчинення одного чи кількох серйозних злочинів або злочинів, визнаних такими відповідно до цієї Конвенції, щоб одержати, прямо чи опосередковано, фінансову або іншу матеріальну вигоду.

Не викликає сумнівів, що вчинення відмивання «брудного» майна організованою групою відрізняється значно вищим ступенем суспільної небезпеки.

Так, на початку 2006 р. за ч. 3 ст. 209 було кваліфіковано дії групи осіб, які, діючи умисно, з корисливих мотивів, з метою заволодіння шляхом обману в банківських та кредитно-фінансових установах м. Черкаси кредитних коштів в особливо великих розмірах і товарів в кредит, під прикриттям християнської релігійної громади «Служіння Святого Духу» створили злочинну організацію. Її члени, здійснюючи вплив на членів громади, заволоділи грошовими коштами та майном 37 осіб на загальну суму 1 992 042 гривень. Ці кошти з метою легалізації та отримання кредитів в подальшому перераховувалися під виглядом фіктивних операцій на рахунки певних приватних підприємців і були використані на придбання нерухомості⁶⁹⁶.

Діяльність більшості організованих злочинних угруповань прямо чи опосередковано спрямована на отримання прибутку, і чим прибутковішою стає їх злочинна діяльність, тим гостріше постає питання про необхідність відмивання кримінальних капіталів, адже для зменшення ризику привернення уваги правоохоронних органів вони потребують законних доходів (доходів, які мають вигляд законного походження). Таким чином, можна стверджувати, що ефективна протидія відмиванню злочинного майна є одним зі стримуючих факторів зростання масштабів організованої злочинності.

Оминаючи теоретичні дискусії щодо розмежування відповідних форм співучасті, зазначимо, що з цього питання передусім виходимо з положень ст. 28 КК України. Разом із тим для забезпечення ясності зазначимо, що саме по собі створення організованої групи з точки

⁶⁹⁶ Вирок Апеляційного суду Черкаської області від 29 березня 2013 р. у судовій справі № 11/793/262/13 : [Електронний ресурс] / Колегія суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Черкаської області // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30499909>.

зору КК України не розцінюється як закінчений злочин. Відповідальність настає за конкретні злочинні діяння, вчинені у складі такої групи, причому вчинення злочину організованою групою згідно з кримінальним законом розглядається як кваліфікуюча (особливо кваліфікуюча) ознака, як, зокрема це має місце в ст. 209 КК України. Щодо кримінальної відповідальності злочинних організацій, то кримінально караним визнається вже створення такої організації або вступ до неї незалежно від того, чи вчинено її учасниками конкретні злочини. Тобто якщо в першому випадку маємо відповідальність за дії осіб, які зорганізувалися, то в другому – за саму організацію для злочинної діяльності.

Тут доречно нагадати, що прирівнювання в ч. 1 первісної редакції ст. 209 КК України створення організованих груп для легалізації до вчинення фінансових операцій та інших угод з майном, здобутим за відомо злочинним шляхом, та до його використання у господарській діяльності було помилковим кроком вітчизняного законодавця. Такий крок, по-перше, не дозволяв здійснити належну диференціацію кримінальної відповідальності за організовані форми відмивання залежно від ступеня його суспільної небезпеки, по-друге, не враховував тієї обставини, що саме по собі створення організованої групи не може розцінюватись як повноцінний різновид легалізації. В літературі з цього приводу зазначалось, що з погляду вдосконалення законодавства вчинення аналізованого злочину організованою групою треба розглядати не як форму об'єктивної сторони основного складу злочину, а як особливо кваліфікований вид легалізації, за який має призначатись більш суворе покарання, ніж за відмивання, вчинене за попередньою змовою групою осіб⁶⁹⁷. Саме такий варіант поліпшення законодавства втілено в чинній редакції ст. 209 КК України.

Слід підкреслити, що серед усіх кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак відмивання загальноєвропейське законодавство звертає увагу саме на необхідність караності будь-яких форм співучасті у вчиненні відмивання злочинних доходів. Так, у п. «d» ч. 1 ст. 6 Страсбурзької Конвенції, п. «d» ч. 1 ст. 9 Варшавської Конвенції та п. «d» ч. 3 ст. 1 Четвертої директиви містяться аналогічні положення щодо необхідності закріплення у національних кримінальних законодавствах країн караності участі у вчиненні, об'єднання або

⁶⁹⁷ Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності : кримінально-правова характеристика : монографія / О. О. Дудоров. – К. : Юридична практика, 2003. – С. 541.

змови з метою вчинення, замаху на вчинення, пособництва, підмови, сприяння і надання порад стосовно вчинення відмивання доходів у будь-якій формі.

Варто підкреслити, що згаданий європейський підхід цілком логічний і послідовний. Погляд на відмивання злочинних доходів в історичній ретроспективі дає підстави говорити про те, що саме розвитку групових форм злочинності ми завдячуємо виникненню складу аналізованого злочину, а мета обмеження джерел фінансування організованої злочинності стала підставою для створення антилегалізаційного законодавства⁶⁹⁸ (детальніше про це йшлося в § 1 глави 1). Включення складу злочину «відмивання грошей» відповідає нагальній потребі знайти ахіллесову (фінансову) п'яту організованої злочинності і не допустити руйнування економічної та фінансової системи внаслідок припливу до неї кримінальних грошей⁶⁹⁹. Очевидно, що і вектор застосування кримінального закону має бути спрямований на подальшу реалізацію цієї мети. Отже, в складі аналізованого злочину кваліфікуючі ознаки, що відображають форми співучасті, так чи інакше репрезентуючи форми організованої злочинної діяльності, віддзеркалюють саму суть кримінально караного відмивання «брудних» доходів.

Тут навіть зазначимо, що раніше одним з авторів цих рядків пропонувалося введення такої спеціальної ознаки суб'єкта кримінально караного відмивання доходів, як належність до організованих злочинних угруповань⁷⁰⁰. В першу чергу, поштовхом для висловлення такої думки стало те, що за категорією злочинів, які розглядаються, суб'єктом у 93 % випадків виступає особа, яка вчинила предикатний злочин⁷⁰¹. Очевидно, що в такому випадку про зосередження правоохоронних органів на протидії відмиванню доходів від організованої злочинності говорити не доводиться, а це свідчить про певне викри-

⁶⁹⁸ Scherrer A. G8 Against Transnational Organized Crime / Amandine Scherrer. – Farnham ; Burlington : Ashgate Publishing, 2009. – P. 13–20.

⁶⁹⁹ Кернер Х.-Х. Отмывание денег. Путеводитель по действующему законодательству и юридической практике / Харальд-Ханс Кернер, Эберхард Дах ; общ. ред. А. Э. Жалинский ; [пер. с нем. Т. Родионова, Дж. Воинова]. – М. : Международные отношения, 1996. – С. 36.

⁷⁰⁰ Тертиченко Т. М. Суб'єкт легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом : норми міжнародного права, зарубіжний досвід та вітчизняне кримінальне законодавство / Т. М. Тертиченко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 189–198.

⁷⁰¹ Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посібник / В. А. Журавель. – Х. : Одисей, 2005. – С. 57.

влення вектору кримінально-правової репресії від того, який лежить в основі загальноєвропейського антилегалізаційного законодавства. Таку ситуацію, звичайно, можна пояснити гонитвою правоохоронних органів за показниками, в якій простіше і, головне, набагато швидше притягти до кримінальної відповідальності очевидного виконавця, без виявлення всього ланцюга осіб, причетних до відмивання злочинних доходів. Водночас не слід забувати про один із напрямів діяльності організованої злочинності – розвиток корупційних зв'язків.

Приклади з офіційної статистики лише підтверджують сказане. Зокрема, за 9 місяців 2014 р. слідчими органів прокуратури розслідувалось 33 кримінальні справи, порушені за ст. 209 КК України, причому в 15 випадках предикатними були визнані злочини у сфері службової діяльності, а осіб, які вчинили злочини у складі організованих груп та злочинних організацій, виявлено всього три⁷⁰². У 2013 р. органи прокуратури розслідували 18 відповідних справ, і в 15 випадках предикатними знову ж виступали службові злочини, причому п'ять осіб вчинили відмивання злочинних доходів у складі організованих груп та злочинних організацій з корумпованими зв'язками в органах влади⁷⁰³. У 2012 р. слідчі прокуратури розслідували лише одну справу за ст. 209 КК України, де предикатним був знову злочин у сфері службової діяльності⁷⁰⁴. А от у 2011 р. прокуратура розслідувала аж 179 кримінальних справ за аналізованою кримінально-правовою заборобою, з яких 82 предикатних злочини вчинювались у сфері службової діяльності, у т. ч. було виявлено 6 організованих груп та злочинних організацій, з яких 1 – з корумпованими зв'язками⁷⁰⁵. Отже, якщо тенденції щодо

⁷⁰² Звіт про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за 9 місяців 2014 року : [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=188313.

⁷⁰³ Звіт про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за 12 місяців 2013 року : [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185359.

⁷⁰⁴ Звіт про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом з 20.11 по 31.12.2012 року : [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=182980.

⁷⁰⁵ Звіт про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за 12 місяців 2011 року : [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=173422.

кількості розслідуваних прокуратурою злочинів аналізованої категорії складно пояснити, то корупційна складова простежується досить чітко, а випадки виявлення відмивання доходів, де суб'єктами були учасники організованих груп і злочинних організацій, взагалі можна назвати поодинокими.

Однак якщо теоретично ідея значного звуження кола суб'єктів відмивання злочинних доходів може виглядати раціональною, то більш глибокий аналіз питання говорить про те, що на практиці це може призвести до негативних наслідків у протидії відмиванню. Безкарність дій із відмивання доходів, вчинених без співучасті або в простих формах співучасті, може спонукати винуватих осіб до продовження злочинної діяльності та, як наслідок, в окремих випадках до переходу до організованих форм злочинної діяльності. Зарубіжні науковці також зазначають, що дуже часто злочинні організації відмивають отримані ними злочинні доходи, користуючись послугами інших осіб, як-то адвокати, бухгалтери, працівники фінансових установ⁷⁰⁶, які отримують певну винагороду за такі протизаконні «послуги». Тут фактично має місце співучасть, однак у випадку відмови безпосереднього «відмивача» від свідчень, які б на таку співучасть вказували, юридично довести це складно.

Так, директор товариства з обмеженою відповідальністю «Талерман Трейд» і не встановлені досудовим розслідуванням особи в липні 2012 р. реалізували спільний злочинний план, який полягав у необхідності: створити видимість продажу через низку підприємств певного товару, виконання певних робіт (послуг); з рахунків реально діючих підприємств на рахунок «Талерман Трейд» здійснити перерахування за це грошових коштів; в подальшому зняти їх готівкою з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та використання їх на власні потреби; передачі не встановленим особам для використання їх у своїй господарській діяльності. Зважаючи на те, що конкретних спільників директора товариства встановити не вдалось, його було засуджено, серед іншого, за ч. 1 ст. 209 КК України⁷⁰⁷.

⁷⁰⁶ Desroches F. J. Drug Trafficking and Organized Crime in Canada: A Study of High Level Drug Networks / Frederick J. Desroches // Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption / edited by Margaret E. Beare. – Toronto : University of Toronto Press, 2003. – P. 237 – 238.

⁷⁰⁷ Вирок Печерського районного суду міста Києва від 30 січня 2014 р. у судовій справі № 757/1993/14-к : [Електронний ресурс] / Печерський районний суд міста Києва // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>

Додатково звернемо увагу на те, що організована злочинність – це найбільш складна та суспільно небезпечна форма злочинності, яка охоплює як приватний, так і державний сектор, і поряд з нею завжди йдуть корупція та відмивання доходів. Показово, що кожного разу, коли десь у світі скидають політичного тирана, як правило, з'ясовується, що значні суми коштів, зароблені громадянами цієї країни, були таємно переміщені на приватні рахунки в Швейцарії чи іншому безпечному місці⁷⁰⁸. Маємо констатувати, що Україна в цьому разі, на жаль, не стала винятком.

Одним із запобіжників повторення таких прикладів може стати ефективна протидія відмиванню злочинних доходів, яка, по-перше, надасть додаткові можливості викриття організованих злочинних угруповань (адже аналізований злочин є вторинним), по-друге, знизить привабливість зайняття злочинною діяльністю через усунення чи принаймні зниження фактору її надприбутковості. Наявність же в ст. 209 КК України (поряд з основним складом злочину) двох кваліфікованих за ознаками співучасті ознак має цьому сприяти. Акцентувати увагу правоохоронних органів на протидії відмиванню доходів саме від організованої злочинності варто за допомогою відповідних відомчих підзаконних актів, які б скеровували діяльність правоохоронців у відповідне русло.

Ще одними кваліфікуючими ознаками, передбаченими ст. 209 КК України, є вчинення відмивання доходів у великому чи особливо великому розмірах. Великий розмір відмивання доходів передбачений у ч. 2 ст. 209 КК України щодо діянь, передбачених у ч. 1 цієї статті, а особливо великий – у ч. 3 ст. 209 КК України – щодо діянь, передбачених у ч. 1 та ч. 2 цієї статті. Згідно з ч. 2 примітки ст. 209 КК України легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, визнається вчиненою у великому розмірі, якщо предметом злочину були кошти або інше майно на суму, що перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а в особливо великому розмірі (ч. 3 примітки до ст. 209 КК) – якщо предметом злочину були кошти або інше майно на суму, що перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

gov.ua/Review/36890275.

⁷⁰⁸ Lea J. Money Laundering and Criminal Finance : [Electronic Resource] / John Lea // John Lea's web-site. – Mode of access. – <http://www.bunker8.pwp.blueyonder.co.uk/orgcrim/3807.htm>.

Деякі дослідники пов'язують аналізовані кваліфікуючу та особливо кваліфікуючу ознаки не з предметом злочину, а із заподіяною матеріальною шкодою⁷⁰⁹. З цим складно погодитись, адже розмір майна, що відмивається, не тотожний розміру шкоди, яка може бути заподіяна злочинними діями; до того ж склад досліджуваного злочину є формальним.

Питання щодо визнання вчинення легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, у великому чи особливо великому розмірах має вирішуватись з урахуванням положень ПК України⁷¹⁰ та чинних бюджетних законів.

Як наслідок, і в справах про відмивання «брудного» майна продовжується негативна практика кваліфікації на підставі норм не кримінального, а податкового закону; діяння кваліфікуються як менш серйозні злочини, і покарання за них не відповідають їх суспільній небезпеці. Вирішення проблеми справедливо вбачається у вилученні з ПК України положення, яке зобов'язує при кваліфікації злочинів та адміністративних правопорушень використовувати неоподатковуваний мінімум доходів громадян на рівні податкової соціальної пільги, з одночасною заміною у текстах КК України і КУпАП поняття неоподаткованого мінімуму доходів громадян поняттям «розрахункова одиниця». Пропонується, щоб ця автономна величина слугувала виключно для встановлення майнових критеріїв, необхідних для кваліфікації злочинів та адміністративних проступків, а також для визначення розмірів штрафів як покарань та адміністративних стягнень⁷¹¹.

Враховуючи, що згідно зі ст. 7 ЗУ від 16 січня 2014 р. «Про Державний бюджет України на 2014 рік» прожитковий мінімум для працездатної особи на зазначений рік був встановлений на рівні 1 176 гривень⁷¹²,

⁷⁰⁹ Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Павлик Людмила Василівна. – Львів, 2013. – С. 117–118.

⁷¹⁰ Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

⁷¹¹ Ришелюк А. Про деякі проблеми визначення грошових величин у тексті Кримінального кодексу України / А. Ришелюк // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 7. – С. 86–88; Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2004. – С. 48–49.

⁷¹² Про Державний бюджет України на 2014 рік : Закон України від 16 січня 2014 р. : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>.

податкова соціальна пільга складала 588 гривень. У 2015 р. ситуація не змінилась: прожитковий мінімум відповідно до ст. 7 ЗУ «Про Державний бюджет України на 2015 рік» залишається на рівні 2014 р.⁷¹³, а податкова соціальна пільга продовжує складати 50 відсотків цього мінімуму.

Відповідно, для застосування такої кваліфікуючої ознаки, як великий розмір, відмивання злочинного майна має бути вчинене на суму 3 528 000 гривень або більше, а такої особливо кваліфікуючої ознаки, як особливо великий розмір, – на суму 10 584 000 гривень або більше.

Цікаво, що в пояснювальній записці до проекту ЗУ від 16 січня 2003 р «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України», яким до ст. 209 КК України були внесені аналізовані кваліфікуючі ознаки, будь-яке обґрунтування таких нормативних критеріїв відсутнє⁷¹⁴. Це спонукає в черговий раз звернути увагу на притаманну чинному КК України проблему, яку можна позначити як довільність і відсутність уніфікації показників, що характеризують суспільно небезпечні наслідки і предмети злочинів у сфері господарської діяльності. Очевидно, що оптимізація відповідних параметрів, набуваючи вигляду їх уніфікації, має бути комплексною та охоплювати весь розділ VII Особливої частини КК України. Існуючу ситуацію з виробленням обґрунтованих вартісних критеріїв злочинності діянь у сфері господарської діяльності можна зрозуміти (але не виправдати): для вироблення цих критеріїв необхідним є проведення серйозних кримінологічних досліджень. Інакше кажучи, маємо справу з одним із тих випадків, коли «метод розумної голови» фахівця з кримінального права для конструювання кримінально-правових заборон не може бути ефективним. Без проведення вказаних досліджень навряд чи вдасться подолати згадану довільність кількісних показників суспільної небезпеки господарських злочинів; також не буде дотримана чи не найактуальніша щодо економічних злочинних посягань вимога – вимога соціальної обумовленості кримінального закону.

⁷¹³ Про Державний бюджет України на 2015 рік : Закон України від 28 грудня 2014 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-viii>.

⁷¹⁴ Гавриш С. Б. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та кримінально-процесуального кодексів України» : [Електронний ресурс] / С. Б. Гавриш // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 3 с. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=13889&pf35401=27995>.

Зазначимо, що, якщо критерії великого та особливо великого розмірів, виражені в примітці ст. 209 КК України у кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, залишаються незмінними, то самі нормативні підходи до обчислення відповідного мінімуму, зокрема для цілей кримінального права, значно змінилися, причому у бік збільшення. Так, на час прийняття ЗУ від 16 січня 2013 р. неоподатковуваний мінімум доходів громадян для цілей кримінального законодавства був такий самий, як і для інших галузей, складаючи 17 гривень, тобто великий розмір легалізації пов'язувався з сумою, що перевищує 102 000 гривень, а особливо великий – з сумою, що перевищує 306 000 гривень.

Таким чином, якщо у 2003 р., з урахуванням середньомісячної заробітної плати в Україні на той час (452,68 гривень), критерій великого розміру відмивання доходів дорівнював заробітній платі середньостатистичного українця за понад 18 років, а особливо великого – понад 56 років, то зараз, відштовхуючись від середньої заробітної плати в Україні за 9 місяців 2014 р., яка складає 3 398,4 гривень, можна констатувати, що ці критерії практично недосяжні, бо вже еквівалентні середній заробітній платі кількох поколінь українців; зокрема великий розмір легалізації злочинного майна дорівнює середній заробітній платі приблизно за 170 років, а особливо великий – за понад 500 років.

В результаті маємо парадоксальну картину: рівень інтеграції України у світове, зокрема європейське співтовариство зростає, а отже, кордони в економічній та фінансовій системах стають більш прозорими, що апріорі створює сприятливі умови для вчинення відмивання злочинних доходів. Водночас заходи кримінально-правової протидії відмиванню, враховуючи надзвичайне зростання граничних розмірів великого та особливо великого розмірів легалізації, стають більш м'якими.

Наведене вказує на необґрунтованість використаних законодавцем критеріїв. В цьому аспекті не можемо не погодитися з Н.О. Лопашенко, яка зазначала (щоправда, з приводу кримінально караної легалізації доходів у великому розмірі, описаної в попередній редакції ст. 174 КК Росії, у якій, до речі, критерій великого розміру був у кілька разів нижчий, ніж в Україні), що розумними аргументами пояснити встановлення такого високого порогу неможливо⁷¹⁵. Деякі науковці намагають-

⁷¹⁵ Лопашенко Н. А. Уголовная политика : монография / Н. А. Лопашенко. – М. : Волтерс

ся вирішити цю проблему, пропонуючи зниження граничного порогу для великого та особливо великого розмірів легалізації злочинних доходів, апелюючи до аналогічних критеріїв для злочинів проти власності⁷¹⁶ чи інших злочинів у сфері господарської діяльності⁷¹⁷.

З одного боку, маємо сказати, що такі підходи не позбавлені логіки, проте, з іншого, питання, чим керувався законодавець, встановлюючи ті чи інші критерії у складах злочинів, до яких апелюють науковці, також залишається без відповіді. Вважаємо, що ключовим фактором тут є те, що відмивання доходів – злочин із формальним складом, а, як зазначає О.О. Чаричанський, пов'язування суспільної небезпеки легалізації з певним розміром коштів, які є предметом злочину, навряд чи є правильним, оскільки це певним чином переорієнтовує склад злочину з формального на матеріальний⁷¹⁸.

Вважаємо, що стосовно складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, вказана теза набуває дуже важливого значення. Як вказувалось вище, процес відмивання злочинного майна складається з трьох етапів, однак, виходячи зі змісту диспозиції аналізованої кримінально-правової заборони, в деяких випадках особа може бути притягнута до відповідальності навіть при вчиненні лише одного з них, зокрема розшарування. А вже сама назва цього етапу говорить про те, що встановити точний розмір майна, яке особа мала на меті відмити, вочевидь, буде дуже складно, якщо взагалі можливо, особливо враховуючи те, що винувата особа, зважаючи на перспективу збільшення покарання як щонайменше вдвічі, навряд чи буде налаштована відкрити свої кінцеві наміри.

Крім цього, в ч. 1 ст. 15 Закону від 14 жовтня 2014 р. встановлено, що обов'язковому фінансовому моніторингу підлягають операції на

Клувер. – 2009. – С. 261.

⁷¹⁶ Пустовіт О. В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пустовіт Олег Васильович. – Донецьк, 2007. – С. 57–58.

⁷¹⁷ Лапунин М. М. Вторичная преступная деятельность и ее криминализация : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лапунин Михаил Михайлович. – Саратов, 2006. – С. 149; Эм В. Ю. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика легализации (отмывания) денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Эм Вадим Юрьевич. – Ростов-на-Дону, 2004. – С. 118–119.

⁷¹⁸ Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – С. 174.

суму, що дорівнює чи перевищує 150 000 гривень, а в ч. 3 ст. 5 згаданого Закону закріплено широке коло суб'єктів первинного фінансового моніторингу, до яких, крім фінансових установ, включено суб'єктів підприємницької діяльності, які: надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна; здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них; проводять лотереї; надають послуги з бухгалтерського обліку; нотаріусів, адвокатів, аудиторів.

Враховуючи наявність розбудованої системи фінансового моніторингу та зважаючи на дохід пересічного громадянина у вигляді середньомісячної заробітної плати, вважаємо сумнівним, що вчинення відмивання доходів у розмірах, передбачених у ч. 2 та ч. 3 ст. 209 КК України, можливе без співучасників, які досягли попередньої згоди на вчинення таких дій. Тому виключення з аналізованої статті КК таких ознак, як великий та особливо великий розміри, не пом'якшить кримінальну відповідальність винуватих осіб, у діях яких все одно вбачатимуться ознаки кваліфікованих складів відмивання доходів, пов'язаних із проблематикою співучасті.

Цікавою є позиція М.М. Лапуніна, який асоціює ознаку «великий розмір» не з предметом відмивання кримінальних доходів, а з об'єктивною стороною. В такій ситуації кваліфікований склад злочину має місце при операції на суму, більшу, ніж законодавчо закріплений критерій, навіть якщо злочинно одержані кошти складають не всю суму, а лише її частину⁷¹⁹.

Виходячи з цього, якщо, наприклад, дві особи, котрі вчинили дії з відмивання майна на суми коштів, що значно відрізняються, однак загальні суми правочинів були приблизно однаковими, то обидві ці особи мають бути притягнуті до відповідальності за тією самою частиною статті, що містить кваліфікований склад злочину, незважаючи на значну різницю у розмірі майна, що вони безпосередньо намагались відмити. Вважаємо, що застосування цього підходу на практиці порушуватиме принцип справедливості.

Погоджуємося з широко обговорюваною і у вітчизняній, і в зарубіжній науці тезою: інколи дуже складно чи взагалі неможливо визначити, що саме конкретна частина коштів або всі кошти, що

⁷¹⁹ Лапунин М. М. Вторичная преступная деятельность и ее криминализация : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лапунин Михаил Михайлович. – Саратов, 2006. – С. 149.

використовуються при вчиненні правочину, є доходом від злочину. Однак цей аргумент, скоріш за все, свідчить на користь доцільності виключення з досліджуваної кримінально-правової заборони таких ознак, як великий та особливо великий розмір, і звернення додаткової уваги на те, яким має бути мінімальний розмір злочинного доходу, який правозастосовним органам необхідно встановити для притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 209 КК України.

ПІСЛЯМОВА

Фактично легалізація злочинних доходів виникла задовго до її криміналізації та ухвалення перших нормативних актів, спрямованих на боротьбу з нею. Так, китайські торговці почали відмивати свої доходи ще понад 2000 років тому, однак безпосереднє включення відмивання до переліку кримінально караних діянь було пов'язане зі сплеском організованої злочинності спочатку в США, а згодом і в усьому світі. Проведений ретроспективний аналіз дозволяє виділити чотири ключові етапи генези відмивання: 1) виникнення як таких дій з відмивання злочинних доходів; 2) широке використання організованою злочинністю зазначених дій; 3) виникнення поняття «відмивання грошей»; 4) законодавче регулювання цієї проблеми.

Зважаючи на складну природу відмивання злочинних доходів як негативного явища, що вивчається в межах не лише юридичних, а і економічних наук, в теорії кримінального права варто використовувати не загальне, а саме кримінально-правове визначення відповідного поняття. В цьому аспекті під легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, слід розуміти вчинення дій з майном, здобутим внаслідок вчинення предикатного злочину, спрямованих на надання йому вигляду майна законного походження задля подальшого використання в господарській чи іншій законній діяльності. Пропоноване визначення дозволяє відрізнити відмивання від інших різновидів обігу майна злочинного походження (зокрема, його споживання; придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом; фінансування злочинної діяльності).

У ст. 209 КК України термін «легалізація» вживається в значенні, яке дисонує з визначеннями, виробленими суміжними дисциплінами, в т. ч. юридичними (криміналістикою, адміністративним правом тощо), що певним чином перекидає зміст і наслідки цього злочину, внаслідок чого викривляється суть аналізованого негативного явища. В результаті вчинення злочину, передбаченого ст. 209 КК України, майну злочинного походження лише надається вигляд майна законного походження, а тому відносно досліджуваного злочину й особливо в нормативно-правових актах доцільно використовувати термін «відмивання», загальноприйняте розуміння якого не суперечить кримінально-правовому.

Найбільшу загрозу відмивання майна злочинного походження створює для економічної системи країни. За таких обставин розташування ст. 209 КК України, що передбачає відповідальність за відмивання, в розділі VII Особливої частини «Злочини в сфері господарської діяльності» КК України слід визнати виправданим. Якщо узагальнити, то до негативних економічних наслідків відмивання злочинних доходів можна віднести, зокрема: викривлення споживання; штучне зростання цін; недобросовісну конкуренцію; негативні зміни в імпорті, вплив на виробництво, доходи та зайнятість; підвищення рівня відтоку капіталів; зменшення інвестицій; погіршення репутації фінансового сектору; викривлення економічної статистики. Крім цього, вчинення відмивання майна злочинного походження призводить до зростання корупційних проявів, розвитку організованої злочинності та збільшення її впливу (економічного та політичного) на суспільство. Загалом криміналізація відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні відповідає принципам криміналізації та є соціально обумовленою.

КК України становить основу національного законодавства про кримінальну відповідальність, що, однак, не виключає зростання ролі відповідних міжнародних договорів. Загальноєвропейське антилегалізаційне законодавство розвивається досить динамічно. Відповідна нормативно-правова база, що виникла в Європі тільки на початку 90-х рр. XX століття, вже кілька разів змінювалась. Так, питання протидії відмиванню злочинних доходів регулюються двома конвенціями РЄ і чотирма директивами ЄС. Позитивну роль у створенні ефективної системи протидії відмиванню відіграє та обставина, що положення останніх антилегалізаційних нормативних актів РЄ та ЄС (Варшавської конвенції та Четвертої директиви) узгоджуються між собою, не містячи принципових відмінностей щодо визначення елементів складу відмивання злочинних доходів. Зазначене обумовлено тим, що вдосконалення нормативного регулювання протидії відмиванню «брудних» доходів на рівні РЄ та ЄС взаємопов'язане: оновлення РЄ відповідних конвенційних положень тягне за собою зміни в антилегалізаційному законодавстві ЄС. Як наслідок, забезпечується розвиток відповідного загальноєвропейського законодавства в одному напрямі, що знаходить свій прояв, зокрема в тому, що наразі наявні тенденції розширення переліку предикатних злочинів і кола суб'єктів відмивання, встановлення більш гнучких вимог у частині доведення

суб'єктивної сторони відмивання та факту вчинення предикатного злочину. Вказані тенденції свідчать, крім усього іншого, про поступове підвищення рівня жорсткості кримінально-правових заходів для протидії відмиванню «брудного» майна.

Поява в КК України статті про відповідальність за відмивання майна, здобутого злочинним шляхом, є перш за все, результатом гармонізації національного законодавства з загальноєвропейським. Загалом ст. 209 КК України відповідає вимогам нормативних актів РЄ та ЄС, а завдяки змінам, внесеним на підставі Закону від 14 жовтня 2014 р., враховує сучасні тенденції розвитку загальноєвропейського антилегалізаційного законодавства. Водночас вітчизняному законодавцю (поряд з метою виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань) необхідно враховувати власні правові традиції, особливості національної правової системи і законодавчої техніки, а також стан законодавчого регулювання дотичних питань. У зв'язку з цим українець небажаним є механічне перенесення положень загальноєвропейського антилегалізаційного законодавства в регулятивне і кримінальне законодавство України.

Здійснюючи впровадження положень загальноєвропейського антилегалізаційного законодавства в КК України задля упередження зайвих складнощів треба, зокрема враховувати, що в перекладах відповідних конвенцій РЄ і трьох перших директив ЄС (у т. ч. офіційних) наявні розбіжності, яких оригінальні документи англійською мовою не містять.

На сучасному етапі (на відміну від 2001 р., коли склад досліджуваного злочину тільки з'явився в КК України) є підстави говорити про сформованість суспільних відносин в сфері протидії відмиванню злочинних доходів, що дозволяє, по-перше, визначити обов'язковий додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 209 КК України, як суспільні відносини, що виникають у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, і, по-друге, вказати на недоречність законодавчого визнання відмивання злочином проти правосуддя.

Для позначення предмета аналізованого злочину варто використовувати один термін – «майно», який більше притаманний вітчизняному кримінальному законодавству, ніж термін «дохід»; до того ж поняття майна включає в себе поняття «кошти». Причому в

антилегалізаційному законодавстві України поняття «майно» вжите в його цивільно-правовому розумінні, охоплюючи майнові права та обов'язки. Таким чином, в контексті ст. 209 КК України під майном слід розуміти будь-яку економічну вигоду, що може складатися з рухомого чи нерухомого майна будь-якого виду.

Визначення предикатного злочину (відповідно до чинної редакції ч. 1 примітки ст. 209 КК України) охоплює злочини невеликої тяжкості, серед яких переважна більшість не вчиняються з корисливих мотивів та внаслідок вчинення яких не одержуються доходи. Доцільним є встановлення порога у виді позбавлення волі на строк від двох і більше років (на підставі ст. 12 КК України), що дозволить відмежувати злочини невеликої тяжкості від усіх інших злочинів (в аспекті предикатності) і що узгоджуватиметься з п. «с» ч. 4 ст. 9 Варшавської конвенції та не суперечитиме Четвертій директиві.

Кошти, не сплачені як податки або інші обов'язкові платежі внаслідок вчинення злочинів, передбачених ст. 212 та ст. 212¹ КК України, які після набрання чинності Законом від 14 жовтня 2014 р., обґрунтовано (в т. ч. відповідно до вимог Варшавської конвенції) включено до переліку предикатних, наразі можуть виступати предметом відмивання, однак не у всіх випадках (наприклад, це виключається в тому разі, коли зазначені кошти не відокремлюються від інших активів суб'єкта господарювання, і відсутня характерна для об'єктивної сторони легалізації розірваність у часі між вчиненням предикатного діяння і подальшим відмиванням). Інкримінування ст. 209 КК України в таких випадках можливе за умови встановлення у вчиненому всіх інших об'єктивних та суб'єктивних ознак складу досліджуваного злочину. До того ж у зв'язку з розширенням кола предикатних злочинів, що стало результатом виключення з кримінального закону так званого податкового застереження, потребує перегляду тлумачення предмета відмивання за рахунок охоплення останнім майнової вигоди, утворюваної шляхом злочинної економії (не передачі належного, утримання майна).

Позначення форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, вказує на можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності як за закінчений злочин на будь-якому з трьох етапів відмивання, оскільки злочин вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої з дій, передбачених кримінально-право-

вою нормою, незалежно від того, чи вдалося особі досягнути мети – надання правомірною вигляду майну злочинного походження.

Загалом підхід національного законодавця до описання об'єктивної сторони відмивання узгоджується з загальноєвропейським законодавством про протидію легалізації злочинних доходів, однак потребує оптимізації. По-перше, в контексті відповідальності за ст. 209 КК України фінансові операції вчиняються на виконання правочинів, а тому законодавчого виокремлення не потребують. По-друге, нещодавнє включення до диспозиції ст. 209 КК України вказівки на зміну форми (перетворення) майна злочинного походження є недоцільним через охоплення відповідних дій першою формою об'єктивної сторони складу розглядуваного злочину. По-третє, злочинні дії з приховування та маскування не є чимось новим ні для вітчизняного законодавця, ні для правозастосовних органів, у зв'язку з чим розкриття їх змісту, хоч і в контексті відмивання, але безпосередньо в ст. 209 КК України, лише ускладнює законодавчу конструкцію вказаної кримінально-правової заборони.

Загальноєвропейське антилегалізаційне законодавство, вказуючи на притягнення до відповідальності і юридичних осіб за злочини, що означають відмивання, не уточнює, що така відповідальність має бути кримінальною, а не, наприклад, цивільною чи адміністративною. Тому антилегалізаційне законодавство України повністю реалізовувало вимоги міжнародних договорів у цій частині і до запровадження заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб (на підставі п. 1 ч. 1 ст. 96³ КК України); причому санкції, передбачені ст. 24 Закону від 14 жовтня 2014 р., навіть суворіші, ніж ті заходи, що закріплені для аналізованого злочину в КК України і мають застосовуватись до юридичних осіб. Своєю чергою, ситуація, коли суб'єктом злочину є фізична особа, але при цьому юридична особа може бути піддана заходам кримінально-правового характеру (зокрема за відмивання), не відповідає закріпленому Конституцією України положенню про індивідуальний характер юридичної відповідальності. У зв'язку з цим пропонуємо з п. 1 ч. 1 ст. 96³ КК України, яка закріплює підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, виключити слова та цифри «статтях 209 і 306».

«Прив'язка» віку особи, з якого може наставати кримінальна відповідальність за відмивання злочинних доходів, до часу набуття нею

повної дієздатності (18 років) є помилковою, бо наявність останньої не є обов'язковою для вчинення всіх злочинних дій, караних за ст. 209 КК України.

Вирішуючи проблему суб'єкта відмивання, слід, зокрема виходити з того, що відмивання доходів варто розглядати не як вид причетності до злочину, а як один із видів відмінної від неї вторинної злочинної діяльності. Тому на питання про обмеження кола суб'єктів аналізованого злочину шляхом виключення з нього осіб, які вчинили предикатний злочин, слід давати негативну відповідь.

У ст. 209 КК України прямо не вказано на мету передбаченого нею злочину, однак вона впливає з її змісту: на неї вказує позначена у диспозиції цієї кримінально-правової норми спрямованість дій. Тому можна стверджувати, що мета відмивання майна, здобутого злочинним шляхом, фактично полягає в тому, щоб представити його як законне, запобігаючи приверненню уваги правоохоронних органів і не розкриваючи фактичного джерела його походження. Крім того, вказана мета притаманна відмиванню за самою його суттю, у зв'язку з чим окремої вказівки на неї в аналізованій статті КК України не вимагається.

Закріплення в досліджуваній кримінально-правовій забороні таких кваліфікуючої та особливо кваліфікуючої ознак, як вчинення відмивання доходів у великому (ч. 2 ст. 209 КК) чи особливо великому (ч. 3 ст. 209 КК) розмірах, є недоцільним: по-перше, критерії, встановлені для визнання легалізації «брудних» доходів великою чи особливо великою, є необґрунтовано завищеними; по-друге, наявність таких ознак пов'язує суспільну небезпеку відмивання з певним розміром коштів, які виступають предметом злочину, що фактично переорієнтовує склад злочину з формального на матеріальний; по-третє, на практиці встановлення того, що саме конкретна частина майна чи все майно, яке використовується при вчиненні правочину, є доходом від злочину, – один із найскладніших аспектів доказування.

Основна відмінність складів злочинів, передбачених ст. 306 та ст. 209 КК України, полягає в джерелі походження відповідного майна: зокрема, в ст. 306 КК – це доходи, отримані виключно в результаті вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Незважаючи на масштаби наркозлочинності, суспільна небез-

пека відмивання доходів від цих категорій злочинів є рівнозначною тій, яку становить суспільна небезпека відмивання доходів від інших категорій злочинів, у зв'язку з чим подальше існування спеціального виду відмивання доходів, передбаченого ст. 306 КК, є недоцільним.

З урахуванням сказаного пропонуємо: 1) з диспозиції ч. 1 ст. 306 КК України виключити слова «Розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах або використання таких коштів для придбання об'єктів, майна, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих чи інших потреб»; 2) диспозицію цієї кримінально-правової норми викласти в такій редакції: «1. Використання майна, здобутого від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, – ...».

Серед усіх кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак відмивання загальноєвропейське законодавство звертає увагу на співучасть у вчиненні відмивання злочинних доходів, бо ефективна протидія аналізованій категорії злочинів, по-перше, відкриває додаткові можливості викриття організованих злочинних угруповань (адже аналізований злочин є вторинним), по-друге, знижує привабливість зайняття злочинною діяльністю через зниження фактору її надприбутковості. Наявність же у відповідній кримінально-правовій забороні (ст. 209 нашого КК) поряд з основним складом злочину двох кваліфікованих, виділених саме за ознаками співучасті, сприяє реалізації цього завдання в Україні.

Авторські редакції назви ст. 209 КК України, диспозицій її частин 1, 2 і 3, а також примітки цієї статті КК наводяться в додатку.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Азаров М. Я. Відмивання грошей: кримінально-правова кваліфікація, запобігання злочинності, законодавство та міжнародний досвід: навч. посіб./М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, П. В. Мельник, В. Р. Жвалюк. – Ірпінь: Нац. акад. ДПС України, 2004. – 308 с.
2. Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму: [Електронний ресурс]/Департамент фінансових розслідувань; Державна служба фінансового моніторингу України // Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2012. – 68 с. – Режим доступу: http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/792/1361363780.pdf.
3. Алешин К. Н. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, как преступление международного характера: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08/Алешин Константин Николаевич. – СПб., 2004. – 183 с.
4. Алиев В. М. Разработка российского законодательства о противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем: некоторые дискуссионные вопросы/В. М. Алиев, Б. С. Болотский // Государство и право. – 1999. – № 6. – С. 44-50.
5. Алиев В. М. Легализация (отмывание) доходов, полученных незаконным путем, как социальный и правовой феномен/В. М. Алиев // Российский следователь. – 2000. – № 4. – С. 30-35.
6. Алиев В. М. Уголовно-правовая характеристика легализации (отмывания) денежных средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем/В. М. Алиев // Российский следователь. – 2001. – № 1. – С. 17-23.
7. Андрушко П. П. Джерела кримінального права України: поняття, види/П. П. Андрушко // Право України. – 2011. – № 9. – С. 25-40.
8. Андрушко П. П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика/П. П. Андрушко, М. Є. Короткевич. – К.: Юрисконсульт, 2005. – 292 с.

9. Андрушко П.П. Проблеми кваліфікації легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом/П.П. Андрушко // Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні. – 2003. – № 7. – С. 4-32.
10. Андрушко П.П. Щодо відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у вигляді застосування до них заходів кримінально-правового характеру/П.П. Андрушко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С. 104-116.
11. Андрушко П.П. Міжнародні договори як джерело кримінального права/П.П. Андрушко, М.М. Васюк // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С. 224-227.
12. Андрущенко І. Боротьба з легалізацією (відмиванням) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом/І. Андрущенко // Вісник прокуратури. – 2002 – № 3. – С. 61-64.
13. Анисимов Л.Н. Международно-правовые средства противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем/Л.Н. Анисимов // Московский журнал международного права. – 2001– № 1. – С. 88-119.
14. Антипов В.І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю (теоретико-методологічні узагальнення)/В.І. Антипов. – Вінниця: ДП ДКФ, 2006. – 1039 с.
15. Апель А.Л. Как появляются “грязные” деньги/А.Л. Апель. – СПб.: Изд. дом “Бизнес-Пресса”, 1999. – 48 с.
16. Аркуша Л.І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09/Аркуша Лариса Ігорівна. – Одеса, 2011. – 40 с.
17. Аркуша Л.І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування: монографія/Л.І. Аркуша. – Одеса: Юрид. літ., 2010. – 376 с.

18. Бабичева Ю. А. Борьба с легализацией преступных доходов: опыт и перспективы/Ю. А. Бабичева // Финансы и кредит. – 2013. – № 16 (544). – С. 2-7.
19. Базилюк А. В. Роль законодавства у формуванні реалізації схем відмивання грошей та мотивація виводу капіталу за кордон/А. Базилюк // Економічний часопис ХХІ. – 2002. – № 5. – С. 11-13.
20. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Балобанова Дар'я Олександрівна. – Одеса, 2007. – 208 с.
21. Бантишев О. Ф. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика суб'єкта легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом/О. Бантишев, М. Костін // Юридичний радник: Журнал юристів України. – 2006. – № 3. – С. 142-146.
22. Барановський О. І. "Відмивання" грошей: сутність та шляхи запобігання/О. І. Барановський. – Х.: Форт, 2003. – 471 с.
23. Барбук А. В. Соотношение международного и внутригосударственного права: теоретические аспекты/А. Барбук // Журнал международного права и международных отношений. – 2005. – № 1. – С. 3-12.
24. Баулін Ю. В. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: матеріали наук.-практ. конференції/Ред.кол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: вид-во "Кроссрод", 2006. – С. 6-11.
25. Баулін Ю. Тенденції розвитку сучасного кримінального права України/Юрій Баулін // Юридичний вісник України. – 14-20 квітня 2007 р. – № 15.
26. Бахарев Д. В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты совершенствования механизма противодействия легализации доходов от организованной преступной деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Бахарев Дмитрий Владимирович. – М., 2006. – 150 с.
27. Безногих В. С. Становлення та розвиток законодавства Великобританії у протидії відмиванню коштів/В. С. Безногих // Економіка, фінанси, право. – 2011. – № 7. – С. 35-39.

28. Бекряшев А. К. Теневая экономика и экономическая преступность: электрон. учеб./А. К. Бекряшев, И. П. Белозеров, Н. С. Бекряшева, И. В. Леонов. – Омск: Омск. гос. ун-т: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/ch4p2.htm>.
29. Беницкий А. С. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств и иного имущества, приобретенных преступным путем: проблемы квалификации и совершенствования законодательства: монография/А. С. Беницкий. – Луганск: РИО ЛИВД, 2001. – 352 с.
30. Беницкий А. С. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации: монография/А. С. Беницкий, Б. Г. Розовский, О. Ю. Якимов. – Луганск: РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2008. – 496 с.
31. Беницкий А. С. Причетність до злочину: проблеми кримінальної відповідальності: монографія/А. С. Беницький. – Луганськ: СПД Рєзников В. С., 2014. – 552 с.
32. Беницький А. С. Визначення предикатного (основного) злочину, який передує відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом/А. С. Беницький // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 2. – С. 54-64.
33. Бенуа-Ромер Ф. Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського простору/Флоренц Бенуа-Ромер, Гайнріх Клебес; [переклад з англійської]. – К.: К. І. С., 2007. – 232 с.
34. Берзін П. С. Наслідки у складах злочинів у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: навчальний посібник/П. С. Берзін. – К.: КНТ, 2007. – 392 с.
35. Берзін П. С. Суб'єкт злочину/П. С. Берзін, В. О. Гацелюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 144-159.
36. Берзін П. С. Окремі проблеми застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб/П. С. Берзін, В. О. Гацелюк // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р./редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 153-158.

37. Белкін Л. М. Боротьба з відмиванням “брудних” грошей як чинник тінізації економіки/Л. М. Белкін // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. – 2012. – № 2. – С. 3-16.
38. Библик О. Н. Источники уголовного права Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Библик Олег Николаевич. – Омск. – 2005. – 228 с.
39. Білоус В. Т. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження: монографія/В. Т. Білоус, В. М. Попович, М. В. Попович. – Ірпінь: Академія ДПС, 2001. – 137 с.
40. Бирюков П. Н. Уголовная ответственность юридических лиц за преступления в сфере экономики (опыт иностранных государств)/П. Н. Бирюков. – М.: Юрлитинформ, 2008. – 136 с.
41. Богачова Л. Л. Система європейського та національного права: [Електронний ресурс]/Л. Л. Богачова // Теорія і практика правознавства. – 2012. – № 2. – 8 с. – Режим доступу: http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1.2012/Bogachova.pdf.
42. Бодаєвський В. П. Міжнародний договір як джерело законодавства України про кримінальну відповідальність: проблемні питання/В. П. Бодаєвський // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2012. – № 4. – С. 264-274.
43. Бондарєва М. В. Кримінально-правові аспекти відповідальності за легалізацію грошових коштів та іншого майна, здобутого незаконним шляхом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Бондарєва Марія Володимирівна. – К., 2000. – 17 с.
44. Борисов В. И. Проблемы технико-юридического конструирования норм об ответственности за преступления в сфере экономической деятельности/В. И. Борисов // Конституционные основы уголовного права: Материалы I Всероссийского конгресса по уголовному праву, посвященного 10-летию Уголовного кодекса Российской Федерации. – М.: ТК Велби, 2006. – С. 83-85.
45. Борьба с отмыванием доходов от индустрии наркобизнеса в странах Содружества/Б. С. Болотский, А. Г. Волеводз, Е. В. Воронова, Б. Ф. Калачев. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 248 с.

46. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспекти/С.Г. Гуржій, О.Л. Копиленко, Я.В. Янушевич та ін. – К.: Парламент. вид-во, 2005. – 216 с.
47. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом і фінансуванням тероризму: навчальний посібник/Р.П. Марчук, О.І. Попов, В.А. Онисьєв. – Т. 1.: Міжнародні нормативно-правові акти та стандарти. – К.: Міжнародна агенція “Бізон”, 2008. – 384 с.
48. Босхолов А.С. Уголовная ответственность за легализацию денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08/Босхолов Андрей Сергеевич. – М., 2005. – 187 с.
49. Бойко А.М. Детермінація економічної злочинності в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження): монографія/А.М. Бойко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 380 с.
50. Броневицька О.М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Броневицька Оксана Михайлівна. – Львів, 2011. – 244 с.
51. Букарев В.Б. Зарубежный опыт в сфере правового регулирования противодействия легализации (отмыванию) доходов, приобретенных преступным путем/В.Б. Букарев, Ю.В. Трунцевский, Н.А. Шулепов // Международное публичное и частное право. – 2007. – № 4. – С. 53-64.
52. Букарев В.Б. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) доходов, приобретенных преступным путем/В.Б. Букарев, Ю.В. Трунцевский, Н.А. Шулепов. – М.: Юрист, 2007. – 144 с.
53. Буткевич С.А. Легализация преступных доходов и наркобизнес: проблемы предупреждения и противодействия/С.А. Буткевич // II Балтийский юридический форум “Закон и правопорядок в третьем тысячелетии”: материалы международной научно-практической конференции; Санкт-Петербургский университет МВД России. – Калининград, 2014. – С. 175-179.
54. Буткевич С.А. Финансовый мониторинг как часть борьбы с легализацией преступных доходов и финансированием терроризма (по материалам Украины)/С.А. Буткевич // Вестник Краснодарского университета МВД России. – 2013. – № 3 (21). – С. 26-31.

55. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність: кримінологічна характеристика та шляхи запобігання: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08/Вербенський Михайло Георгійович. – Дніпропетровськ, 2010. – 40 с.
56. Взаимодействие международного и сравнительного уголовного права: учеб. пособие/науч. ред. проф. Н. Ф. Кузнецова. – М.: Городец, 2009. – 288 с.
57. Виноградов О. М. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом: наук.-практ. посіб./О. М. Виноградов, В. І. Лазуренко, Р. Р. Такташов та ін.; під. заг. ред. В. І. Лазуренка. – Донецьк: Каштан, 2006. – 166 с.
58. Висновок на проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)”: Висновок від 22 травня 2013 р.: [Електронний ресурс]/Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 7 с. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46901&pf35401=263076>.
59. Висновок на проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)”: Висновок від 22 травня 2013 р.: [Електронний ресурс]/Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 2 с. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46901&pf35401=263007>.
60. Висновок на проект Закону України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків”: Висновок від 3 вересня 2012 р.: [Електронний ресурс]/Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 5 с. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=42733&pf35401=231708>.
61. Висновок на проект Закону України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запро-

вадження інституту кримінальних проступків”: Висновок від 21 лютого 2014 р.: [Електронний ресурс]/Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 3 с. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=48706&pf35401=291613>.

62. Высоцкий Н.И. Легализация преступных доходов – уникальный криминальный феномен XXI века/Н.И. Высоцкий // Вестник образовательного консорциума Среднерусский университет. Серия: Юриспруденция. – 2014. – № 4. – С. 27-30.
63. Волженкин Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности по уголовному праву России/Б.В. Волженкин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2007. – 765 с.
64. Волобуєв А. Протидія легалізації майна, здобутого злочинним шляхом/А. Волобуєв // Вісник прокуратури. – 2003. – № 1. – С. 53-56.
65. Волобуев А. Криминалистические особенности легализации доходов, полученных незаконным путем/А. Волобуев, А. Литвинов // Законность. – 2001. – № 6. – С. 48-50.
66. Гавриш С.Б. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про внесення змін до Кримінального та кримінально-процесуального кодексів України”: [Електронний ресурс]/С.Б. Гавриш // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 3 с. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=13889&pf35401=27995>.
67. Гаєвський І.М. Відмивання коштів і корупція: співвідношення та аналіз взаємозв’язків/І.М. Гаєвський // Публічне право. – 2014. – № 3. – С. 78-84.
68. Гаєвський І.М. Новий закон про боротьбу з відмиванням коштів: аналіз сутності та мети правового регулювання/І.М. Гаєвський // Публічне право. – 2014. – № 4. – С. 93-98.
69. Гаєвський І.М. Ризик-орієнтований підхід у сфері боротьби з відмиванням коштів: термінологічний аналіз/І.М. Гаєвський // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 213-220.

70. Галецька Н.Б. Форми національної імплементації норм міжнародних договорів/Н. Галецька // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Вип. 57. – С. 19-24.
71. Гаркуша В.С. Діяльність підрозділів податкової міліції ДПА України по боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом/В. Гаркуша, А. Яковинець, О. Зоря // Вісник податкової служби України. – 2003. – № 21. – С. 12-14.
72. Гацелюк В.О. Рекомендації FATF як фактор криміналізації/В.О. Гацелюк // Наше право. – 2011. – № 3. – С. 109-113.
73. Гладкова Т.Л. Вторинне законодавство Європейського союзу/Т.Л. Гладкова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 1. – С. 121-127.
74. Глобалистика: Энциклопедия/гл. ред. И.И. Мазур, А.Н. Чумаков; Центр научных и прикладных программ “Диалог”. – М.: Радуга, 2003. – 1328 с.
75. Глушкова Е. Стадии и методы “отмывания” денежных средств в финансовой системе государства/Е. Глушкова // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1998. – № 12. – С. 27-35.
76. Гнатів І.М. Принцип “non bis in idem” у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Гнатів Ірина Михайлівна. – Львів, 2013. – 228 с.
77. Гнатовський М.М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору: дис. канд. юрид. наук: 12.00.11/Гнатовський Микола Миколайович. – К., 2002. – 193 с.
78. Гнетнев М.К. Вопросы отграничения составов преступлений, предусмотренных ст. 198 и ст. 209 УК Украины/М.К. Гнетнев, О.Ю. Якимов // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2005. – № 3. – С. 120-127.
79. Гнетнев М.К. Легалізація (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом, і приховування злочину: співвідношення складів злочину/М.К. Гнетнев, С.С. Якімова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2005. – № 4. – С. 164-169.

80. Голованов Н. М. Теневая экономика и легализация преступных доходов/Н. М. Голованов, В. Е. Перекислов, В. А. Фадеев. – СПб.: Питер, 2003. – 303 с.
81. Голомша М. “Відмивання” кримінально нажитих коштів – загроза національній безпеці України/М. Голомша // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 2. – С. 23-26.
82. Горелик А. С. Преступления против правосудия/А. С. Горелик, Л. В. Лобанова. – СПб.: Юридический центр пресс. – 2005. – 491 с.
83. Грибов А. С. Особенности дифференциации ответственности за экономические преступления в уголовном праве России, ФРГ и США: монография/А. С. Грибов. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 192 с.
84. Гришук В. К. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія/В. К. Гришук, О. Ф. Пасека. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 247 с.
85. Гришук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права/В. К. Гришук // Гришук В. К. Вибрані наукові праці. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 748-795.
86. “Грязные” деньги и закон. Правовые основы борьбы с легализацией преступных доходов/Под общей ред. Е. А. Абрамова. – М.: ИНФРА-М, 1994. – 296 с.
87. Гула Л. Ф. Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, що вчиняються організованими групами, як одна з форм економічної загрози фінансовому ринку/Л. Ф. Гула // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2014. – Вип. 1. – С. 331-342.
88. Гуревич А. Я. Средневековый купец/А. Я. Гуревич // Одиссей. Человек в истории. – М.: Наука, 1990. – С. 97-132.
89. Гуторова Н. А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием/Н. А. Гуторова. – Х.: Одиссей, 2003. – 256 с.

90. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів в Україні: монографія/Н. О. Гуторова. – Х.: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ. – 2001. – 384 с.
91. Данилевський А. О. Протидія відмиванню майна, здобутого злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (аналіз змін кримінального законодавства)/А. О. Данилевський, Ю. Г. Старовойтова, Ю. О. Старук // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України. – 2011. – № 2. – С. 79-88.
92. Данилюк Т. М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08/Данилюк Тетяна Миколаївна. – Львів, 2009. – 24 с.
93. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика: монографія/Л. М. Демидова. – Х.: Право, 2013. – 752 с.
94. Денисов В. Н. Розвиток правових засад та механізмів верховенства міжнародного права у внутрішньому праві України/В. Н. Денисов, А. Я. Мельник // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України. – К.: Юстініан, 2006. – 672 с.
95. Денисов И. К. Противодействие легализации (отмыванию) доходов, приобретенных преступным путем в российских корпорациях (уголовно-правовые и криминологические аспекты): автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08/Денисов Иван Константинович. – М., 2011. – 27 с.
96. Держави-члени Ради Європи: [Електронний ресурс]/Рада Європи // Офіційний сайт Ради Європи. – Режим доступу: <http://coe.kiev.ua/general/default4.htm>.
97. Детенизация экономики: опыт экономико-правового и экономико-математического исследования. Сб. науч. трудов/НАН Украины. ИЭПИ. – Донецк, 2000. – 250 с.
98. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки: навчальний посібник/Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – 5-те вид. – К.: Знання, 2006. – 213 с.

99. Диканова Т.А. Борьба с таможенными преступлениями и отмыванием "грязных" денег: методическое пособие/Т.А. Диканова, В.Е. Осипов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. – 310 с.
100. Дмитренко Е.С. Удосконалення чинного законодавства як шлях протидії ризикам легалізації злочинних доходів/Е.С. Дмитренко // Наукові праці НДФІ. – 2014. – Вип. 3. – С. 50-56.
101. Дмитриев О.В. Экономическая преступность и противодействие ей в условиях рыночной системы хозяйствования/отв. ред. М.П. Клейменов/О.В. Дмитриев. – М.: Юрист, 2005. – 396 с.
102. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Особенная часть: монография/В.Н. Додонов, О.С. Капинус, С.П. Щерба; под ред С.П. Щербы. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 544 с.
103. Доля Л.М. Класифікація об'єктів злочину легалізації (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом: [Електронний ресурс]/Л.М. Доля // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика). – 2008. – № 18. – 6 с. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/boz_2008_18_19.pdf.
104. Доля Л. Небезпека легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом/Л. Доля // Право України. – 2002. – № 2. – С. 89-93.
105. Доля Л. Про практику міжнародного співробітництва в питаннях протидії легалізації доходів, отриманих протиправним шляхом/Л. Доля // Вісник прокуратури. – 2002. – № 3. – С. 108-120.
106. Дрёмин В. "Отмывание" доходов: законодательное определение/В. Дремин // Юридический вестник (Одесса). – 2000. – № 2. – С. 80-81.
107. Дропа Я.В. Податкове навантаження та його вплив на економіку України/Я. Дропа, І. Чабан // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 213-218.
108. Дудін М.М. Підходи до вирішення проблем відмивання коштів кримінального походження та легалізації доходів в Україні/М.М. Дудін, В.Л. Давиденко // Вісник Харківського національного університету

імені В.Н. Каразіна. Серія: Право. – 2013. – № 1082. – Вип. 16. – С. 146-159.

109. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монографія/О.О. Дудоров. – К.: Юридична практика, 2003. – 924 с.
110. Дудоров О.О. Коментар статей 209 та 209¹ Кримінального кодексу України/О.О. Дудоров // Протидія відмиванню доходів, здобутих злочинним шляхом. Збірник нормативно-правових актів, міжнародних документів, коментарі. – К.: Атіка, 2003. – С. 203-244.
111. Дудоров О.О. Кримінальне право: навчальний посібник/О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк; за ред. М.І. Хавронюка. – К.: Ваїте, 2014. – 944 с.
112. Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 952 с.
113. Дудоров О.О. Предмет легалізації (відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом: до питання про узгодження Кримінального кодексу України та міжнародного законодавства/О.О. Дудоров, Т.М. Тертиченко // Митна безпека. – 2010. – № 1. – С. 70-87.
114. Дудоров О. Про розмежування придбання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом, і легалізації злочинних доходів/О. Дудоров, О. Ізотов // Вісник прокуратури. – 2008. – № 10. – С. 43-61.
115. Дудоров О. Проблеми кримінально-правової протидії порушенням законодавства України про фінансовий моніторинг/О. Дудоров, Ю. Старовойтова // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 2. – С. 28-36.
116. Дудоров О. Відмивання “брудних” доходів: погляд з України та Росії (Рецензія)/О. Дудоров // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 11. – С. 192-193.
117. Дудоров О.О. Протидія відмиванню злочинних доходів: зміни в національному антилегалізаційному законі/О. Дудоров, Т. Тертиченко // Вісник прокуратури. – 2011. – № 9 (123). – С. 57-62.
118. Дудоров О. Специфіка юридичної помилки при вчиненні злочинів із змішаною протиправністю/О. Дудоров // Право України. – 2011. – № 9. – С. 82-91.

119. Дудоров О. О. Обумовленість вдосконалення кримінального законодавства України законодавством Ради Європи та Європейського Союзу/О. О. Дудоров, Т. М. Тертиченко // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9-10 жовтня 2014 р./редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2014. – С. 89-94.
120. Дудоров О. О. Про кримінальну відповідальність нотаріуса за порушення вимог щодо здійснення фінансового моніторингу/О. О. Дудоров, Ю. Г. Старовойтова // Довідник нотаріуса. – 2014. – № 4. – С. 41-57.
121. Дудоров О. О. Класифікація економічних злочинів у кримінальному праві України та США/О. О. Дудоров, Д. В. Каменський // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2014. – № 4 (І). – С. 244-252.
122. Дудоров О. О. У пошуках оптимальної назви розділу VII Особливої частини Кримінального кодексу України/О. О. Дудоров, Д. В. Каменський // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 2. – С. 176-186: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/2_2015/50.pdf.
123. Дудоров О. О. Загальна характеристика антилегалізаційного законодавства Ради Європи/О. О. Дудоров, Т. М. Тертиченко // Азовські правові читання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Бердянськ, 15-16 травня 2015 р. – Бердянськ: ТОВ "Модем-1", 2015. – С. 69-75.
124. Дудоров О. Чи можуть відмиватись кошти, не сплачені як податки або інші обов'язкові платежі/Олександр Дудоров, Таїсія Тертиченко // Юридичний вісник України. – 14-20 лютого 2015 р. – № 6; 21-27 лютого 2015 р. – № 7.
125. Економічна безпека: навч. посіб./О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.; за ред. О. М. Джужі. – К.: Алерта; КНТ; Центр навчальної літератури, 2010. – 368 с.
126. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2013 р.: [Електронний ресурс]/Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим до-

ступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&c=download&file_id=185282.

127. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – жовтень 2014 р.: [Електронний ресурс]/Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&c=download&file_id=188635.
128. Емцева К. Э. Основные факторы, детерминирующие легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем/К. Э. Емцева // Вестник Краснодарского университета МВД России. – 2013. – № 4 (22). – С. 43-47.
129. Єпур Г. В. Впровадження міжнародно-правових актів в кримінальне законодавство України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Єпур Григорій Володимирович. – Х., 2005. – 195 с.
130. Елинский А. В. Уклонение от уплаты налогов как источник преступных доходов (по опыту зарубежных стран)/А. В. Елинский: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum5231/item5232.html>
131. Есаков Г. Юридическое лицо и ответственность (о новом английском законе)/Г. Есаков // Уголовное право. – 2007. – № 6. – С. 16-20.
132. Есаков Г. А. Варшавская конвенция Совета Европы 2005 г. и проблемы имплементации ее положений в российское законодательство/Г. А. Есаков // Преступления в сфере экономики: Российский и европейский опыт/Материалы II совместного российско-германского круглого стола (7 октября 2010 г.). – М.: Изд-во МГЮА, 2011. – С. 55-70.
133. Жеков В. І. Правочини, які порушують публічний порядок за цивільним законодавством України/Жеков Володимир Іванович: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Одеса, 2005. – 208 с.
134. Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз): монографія/О. О. Житний. – Х.: Одіссей, 2013. – 376 с.

135. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: наук.-практ. посібник/В. А. Журавель. – Х.: Одісей, 2005. – 312 с.
136. Жубрин Р. В. Противодействие легализации преступных доходов (зарубежный и российский опыт): монография/Р. В. Жубрин. – М.: АПКППРО, 2010. – 316 с.
137. Жубрин Р. В. Основы профилактики легализации преступных доходов: автореф. ... дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08/Жубрин Роман Владимирович. – М., 2013. – 61 с.
138. Жубрин Р. В. Международно-правовое сотрудничество в борьбе с легализацией преступных доходов/Р. В. Жубрин // Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации. – 2014. – № 5 (43). – С. 94-100.
139. Заблоцька О. Ю. Деякі аспекти оперативно-розшукової характеристики легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом/О. Ю. Заблоцька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право. – 2014. – Вип. 25. – С. 251-254.
140. Заблоцька О. Ю. Основні способи вчинення злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом/О. Ю. Заблоцька // Митна справа. – 2014. – № 2 (2.2). – С. 87-91.
141. Задоя К. П. Положення частини першої статті 3 Кримінального кодексу України як приклад невдалого "правового трансплантату"/К. П. Задоя // Вісник Вищої Ради юстиції. – 2012. – № 3. – С. 105-113.
142. Задоя К. П. Нормативна характеристика предикатного діяння, що передуює відмиванню доходів, за законодавством офшорних юрисдикцій Карибського регіону, які визнаються Україною/К. П. Задоя // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 2: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2013_2_12.pdf.
143. Зауваження до проекту Закону України про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Зауваження від 14 жовтня 2014 р.: [Електронний ресурс]/Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 9 с. – Режим

доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52162&pf35401=314971>.

144. Захаров В. П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: теоретико-правовий аспект/В. П. Захаров // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. – 2014. – № 801. – С. 180-186.
145. Звіт про підсумки роботи Державної служби фінансового моніторингу України за 2009 рік: [Електронний ресурс]/Державна служба фінансового моніторингу України. – К. – 2010. – 50 с. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2010/19.05.10/Zvit_DKFM_2009.pdf.
146. Звіт про підсумки роботи Державної служби фінансового моніторингу України за 2010 рік: [Електронний ресурс]/Державна служба фінансового моніторингу України. – К. – 2011. – 63 с. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2011/31.03.2011/Zvit2010.pdf.
147. Звіт про підсумки роботи Державної служби фінансового моніторингу України за 2011 рік: [Електронний ресурс]/Державна служба фінансового моніторингу України. – К. – 2012. – 48 с. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2012/06.02.2012/ZVIT%202011_1.pdf.
148. Звіт про підсумки роботи Державної служби фінансового моніторингу України за 2012 рік: [Електронний ресурс]/Державна служба фінансового моніторингу України. – К. – 2013. – 44 с. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2013/20130226/2012%20_21_02_2013.pdf.
149. Звіт про підсумки роботи Державної служби фінансового моніторингу України за 2013 рік: [Електронний ресурс]/Державна служба фінансового моніторингу України. – К. – 2014. – 42 с. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2014/20140226/zvit%202013.pdf.
150. Звіт про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за 9 місяців 2014 року: [Електронний ресурс]/Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури

ри України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=188313.

151. Звіт про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за 12 місяців 2013 року: [Електронний ресурс]/Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185359.
152. Звіт про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом з 20.11 по 31.12.2012 року: [Електронний ресурс]/Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=182980.
153. Звіт про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за 12 місяців 2011 року: [Електронний ресурс]/Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=173422.
154. Зеленецький В. С. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму: наук.-практ. посіб./В. С. Зеленецький, В. Л. Кротюк, Д. А. Файєр; Акад. правових наук України. Ін-т вивчення проблем злочинності. – Х.: ТОВ “Кроссрод”, 2007. – 668 с.
155. Зимин О. В. Типология легализации преступных доходов/О. В. Зимин // Научный портал МВД России. – 2008. – № 1. – С. 104-112.
156. Зимин О. В. Субъективная сторона преступлений, связанных с отмыванием преступных доходов/О. В. Зимин, В. А. Бодров // Научный портал МВД России. – 2008. – № 2. – С. 44-48.
157. Злоченко Я. М. Международное сотрудничество – основа противодействия легализации незаконных доходов/Я. М. Злоченко // Российский юридический журнал. – 2001. – № 2. – С. 123-130.
158. Иванов Л. О. Проблема уголовной ответственности юридических лиц и иных коллективных субъектов в трудах немецких юристов/Л. О. Иванов // Законодательство и экономика. – 2005. – № 1. – С. 63-71.

159. Иванов Э. А. Международно-правовые проблемы борьбы с легализацией преступных доходов: участие РФ в европейском сотрудничестве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10/Иванов Эдуард Александрович. – М., 1999. – 20 с.
160. Иванов Э. А. Отмывание денег и правовое регулирование борьбы с ним/Э. А. Иванов. – М.: Российский Юридический Издательский Дом, 1999. – 176 с.
161. Иванов Э. А. Система международно-правовых норм в сфере борьбы с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем/Э. А. Иванов // Государство и право. – 2005. – № 2. – С. 44-49.
162. Илько Ю. Д. Противодействие легализации доходов, полученных преступным путем: криминологический и уголовно-правовой аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Илько Юрий Дмитриевич. – Омск, 2003. – 198 с.
163. Кабакова Е. В. Борьба с легализацией преступного капитала: методы повышения эффективности/Е. В. Кабакова // Научный портал МВД России. – 2012. – № 3. – С. 85-88.
164. Калмиков Д. Деякі особливості змісту вини у злочинах з формальним складом/Д. Калмиков, М. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 6. – С. 62-69.
165. Кальман О. Актуальні питання протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом/О. Кальман // Вісник прокуратури. – 2002. – № 2. – С. 8-13.
166. Кальман О. Г. Проблеми удосконалення національного кримінального законодавства та його гармонізації із законодавством європейських країн/О. Г. Кальман // Протидія злочинності: теорія і практика: матеріали III міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 21 жовт. 2011 р.)/Нац. акад. прокуратури України, Нац. акад. СБУ, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ, К.: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 5-13.
167. Камынин И. Д. Противодействие легализации преступных доходов с учетом рекомендаций ФАТФ/И. Д. Камынин // Законность. – 2005. – № 4. – С. 18-22.

168. Капустин А.Я. Европейский Союз: интеграция и право: монография/А.Я. Капустин; отв. ред. И.П. Блищенко. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 436 с.
169. Капустник К. Проведення судово-економічних експертиз у справах, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) грошових коштів та майна, отриманих злочинним шляхом/К. Капустник, Н. Боголюбова // Право України. – 2005. – № 8. – С. 63-66.
170. Карпов Н.С. Предмет легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: деякі особливості/Н.С. Карпов, Р.М. Івасік // Митна справа. – 2014. – № 6. – С. 337-340.
171. Карпович О.Г. Противодействие легализации (отмыванию) преступных доходов в России/О.Г. Карпович – М.: Юрист, 2009. – 232 с.
172. Картрайт Г. Грязные деньги/[пер. с англ. С.В. Пономаренко]; под общей ред. и с предисл. Ф.М. Решетникова/Г. Картрайт. – М.: Прогресс, 1987. – 312 с.
173. Качка Т.А. Боротьба з відмиванням грошей: Комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України асquis Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом/Т.А. Качка. – К.: Реферат, 2004. – 288 с.
174. Кернер Х.-Х. Отмывание денег. Путеводитель по действующему законодательству и юридической практике/Харальд-Ханс Кернер, Эберхард Дах; общ. ред. А.Э. Жалинский; [пер. с нем. Т. Родионова, Дж. Воинова]. – М.: Международные отношения, 1996. – 235 с.
175. Кибальник А.Г. Современное международное уголовное право: монография/А.Г. Кибальник. – 2-е изд. – М.: Волтерс-Клувер, 2010. – 304 с.
176. Київець О.В. Міжнародно-правове регулювання боротьби з відмиванням "брудних" грошей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11/Київець Олена Валеріївна. – К., 2003. – 17 с.
177. Киричко В.М. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці: науково-практичний коментар/В.М. Киричко, О.І. Перепелиця/за заг. ред. В.Я. Тація. – Х.: Право, 2010. – 784 с.

178. Кириленко В. С. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем/В. С. Кириленко // Вопросы современной юриспруденции. – 2014. – № 35. – С. 32-36.
179. Киселев И. А. Борьба с отмыванием преступным доходов: пособие для сотрудников правоохранительных органов/И. А. Киселев. – М.: ИД “Юриспруденция”, 2010. – 88 с.
180. Клепицкий И. А. “Отмывание денег” в современном уголовном праве/И. А. Клепицкий // Государство и право. – 2002. – № 8. – С. 33-46.
181. Клепицкий И. А. Система хозяйственных преступлений/И. А. Клепицкий. – М.: Статут, 2005. – 572 с.
182. Ключко А. М. Окремі питання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом у банківській сфері/А. М. Ключко // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 228-232: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_40.pdf.
183. Кобилянська Л. М. Світова практика відмивання доходів: сучасні методи та тенденції/Л. М. Кобилянська, С. О. Хвалінський, М. Д. Осипчук // Наукові праці НДФІ. – 2014. – Вип. 2. – С. 117-125.
184. Ковальська В. В. Особливості компетенції суб'єктів протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом/В. В. Ковальська // Право і суспільство. – 2014. – № 3. – С. 243-249.
185. Коваленко В. В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму/В. В. Коваленко, С. О. Дмитров, А. В. Єжов. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 111 с.
186. Колесніченко В. В. Принципи права Європейського союзу: загальнотеоретичне дослідження: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01/Колесніченко Вадим Васильович. – Одеса, 2010. – 22 с.
187. Коляда П. “Випрані” гроші – 2. Проблеми застосування у практичній діяльності ст. 209 Кримінального кодексу України/Петро Коляда // Юридичний вісник України. – 25-31 травня 2002 р. – № 21; 1-7 червня 2002 р. – № 22.
188. Концепція розвитку системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму на 2005-2010 роки: Розпорядження від 3 серп-

ня 2005 р.: [Електронний ресурс]/Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/315-2005-p>.

189. Копелев Д. Н. Золотая эпоха морского разбоя. Пираты. Флибустьеры. Корсары/Д. Копелев. – М.: Остожье, 1997. – 495 с.
190. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монография/В. П. Корж. – Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 412 с.
191. Корж В. Типичные способы легализации преступных доходов. Сравнительный анализ законодательства России и Украины/В. Корж/Российская юстиция. – 2002. – № 4. – С. 62-63.
192. Користін О. Є. Сутність легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом/О. Є. Користін // Право України. – 2007. – № 5. – С. 60-64.
193. Користін О. Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні: монографія/О. Є. Користін. – К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 448 с.
194. Користін О. Є. Окремі аспекти діяльності слідчих та оперативних працівників щодо виявлення та розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом/О. Є. Користін, О. В. Тихонова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 249-254.
195. Корнієнко В. М. Протидія органів внутрішніх справ легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом/В. М. Корнієнко. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 228 с.
196. Королевська Н. Ю. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування кримінальної відповідальності за провадження господарської діяльності”: [Електронний ресурс]/Н. Ю. Королевська // Правовий портал “Ліга-Закон”. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GF70K00A.html.

197. Корчагин А. Г. Экономические преступления: политико-правовые аспекты/А. Г. Корчагин, А. М. Иванов, А. В. Щербаков. – Владивосток: изд-во ДВГУ, 1999. – 286 с.
198. Котке К. “Грязные” деньги – что это такое? Справочник по налоговому законодательству в области “грязных” денег/К. Котке; [пер. с нем]. – М.: Дело и Сервис, 1998. – 704 с.
199. Кравец Ю. П. Ответственность за коррупционные деяния и легализацию (отмывание) незаконно полученных доходов/Ю. П. Кравец // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Право. – 2002. – № 1. – С. 238-243.
200. Кримінальне право (Особлива частина): підручник/Бодаєвський В. О., Болдарь Г. Є., Гацелюк В. О., Гнетнев М. К. та ін.; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – 2-ге вид. – К.: Дакор, 2013. – 786 с.
201. Кримінальне право (Особлива частина): підручник/Бодаєвський В. О., Болдарь Г. Є., Гацелюк В. О., Гнетнев М. К. та ін.; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 1. – Луганськ: Елтон – 2, 2012. – 780 с.
202. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник/Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, О. В. Беньківський та ін.; ред. П. С. Матишевський та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
203. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник/Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид. перероб. і доп. – К.: Право, 2015. – 680 с.
204. Кримінальне право. Загальна частина: підручник/В. О. Гацелюк, М. К. Гнетнев, В. С. Гуславський та ін.; за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К.: Істина, 2011. – 1112 с.
205. Кропачев Н. М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система/Н. М. Кропачев. – СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. – 262 с.
206. Крулько І. І. Еволюція правових засад адаптації законодавства України до законодавства ЄС/І. І. Крулько // Наше право. – 2011. – № 4 (ч. 2). – С. 172-175.
207. Кудрявцев В. Н. Криминализация: оптимальные модели/В. Н. Кудрявцев // Уголовное право в борьбе с преступностью: сборник статей. – М.: ИГиП АН СССР, 1981. – С. 3-10.

208. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления/В. Н. Кудрявцев. – М.: Госюриздат, 1960. – 244 с.
209. Кузнецова Н. Ф. Контроль над легализацией преступных доходов в США/Н. Ф. Кузнецова, С. К. Багаудинова // Вестник Московского ун-та. Сер. 11. Право. – 1997. – № 6. – С. 39-49.
210. Куришко О. О. Аналіз світового досвіду у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті можливості його використання в Україні/О. О. Куришко // Фінансовий простір. – 2013. – № 2. – С. 8-15.
211. Куровская Л. Н. Противодействие легализации преступных доходов уголовно-правовыми мерами/Л. Н. Куровская. – М.: Изд-во "Юрлитинформ", 2006. – 144 с.
212. Куцевич М. П. Окремі аспекти виникнення міжнародно-правових зобов'язань держави з міжнародних договорів у сфері кримінального права/М. П. Куцевич // Вісник Вищої Ради юстиції. – 2011. – № 4. – С. 145-154.
213. Куцевич М. П. Проблеми визначення меж застосування КК України у відповідності з вимогами міжнародних актів щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму/М. П. Куцевич // Європейські перспективи (політика, економіка, право). – 2014. – № 7. – С. 79-83.
214. Куцевич М. П. Проблеми виконання приписів ратифікованих міжнародних актів у кримінальному праві України/М. П. Куцевич // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11-12 жовтн. 2012 р.)/голов. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Право, 2012. – С. 442-446.
215. Куцевич М. П. Деякі питання застосування Кримінального кодексу України у разі зміни необхідних умов реалізації принципів його чинності/М. П. Куцевич // Адвокат. – 2014. – № 7. – С. 33-36.
216. Ларичев В. Д. Совершенствование законодательства о борьбе с "отмыванием" денег, полученных преступным путем/В. Д. Ларичев // Государство и право. – 1992. – № 11. – С. 99-107.

217. Лапунин М. М. Вторичная преступная деятельность: понятие, виды, проблемы квалификации, криминализации и пенализации: монография/М. М. Лапунин; науч. ред. Н. А. Лопашенко. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 240 с.
218. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика/Т. А. Лесниевски-Костарева. – 2-е изд. – М.: Норма, 2000. – 400 с.
219. Лилли П. Грязные сделки. Тайная правда о мировой практике отмыwania денег, международной преступности и терроризме/П. Лилли. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – 400 с.
220. Литовченко Д. Ю. Институты борьбы с коррупцией и легализацией доходов, полученных преступным путем в Российской Федерации: проблемы и противоречия/Д. Ю. Литовченко // Теоретические и прикладные аспекты современной науки. – 2015. – № 9-6. – С. 101-105.
221. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія/С. Я. Лихова. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006. – 573 с.
222. Лихова С. Я. Конституція України та кримінальне законодавство України (окремі питання взаємодії)/С. Я. Лихова // Вісник Конституційного Суду України. – 2005 – № 2. – С. 92-97.
223. Лиховая С. Я. Уголовная ответственность юридических лиц по законодательству Украины // С. Я. Лиховая/Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2014. – № 2. – С. 151-161.
224. Логинов Е. Л. Отмывание денег через интернет-технологии: методы использования электронных финансовых технологий для легализации криминальных доходов и уклонения от уплаты налогов: учеб. пособие для студ. вузов/Е. Л. Логинов. – М.: ЮНИТИ, 2005. – 206 с.
225. Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономики: авторский комментарий к уголовному закону (раздел VIII УК РФ)/Н. А. Лопашенко. – М.: Волтерс Клувер. – 2006. – 673 с.
226. Лопашенко Н. А. Уголовная политика: монография/Н. А. Лопашенко. – М.: Волтерс Клувер. – 2009. – 608 с.

227. Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономической деятельности: монография. В 2 ч. Ч. II/Н. А. Лопашенко. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 640 с.
228. Лукашук И. И. Международное право в судах государств/И. И. Лукашук. – СПб.: Россия – Нева, 1993. – 302 с.
229. Лунеев В. В. Проблемы борьбы с отмыванием денежных средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем (Материалы “круглого стола”)/В. В. Лунеев, Н. В. Тогонидзе // Государство и право. – 2001. – № 2. – С. 106-119.
230. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.01/Луць Людмила Андріївна. – Львів, 2004. – 448 с.
231. Маєвська А. А. Універсальна юрисдикція і Римський статут Міжнародного кримінального суду/А. А. Маєвська // Проблеми законності. – 2001. – Вип. 47. – С. 198-205.
232. Макарова Н. Н. Налоговые преступления, легализация (отмывание) денежных средств в России и за рубежом с использованием оффшорных финансовых центров и юрисдикции банковской тайны/Н. Н. Макарова // Налоговый вестник. – 2000. – № 7. – С. 183-186.
233. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом/П. Маланчук; [пер. з англ.]. – 7-ме вид. – Х.: Консум, 2000. – 592 с.
234. Малиновський А. І. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”: [Електронний ресурс]/А. Малиновський. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – 5 с. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52162&pf35401=313000>.
235. Маркунцов С. А. Уголовно-правовой запрет: теоретический аспект/С. А. Маркунцов; под науч. ред. А. Э. Жалинского. – М.: Юрлитинформ, 2007. – 112 с.
236. Марченко М. Н. Право Европейского союза. Вопросы истории и теории: учебное пособие/М. Н. Марченко, Е. М. Дерябина. – М.: Проспект, 2010. – 432 с.

237. Марчук Р.П. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму: довідник. – Т. 1.: Міжнародні нормативно-правові акти та стандарти/Р.П. Марчук, О.І. Попов, В.А. Онисьєв. – К.: Бізон, 2008. – 880 с.
238. Махніцький І.О. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)”: [Електронний ресурс]/[І.О. Махніцький, П.Д. Петренко, А.А. Кожем’якін та ін.] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 3 с. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46901&pf35401=262799>.
239. Медвідь Т.А. Соціально-економічні прояви зростання масштабів злочинності та легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом/Т.А. Медвідь // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1. – С. 56-60.
240. Мезенцева І.Є. Кримінально-правові і кримінологічні аспекти легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08/Мезенцева Ірина Євгенівна. – Х., 2002. – 215 с.
241. Мельников В.Н. Противодействие легализации незаконных доходов/В.Н. Мельников, А.Г. Мовсесян. – М.: МЦФЭР, 2007. – 528 с.
242. Мельничук М.В. Нормативно-правова регламентація сфери протидії легалізації доходів/М.В. Мельничук // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 6. – С. 91-96.
243. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ від 2 березня 2007 р.: [Електронний ресурс]/Міністерство економіки України // Офіційний сайт Міністерства економіки. України. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
244. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки: Наказ від 18 лютого 2009 р.: [Електронний ресурс]/Міністерство економіки України // Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/129891/file/Metod_TinEk.doc.

245. Михайлов В. И. Противодействие легализации доходов от преступной деятельности: правовое регулирование, уголовная ответственность, оперативно-розыскные мероприятия и международное сотрудничество/В. И. Михайлов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 427 с.
246. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Михайлов Олексій Олексійович. – К., 2008. – 190 с.
247. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення: Рекомендації від 16 лютого 2012 р.: [Електронний ресурс]/Пленарне засідання FATF // Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. – 147 с. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2012/22.03.2012/1.pdf.
248. Міловідов Р. М. Ефективність кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Міловідов Руслан Миколайович; Академія адвокатури України. – К., 2012. – 222 с.
249. Молчанова Т. Противодействие отмыванию денег: украинско-российский опыт: монография:/Т. Молчанова, В. Некрасов, С. Корсун, Г. Усатый. – К.: КНТ, 2007. – 238 с.
250. Морина Б. Сесть ближе. Отмена уголовной статьи, предусматривающей наказание за фиктивное предпринимательство, означает, что... закрывать смогут чаще/Белла Морина // Бизнес. – 2011. – № 38 (973).
251. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; 12.00.01/Мохончук Сергій Михайлович. – Х., 2014. – 39 с.
252. Музика А. На шляху до міжнародної кримінально-правової політики/Анатолій Музика, Єфрем Лашук // Юридичний вісник України. – 19-25 липня 2008 р. – № 29.
253. Музика А. А. Порівняльні кримінально-правові дослідження в Україні (сучасний етап)/Анатолій Музика // Юридичний вісник України. – 26 квітня – 2 травня 2008 р. – № 17.

254. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія/А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К.: Паливода А. В., 2011. – 192 с.
255. Мякота Є. В. До питання комплексного підходу в попередженні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом/Є. В. Мякота // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 3. – С. 44-47.
256. Навроцький В. О. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять/В. О. Навроцький // Право України. – 2011. – № 9. – С. 20-25.
257. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник/В. О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
258. Навроцький В. О. Роль кримінально-правових засобів у протидії негативним проявам у сфері економіки/В. О. Навроцький // Збірник наукових праць Львівського державного університету внутрішніх справ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lvduvs.edu.ua/nauk/visnyky/nvse/01_2009/01_2009.htm
259. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: монографія/О. В. Наден. – Х.: Право, 2012. – 272 с.
260. Наумов А. В. Применение уголовно-правовых норм. По материалам следственной и прокурорско-судебной практики: учебное пособие/А. В. Наумов. – Волгоград: Издательство ВСШ МВД СССР, 1973. – 176 с.
261. Наумов А. В. Российское уголовное право: курс лекций: в 3 т./А. В. Наумов. – 5-е издание. – Т. 1: Общая часть. – М.: Волтерс Клувер, 2011. – 768 с.
262. Некрасов В. А. Виявлення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (оперативно-розшуковий аспект): навч.-практ. посіб./В. А. Некрасов, Л. В. Борець, С. Ю. Мироненко. – К.: КНТ, 2008. – 88 с.
263. Нерсисян В. А. Понятие и формы вины в уголовном праве/В. А. Нерсисян // Правоведение. – 2002. – № 2 (241). – С. 67-82.
264. Низамов Е. Тактика морского разбоя/Е. Низамов // Коммерсантъ. Деньги. – 2010. – № 19. – С. 51-57.

265. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления/А. С. Никифоров // Государство и право. – 2000. – № 8. – С. 18-27.
266. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности/А. С. Никифоров. – М.: АО “Центр ЮрифоР”, 2002. – 204 с.
267. Никулина В. А. Отмывание “грязных” денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия/В. А. Никулина. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 160 с.
268. Нікулов В. Боротьба з легалізацією “брудних” грошей/В. Нікулов // Вісник прокуратури. – 2002. – № 6. – С. 89-93.
269. Ніколайченко Г. М. Вплив глобалізації на національну політичну й правову культуру: [Електронний ресурс]/Г. М. Ніколайченко // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 392-397. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09ngmipk.pdf>.
270. Ображиев К. В. Формальные (юридические) источники российского уголовного права: монография/К. В. Ображиев. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 216 с.
271. Олійник П. В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення: монографія/П. В. Олійник. – Х.: Право, 2011. – 208 с.
272. Осика І. Деякі проблеми боротьби з “відмиванням” грошей як міжнародним злочином/І. Осика // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 4. – С. 155-159.
273. Осмаев И. Б. Международные и национальные правовые средства борьбы с отмыванием преступных доходов/И. Б. Осмаев. – М.: РУДН, 1999. – 296 с.
274. Осминин Б. И. Заключение и имплементация международных договоров и внутригосударственное право: монография/Б. И. Осминин. – М.: Инфотропик Медиа, 2010. – 400 с.
275. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация/В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин и др.; отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М.: Наука, 1982. – 303 с.

276. Отмывание грязных денег: международные и национальные системы противодействия/А. И. Рымарук, Ю. М. Лысенков, В. В. Капустин, С. А. Синянский. – К.: Юстініан, 2003. – 544 с.
277. Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Павлик Людмила Василівна. – Львів, 2013. – 248 с.
278. Панов М. І. Встановлення протиправності як необхідна умова правильної кваліфікації злочинів/М. І. Панов // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. (15 травня 2008 р.)/головн. ред. В. І. Борисов. – Х.: Право, 2008. – С. 17-21.
279. Панов М. І. Об'єкт і система господарських злочинів/М. І. Панов, М. М. Панов // Україна юридична. – 2010. – № 5. – С. 13-20.
280. Панов М. І. Проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права/М. І. Панов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 103-125.
281. Панов М. "Заходи кримінально-правового впливу" як новела у кримінальному законодавстві України/Микола Панов, Сергій Харитонов/Юридичний вісник України. – 22-28 лютого 2014 р. – № 8.
282. Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Панов Микола Миколайович. – Х., 2006. – 194 с.
283. Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Пасека Олексій Федорович. – Львів, 2010. – 20 с.
284. Пельо А. Б. Особливості відмивання грошей в умовах віртуалізації світового фінансового ринку/А. Б. Пельо // Інтелект ХХІ. – 2014. – № 3. – С. 24-34.
285. Першочергові заходи у зв'язку з входженням України до Ради Європи: Постанова від 13 листопада 1995 р.: [Електронний ресурс]/Президія Верховної Ради України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/690/95-пв>.

286. Пивоваров В.В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Пивоваров Володимир Володимирович. – Х., 2003. – 229 с.
287. Письменський Є.О. Кримінальне та міжнародне право: основні елементи взаємодії/Є.О. Письменський // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2010. – № 2. – С. 277-286.
288. План дій Європейського союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ: План від 12 грудня 2001 р.: [Електронний ресурс]/Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_494.
289. План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки: План від 18 червня 2007 р.: [Електронний ресурс]/Європейський союз; Україна // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_956.
290. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
291. Погорелов О.В. Легалізація кримінальних доходів як провідна форма економічної злочинності в умовах глобалізації/О.В. Погорелов // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. – 2013. – Т. 21. – Вип. 7 (4). – С. 242-253.
292. Полторацький О.Б. Кримінально-правова характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія/О.Б. Полторацький. – Луганськ: Промдрук, 2013. – 360 с.
293. Пономаренко Ю.А. Чинність і дія кримінального закону в часі: монографія/Ю.А. Пономаренко. – К.: Атіка, 2005. – 288 с.
294. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія/В.М. Попович. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 546 с.
295. Попович В.П. Імплементация норм міжнародного кримінального права у кримінальне законодавство України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Попович Віталія Петрівна. – Львів, 2010. – 322 с.

296. Правова доктрина України: у 5 томах. – Т. 5: Кримінально-правові науки: стан, проблеми та шляхи розвитку/В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.С. Батиргарєєва та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. – Х.: Право, 2013. – 1240 с.
297. Практика застосування судами міжнародних договорів України щодо визнання і виконання вироків іноземних судів: [Електронний ресурс]/[підг. В.М. Філатовим, З.П. Бортновською] // Офіційний сайт Верховного Суду України. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1D7348711B86FF1BC2257B7C0044A31F](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1D7348711B86FF1BC2257B7C0044A31F).
298. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27 червня 2014 р. [Електронний ресурс]/Європейський союз; Україна // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
299. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
300. Про боротьбу з корупцією: Кримінальна конвенція від 27 січня 1999 р.: [Електронний ресурс]/Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
301. Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: Конвенція від 20 грудня 1988 р.: [Електронний ресурс]/Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_096.
302. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
303. Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності: Конвенція від 8 листопада 1990 р.: [Електронний ресурс]/Рада Європи // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_029.

304. Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму: Конвенція від 16 травня 2005 р.: [Електронний ресурс]/Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_948.
305. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23 травня 2013 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-18>.
306. Про внесення змін до Директиви Ради ЄС 91/308/ЕЕС від 10 червня 1991 р.: Директива від 4 грудня 2001 р.: [Електронний ресурс]/Європейський парламент; Рада Європейського союзу // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_501.
307. Про внесення змін до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 18 травня 2010 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-17>.
308. Про Державний бюджет України на 2014 рік: Закон України від 16 січня 2014 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>.
309. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 28 грудня 2014 р. [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-viii>.
310. Про державний суверенітет України: Декларація від 16 липня 1990 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
311. Про додаткові заходи щодо боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом: Указ від 19 липня 2001 р.: [Електронний

ресурс]/Президент України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/532/2001>.

312. Про додаткові заходи щодо посилення боротьби з приховуванням неоподаткованих доходів, а також відмивання доходів, одержаних незаконним шляхом: Указ від 22 червня 2000 р.: [Електронний ресурс]/Президент України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/813/2000>.
313. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 травня 2003 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/852-15>.
314. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
315. Про Єдину державну інформаційну систему у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму: Постанова від 10 грудня 2003 р.: [Електронний ресурс]/Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1896-2003-п>.
316. Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму: Директива від 26 жовтня 2005 р.: [Електронний ресурс]/Європейський парламент; Рада Європейського союзу // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_774.
317. Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів: Директива від 10 червня 1991 р.: [Електронний ресурс]/Рада Європейських співтовариств // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_148.
318. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
319. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фі-

нансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

320. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 28 листопада 2002 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.
321. Про запобігання тероризму: Конвенція від 16 травня 2005 р.: [Електронний ресурс]/Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_712.
322. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
323. Про затвердження Програми протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на 2002 рік: Постанова від 15 травня 2002 р.: [Електронний ресурс]/Кабінет Міністрів України; Національний банк України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/676-2002-п>.
324. Про заходи щодо недопущення мінімізації податкових зобов'язань, вивезення капіталів за кордон, а також відмивання коштів через офшорні зони: Розпорядження від 18 липня 2005 р.: [Електронний ресурс]/Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/271-2005-р>.
325. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
326. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу: Закон України від 21 листопада 2002 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-15>.

327. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>.
328. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1906-15>.
329. Про міжнародну дійсність кримінальних вироків: Європейська конвенція від 28 травня 1970 р.: [Електронний ресурс]/Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_341.
330. Про недопущення використання фінансової системи з метою легалізації злочинних грошових коштів: Директива від 10 червня 1991 р.: [Електронний ресурс]/Рада Європейського Союзу // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_148.
331. Про організаційні заходи, спрямовані на виконання зобов'язань України, передбачених Висновком Парламентської асамблеї Ради Європи від 26 вересня 1995 р. № 190 щодо заявки України на вступ до Ради Європи: Постанова від 20 липня 1996 р.: [Електронний ресурс]/Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/690/95-пв>.
332. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.
333. Про передачу провадження у кримінальних справах: Конвенція Ради Європи від 15 травня 1972 р.: [Електронний ресурс]/Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_008.
334. Про перелік офшорних зон: Розпорядження від 23 лютого 2011 р.: [Електронний ресурс]/Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-p>.

335. Про План заходів щодо реалізації положень Висновку № 190 (1995) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи та Резолюції № 1862 (2012) Парламентської асамблеї Ради Європи “Функціонування демократичних інституцій в Україні”: Постанова від 11 квітня 2012 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4631-17>.
336. Про право міжнародних договорів: Віденська конвенція від 23 травня 1969 р.: [Електронний ресурс]/Організація Об’єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_118.
337. Про практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Постанова від 15 квітня 2005 р. №5: [Електронний ресурс]/Пленум Верховного Суду України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05>.
338. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31 жовтня 1995 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/398/95-вр>.
339. Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Віденської конвенції про право міжнародних договорів: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 14 квітня 1986 р.: [Електронний ресурс]/Президія Верховної Ради Української РСР // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2077-11>.
340. Про проект Закону України про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом: Постанова від 15 листопада 2001 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2805-14>.
341. Про Сорек рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF): Постанова від 28 серпня 2001 р.: [Електронний ресурс]/Кабінет Міністрів України; Національний банк України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1124-2001-п>.

342. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
343. Про утворення Державної міжвідомчої комісії з питань впровадження в законодавство України норм і стандартів Ради Європи: Розпорядження від 11 березня 1996 р.: [Електронний ресурс]/Президент України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/48/96-рп>.
344. Про утворення міжвідомчої робочої групи з дослідження методів та тенденцій у відмиванні грошей та інших доходів, одержаних злочинним шляхом: Розпорядження від 21 серпня 2001 р.: [Електронний ресурс]/Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2001-р>.
345. Про утворення міжвідомчої робочої групи з дослідження методів та тенденцій у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом: Постанова від 2 жовтня 2003 р.: [Електронний ресурс]/Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1565-2003-п>.
346. Про утворення Навчально-методичного центру перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з питань фінансового моніторингу в сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму: Розпорядження від 13 грудня 2004 р.: [Електронний ресурс]/Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/899-2004-р>.
347. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р.: [Електронний ресурс]/Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
348. Проблемы общей теории права и государства: учебник/И. В. Варламова, В. В. Лазарев, В. В. Лапаева и др.; под ред. В. С. Нерсисянца. – М.: Норма, 2004. – 832 с.
349. Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо протидії легалізації (відмиванню) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом: наук.-практ. посібник/О. З. Гладун, О. Є. Ко-

ристін, І. Є. Мезенцева, В. В. Молодик, О. О. Седлецький, М. С. Туркот, Н. Я. Якимчук. – К.: Алерта, 2013. – 312 с.

350. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, здобутих злочинним шляхом: науково-практичний посібник/О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Н. І. Дідик, Ю. І. Кіржецький, В. В. Кундик, І. А. Федчак, С. В. Цибочкін; за заг. ред. О. В. Авраменка. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 280 с.
351. Проти транснаціональної організованої злочинності: Конвенція від 15 листопада 2000 р.: [Електронний ресурс]/Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
352. Протидія легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму: навчальний посібник/С. Г. Гуржій, С. М. Ключке, В. М. Кірсанов та ін. – К.: Такі справи, 2008. – 560 с.
353. Пузырев С. А. Роль подразделений финансовых разведок в борьбе с легализацией преступных доходов/С. А. Пузырев // Актуальные проблемы финансовой безопасности России: сборник научных трудов по материалам научно-практической конференции. – Тамбов, 2015. – С. 94-99.
354. Пустовіт О. В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Пустовіт Олег Васильович. – Донецьк, 2007. – 284 с.
355. Путятю В. Проблеми боротьби з відмиванням “брудних” грошей/В. Путятю // Вісник податкової служби України. – 2002. – № 20. – С. 33-36.
356. Радутний О. Е. Вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи/О. Е. Радутний // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р./редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 244-248.
357. Разинкин В. С. Правовое обеспечение конкурентоспособности в сфере коммерции России/В. С. Разинкин // Российский следователь. – 2005. – № 6. – С. 20-22.

358. Расюк Е. Протидія відмиванню грошей, одержаних від злочинної діяльності у сфері обігу наркотичних засобів транснаціональними організованими групами/Е. Расюк // Право України. – 2004. – № 4. – С. 87-91.
359. Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве/авт. коллектив: В. Н. Денисов, В. И. Евинтов, Я. Азуд и др. – К.: Наукова думка, 1992. – 242 с.
360. Решняк М. Г. Понятие уголовного закона и его соотношение с понятиями уголовного законодательства и уголовного права/М. Г. Решняк // Вестник Международного юридического института. – 2012. – № 2: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iuaj.net/node/1005>.
361. Рибинський Є. І. Діяльність міжнародних організацій з боротьби із відмиванням брудних грошей/Є. І. Рибинський // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2013. – Вип. 60. – С. 424-428.
362. Римський статут міжнародного кримінального суду: Статут від 17 липня 1998 р.: [Електронний документ]/Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_i40.
363. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну “законодавство”): Рішення від 9 липня 1998 р.: [Електронний ресурс]/Конституційний Суд України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>.
364. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України): Рішення від 7 липня 1998 р.: [Електронний ресурс]/Конституційний Суд України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-98>.

365. Рішення Конституційного Суду України у справі за Конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального права в часі): Рішення від 19 квітня 2000 р.: [Електронний ресурс]/Конституційний Суд України/Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-00>.
366. Родионова Т. А. Влияние международного права на отечественное уголовное законодательство: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Родионова Татьяна Александровна. – Челябинск, 2011. – 25 с.
367. Розгон О. В. Межі та обмеження права власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/Розгон Ольга Володимирівна. – Х., 2005. – 225 с.
368. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики/за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2006. – 624 с.
369. Ролз Дж. Теорія справедливості/Дж. Ролз; [пер. з англ О. Мокровольський]. – К.: Основи, 2001. – 822 с.
370. Романюк О. Кримінальне законодавство України та міжнародно-правові стандарти у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: співвідношення/О. Романюк // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 5. – С. 39-46.
371. Рощина І. О. Ефективність норм кримінального права України у запобіганні злочинам: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Рощина Інна Олександрівна. – К., 2009. – 221 с.
372. Сабанина О. В. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Сабанина Ольга Валерьевна. – Екатеринбург, 2004. – 24 с.
373. Савченко А. “Відмивання” грошей: кримінально-правовий і порівняльний аспекти/А. Савченко // Право України. – 1997. – № 5. – С. 38-42.
374. Савченко А. В. Конституція як джерело кримінального законодавства України та США/А. В. Савченко // Вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – Вип. 3. – С. 12-18.

375. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08/Савченко Андрій Володимирович. – К., 2007. – 616 с.
376. Сажина М. А. Экономическая теория: учебник для вузов/М. А. Сажина, Г. Г. Чибриков. – 2-е изд. – М.: Норма, 2007. – 672 с.
377. Саруханян В. О. Международно-правовые средства борьбы с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10/Саруханян Вазген Оганесович. – М., 2010. – 24 с.
378. Середа Т. М. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу/Т. М. Середа // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 50-56.
379. Середа Т. М. Загальнотеоретична характеристика механізму імплементації норм права Європейського Союзу в Україні/Т. М. Середа // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 405-411.
380. Сивак М. М. Примітки статей Особливої частини Кримінального кодексу України: теоретико-прикладний аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Сивак Микола Миколайович. – К., 2013. – 180 с.
381. Симов'ян С. В. Протидія легалізації злочинних доходів у Франції/С. В. Симов'ян // Європейські перспективи. – 2013. – № 3. – С. 184-187.
382. Синянський С. О. Удосконалення національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах посилення інтеграційних процесів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01/Синянський Сергій Олександрович. – К., 2005. – 20 с.
383. Сироїд Т. Л. Міжнародно-правова протидія легалізації доходів, одержаних від правопорушень, пов'язаних із корупцією/Т. Л. Сироїд, Д. О. Гарбазей // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 95-104.
384. Скалозуб Л. П. Законодавче забезпечення протидії злочинам у сфері економіки в діяльності підрозділів Державної служби боротьби з

економічною злочинністю: збірник підзаконних актів/Л. П. Скалозуб, В. І. Василичук. – Львів: ЗУКЦ, 2008. – 258 с.

385. Соловьев А. В. Борьба с легализацией преступных доходов в России: фарс или реальность?/А. В. Соловьев // Следователь. – 2003. – № 5. – С. 52-59.
386. Солонина Ю. Ю. Легализация (отмывание) денежных доходов с помощью страховых компаний как угроза экономической безопасности сферы страхования/Ю. Ю. Солонина // Актуальные проблемы финансовой безопасности России: сборник научных трудов по материалам научно-практической конференции. – Тамбов, 2015. – С. 176-182.
387. Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей: Рекомендації від 25 вересня 2003 р.: [Електронний ресурс]/Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/835_001/page.
388. Сорока Р. С. Причини та умови відмивання злочинних доходів в Україні/Р. С. Сорока, Г. І. Сунак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2014. – Вип. 1. – С. 103-111.
389. Сотніченко В. С. Юридична особа як суб'єкт кримінальної відповідальності: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08/Сотніченко, Володимир Степанович. – К, 2013. – 18 с.
390. Стан та структура злочинності в Україні (2010-2011 рр.) [Електронний ресурс]/Міністерство внутрішніх справ України // Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. – 42 с. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/doccatalog/document?id=717065>.
391. Стан та структура злочинності в Україні (станом на 20 листопада 2012 р.) [Електронний ресурс]/Міністерство внутрішніх справ України // Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. – 42 с. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/doccatalog/document?id=813149>.
392. Старовойтова Ю. Г. Кримінально-правова протидія порушенням законодавства України про фінансовий моніторинг: монографія/Ю. Г. Старовойтова. – Луганськ: ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2009. – 272 с.

393. Старовойтова Ю.Г. Загальна частина кримінального права Англії та США: навчальний посібник/Ю.Г. Старовойтова. – К.: Атіка, 2012. – 104 с.
394. Старук Ю.О. Кримінальна відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Старук Юлія Олександрівна. – К., 2010. – 20 с.
395. Старук Ю.О. Кримінальна відповідальність за використання майна, здобутого від незаконного обігу наркотиків: монографія/Ю.О. Старук. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 320 с.
396. Статут Ради Європи: Статут від 5 травня 1949 р.: [Електронний ресурс]/Рада Європи // Офіційний сайт Ради Європи в Україні. – Режим доступу: <http://coe.kiev.ua/docs/cets/cets001.html>.
397. Столярський О.В. Міжнародно-правове співробітництво у боротьбі з відмиванням грошей від наркобізнесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11/Столярський Олег Васильович. – К., 2006. – 19 с.
398. Стосовно боротьби з легалізацією ("відмиванням") коштів, одержаних злочинним шляхом: Заява від 28 серпня 2001 р.: [Електронний ресурс]/Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1-2001-з>.
399. Стрельбицька Л.М. Відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів громадян в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення/Л.М. Стрельбицька // Юридична Україна. – 2005. – № 5. – С. 36-38.
400. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти: навчальний посібник/Є.Л. Стрельцов. – Одеса: Астропринт, 2000. – 476 с.
401. Стрельцов Є. Нове "обличчя" у кримінальному праві чи нове обличчя кримінального права.../Євгеній Стрельцов // Юридичний вісник України. – 22-28 червня 2013 року. – № 25.
402. Сухов Ю. Ответственность за легализацию доходов, добытых преступным путем, по новому Уголовному кодексу Украины/Ю. Сухов // Вестник налоговой службы Украины. – 2001. – № 29. – С. 34-37.
403. Таганцев Н.С. Русское уголовное право/Н.С. Таганцев. – В 2-х т. – Т. 1: Общая часть. – Тула: Автограф, 2001-800 с.

404. Талалаев А. Н. Юридическая природа международного договора/А. Н. Талалаев. – М.: Изд-во ИМО, 1963. – 263 с.
405. Талан М. В. Совершенствование уголовно-правовых норм об ответственности за легализацию преступных доходов с учетом законодательных поправок 2010-2011 гг./М. В. Талан // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2012. – № 3. – С. 50-59.
406. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навчальний посібник/В. Я. Тацій. – Х.: Вища школа, 1994. – 75 с.
407. Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: монографія/В. І. Борисов, Л. М. Демидова, Л. В. Дорош та ін.; за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. – Х.: Право, 2011. – 344 с.
408. Тер-Аванесов И. Г. Легализация денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08/Тер-Аванесов Игорь Геннадьевич. – Ставрополь. – 2005. – 191 с.
409. Тертиченко Т. М. Легалізація злочинних доходів: дискусійні питання визначення кола предикатних злочинів/Т. М. Тертиченко // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 23-24 вересня 2011 р. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 395-399.
410. Тертиченко Т. М. Міжнародний договір як джерело кримінального права/Т. М. Тертиченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 2. – С. 185-188.
411. Тертиченко Т. М. Суб'єкт легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: норми міжнародного права, зарубіжний досвід та вітчизняне кримінальне законодавство/Т. М. Тертиченко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 189-198.
412. Тихий. В. П. Кримінальне право України і конституційне право України/В. П. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 2. – С. 60-66.

413. Тихомиров Ю. А. Публичное право: учебник/Ю. А. Тихомиров. – М.: БЕК, 1995. – 496 с.
414. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь/Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов та ін.; за ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 31 с.
415. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія: [Електронний ресурс]/за ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576 с. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/tyn_ekon/03_2.htm.
416. Тосунян Г. А. Противодействие легализации (отмыванию) денежных средств в финансово-кредитной системе: опыт, проблемы, перспективы: учеб.-практ. пособие/Г. А. Тосунян, А. И. Викулин. – М.: Дело, 2001. – 256 с.
417. Третьяков В. И. Организованная преступность и легализация криминальных доходов: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08/Третьяков Владимир Иванович. – Ростов-на-Дону, 2009. – 55 с.
418. Третьяков И. Л. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Третьяков Иван Львович. – М., 2002. – 28 с.
419. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія/З. А. Тростюк. – К.: Атіка, 2003. – 144 с.
420. Трунцевский Ю. В. Нормы международного права как источник российского уголовного права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Трунцевский Юрий Владимирович. – Рязань, 1995. – 194 с.
421. Тугункин Г. И. Идеологическая борьба и международное право/Г. И. Тугункин. – М.: Международные отношения, 1967. – 176 с.
422. Тулиглович М. А. Структура уголовно-правовой нормы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Тулиглович Максим Анатольевич. – Омск, 2006. – 22 с.
423. Туркевич І. Деякі питання криміналізації відмивання доходів, одержаних незаконним шляхом/І. Туркевич, С. Шапченко // Підприємство, господарство і право. – 1998. – № 12. – С. 19-21.

424. Ужва Л. О. Кримінально-правова охорона економічної системи України і деяких країн зарубіжжя (порівняльне дослідження): дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08/Ужва Лілія Олександрівна. – Х., 2004. – 205 с.
425. Узагальнення практики розгляду судами України кримінальних справ про злочини, передбачені статтями 209, 209¹ та 306 КК України/пров. М. Є. Короткевич, П. П. Андрушко // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2005. – № 7. – С. 16-35.
426. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник/П. С. Берзін, Т. А. Денисова, О. О. Дудоров та ін.; за заг. ред. В. О. Навроцького. – Київ: Юрінком Інтер, 2013. – 711 с.
427. Усатий Г. Криміногенна ситуація, що склалася у сфері легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом/Григорій Усатий // Юридичний вісник України. – 2003. – № 4. – С. 20-28.
428. Усатий Г. О. Проблеми кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом/Г. О. Усатий // Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні. – 2004. – № 8. – С. 312-342.
429. Фесенко Є. В. Проблеми структури об'єкта як елемента складу злочину/Є. В. Фесенко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Число 1 (14). – С. 234-236.
430. Филатова М. А. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, полученных преступным путем, по законодательству России и Австрии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Филатова Мария Алексеевна. – М., 2014. – 27 с.
431. Филимонов В. Д. Норма уголовного права/В. Д. Филимонов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 281 с.
432. Фитуни Л. Л. Финансовый мониторинг: учеб.-метод. пособие/Л. Л. Фитуни; под общ. ред. А. Т. Никитина, С. А. Степанова. – М.: Изд-во МНЭ-ПУ, 2002. – 550 с.
433. Франчук В. В. Кримінально-правові засоби охорони економіки України: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08/Франчук Василь Валерійович. – Львів, 2015. – 272 с.

434. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник/П.Л. Фріс. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.
435. Фріс П.Л. Юридична особа як суб'єкт злочину за законодавством країн Європи та Америки/П.Л. Фріс, І.Б. Медичкий // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Серія юридична. – 2007. – Вип. 3. – С. 338-344.
436. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.08/Хавронюк Микола Іванович. – К., 2007. – 557 с.
437. Хавронюк М.І. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України"/Микола Хавронюк // Юридичний вісник України. – 31 травня – 6 червня 2014 р. – № 22 (Інформаційно-правовий банк). – С. 2-9.
438. Харламова А. А. К вопросу об ответственности за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества/А. А. Харламова // Журнал российского права. – 2015. – № 5 (221). – С. 93-100.
439. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України/П. В. Хряпінський. – Х.: Харків юридичний, 2009. – 840 с.
440. Цепелев В. Конвенция об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности/В. Цепелев // Российская юстиция. – 2001. – № 11. – С. 55-56.
441. Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08/Чаричанський Олександр Олександрович. – Х., 2004. – 205 с.
442. Чаричанський О. О. Предмет легалізації (відмивання) прибутків, одержаних незаконним шляхом/О.О. Чаричанський // Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні. – 2002. – Вип. 4. – С. 214-227.

443. Чаричанський О.О. Суб'єкт легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом/О. Чаричанський // Право України. – 2003. – № 1. – С. 54-56.
444. Черкаський І.Б. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму”: [Електронний ресурс]/І.Б. Черкаський // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 5 с. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=33147&pf35401=126421>.
445. Чуйков А.С. Деякі питання предмета легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом/А. Чуйков // Закон и жизнь. – 2013. – № 5. – С. 43-46.
446. Чупрова Е.В. Ответственность за экономические преступления по уголовному праву Англии/Е.В. Чупрова. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 208 с.
447. Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/Швець Анна Юріївна. – К., 2011. – 20 с.
448. Шебунов А.А. Борьба с легализацией незаконно полученных доходов по уголовному праву ФРГ/А.А. Шебунов // Государство и право. – 1998. – № 6. – С. 78-87.
449. Шевченко Є.В. До питання про структуру кримінально-правової норми/Є.В. Шевченко // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2012. – № 118. – С. 125-133.
450. Шеремет С.В. Борьба с легализацией преступных доходов в условиях глобализации/С.В. Шеремет // Современные тенденции развития финансовой системы России: материалы Межрегиональной научно-практической конференции; Ростовский государственный экономический университет. – Ростов, 2015. – С. 179-181.
451. Шимон С.І. “Правочин” як цивільно-правовий термін: юридичне нововведення чи лінгвістичне уточнення?/С.І. Шимон // Юридична Україна. – 2009. – № 7. – С. 68-72.

452. Шостко О. Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.08/Шостко Олена Юріївна. – Х., 2010. – 446 с.
453. Шотт П. А. Справочное руководство по борьбе с отмыванием денег и финансированием терроризма и дополнение в отношении специальной рекомендации IX/П. А. Шотт/Всемирный банк. Международный банк реконструкции и развития. – 2-е изд. – Вашингтон, 2005. – 303 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/INTAML/Resources/2454_WB_Russian.pdf.
454. Щербина С. Острови скарбів для олігархів: [Електронний ресурс]/Сергій Щербина // Економічна правда. – 6 червня 2012. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/06/6/324644/>.
455. Щодо виявлення та інформування про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу: Рекомендації від 18 серпня 2003 р.: [Електронний ресурс]/Методологічна рада Головкин України // Правовий портал "Ліга: Закон". – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN6725.html.
456. Щодо вступу України до Ради Європи: Висновок від 26 вересня 1995 р.: [Електронний ресурс]/Парламентська асамблея Ради Європи // Офіційний сайт Ради Європи в Україні. – Режим доступу: <http://coe.kiev.ua/uk/index.htm>.
457. Эм В. Ю. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика легализации (отмывания) денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08/Эм Вадим Юрьевич. – Ростов-на-Дону, 2004. – 213 с.
458. Энциклопедия уголовного права. Т. 19. Преступления в сфере экономической деятельности. Издание проф. Малинина. – СПб., 2012. – 1209 с.
459. Юридичні терміни. Тлумачний словник/уклад. В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.; за ред. В. Г. Гончаренка. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 2004. – 320 с.
460. Якимов О. О недостатках законодательного регулирования противодействия легализации (отмыванию) преступных доходов/О. Якимов // Уголовное право. – 2003. – № 1. – С. 100-102.

461. Якимов О. Соотношение ответственности субъекта легализации и "других" лиц, указанных в статье 174 УК РФ/О. Якимов // Уголовное право. – 2008. – № 2. – С. 95-98.
462. Якимова С. В. Протидія та запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, як злочину, що містить ознаки корупції (з огляду на міжнародні рекомендації)/С. В. Якимова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – Вип. 3. – С. 362-369.
463. Яни П. С. Незаконное предпринимательство и легализация преступно приобретенного имущества (Окончание)/П. С. Яни // Законность. – 2005. – № 4. – С. 13-17.
464. Яни П. С. Ответственность за легализацию: нужен ли приговор по делу о предикатном преступлении?/П. С. Яни // Законность. – 2005. – № 8. – С. 9-14.
465. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія//Г. З. Яремко; за ред. В. О. Навроцького. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 432 с.
466. Ярмаки В. Х. Международное гуманитарное право, которое применяется в период вооруженных конфликтов, и имплементация его Украиной: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11/Ярмаки Владимир Христофорович. – Х., 2003. – 198 с.
467. Яценко С. С. Ніякого покарання без закону (стаття 7 Конвенції про захист прав людини і основних свобод): аспекти реалізації/С. С. Яценко // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 5. – С. 79-89.
468. Alldridge P. Are Tax Evasion Offences Predicate Offences for Money-Laundering Offences?/Peter Alldridge // Journal of Money Laundering Control. – 2001. – Vol. 4. – Iss. 4. – P. 350-359.
469. Amrani H. The Development of Anti-money Laundering Regime: Challenging Issues to Sovereignty, Jurisdiction, Law Enforcement, and Their Implications on the Effectiveness in Countering Money Laundering/Hanafi Amrani. – Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, 2012. – 226 p.

470. Anti-money Laundering: Practice Note: [Electronic Resource]/The Law Society // Official web-site of the Law Society. – 2013. – 137 p. – Mode of access: <http://www.lawsociety.org.uk/Advice/Practice-notes/AML/documents/AML-practice-note/>.
471. Bartlett B.L. The negative effects of money laundering on economic development/B.L. Bartlett // Platypus Magazine. – 2002. – Number 77 (December). – P. 18-23.
472. Basic information on the European Union: [Electronic Resource] // Official web-site of the European Union. – Mode of access: http://europa.eu/about-eu/basic-information/index_en.htm.
473. Bekendtgørelse af straffeloven: Lov af 17. juni 2008: [Elektronisk ressource]/Folketinget // Dansk lovgivning database. – Tilstand af æsler: <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=164192>.
474. Blanke H.-J. The European Union After Lisbon: Constitutional Basis, Economic Order and External Action/Hermann-Josef Blanke, Stelio Mangiameli. – Heidelberg; Dordrecht; London; New York: Springer. – 2012. – 300 p.
475. Bowden S. Money laundering: key issues and possible action/Stephen Bowden. – London: Commonwealth Secretariat, 1997. – 54 p.
476. Butler P. Cyber Crime, Financial Fraud and Money Laundering: Understanding The New Threat Landscape: [Electronic Resource]/Phil Butler // World-Check: Expert Talk. – Mode of access: <http://acceluscdn.thomsonreuters.com/accelus-pdf/GRC00331-Cybercrime-Phil-Butler.pdf>.
477. Camdessus M. Money Laundering: the importance of International Countermeasures: [Electronic Resource]/Michel Camdessus // Plenary meeting of the FATF, Paris, February 10, 1998. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/np/speeches/1998/021098.htm>.
478. Case of K.-F. v. Germany (144/1996/765/962): 27 November 1997 [Electronic Resource]/European Court of Human Rights // Official web-site of the European Court of Human Rights. – Mode of access: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58119>.
479. Chalmers D. European Union Law: Cases and Materials/Damian Chalmers, Gareth Davies, Giorgio Monti. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 1150 p.

480. Corruption Perceptions Index 2003: [Report]; [Electronic Resource]/Transparency International. – Berlin, 2003. – 8 p. – Mode of access: <http://archive.transparency.org/content/download/3222/19543/file/cpi2003.pressrelease.en.pdf>.
481. Corruption Perceptions Index 2011: [Report]; [Electronic Resource]/Transparency International. – Berlin, 2011. – 7 p. – Mode of access: http://files.transparency.org/content/download/101/407/file/2011_CPI_EN.pdf.
482. Council Act of 26 July 1995 drawing up the Convention on the protection of the European Communities' financial interests: Convention [26 July 1995 (95/C 316/03)]/Council of the European Union // Official Journal of the European Communities. – 1995. – № C 316. – Volume 38. – P. 48-57.
483. Desroches F.J. Drug Trafficking and Organized Crime in Canada: A Study of High Level Drug Networks/Frederick J. Desroches // Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption/edited by Margaret E. Beare. – Toronto: University of Toronto Press, 2003. – P. 237-255.
484. Durrieu R. In Rethinking Money Laundering & Financing of Terrorism in International Law: Towards a New Global Legal Order/Roberto Durrieu. – Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013. – 508 p.
485. Estimating illicit financial flows resulting from drug trafficking and other transnational organized crimes: [Research report] // United Nations Office on Drugs and Crime. – Viena: UNO, 2011. – 138 p.
486. Explanatory report to the Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime/Council of Europe. – Strasbourg: Council of Europe Publishing and Documentation Service; Croton, NY: Manhattan Pub.Co., 1991. – 76 p.
487. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism: [Electronic Resource]/Council of Europe // Official web-site of the Council of Europe. – Mode of access: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/198.htm>.
488. Fisch J. Power or Weakness? On the causes of the worldwide expansion of European international law/Jörg Fisch // Journal of the History of international Law. – 2004. – Volume 6. – Issue 1. – P. 21-25.

489. German Criminal Code: Law [13 November 1998]: [Electronic Resource]/Bundestag of the Federal Republic of Germany; [translated by Prof. Dr. Michael Bohlander] // Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz. – Mode of access: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html.
490. Global Risks 2011: An Initiative of the Risk Response Network/World Economic Forum. – Geneva: WEF, 2011. – 56 p.
491. Harding L. Euro 2012: Uefa urged to investigate \$4bn corruption allegations in Ukraine: [Electronic Resource]/Luke Harding, David Leigh // Official web-site of The Guardian. – Mode of access: http://www.guardian.co.uk/football/2012/jun/20/euro-2012-corruption-allegations-ukraine%3Futm_source%3Dtwitterfeed%26utm_medium%3Dtwitter&usg=ALkJrhiGjNbqmbkbNzmDV5hoTBkHXy-XhQ.
492. Hopton D. Money Laundering: A Concise Guide for All Business/Doug Hopton. – Burlington: Gower Publishing, 2006. – 182 p.
493. How EU works: Countries: [Electronic Resource] // Official web-site of European Union. – Mode of access: http://europa.eu/about-eu/countries/index_en.htm.
494. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation: FATF Recommendations [6 February 2012]: [Electronic Resource]/Financial Action Task Force // Official web-site of the Financial Action Task Force. – 128 p. – Mode of access: http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf.
495. Italy's Comments on the Review of the Third AML Directive: [Electronic Resource]/European Commission // Official web-site of the European Commission. – 7 p. – Mode of access: http://ec.europa.eu/internal_market/company/financial-crime/received_responses/responses-to-the-consultation/italian-authorities_en.pdf.
496. Joint action adopted by the Council on the basis of Article K. 3 of the Treaty on European Union, on making it a criminal offence to participate in a criminal organization in the Member States of the European Union: Joint action [21 December 1998 (98/733/JHA)]/Council of the European Union // Official Journal of the European Communities. – 1998. – № L 351. – Volume 41. – P. 1-2.

497. Keh D.I. Drug Money in a changing world: Economic Reform and Criminal Finance/Douglas I. Keh. – Viena: UNODC, 1996. – Technical paper № 4. – 21 p.
498. Kirvan G. Cybercrime: The Psychology of Online Offenders/Gráinne Kirwan, Andrew Power. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 280 p.
499. Kodeks karny: Ustawa [6 czerwca 1997 r.]: [Zasobów elektronicznych]/Sejm Rzeczypospolitej Polskiej // Oficjalna strona Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. – Tryb dostępu: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W DU19970880553>.
500. Lea J. Money Laundering and Criminal Finance: [Electronic Resource]/John Lea // John Lea's web-site. – Mode of access. – <http://www.bunker8.pwp.blueyonder.co.uk/orgcrim/3807.htm>.
501. Levi M. Money-laundering risks and e-gaming: a European overview and assessment: [Final report]/Michael Levi. – Brussels: European Gaming and Betting Association, 2009. – 30 p.
502. Luban D. Contrived Ignorance/David Luban // Georgetown Law Journal. – 1999. – Vol. 87. – P. 957.
503. Marriage A. Secret structures, hidden crimes: Urgent steps to address hidden ownership, money laundering and tax evasion from developing countries/Alex Marriage. – Brussels: Eurodad, 2013. – 40 p.
504. McDonell R. Money Laundering Methodologies and International and Regional Counter-Measures: [Electronic Resource]/Rick McDonell // Gambling, Technology and Society: Regulatory Challenges for the 21st Century (Sydney, 7-8 May, 1998)/Australian Institute of Criminology. – 1998. – 17 p. – Mode of access: http://www.aic.gov.au/events/aic%20upcoming%20events/1998/~/_media/conferences/gambling/mcdonnell.pdf.
505. McDowell J. The Consequences of Money Laundering and Financial Crime – Economic Perspectives: [Electronic Resource]/John McDowell // Electronical Journal of the US Department of State. – 2001. – Volume 6. – Number 2. – P. 6-8. – Mode of access: <http://www.ait.org.tw/info/sa/zhtw/DOCS/ijee0501.pdf>.
506. Miettinen S. Criminal Law and Policy in the European Union/Samuli Miettinen. – Abingdon: Routledge, 2013. – 248 p.

507. Mitsilegas V. Money Laundering Counter-measures in the European Union: A New Paradigm of Security Governance Versus Fundamental Legal Principles/Valsamis Mitsilegas. – The Hague; London; New York: Kluwer Law International, 2003. – 207 p.
508. Money Laundering and Financial Crimes Country Database/United States Department of State, Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs // INCSR. – 2013. – Volume II. – 437 p.
509. Odeh I.A. Anti-money Laundering and Combating Terrorist Financing for Financial Institutions/Ismail A. Odeh. – Pittsburgh: Dorrance Publishing, 2010. – 300 p.
510. On combating terrorism: Council Framework Decision [13 June 2002 (2002/475/JHA)]/Council of the European Union // Official Journal of the European Communities. – 2002. – № L 164. – Volume 45. – P. 3-8.
511. On the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing: Proposal for a Directive [5 February 2013]: [Electronic Resource]/European Parliament, Council of the European Union // Official web-site of the European Union's law. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52013PC0045:EN:NOT>.
512. Pinto R. Money Laundering as an Autonomous offence/Ricardo Pinto, Ophelia Chevalier; [edited and approved by Rafael Franzini Batlle]. – Washington: Inter-American Drug Abuse Control Commission, 2006. – 35 p.
513. Quillen J.L. The International Attack on Money Laundering: European Initiatives/Jeffrey Lowell Quillen // Duke Journal of Comparative & International Law. – 1991. – Volume 1. – № 1. – P. 213-240.
514. Quirk P.J. Money Laundering: Muddying the Macroeconomy/P.J. Quirk // Finance & Development. – 1997. – Volume 34 (1). – Issue 1. – P. 7-9.
515. Reuter P. Chasing dirty money: the fight against money laundering/Peter Reuter, Edwin M. Truman. – Washington: Institute for International Economics, 2004. – 218 p.
516. Scherrer A. G8 Against Transnational Organized Crime/Amandine Scherrer. – Farnham; Burlington: Ashgate Publishing, 2009. – 187 p.

517. Schneider F. New Estimates for the Shadow Economies all over the World/Friedrich Schneider, Andreas Buehn, Claudio E. Montenegro // *International Economic Journal*. – 2010. – Volume 24. – Issue 4. – P. 443-461.
518. Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Do We Know?/Friedrich Schneider, Robert Klinglmaier // CREMA Working Paper. – 2004. – Number 3. – 5 p.
519. Seagrave S. Lords of the Rim: the invisible empire of the overseas Chinese/Sterling Seagrave. – New York: Putnam Publishers, 1995. – 354 p.
520. Semerak O. The great Euro 2012 scam: [Electronic Resource]/Ostap Semerak // Official web-site of the Kyivpost. – Mode of access: <http://www.kyivpost.com/opinion/op-ed/the-great-euro-2012-scam.html#.T-rpEXVu3yS>.
521. Tanzi V. Money Laundering and the International Financial System: [Working Paper]/Vito Tanzi. – Washington: International Monetary Fund, 1996. – No. 96/55. – 14 p.
522. Tax Crimes as a “Predicate Offense” for Money Laundering?: [Electronic Resource] // Official web-site of The Tax Times. – 2012. – February 22. – Mode of access: <http://thetaxtimes.blogspot.com/2012/02/tax-crimes-as-predicate-offense-for.html>.
523. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community: Treaty [13 December 2007] // Official Journal of the European Union. – 2007. – Volume 50. – 271 p. – (serie C-306).
524. Treaty on European Union (Treaty of Maastricht’s): Treaty [29 July 1992]: [Electronic Resource] // Official web-site of the European Union. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/hm/11992M.html>.
525. Turner J.E. Money Laundering Prevention: Detering, Detecting, and Resolving Financial Fraud/Jonathan E. Turner. – Hoboken: John Wiley & Sons, 2011. – 204 p.
526. Unger B. Competing for criminal money/Brigitte Unger, Gregory Rawlings // *Global Business and Economics Review*. – 2008. – Volume 10. – Number 3. – P. 331-352.

527. Unger B. The Amounts and the Effects of Money Laundering: Report for the Dutch Ministry of Finance/[B. Unger, G. Rawlings, M. Siegel and others]. – Canberra: Australian National University. – 2006. – 181 p.
528. United Kingdom Threat Assessment of Serious and Organized Crimes 2003/National Criminal Intelligence Service. – London: NCIS, 2003. – 77 p.
529. Volcansek M. L. Law Above Nations: Supranational Courts and the Legalization of Politics/Mary L. Volcansek. – Gainesville: University Press of Florida, 1997. – 177 p.
530. Walker J. Estimates of the Extent of Money Laundering in and through Australia: [Electronic Resource]/John Walker // Paper Prepared for the Australian Transaction Reports and Analysis Centre, September 1995. – 61 p. – Mode of access: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CEQQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.johnwalkercriminotrendsanalysis.com.au%2FAustrac%25201995%2520Estimates%2520report.doc&ei=QZwGUNy_IISk4ATwrvDCQ&usg=AFQjCNF-aCrfexyctepUdhL2dysleDzBA&sig2=w6PJTvMB0Eq81ULia_9bIA.
531. Wilson A. Guest post: Ukraine's boycott blues: [Electronic Resource]/Andrew Wilson // Official web-site of The Financial Times. – Mode of access: <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2012/05/18/guest-post-ukraines-boycott-blues/#axzz1vTMyGfd9>.
532. Wouter H. M. Anti-Money Laundering: International Law and Practice/Wouter H. Muller, Christian H. Kalin, John G. Goldsworth. – West Sussex: John Wiley & Sons, 2008. – 834 p.

ДОДАТОК

**Порівняльна таблиця змісту ознак складу відмивання майна,
здобутого злочинним шляхом, в загальноєвропейському
законодавстві та за чинною і запропонованою
авторами редакціями ст. 209 КК України**

Конвенція РЄ від 16 травня 2005 р. про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму	Директива Європейського парламенту та Ради 2015/849/ЄС від 20 травня 2015 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму, що вносить зміни та доповнення в Регламент (ЄС) 648/2012 Європейського парламенту та Ради і скасовує Директиву 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради і Директиву Комісії 2006/70/ЄС	Ст. 209 КК України (в редакції ЗУ від 14 жовтня 2014 р. «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»)	Ст. 209 КК України в редакції, запропонованій авторами
1. ОБ'ЄКТ			
... проведення спільної кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства; ... боротьба з тяжкими злочинами,	Потоки «брудних» коштів можуть зашкодити цілісності, стабільності та репутації фінансового сектору і бути	Розділ VII Особливої частини КК України «Злочини у сфері господарської діяльності».	Розділ VII Особливої частини КК України «Злочини у сфері господарської діяльності».

що стали зростаючою міжнародною проблемою; ... позбавлення злочинців доходів, одержаних злочинним шляхом, та знарядь і засобів злочинів (преамбула)	загрозою для єдиного ринку, а так само міжнародного розвитку (п. 1 преамбули). ... З метою сприяння злочинній діяльності злочинці, які відмивають кошти та фінансують тероризм, можуть спробувати скористатися свободою руху капіталів та свободою надання фінансових послуг, передбаченими єдиною фінансовою зоною (п. 2 преамбули)		
1.1. Предмет			
«Доходи» означає будь-яку економічну вигоду, одержану чи набуту, прямо чи опосередковано, від злочинів. Вона може складатися з будь-якого майна... (п. «а» ст. 1). «Майно» включає майно будь-якого виду, незалежно від того, матеріальне воно чи виражене	«Власність» означає будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, відчутні або невідчутні, а також юридичні документи або інструменти в будь-якій формі, включаючи електронні або цифрові, що підтверджують право	Кошти або інше майно, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів (ч. 1 ст. 209).	Майно, здобуте внаслідок вчинення предикатного злочину (ч. 1 ст. 209).

в правах, рухоме чи нерухоме, та правові документи або документи, які підтверджують право на таке майно або частку в ньому (п. «б» ст. 1).	на/або участь у певних активах (п. 3 ст. 3).		
--	--	--	--

1.2. Предикатний злочин

«Предикатний злочин» означає будь-який злочин, у результаті якого виникли доходи, що можуть стати предметом злочину, зазначеного в статті 9 цієї Конвенції (п. «е» ст. 1). Категорії предикатних злочинів: а) участь в організованій злочинній у тому числі групі чи банді; б) тероризм, фінансування тероризму; в) торгівля людьми та нелегальне ввезення мігрантів; г) сексуальна експлуатація, у тому числі сексуальна експлуатація дітей; д) незаконна торгівля наркотиками та психотропними речовинами; е) незаконна торгівля	«Кримінальна діяльність» означає будь-який вид кримінальної участі у здійсненні одного з таких серйозних злочинів: а) діяння, як визначено у статтях 1–4 Рамкового рішення 2002/475/ІНА; (б) будь-які правопорушення, визначені у статті 3 (1) (а) Конвенції ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року; (в) діяльність злочинних організацій згідно зі статтею 1 документа «Спільні дії» 98/733/ІНА від 21 грудня 1998 року;	Суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, відповідно до цієї статті є діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається суспільно небезпечним протиправним діянням, що	Предикатним злочином відповідно до цієї статті є діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено основне покарання у виді позбавлення волі на строк понад два роки або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або діяння, вчинене за межами
--	--	--	---

зброєю; g) незаконна торгівля вкраденими та іншими товарами; h) корупція та хабарництво; i) шахрайство; j) підробка грошей; k) підробка та піратське розповсюдження товарів; l) злочини проти довкілля; m) убивство, завдання серйозних тілесних ушкоджень; n) викрадення людей, незаконне утримання та захоплення заручників; o) грабіж (розбій) або крадіжка; p) контрабанда; q) вимагання; r) підроблення; s) піратство; та t) незаконні дії з інсайдерською інформацією та маніпулювання ринком (додаток). Кожна Сторона забезпечує відсутність визнання попереднього або одночасного засудження за предикатний злочин як передумови для засудження за відмивання грошей (ч. 5 ст. 9).	(d) шахрайство, принаймні серйозне, відповідно до статей 1(1) і 2(1) Конвенції захисту фінансових інтересів Європейських Співтовариств; (e) корупція; (f) усі правопорушення, включаючи податкові злочини, що стосуються прямих і непрямих податків, визначені у національному законодавстві держав, за які встановлюється відповідальність у виді позбавлення волі або затримання на максимальний строк більш як один рік, або, для тих держав, що мають мінімальний поріг для правопорушень відповідно до своїх юридичних систем, всі правопорушення, за які встановлюється відповідальність у виді позбавлення волі або затримання	передувало легалізації (відмиванню) доходів, за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за Кримінальним кодексом України та внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи (ч. 1 примітки ст. 209).	України, якщо воно визнається предикатним правопорушенням за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за Кримінальним кодексом України та внаслідок вчинення якого злочинно здобуто майно (ч. 1 примітки ст. 209 КК).
--	---	--	---

	на мінімальний строк більш як шість місяців (п. 4 ст. 3).		
2. ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА			
Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинними відповідно до її внутрішнього законодавства у випадку умисного вчинення: а) перетворення або передачі майна ...; б) приховування або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно майна або власності на нього ...; та, з урахуванням її конституційних принципів і основних засад її правової системи; с) набуття майна, володіння ним або його використання ... (ч. 1 ст. 9).	Для цілей цієї Директиви відмивання коштів вважаються вчинені умисно такі дії: а) обмін або передача власності...; б) приховування або маскуванню справжньої природи, джерела, місцезнаходження, розміщення, руху, прав щодо власності чи прав на власність...; с) придбання, володіння або використання власності ... (ч. 3 ст. 1).	Вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення),	Вчинення правочину з майном, здобутим внаслідок вчинення предикатного злочину, або вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню такого майна, або набуття, володіння, використання майна, здобутого внаслідок вчинення предикатного злочину (ч. 1 ст. 209).

		а так само на- буття, володін- ня або викори- стання коштів чи іншого май- на, одержаних внаслідок вчи- нення суспільно небезпечного протиправно- го діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів (ч. 1 ст. 209).	
3. СУБ'ЄКТ			
Може бути перед- бачено, що зло- чини, зазначені в згаданому пункті, не застосовуються до осіб, які вчини- ли предикатний злочин (п. «б» ч. 2 ст. 9); Кожна Сторона вживає таких зако- нодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості притяг- нення юридичних осіб до відповідаль- ності за злочини відмивання гро- шей, які встановле- но відповідно	Держави мають гарантувати, що там, де зобов'я- зання розповсю- джуються на юри- дичних осіб ..., санкції можуть бути застосо- вані до осіб, які входять до складу керівних органів, а також до інших фізичних осіб, які відповідно до на- ціонального зако- нодавства несуть відповідальність за порушення (ч. 3 ст. 58).	Загальний – фі- зична осудна особа (ч. 1 ст. 18), яка досягла 16-річ- ного віку (ч. 1 ст. 22). Застосування до юридичної особи заходів криміналь- но-правового характеру за вчинення її уповноваже- ною особою від імені та в інтер- есах юридичної особи злочину, передбаченого ст. 209 КК (п. 1 ч. 1 ст. 963).	Загальний – фізична осудна особа (ч. 1 ст. 18), яка досягла 16-річного віку (ч. 1 ст. 22).

<p>до цієї Конвенції, учинені на їхню користь будь-якою фізичною особою, яка займає керівну посаду в цій юридичній особі і яка діє або самотійно, або як частина органу юридичної особи ... (ч. 1 ст. 10); Відповідальність юридичної особи згідно із цією статтею не виключає кримінального переслідування фізичних осіб, які є виконавцями, підмовниками або співучасниками злочинів, зазначених у пункті 1 (ч. 3 ст. 10); Кожна Сторона забезпечує притягнення до відповідальності згідно із цією статтею юридичних осіб, та піддання їх ефективним, домірним та знеохочувальним кримінальним чи некримінальним санкціям, у тому числі грошовим санкціям (ч. 4 ст. 10).</p>			
--	--	--	--

4. СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА

<p>... у випадку умисного вчинення:</p> <p>а) перетворення ... з усвідомленням того, що таке майно є доходом, з метою приховування або маскуванню незаконного походження майна або з метою сприяння будь-якій особі, причетній до вчинення предикатного злочину, в уникненні правових наслідків її дій;</p> <p>б) приховування ..., з усвідомленням того, що таке майно є доходом; с) набуття ... з усвідомленням під час одержання того, що таке майно є доходом (ч. 1 ст. 9).</p> <p>Усвідомлення, намір чи мета, необхідні як елемент складу злочину, зазначеного в згаданому пункті, можна встановлювати з об'єктивних, фактичних обставин (п. «с» ч. 2 ст. 9).</p> <p>Кожна Сторона</p>	<p>... вчинені умисно ... а) обмін ... якщо відомо, що така власність виникла в результаті кримінальної діяльності чи участі в подібній діяльності з метою приховування або маскуванню незаконного походження власності чи сприяння будь-якій особі, яка здійснює подібну діяльність і прагне ухилитися від юридичних наслідків своїх дій; б) приховування ... якщо відомо, що така власність виникла в результаті кримінальної діяльності або участі в подібній діяльності; с) придбання ... якщо на момент отримання було відомо, що подібна власність виникла в результаті кримінальної діяльності чи участі в подібній</p>	<p>Вина у формі прямого умислу (безпосередня вказівка на форму вини відсутня).</p>	<p>Вчинення ... з усвідомленням того, що майно здобуте внаслідок вчинення предикатного злочину (ч. 1 ст. 209)</p>
--	--	--	---

<p>може вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинними відповідно до її внутрішнього законодавства всіх або деяких з діянь, зазначених у пункті 1 цієї статті, в одному з наведених нижче випадків чи в обох, коли правопорушник:</p> <p>а) підозрював, що майно є доходом;</p> <p>б) повинен був припустити, що майно є доходом (ч. 3 ст. 9).</p>	<p>діяльності (ч. 3 ст. 1).</p> <p>Знання, наміри або мета, необхідні як елемент діяльності, зазначеної у пунктах 2 та 4, можуть бути наслідком об'єктивних обставин, що ґрунтуються на фактах (ч. 6 ст. 1).</p>		
--	--	--	--

5. КВАЛІФІКУЮЧІ (ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧІ) ОЗНАКИ

<p>Участь у вчиненні, об'єднання або змова з метою вчинення, замаху на вчинення, пособництва, підмови, сприяння й надання порад стосовно вчинення будь-якого зі злочинів, установлених відповідно до цієї статті (п. «d» ч. 1 ст. 9).</p>	<p>Участь у будь-яких діях, об'єднання з метою здійснення, спроби здійснення і надання допомоги, співучасть, сприяння і консультування здійснення будь-яких дій, зазначених у пунктах «а», «b» та «с» (п. «d» ч. 3 ст. 1).</p>	<p>Дії... вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі (ч. 2 ст. 209). Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визнається вчиненою у великому розмірі, якщо предметом злочину були</p>	<p>Дії... вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 209). Дії... вчинені організованою групою (ч. 3 ст. 209).</p>
---	--	--	--

		<p>кошти або інше майно на суму, що перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 примітки ст. 209).</p> <p>Дії... вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі (ч. 3 ст. 209).</p> <p>Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визнається вчиненою в особливо великому розмірі, якщо предметом злочину були кошти або інше майно на суму, що перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 3 примітки ст. 209).</p>	
--	--	--	--